

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta
Ústav českých dějin

Bakalářská práce

Vojtěch Večeře

Litomyšl Alberta ze Šternberka

Litomyšl of Albert from Šternberk

Praha 2014   vedoucí práce: PhDr. Blanka Zilynská, Ph.D.

Na tomto místě činím poděkování lidem, kteří mi byli odbornou i psychickou oporou při badatelské činnosti a psaní samotného textu. Jmenovitě děkuji vedoucí této práce, PhDr. Blance Zilynské, Ph.D., za podnětné připomínky a odborné vedení. Děkuji své mamince Daně Večeřové, jejíž bibliografické znalosti mi byly významným ulehčením heuristické přípravy. Za velkou ochotu též děkuji zaměstnancům Státního okresního archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli. Mé poděkování samozřejmě zasluhují všichni blízcí a přátelé, jimž vděčím za trpělivost, kterou si mé pracovní nasazení vyžadovalo.

Vojtěch Večeře

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 5. května 2014

.....

ABSTRAKT

Medievistická studie *Litomyšl Alberta ze Šternberka* představuje určitou fúzi dvou historiografických přístupů. Regionálněhistorického a biografického, z čehož vzniká plastický a nevšední pohled na témata, která již byla v literatuře několikrát nastolena. Především jde o dějiny biskupství litomyšlského a jeho centra v podobě panství a rezidenčního města zdejších ordinářů. Autor se snaží na tuto problematiku pohlédnout skrze osobu Alberta ze Šternberka, významného císařského preláta-diplomata, jenž zastával úřad biskupa litomyšlského v letech 1364-1368 a 1371-1380. Aby však byla sonda komplexní, je třeba vnímat veškeré souvislosti jak z Alberta života, tak z geneze mladé litomyšlské diecéze. Z toho důvodu najdeme v první části práce pramennou analýzu vzniku a formování tohoto nového církevně-správního celku a v návaznosti na ní pak zevrubnou životopisnou studii Alberta politického života. Až poté se autor dostává k samotné problematice vztahu sledovaného preláta se svou diecézí a snaží se tento vztah hodnotit z několika různých perspektiv. Důvodem takto zdefinovaného přístupu je snaha vymezit se vůči přetrvávajícímu názoru, že byli litomyšlští biskupové doby Karla IV. (převážně vysoce postavení politici či úředníci) spíše „titulárními“ preláty než reálnými správci své diecéze. Na příkladu Alberta ze Šternberka se autor snaží poukázat na jisté nedostatky těchto závěrů. Sekundárním přínosem práce je pak široká sonda do regionálních dějin Litomyšlska druhé poloviny 14. století.

Klíčová slova: Albert ze Šternberka, biskupství, augustiniáni, klášter, městská správa, Litomyšl, 14. stol., město, středověk

ABSTRACT

The medieval study *Litomyšl of Albert from Šternberk* is a fusion of two historiographical methods. Regionally-historical and biographical. These methods lead to the unusual view of this issue, which had already been established in literature. This paper focuses mainly on the history of bishopric in Litomyšl and its center (town and domain). The author tries to look at this topic through Albert from Šternberk, who was an important imperial prelate-diplomat and also a bishop of Litomyšl during years 1364-1368 and 1371-1380. In order to maintain a complexity of this topic, it is essential to focus on both Alberts live and genesis of young Litomyšl diocese. For this reason the first part of the study is an analysis of emergence and formation of bishopric in Litomyšl, which is followed by a comprehensive study of Albert's political live. Than, the author gets to the very issue of the relationship between the monitored prelate and his Litomyšl dioceses and he tries to look at this relationship from several different perspectives. The reason for using this approach is an effort to speak out against the persistent view, that Litomyšl bishops in the era of Karl IV. (mostly high-ranking politicians and officials) were just „titular“ prelates without self-interest in the management of the bishopric. Through Albert from Šternberk and his episcopate in Litomyšl, the author wants to point out the imperfection of these conclusions. The secondary contribution of this study is a wide probe to the history of town Litomyšl and its neighborhood in the second half of the 14th century.

Key words: Albert from Šternberk, bishopric, augustiniens, monastery, corporation, Litomyšl, fourteenth century, town, the middle ages

Obsah

1. Úvod a cíle práce.....	7
2. Dosavadní zpracovanost tématu a pramenná východiska	10
3. Kapitola první: Litomyšlské biskupství před příchodem Alberta ze Šternberka.....	13
3.1. Vznik a zformování biskupství	13
3.2. Litomyšl Jana ze Středy	22
4. Kapitola druhá: Albert ze Šternberka před svým příchodem do Litomyšle	31
4.1. Životopisný nástin do roku 1364 – děkan olomoucký a biskup zvěřínský.....	31
5. Kapitola třetí: Diplomát Albert ze Šternberka 1364-1380.....	43
5.1. Albert v době svého prvního působení ve funkci biskupa litomyšlského	43
5.2. Albert v Magdeburku, Petr v Litomyšli	49
5.3. Albert v době svého druhého působení ve funkci biskupa litomyšlského	61
6. Kapitola čtvrtá: Litomyšl Alberta ze Šternberka - Studie Albertova vztahu s biskupstvím litomyšlským.....	75
6.1. Albert a jeho role v genezi liturgie a kultů biskupství litomyšlského	77
6.2. Albert a litomyšlská kapitula	89
6.3. Albert a řeholní domy diecéze litomyšlské	101
6.4. Albert jako správce panství a jeho poddanské sídelní město Litomyšl	119
6.5. Albertův dvůr a litomyšlská konzistoř v době jeho episkopátů	124
7. Závěr	133
Seznam použitých pramenů a literatury	137
Seznam zkratk	145

1. Úvod a cíle práce

České církevní dějiny vrcholného středověku se dnes těší velikému zájmu domácí i zahraniční odborné veřejnosti. Asi největší důraz je v současném církevně-historickém bádání kladen na období 14. století, v kterém došlo k zásadním změnám dosavadních církevních poměrů. Tyto změny souvisely v obecné rovině s „avignonským zajetím“ papežů, které se sekundárně projevilo vznikem takzvaného kuriálního fiskalismu.¹ V rovině národně-historické pak vlivem vytvoření samostatné pražské provincie vyvrcholila správní emancipace českého kléru. Historiografická frekventovanost řečeného tématu je též umocněna klíčovou rolí církevní politiky v mocenských ambicích císaře a krále Karla IV. Tato provázanost politických a církevních dějin Karlovy doby neumožňuje historikovi zkoumat jedno bez druhého. Proto se s církevními dějinami této doby setkáváme i v mnoha politicko-historických pracích, které si zkoumání dobové církve za svůj hlavní cíl nekladou.

I přes nastíněnou historiografickou frekventovanost zůstává v církevních dějinách 14. století mnoho otazníků. Jedním z nich je i často parafrázovaná existence litomyšlského biskupství. Tento nevelký celek je v současném medievistickém diskurzu většinou pojímán jako sekundární a v podstatě marginální projev povýšení pražského biskupství na arcibiskupství. Samotné správní aktivitě litomyšlských biskupů není na stránkách odborné literatury věnována příliš veliká pozornost, a tak vzniká dojem, že tito ordináři byli téměř jakýmsi „titulárními“ preláty. Tuto vizi pak umocňuje skutečnost, že byli všichni litomyšlští biskupové jmenováni papežskou provizí, přičemž se často jednalo o vysoké politiky, rádce a dvořany Karla IV. Z těchto důvodů bývá litomyšlskému biskupství přisuzována role pouhého prostředku společenské prestiže a zdroje materiálního zajištění.²

---

¹ O počátcích papežského fiskalismu vzhledem k českým zemím nejnověji pojednává Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Počátky avignonského papežství a české země*, Praha 2013. Dále o problematice pojednávají: Jaroslav ERŠIL, *Správní a finanční vztahy avignonského papežství k českým zemím ve třetí čtvrtině 14. století*, in: Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd, 69/10, 1959; Zdeněk FIALA, *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, in: Historický sborník III, Praha 1955, s. 64-88. zde s. 84-86; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (Na dokladech provizních listin do roku 1342)*, in: Český časopis historický (dále ČČH), 88/ 1-2, 1990, s. 3-33 (též in: TÁŽ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 401-441); Kamil KROFTA, *Kurie a církevní správa v době předhusitské*, in: ČČH, 12/1, 3, 4, Praha 1906. s. 7-34, 274-298, 426-446; Aleš POŘÍZKA, *Římská rota a středověký systém papežských provizí*, in: Právněhistorické studie, 35, 2000, s. 21-58.

² Tuto interpretaci předkládají například Lenka BOBKOVÁ - Milena BARTLOVÁ, *Velké dějiny země Koruny české*. Svazek IV. b. 1310-1402, Praha 2003, s. 70; Jan FALTYS, *Vznik a formování litomyšlského biskupství*. Strojopis diplomové práce obhájené na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2004, s. 41; Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve druhé polovině 14.*

Diecéze litomyšlská nepochybně byla, alespoň v Karlově době, svého druhu politikum a dozajista sloužila i k uspokojování uvedených prestižních a materiálních potřeb svých ordinářů. O tom není pochyb. Považuji však za zkreslující dívat se na její existenci pouze tímto jedním zorným úhlem. Skutečně se litomyšlští ordináři o svůj pastýřský úřad nestarali a brali ho jen jako prebendu? Skutečně pojímali litomyšlské biskupství jen jako nějakou „přestupní stanici“? Odpověď na tyto otázky není zdaleka tak jednoznačná, jak se na první pohled zdá. Aby byla tato odpověď co nejobjektivnější, je třeba učinit náležitý rozbor správní aktivity litomyšlských biskupů a zasadit ho do kontextu životních osudů jednotlivých ordinářů. To však nelze učinit zcela paušálně, neboť by vznikl příliš obsáhlý a nekoncepční útvar. Dopustím se proto „pouhé sondy“. Vyberu jednoho z politicky exponovaných biskupů Karlovy doby a skrze analýzu jeho vztahu k litomyšlské diecézi se pokusím definovat, jak velkou prioritu pro něj námi zkoumaný pastýřský úřad znamenal.

V době Karla IV. se na litomyšlském stolci vystřídali čtyři biskupové, z nichž tři bychom zcela jistě zařadili do okruhu císařových dvořanů a vysoce postavených politiků. Jedná se o Jana za Středy, Alberta ze Šternberka a Petra z Brna, řečeného Jelito. Nejdéle z nich (i když s tříletou přestávkou) působil v Litomyšli Albert ze Šternberka. Tento senior moravskošternberské větve rodu působil ve funkci biskupa litomyšlského v letech 1364-1368 a 1371-1380. Jeho v součtu třináctileté funkční období představuje vhodný indikátor vztahu vysokého preláta-diplomata ke svému „provinčnímu“ biskupskému úřadu. Na následujících stránkách se proto pokusím sledovat roli biskupa litomyšlského skrze osobu tohoto moravského šlechtice. Základní otázky práce tedy zní: Jaký vztah měl Albert ze Šternberka ke svému litomyšlskému biskupství? Byl skutečným správcem své diecéze, nebo jen císařským diplomatem s minimálním zájmem o sobě svěřený církevní úřad? Zasáhl do chodu diecéze něčím výrazným? Jakou roli hrála nevelká litomyšlská prebenda v životě tak velkého politika, jako byl Albert? Na tyto otázky se pokusím v průběhu práce najít odpovědi a porovnat je s přístupem Albertových předchůdců.

Než však bude možné k zodpovězení těchto otázek přikročit, je třeba zasadit osobnost Alberta ze Šternberka, stejně jako vývoj biskupství litomyšlského před jeho příchodem, do širšího dějinného kontextu. První tři kapitoly následujícího textu proto sledují: 1) vznik a ustanovení diecéze litomyšlské, 2) Albertův život do roku 1364 a 3) Albertovo politické působení v letech následujících až do pontifikovy smrti. Sdělení těchto kapitol je naprosto klíčové, neboť tvoří určitou komparativní jednotku ke kapitole čtvrté. V té je sledováno

---

století, in: Československý časopis historický (dále ČsČH), 24, 1976, s. 244-277, zde s. 252 (též in: TÁŽ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 13-55).

samotné Šternberkovo působení v Litomyšli, a to hned z pěti různých perspektiv v podobě jednotlivých kritických rozborů: rozbor průmětu Albertovy zbožnosti do náboženského života biskupství, rozbor vztahu Alberta s litomyšlskou kapitulou, rozbor vztahu Alberta s řádovými domy v diecézi, rozbor Albertovy správy litomyšlského panství a svého sídelního města Litomyšle a rozbor personální skladby Alberta biskupského dvora a konzistoře litomyšlské.

Primárním cílem práce je tedy analýza vztahu vysoce postaveného císařského diplomata ke své nevelké biskupské prebendě v Litomyšli. Zároveň však dojde k zásadním přesahům do politického života hlavního aktéra i do regionálních dějin města Litomyšle a okolí. Skrze fúzi těchto dvou rovin snad vznikne plastický a do náležitého kontextu zakomponovaný obraz biskupství litomyšlského v éře Karla IV. V neposlední řadě si následující text klade ambice stát se specifickou formou biografie Alberta ze Šternberka. Preláta, seniora rodové větve, politika, císařského dvořana, štědrého fundátora a uměleckého „mecenáše“, prostě osobnosti, která si po všech stránkách zaslouhuje pozornost.

2. Dosavadní zpracovanost tématu a pramenná východiska

Zpracovanost dějin biskupství litomyšlského není nijak závratná, leč není ani příliš skromná. Trpí však jistou zastaralostí. Nejkomplexnější studii tohoto úzkého tématu tvoří spis Zdeňka Nejedlého *Dějiny města Litomyšle a okolí*, díl první.³ Ačkoliv je Nejedlého dílo materiálově téměř vyčerpávající a dosud nepřekonané, po metodologické stránce představuje dosti přežitý útvar. Především kontextuální a kriticky hodnotící složka knihy je dosti zastaralá, stejně jako o necelé století starší *Historie města Litomyšle I* od Františka Jelínka.⁴ Interpretační aktualizace tématu se zhostila předně Zdeňka Hledíková ve své velmi podnětné, leč dosti stručné studii *Litomyšlské biskupství*.⁵ Podobně se pokusil téma aktualizovat i Jan Faltys v diplomové práci *Vznik a formování litomyšlského biskupství*.⁶ Tento autor se snaží na věc pohlížet skrze systém papežských provizí, čímž rozšiřuje dosavadní regionálně-historický úzus o obecnější církevně-správní kontext a navazuje tak na závěry Zdeňky Hledíkové. Nejnověji věnoval biskupství litomyšlskému pozornost Milan Skřivánek ve svém díle *Litomyšl 1259-2009, Město kultury a vzdělanosti*.⁷ Vzhledem k soubornému charakteru této publikace se však autor zdržuje podrobnějších pramenných rozborů. Několik starších odborných či popularizačních článků, opřených vesměs o závěry Františka Jelínka a Zdeňka Nejedlého, doplňuje škálu badatelského spektra, nijak zásadně však neobohacuje faktickou ani interpretační rovinu námi sledované církevně-historické problematiky⁸. Přehled základní literatury k biskupství uzavírá nevelká studie Oldřicha Pakosty *Pečeti litomyšlských biskupů*.⁹

Nekomplexnost dějinného obrazu biskupství litomyšlského, kterou trpí všechna citovaná díla, je zapříčiněna zlomkovitostí pramenného materiálu. Dochované erekční knihy, konfirmační knihy či vizitační protokoly, které nám umožňují nahlédnout do správní struktury diecéze pražské, bychom pro diecézi litomyšlskou hledali marně. Obraz správního systému

---

³ Zdeněk NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle a okolí*. Díl I. Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421), Litomyšl 1903.

⁴ František JELÍNEK, *Historie města Litomyšle I*, Litomyšl 1838.

⁵ Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, in: Litomyšl. Duchovní tvář českého města. Red. M. Skřivánek, Litomyšl 1994.

⁶ J. FALTYS, *Vznik a formování*.

⁷ Milan SKŘIVÁNEK, *Litomyšl 1259-2009*. Město kultury a vzdělanosti, Litomyšl 2009.

⁸ Bohumil V. KONEČNÝ, *Kdo byl prvním biskupem Litomyšlským*, in: ČČH, 1/5, 1895, s. 327-329, TÝŽ, *O počátcích biskupství litomyšlského*, in: Chrudimské noviny, 7-12, 1893, s. 1, 1, 1, 2, 2; *Lilie Litomyšlské*. II. Biskupství Litomyšlské, in: Blahověst, 15/17-19, 1865, s. 265-268, 280-282, 295-300; Václav MEDEK, *Začátky litomyšlského biskupství*, in: Duchovní pastýř, 26/1, 1977, s. 9-10; Pavel R. POKORNÝ, *Biskupství litomyšlské*, in: Heraldická ročenka, Redd. M. Fiala, J. Hrdlička, J. Jásek, P. R. Pokorný, Praha 1996, s. 81-85; Jan K. ROJEK, *Biskupství litomyšlské*, in: Památky archeologické a místopisné, 9/9, 1873, s. 738-758; František VACEK, *Vznik a krátké dějiny diecése Litomyšlské*, in: Blahověst, 30/13-17, 19-22, 1880, s. 199-203, 219-220, 234-235, 252-253, 267-268, 297-299, 315-317, 331-332, 345-347, 377-379.

⁹ Oldřich PAKOSTA, *Pečeti litomyšlských biskupů*, Litomyšl 2003.

biskupství litomyšlského proto z velké části odvozujeme od správní agendy sousední diecéze pražské a omezujeme se tak často na nepřesné analogie. Opřít se můžeme pouze o nahodilý diplomatický materiál,¹⁰ který je hlavním a téměř jediným hmatatelným zdrojem poznání vymezeného tématu.

Následující text bude sledovat biskupství litomyšlské skrze ordináře Alberta ze Šternberka, tudíž je nezbytné uvést zde též základní literaturu zabývající se osobou tohoto moravského šlechtice. I přes svůj značný politický význam nemá Albert zatím svoji tištěnou monografii. Nejobsáhlejší dílo o něm představuje strojepis práce *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka* od Dušana Řezaniny.¹¹ Řečený autor pak výsledky této své studie publikoval pod tímž názvem, leč ve výrazně zestručněné podobě.¹² Biografickému počínu Dušana Řezaniny však předchází několik drobnějších studií, které představují prvotní, do jisté míry však nevyvážený a materiálově nevytěžený průzkum Albertova života. Prvním Albertovým životopiscem byl Josef Sakař¹³, na kterého později navázali Josef Prucek a Ludwig Schmugge.¹⁴ Nejnovější životopisné nástiny námi sledovaného preláta představují dva příspěvky spíše kompilačního rázu od Jiřího Fialy a Stefana Pätzolda.¹⁵ Ve výčtu této literatury by neměla chybět ani kniha *Moravští Šternberkové* od Zdeňka Pokludy, v níž autor věnoval Albertovi značnou pozornost.¹⁶ Skromnější a nesoustavné zmínky o politickém působení Alberta ze Šternberka pak nacházíme v téměř každém souborném historickém díle zabývajícím se dobou Karla IV.

---

¹⁰ Těžiště diplomatického materiálu k biskupství litomyšlskému je vesměs editováno v edicích: *Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae* (dále CDM) VII, Ed. J. CHYTIL, Brünn 1358; CDM VIII, Ed. V. BRANDL, Brünn 1874; CDM IX, Ed. V. BRANDL, Brünn 1875; CDM X, Ed. V. BRANDL, Brünn 1878; CDM XI, Ed. V. BRANDL, Brünn 1885; CDM XII, Ed. V. BRANDL, Brünn 1890; *Monumenta Vaticana res gesta Bohemica illustrantia* (dále MBV) I, Acta Vlementis VI., 1342-1352. Ed. L KLICMAN, Pragae 1903; MBV II, Acta Innocentii VI., 1352-1362. Ed. J. F. NOVÁK, Pragae 1907; MBV III, Acta Urbani V., 1362-1370, Ed. E. GRÉGR, Pragae 1944; MBV IV, Acta Gragorii XI., 1370-1378. Ed. K. STLOUKAL, Pragae 1949-1953; MBV V, Acta Urbani VI. et Bonifati IX., 1378-1404. Ed. K. KROFTA, Pragae 1903. Část listinného materiálu je deponována ve Státním okresním archivu (dále SOKA) Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond Archiv města Litomyšle (dále AML), oddělení I a, Listiny.

¹¹ Dušan ŘEZANINA, *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, in: Přehled 3, 1980. Informační občasník Středočeského sdružení katolického duchovenstva Pacem in Terris (dále StČ SKD PiT).

¹² Dušan ŘEZANINA, *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, in: Duchovní pastýř. Měsíčník katolického duchovenstva, 29, 1980, s. 134-136, 150-151, 166-167.

¹³ Josef SAKAŘ, *Albert ze Šternberka*. Výroční zpráva c. k. české vyšší školy reálné v Pardubicích vydaná za školní rok 1902, Pardubice 1902.

¹⁴ Josef PRUCEK, *Albert ze Šternberka - raně humanistický mecenáš*, in: Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1973, s. 22-27; Ludwig SCHMUGGE, *Albert von Sternberg*, in: *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder*. Bd. 3, Karl IV. und sein Kreis. Red. F. Seint, München 1978, s. 43-64.

¹⁵ Jiří FIALA, *Albert ze Šternberka (†16. 1. 1380)*. Životopisný nástin, Olomouc 2001; Stefan PÄTZOLD, *Erzbischof Albert von Sternberg*, in: *Mitteldeutsche Lebensbilder. Menschen im späten Mittelalter*. Red. W. Freitag, Böhlau, Verlag, Köln, Wiemar, Wien, 2002, s. 11-26.

¹⁶ Zdeněk POKLUDA, *Moravští Šternberkové*. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům, Praha 2012, s. 85-96.

Albert ze Šternberka je znám též kvůli četným uměleckým dílům, k jejichž vzniku dal podnět. Z těchto se nám do dnešních dob dochovaly dva iluminované rukopisy,¹⁷ vrcholně gotické architektonické fragmenty v Moravském Šternberku¹⁸ a v neposlední řadě přenosný oltář¹⁹. Z těchto důvodů věnuje Albertovi pozornost i umělecko-historická literatura,²⁰ s kterou se však budeme v následujícím textu setkávat jen výjimečně.

Historiografická zpracovanost Albertovy osoby je tedy poměrně četná, nikoliv však zcela vyčerpávající. Kvůli značné stručnosti většiny uvedených prací zůstává studium Albertova života stále jistým badatelským potenciálem. Doufám proto, že bude má práce skromným příspěvkem nejen k dějinám litomyšlského biskupství, ale i k poznání života tohoto preláta a císařského diplomata.

---

¹⁷ Pontifikál Alberta ze Šternberka a Bible Alberta ze Šternberka či Krakovská bible (dle místa dnešního uložení – Biblioteka Jagiellonska, Kraków). O obou rukopisech bude níže pojednáno.

¹⁸ Fragmenty klauzury augustiniánů kanovníků ve městě Moravský Šternberk a kaple na hradě Moravský Šternberk.

¹⁹ Dnes známý jako admontské portatile.

²⁰ Tomáš GAUDEK, *Iluminované rukopisy Alberta ze Šternberka a jejich okruh*. Strojopis diplomové práce obhájené na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2007; Jiří JOSEFÍK – František SYSEL – Milan TOGNER, *Hradní kaple na moravském Šternberku*, in: *Umění*, 24, 1976, s. 243-255; Josef KRÁSA, *Pontifikale Alberts von Sternberg, Böhmen, 1376*, in: *Die Parler und der Schöne Stil 1350-1420. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. 2. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen - Museums in der Kunsthalle Köln*. Red. A. Legner, Köln 1978, s. 741; Antonín PODLAHA – Isidor ZAHRADNÍK, *Rukopisy drobnomalbami vyzdobené v knihovně kláštera Strahovského*. Pontifikál Alberta ze Šternberka, in: *Památky archeologické a místopisné*, 19/7-8, 1900-1901, s. 443-458; TÍŽ, *Rukopisy drobnomalbami vyzdobené v knihovně kláštera Strahovského*. Pontifikál Alberta ze Šternberka, in: *Památky archeologické a místopisné*, 20/1, 1902, s. 13-22; Ludwig SCHMUGGE, *Das Pontifikale des Bischofs Albert von Sternberg*, in: *Mediaevalia Bohemica*, 3, 1970, s. 49-86; Eva RYCHTROVÁ, *Rezidence Alberta ze Šternberka ve Šternberku na severní moravě*, in: *Rezidence a správní sídla v zemích české koruny ve 14.-17. století. Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 29.-31. března 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze*. Redd. L. Bobková, J. Konvičná, Praha 2007, s. 171-185.

3. Kapitola první: Litomyšlské biskupství před příchodem Alberta ze Šternberka

Pro bližší pochopení informací, s kterými bude čtenář konfrontován v následujících kapitolách, je třeba učinit dějinný nástin toho, jak se Litomyšl vyvíjela do doby, než se Albert stal jejím biskupem. Z logiky historikovy práce vyplývá povinnost znalosti dějů předešlých zkoumané problematice, bez níž se často stává tato problematika nesrozumitelnou. V našem případě je ona skutečnost umocněna tím, že se kvůli regionální povaze těchto informací nejedná o obecně známá a historiograficky příliš frekventovaná fakta.

3.1. Vznik a zformování biskupství

Začátek roku 1344 se z politické perspektivy nesl ve znamení diplomatické hry dvou znesvářených politických celků tehdejší Evropy. Lucemburků, v čele s českým králem Janem a moravským markrabětem Karlem (kteří ovšem nebyli v tuto chvíli názorově sjednoceni), a císaře Ludvíka Bavora.²¹ Důležitým hráčem na poli evropské politiky byl ovšem také papež Kliment VI., jenž byl v tuto chvíli rozhodnut vyřešit vlekoucí se spory s římským císařem právě prostřednictvím Lucemburků. Návštěva krále Jana a markraběte Karla u avignonské kurie na jaře 1344 se tedy nesla ve znamení vytyčení politických cílů a opatření k následnému mocenskému transferu. Hlavním opatřením tohoto rázu byl pak církevně-politický krok k suverénnímu postavení mocenského fundamentu (jak Karel, jakožto uznaný následník,²² vnímal České země), o něž se měl opírat veškerý další boj proti císaři. Tímto krokem bylo povýšení pražského biskupství na arcibiskupství.

Není však třeba připomínat, že zřízení arcidiecéze je podmíněno podřízením minimálně dvou sufragánních diecézí.²³ Z geopolitického hlediska i dějinných konotací je nasnadě domnívat se, že Karlovým plánem bylo učinit druhým takovýmto sufragánním

---

²¹Bližší k tématu viz: František PALACKÝ, *Dějiny národu Českého v Čechách a na Moravě II*, kniha 6 – 10, Praha 1968, s. 304 -305; Jiří SPĚVÁČEK, *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*, Praha 1979, s. 165 – 167; Josef ŠUSTA, *České dějiny*, dílu II. Část 3. Karel IV. Otec a syn (1333-1346), Praha 1946, s. 410 - 415.

²²J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 150. Potvrzení Karlova nástupnictví nese listina z 11. června 1341. „*Sane videlicet, quandocunque ex permissione diuina ipsum dominum Regem ab hac vita, quod absit, migrare contingeret, quod tunc satim nos et predicta ciuitas Pragensis ad illustrem principem dominum Karolvm, dicti domini nostri regis .. Boemie primogenitum, marchionem Morauie suosque .. heredes duntaxat et ad nulam alium iuxta ordinationem predict idomini nostri .. regis respectum omnimode habere debeamus.*“ CDM VII, s. 236, č. 327.

²³V povyšovací bule z 30. dubna 1344 je tato potřeba uvedena slovy: „*Et quia dignum est, ex quo dicta ecclesia Pragensis ... metropolitice dignitatis suscepte insignia suffraganeos et provinciam habeat...*“ MBV I, s. 210, č. 363.

biskupstvím (prvním byla samozřejmě myšlena diecéze olomoucká) biskupství vratislavské. Karlova vize přiřčení Vratislavi do pražské obediencie je historickou realitou, ovšem její provedení na jaře 1344 by bylo bývalo riskantním krokem. Musíme vzít v úvahu momentální tenze a okolnosti povýšení pražského episkopátu, které by jednání o Vratislav z důvodů mocenských třecích ploch s polským králem Kazimírem a arcibiskupstvím v Hnězdně pouze komplikovalo.²⁴ Podmínka povýšení Prahy tak byla realizována vytvořením zcela nové diecéze v Litomyšli. Tím došlo s konečnou platností k vyvázání Prahy ze závislosti na mohučském arcibiskupském stolci.

Litomyšl byla vybrána namnoze z toho důvodu, že zde měla církev již letité zázemí v podobě premonstrátského kláštera, který se stal základnou pro budování nové diecéze. V těchto konotacích je Litomyšl uvedena v povyšovací a zakládací bule Klementa VI. z 30. dubna 1344 *Ex superne providencia maiestatis* jako „...locum itaque nobilem et insignem...“²⁵ a tedy místo hodné biskupské rezidence. Takových míst však bylo v zemích koruny české povícero, tudíž je třeba analyzovat důvody tohoto kroku poněkud šíře. Zdeněk Nejedlý nabízí logickou a nejpravděpodobnější interpretaci dalších určujících faktorů zvolení Litomyšle za sídelní město nového biskupa. Obecným předpokladem pro volbu českého, nikoliv moravského města byl patrně větší politický význam Čech ve svazku zemí této koruny.²⁶ To, že se volba nového místa soustřeďovala do pomezních oblastí pražské a olomoucké diecéze je pochopitelné, neboť vznik nového biskupství neměl výrazně územně znevýhodňovat ani jeden z těchto dvou řečených celků. Na druhou stranu je zřejmé, že nově vzniklému biskupství se určité území postoupit muselo. Ona pomezní oblast však ze své přirozenosti nese potenciál ochudit o sféry vlivu oba stávající celky tak, aby zde nedošlo k výraznému narušení dosavadní mocenské proporce. Situaci nahrával i fakt, že ve východních Čechách došlo během 13. století k výraznému nárůstu obyvatelstva.²⁷ Je třeba taktéž dodat, že zde hrály roli i výše nastíněné geopolitické mocenské tendence markraběte Karla. Slovy Zdeňky Hledíkové

---

²⁴Josef Šusta věc výstižně shrnul těmito slovy: „Není sice nikterak jisto, zda Karel již tehdy žádal nadto zcela určitě i vyloučení vratislavské diecéze z moci Hnězdna a její přiřčení ku Praze, kteroužto věc, příliš povážlivou s ohledem na polský klérus, papež raději odsunul jen neurčitým slibem...“ J. ŠUSTA, *Otec a syn*, s. 418. Politické snahy přiřčení Vratislav do pražské arcidiecéze se naplno projevily až na podzim téhož roku a podepsaly se na radikálním zhoršení vztahu Lucemburků s polským králem Kazimírem. Tamtéž s. 431. Později se tato otázka řešila ještě v letech 1348-1353, ovšem už v diametrálně odlišném politickém ovzduší. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Karel IV. a církev*, in: Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV. Red. V. Vaněček, Praha 1984, s. 137-155, zde s. 138 (též in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 163-191); Mlada HOLÁ, *Vztahy českých králů a vratislavských biskupů v letech 1327-1378*, in: Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.-17. století. Redd. L. Bobková, J. Konvičná, Praha 2009, s. 76-91, zde s. 84-85.

²⁵ MBV I, s. 210, č. 363.

²⁶Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 96,

²⁷ Tamtéž, s. 97. Jmenovací listina prvního litomyšlského biskupa Jana, z 30. dubna 1344, podává o zalidněnosti oblasti toto svědectví: „...villa Lutomuslensis,...que locus insignis existit, et ubertate multiplici hominum et rerum exuberat...“ CDM VII, s. 437, č. 601.

zde totiž existovala „...*snaha do budoucna podpořit srůstání slezských knížectví, tehdy již ve své většině náležící českému státu, s jeho jádrem.*“²⁸ Byl tedy zájem, aby ležela nová diecéze blíže Slezsku a aby se zde mohl angažovat vratislavský biskup. To se také záhy stalo, jak si ukážeme níže.

Citovaná povyšovací bula z 30. dubna 1344 však prozatím přesný rozsah litomyšlské diecéze neurčuje, pouze toto určení přislubuje do budoucna a jasně formuluje, že by se mělo jednat o dosavadní území obou sousedních diecézí.²⁹ Ona bula však nese ještě jedno zarážející sdělení. Totiž zdánlivé povýšení Litomyšle na město. Kliment VI. zde doslova uvádí formuli „...*in civitatem erigimus...*“,³⁰ ačkoliv se Litomyšl pyšnila městským titulem a právy shodnými s Hradcem (Králové) už od roku 1259, kdy bylo Přemyslem Otakarem II. uděleno Litomyšli rozsáhlé privilegium.³¹ Nešlo tedy zřejmě o povýšení na město v pravém slova smyslu, nýbrž je zde obrat „*civitas*“ použit ve smyslu biskupského sídla.³² Částečně k zopakování tohoto povýšení „*in civitatem*“ byla vydána i další listina, vzešlá taktéž 30. dubna 1344 z papežské kanceláře.³³ Tato písemnost však nenesla pouze sdělení o povýšení na město. Byla adresována Janovi, dosavadnímu opatovi premonstrátské kanonie v Louce u Znojma, kterému zde svatý otec sděluje: „...*preficientes te prefate ecclesie (ecclesie Cathedralis Lutomusslensis, pozn. autor) in Episcopum et Pastorem, ...*“.³⁴

Tedy už první litomyšlský biskup byl ustanoven papežskou provizí, za kterou bylo stanoveno hlavní servicium 800 zlatých.³⁵ Vybrán byl symptomaticky premonstrát v biskupství, jež vzešlo z premonstrátského kláštera. Sama otázka vztahu této kanonie a vznikajícího biskupství je složitá. Jisto je, že si dosavadní litomyšlský opat Jindřich Calta vyměnil místo s výše zmíněným nastávajícím biskupem Janem. Stal se tedy místo něj opatem

---

²⁸Z. HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 31. Ne náhodnou byl pozdějšímu uspořádání diecéze vybrán vratislavský biskup Předslav z Pogorelly, viz níže.

²⁹„...*certam partem de dictis Olomucensi et Pragensi diocesibus adiacentem eidem (ecclesiam cathedralem Luthomusslensem, pozn. autor)...*“ MBV I, s. 210, č. 363.

³⁰Tamtéž.

³¹M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 30. Roku 1263 pak ještě došlo k potvrzení těchto práv. Tamtéž, s. 33. Jan Faltys se domnívá, že až rok 1263 je datem faktického povýšení Litomyšle na město, zatímco uvedeným rokem 1257 je podle něj datováno pouze falzum vzniklé „...*ze snahy pojistit dosavadní postavení obce v regionu.*“ J. FALTYS, *Vznik a formování*, s. 21.

³² Toto vysvětlení oné poněkud zarážející formulace předložil poprvé Jan Faltys. Tamtéž. Výkladovou pluralitu pojmu „*civitas*“ a jeho obvyklé použití pro sídlo biskupa popisuje Jiří KEJŘ, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998, s. 87-95.

³³ CDM VII, č. 601. Listina je zde uvedena chybným datem 30. dubna 1345. Na pravou míru tento omyl uvádí Nejedlý. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 98, pozn. č. 4.

³⁴ CDM VII, s. 438, č. 601.

³⁵ Už 20. prosince 1345 Jan servicia uhradil. K. KROFTA, *Kurie a církevní správa*, 12/1, s. 23. Vysvěcen na biskupa byl Jan poté v listopadu 1344 v Praze u příležitosti slavnostního předání pallia arcibiskupovi Arnoštovi.

louckým.³⁶ Třetí listina, vydaná Klimentem VI. v inkriminovaný den 30. dubna 1344, byla adresována právě opatu Jindřichovi a sdělovala mu tento fakt.³⁷

Jak jsem již předeslal, premonstrátská kanonie v Litomyšli se stala základem nového biskupství, a to z několika hledisek. Bazilika panny Marie, příslušející klášteru, byla výše zmíněnou zakládací bulou povýšena na katedrálu.³⁸ Personální a majetkový základ nové instituce se taktéž rekrutoval z někdejšího konventu.

Mezi historiky panuje shoda, že v počátcích biskupství nedošlo k plynulému vystřídání jedné instituce za druhou, nýbrž že zde byl zatím biskup ustanoven vedle existující premonstrátské kanonie. Ale biskup potřebuje k plnění svého poslání katedrální kapitulu a statky, z jejichž výnosů bude žít. Ani v jedné z výše řečených dubnových listin nejsou tyto nejasnosti jasně řešeny. Ustanovení kapituly zde není ani naznačeno, ostatně, jak si ukážeme, dojde k němu až o tři roky později. Ani o materiálním zabezpečení nové instituce toho mnoho nevíme. Z letných zmínek pramenného materiálu se snad lze domnívat, že biskup převzal veškerý dosavadní klášterní majetek,³⁹ který budeme pro zjednodušení nazývat „litomyšlským panstvím“. Tato teze, přejatá nekriticky Zdeňkem Nejedlým a Františkem Jelínkem,⁴⁰ má však své zásadní trhliny. Především nebyla brána v ohled otázka, z čeho by byli v tomto případě setrvavší řeholníci vyživeni? Odpověď na tuto otázku je poněkud mimo vymezený rozsah této úvodní kapitoly a zasluhovala by hlubší pramenný rozbor. Je však nesporné, že byl klášterní majetek ustanovením nové církevní instituce minimálně ztenčen, z čehož vzešly spory. O těch se dozvídáme z narace papežské listiny z 6. května 1346.⁴¹ Kliment VI. zde určuje rozhodčího v tomto sváru, vratislavského biskupa Přeclava

---

³⁶ O této výměně existují v literatuře nejasnosti, které na pravou míru uvádí B. V. KONEČNÝ, *Kdo byl prvním biskupem*, s. 327-329; TÝŽ, *O počátcích biskupství*, 8, s. 1.

³⁷ CDM VII, č. 602. Stejná datační nepřesnost jako v pozn. č. 33.

³⁸ „...ecclesiam monasteri...Premonstratensis ordinis in cathedralem ecclesiam erigentes eam decernimus...“ MBV I, s. 210, č. 363. Ve stejném smyslu podává zprávu i ona listina z téhož dne, adresovaná Janovi, opatovi louckému. Píše se zde: „...statuentes ac decernentes ut Monasterium ipsius loci Luthomuslensis Premonstratensis ordinis...immediate subiectum extunc haberetur et existeret ecclesia Cathedralis.“

³⁹ Ve jmenovací listině biskupa Jana čteme poněkud obligátní formuli: „...tibi que curam et administrationem ipsius (ecclesie Cathedralis Luthomuslensis, pozn. autor) in spiritualibus et temporalibus commitendo...“ CDM VII, s. 435, č. 601. Nepřichází tedy na mysl jiná pravděpodobná varianta, než že ona „temporalia“, jež jsou touto formulací biskupovi svěřena, byla uzmuta z dosavadního klášterního majetku, neboť o žádném novém udělení statků či důchodů novému biskupovi v tento čas nevíme. Také z narace papežské listiny z 6. května 1346 se dozvídáme, že „...inter prefatum Episcopum et dilectos filios Canonicos (myšleno Premonstráti, pozn. autor) eiusdem ecclesie pro eo quo redditus et prouentus dicte ecclesie inter ipsos distincti non fuerunt, sed per prefatum dumtaxat Episcopum administrati hactenus existerunt, prout adhuc administrantur...“ CDM VII, s. 483, č. 655.

⁴⁰ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 99; F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 100

⁴¹ Spory dle listiny zapříčiňují diecézi ztráty. Z formulace vysvítá, že především ztráty duchovní, bohoslužebné. CDM VII, s. 483, č. 655. Pro ilustraci problému si zde pomohu slovy Františka Vačka: „Tím, že statky klášterní na biskupa přešly (neříká, zda všechny statky klášterní, pozn. autora) a tak příjmy kanovníků řeholních se ztenčily, počali tito v povinnostech svých ochabovati a i veřejně nespokojenost svou najevo dávat.“ F. VACEK, *Vznik a krátké dějiny*, 30/13, s. 201.

z Pogorelly, který měl vyřešit hlavní resty mladé diecéze. Tedy ustanovit kapitolu a jasně rozdělit ony problematizované majetky a příjmy litomyšlského kostela.

Kliment VI. se v této listině nezabývá přesným počtem členů kapituly, kterou je třeba ustanovit. Žádá pouze „*sufficiens ministrorum numerus*“⁴² a určuje, aby v jejím čele stál převor. Vše ostatní je ponecháno na uvážení biskupa Vratislavského. Známe však ještě jeden dokument údajné avignonské proveniencí sdělující Přelavovi podobné úkoly. Ten je datován 9. květnem 1346, a je zde, na rozdíl od dokumentu prvního, jasně vyčísleno „*viginti quatuor canonicorum numerus*“.⁴³ Tato listina je však zřejmě falzum vydané až v průběhu sporu roku 1358.⁴⁴ Domnívám se proto, že počet katedrálních kanovníků papežem explicitně určen nebyl.

Přelav dává o vykonání svého úkolu zprávu 16. října 1347.⁴⁵ Sděluje svatému otci, že v Litomyšli ustanovil dvacetiosmičlennou kapitolu v čele s převorem, který byl, jak víme, papežovým požadavkem. Sama funkce převora v čele katedrální kapituly je pro české prostředí atypická. Lze snad tvrdit, že touto anomálií je podtržen charakter nové kapituly, navazující na dosavadní kapitolu řeholní.⁴⁶ Právě z řad zdejšího premonstrátského konventu byl utvořen nový dvacetiosmičlenný sbor, jak bylo shora již předesláno a jak bude ještě dále rozebíráno. Zbývající premonstráti, kteří nebyli vybráni Přelavem do řad nové kapituly, se

---

⁴² CDM VII, s. 483, č. 655.

⁴³ MBV I, s. 395, č. 663. Listina uvádí dvacet čtyři kanovníků, jelikož nezapočítává čtyři preláty, kteří jsou ovšem taktéž součástí kapituly. Počet katedrálních kanovníků tedy souhlasí s Přelavovým ustanovením dvaceti osmi kanovníků. Viz níže.

⁴⁴ Stejně jako listina z 6. května je i tato adresována vratislavskému biskupovi Přelavovi z Pogorelly, který je oběma dokumenty pověřen uspořádáním nového litomyšlského biskupství. Podezřelá je tak skutečnost, že písemnosti, adresované jedné osobě, sdělují stejné úkoly, ovšem jinou formou a s důrazem na jiné věci. V první květnové listině není zdaleka tak zdůrazňován problém nedostatku statků jako v listině druhé, jejíž je tato otázka takřka páteří. Dále je zarážející, že jsou takto odlišně koncipované listiny vydány v téže kanceláři s pouhým třídním odstupem. Všechny tyto nesrovnalosti v listině z 9. května, jež jsou na rozdíl od listiny z 6. května jen těžko aplikovány do jinak kontinuálně probíhajícího formování biskupství, mě vedou k domněnce, že se jedná o falzum. Podezřelé navíc je, že vcelku užitečnou se jeví domnělá papežská listina tohoto rázu ve sporu kapituly a biskupa v roce 1358, o kterém bude níže pojednáno. František Jelínek a práce opřené o jeho výzkum s tímto dokumentem pracují jako s průkazným materiálem. F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 101; F. VACEK, *Vznik a krátké dějiny*, 30/13, s. 202. Naopak Zdeněk Nejedlý tuto listinu vůbec neuvádí. Předpokládám tudíž, že ji taktéž považoval za falzum nebo mu nebyla známa.

⁴⁵ CDM VII, č. 735.

⁴⁶ Toto tvrzení se však odráží pouze v pojmenování prvního kapitulního preláta, nikoliv v jeho faktické úloze. Nově ustanovený převor v čele katedrální kapituly byl de-fakto prelátem typu děkana, což byla, na rozdíl od převora, typická hodnost představeného katedrální kapituly. Úkoly litomyšlského převora byly shodné s těmi, které v jiných diecézích zastával právě děkan. Z. HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 32. I jeho instalování do úřadu bylo podmíněno kanonickou volbou biskupa a kapituly, jak je běžné u funkce děkanské. Klášterní převor naopak bývá pouze jmenován opatem. Josef KURKA, *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecéze Litomyšlská*. Místopis církevní do r. 1421, Praha, 1914, s. 601. Václav Medek mluví ve své stati v souvislosti s nejvyšším prelátem litomyšlské kapituly výhradně o „proboštovi“, což je sice příhodnější titul pro preláta biskupské kapituly než převor, nicméně v naší souvislosti zcela neopodstatněný. Ve veškerém pramenném materiálu se setkáváme v souvislosti s litomyšlskou kapitolou pouze s pojmem „*prior*“ - převor, nikdy však s pojmem „*praepositus*“ – probošt. V. MEDEK, *Začátky litomyšlského biskupství*, s. 10. Stejně chyby se v závěru svého díla dopouští i Nejedlý. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 255-372: Část IV. Obraz Litomyšlska v době biskupské.

měli stát jakýmsi rezervoárem duchovních, z nichž bude katedrální kapitula do budoucna doplňována vždy striktně do zmíněného počtu dvaceti osmi kanovníků.⁴⁷ To bylo zřejmě dodržováno, neboť neznáme žádné papežské provize, které by místo v této kapitule někomu kdy udělily (což bylo běžné u jiných kapitul té doby). Mimo převora Přeclav předsadil do čela kapituly ještě další tři preláty, a to kustoda, kantora a scholastika.⁴⁸ Aby bylo zamezeno kumulaci obročí, zaprotokoloval také biskup Vratislavský pravidlo, že žádný katedrální kanovník, kromě kustoda a scholastika,⁴⁹ nesmí pod trestem vyloučení z kapituly držet žádnou faru.⁵⁰ Jak ale uvidíme, bude toto pravidlo už roku 1358 zrušeno. Vedle těchto nařízení nalezneme v listině též celou plejádu právně-správních nařízení pro chod biskupství i správu majetků litomyšlského kostela. Jedná se tedy v pravém slova smyslu o první statuta nové diecéze, pročež se budeme s tímto základním normativním dokumentem v průběhu práce ještě několikrát stýkat.

Statky litomyšlského panství měl biskup vratislavský, po prozkoumání jejich stavu, rozdělit na dvě části. Jedna budiž pro potřeby biskupa, druhá pro nově zřízenou kapitolu.⁵¹ Premonstráti zde však výslovně uvedeni nejsou. Zdá se, že apelace, jež volala po narovnání jejich majetkového problému, byla vyřešena jejich naprostým opomenutím. Alespoň tak se problém jeví a my jsme opět postaveni před otázku jejich existenciálního zabezpečení, neboť, jak je uvedeno v minulém odstavci, je zřejmé, že zde zbytek konventuálů, který se nevešel do kapituly katedrální, ještě setrval. Kromě již rozebíraného personálního potenciálu pro

---

⁴⁷ „...cedente uel decedente aliquo prelato uel Canonico de numero supradicto, alias, quem, idem comprehendere nequiebat numerus, iuxta uocationis sue ordinem, dummodo ydoneus, eligatur, quibus superstitionibus fratribus, ad numerum pretactum...“ CDM VII, s. 541, č. 735. Jan Faltys ustanovení tohoto pravidla interpretuje takto: „Jednalo se asi o kompromis vzešlý ze zmatků po založení diecéze, kdy kapitula vznikla živelně a neměla pevnou strukturu. Przeclaw jím uspokojil ty premonstráty, na něž se roku 1347 nedostalo.“ J. FALTYS, *Vznik a formování*, s. 34.

⁴⁸ Ke složení kapituly a funkcím jednotlivých prelátů podrobněji viz tamtéž, s. 32, F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 103-104; B. V. KONEČNÝ, *O počátcích biskupství*, 11, s. 2; *Lilie Litomyšlské*. II. Biskupství Litomyšlské, 15/17, s. 267; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 100-102.

⁴⁹ Tito dva preláti byli povinováni držením farnosti z principu své prelatury. Povinností kustoda byla funkce faráře katedrály panny Marie. Scholastik zase plnil úlohu faráře městského farního chrámu svatého Klimenta. Tamtéž.

⁵⁰ „...Statuimus, quod nullus simul esse valeat canonicus et plebanus. Sed si quis Canonicus aut prelatus, ad Regimen parochialis ecclesie canonice fuerit institutus, eo ipso Canonice uel prelatura suis, penitus sit privatus, et alias ydoneus, in locum ipsius statutis a Jure temporibus assumatur.“ CDM VII, s. 541, č. 735. Josef Kurka se na základě rozhodčí listiny z 5. října 1358 (viz pozn. č. 119) domnívá, že se toto nařízení vztahovalo jen na kanovníky katedrální a že „Ostatní, konventní, kanovníci mohli ovšem, jako dříve, i nyní býti faráři venkovských kostelů.“ J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 604. Toto pravidlo však není v řečeném dokumentu ani nikde jinde explicitně formuloáno a jedná se tedy jen o Kurkovu interpretaci.

⁵¹ „...In duas certas diuidas portiones, Quarum vnam Episcopi, ...et reliquam prefatis Capitulo...“ CDM VII, s. 483, č. 655. Výrazně větší část statků připadla biskupovi, menší kapitule. Jejich výčet, ustanovený v Přeclavově listině z října 1347 (CDM VII, č. 735), rozebírá Zdeněk Nejedlý. Viz Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 102-104. Přehledně zhotovený výčet těchto statků a důchodů podávají taktéž B. V. KONEČNÝ, *O počátcích biskupství*, 9, s. 1; M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 40-41.

doplňování kapituly katedrální je o nich řeč i v jiných souvislostech. Například je jim udělen úkol starat se o staré a nemohoucí katedrální kanovníky.⁵²

Otázka vyživení zbývajících premonstrátů je dosti nejasná a prozatím uspokojivě nevysvětlená. Pro rozbor tohoto problému, jenž se stále vyhýbá pozornosti badatelů, však není v této práci místo. Stejně nevyjasněný je i problém jejich nadále rezidence v rámci budov litomyšlského hradního komplexu. Na ten narazíme v oddíle o vzatu Alberta ze Šternberka s kapitulou, tudíž se jím zde nyní nebudu zabývat. Spokojme se s konstatováním, že zde řeholníci prozatím setrvali, avšak za jakých podmínek, zůstává otázkou. Evidentní však je, že nové biskupství svým plynulým navázáním na litomyšlskou premonstrátskou kanonii získalo jakýsi řádový charakter. Právě ona Přeclavova říjnová listina z roku 1347 ustanovuje, aby zde zůstaly v platnosti „...*consuetudines laudabiles, hucusque in dicta ecclesia* (Lutomuslensi, pozn. autor) *tenentes...*“;⁵³ pokud nejsou tyto „*consuetudines*“ v rozporu s novými, v listině uvedenými, nařízeními. Použití tohoto obratu nám v kontextu dosavadního klášterního uspořádání evokuje místní obyčeje,⁵⁴ vztahující se k liturgii a vnitřně-organizační praxi premonstrátského konventu (tedy řádové *Cosuetudines Premonastratenses*⁵⁵). Z toho je čitelné, že se měl v nových litomyšlských církevních institucích (především tedy v kapitule) a v katedrální liturgii zachovat řádový element podle premonstrátského vzoru. Konečně všichni katedrální kanovníci zůstali nadále premonstráty, tedy formálními členy širší kapituly řeholní. Za vše pak hovoří samotná, výše rozebíraná, symbolika hodnosti převora v čele katedrální kapituly.⁵⁶ Vzniklo zde obrazně řečeno „premonstrátské biskupství“, v němž kmenové instituce, biskup i katedrální kapitula, byly tvořeny členy jmenovaného řádu.

Pokud zde ovšem mluvíme o charakteru nového biskupství, měli bychom se na věc podívat i z vnějšího, tedy mocenskopolitického zorného úhlu. Již na začátku kapitoly bylo naznačeno, do jaké míry ztělesňovalo založení nového biskupství Karlovy mocenskopolitické tendence ve vztahu k Vratislavi. S jistou mírou nadsázky lze tvrdit, že ustanovení litomyšlské diecéze mělo být jakýmsi prostředkem k zásadním imperiálním krokům českého krále na poli správním. Vždyť už pověření vratislavského biskupa Přeclava uspořádáním nového církevně-

---

⁵² CDM VII, s. 542, č. 735.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ K právní definici obyčeje („*consuetudo*“) viz Corpus iuris canonici (dále CIC), kán. 23-28.

⁵⁵ Jejich Autorem byl v polovině 12. století Hugo z Fosse. Hugh LAWRENCE, *Dějiny středověkého mnišství*, Praha 2001, s. 167.

⁵⁶ Zajímavé v tomto kontextu také je, že během sporu s biskupem na podzim 1358 se kapitula ve věci práv převora odvolává na právní úlohu opata, jehož je prý převor v novém uspořádání následníkem. Je tak činěn přímý odkaz katedrální kapituly na starý premonstrátský konvent. V souvislosti s tím, že biskup ve světských záležitostech požívá pravomocí, jež by měly připadnout převorovi jakožto pokračovateli opata ve vztahu ke kapitule (odvolání na „*regula nostra*“), zde stojí: „...*quod regula nostra episcopis secularibus non pateat, sit in priorem et eidem capitulo inmediate loco abbatis est prefectus...*“ *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae* (dále RBM) VII/1. Edd. B. MEDL, M. LINHARTOVÁ, Praha 1954-1963, s. 15, č. 15.

politického celku (při čemž mu, jak jsme viděli, byla papežem ponechána veliká volnost) je nám názornou jednotlivinou těchto králových ambic.⁵⁷ Uvědomme si, že koncem roku 1348, kdy Karel IV. vysílal „...svého posla k papeži se žádostí (nutno podotknout, že opakovanou, pozn. autor) o vynětí vratislavského biskupství z dosavadního svazku hnězdenské provincie“,⁵⁸ byla již rok katedrální kapitula litomyšlská organizována na české poměry ojedinělým způsobem.⁵⁹ A není snad náhodnou, že tento způsob odrážel běžné poměry katedrální kapituly vratislavské. Na tuto skutečnost upozornila Zdeňka Hledíková, která píše, že se tato výjimečnost vůči českým zvyklostem promítá především v „...zařazení kustoda,⁶⁰ kantora a scholastika do vedoucí čtveřice...“ prelátů litomyšlské kapituly, což „...přímo odráží vratislavské a s nimi i polské poměry“.⁶¹ (Obecnou, nejen českou, anomálií litomyšlské kapituly pak je absence funkcí probošta a děkana.⁶²) Biskup vratislavský tedy uspořádal nové biskupství do jisté míry podle biskupství svého, které se snad jednou, podle Karla, mělo stát taktéž sufragánní ve vztahu k pražskému arcibiskupskému stolci. V tomto momentě by už ovšem nepředstavovala Vratislav strukturální anomálii (což by mohlo být použito jako argument odpůrců této unifikace), neboť litomyšlský episkopát by už byl založen na velice podobných správních principech. Nebyla tedy Litomyšl pouze biskupstvím „premonstrátským“, jak jsme si vyvodili v minulém odstavci, ale i svého druhu „vratislavsky orientovaným“. Po ztroskotání vleklých jednání o církevním přičlenění vratislavské diecéze do pražské provincie v roce 1353 tato správní konfigurace litomyšlského biskupství politicky ztratila smysl (neboť Karel na další jednání rezignoval) a svou existencí nadále spíše než strategickou páku představovala specifikum českých církevních institucí, s nímž se za několik let sžíval i Albert ze Šternberka.

V rámci nástinu vzniku litomyšlského biskupství nelze opomenout ani stručné seznámení čtenáře s postupem územního formování diecéze. Jednání o podobě a rozsahu biskupství jakožto územně-správního celku jsou totiž paralelní „dějovou linií“ k výše rozebírané problematice. Již 8. ledna 1345 pověřil Kliment VI. opata břevnovského, opata žďárského a děkana olomoucké kapituly vymezením nové diecéze. Po dlouhé naraci této

---

⁵⁷ Ke vztahu Karla IV. a Přelava z Pogorelly blíže viz M. HOLÁ, *Vztahy*, s. 82-89.

⁵⁸ Z. HLEDÍKOVÁ, *Karel IV. a církev*, s. 138.

⁵⁹ Pro přehlednou komparaci lze použít výčet všech tehdejších českých kapitul se stručným popisem uvedený v rámci studie Zdeňky Hledíkové. TÁŽ, *K otázkám vztahu*, s. 253-256.

⁶⁰ Litomyšlský kustos byl kustodem jiného typu, než jsme zvyklí z českých a moravských kapitul. Plnil v Litomyšli jakousi novou správní fúzi povinností sakristana a faráře katedrálního chrámu v jedné osobě. TÁŽ, *Litomyšlské biskupství*, s. 33. Na rozdíl od pražské metropolitní kapituly, kde byla kustodie pouze služebnictvím, představoval litomyšlský Kustos plnohodnotného kapitulního preláta. TÁŽ, *K otázkám vztahu*, s. 253.

⁶¹ TÁŽ, *Litomyšlské biskupství*, s. 32; srov. Robert SAMULSKI, *Untersuchungen über die persönliche Zusammensetzung des Breslauer Domkapitels im Mittelalter bis zum Tode des Bischofs Nanker (1341)*, Weimar 1940, s. 17.

⁶² Obdobným prelátem jako děkan byl v Litomyšli převor (pozn. č. 46).

pověřovací listiny, jež do značné míry opisuje všechna sdělení z povyšovací buly *Ex superne providencia maiestatis* z 30. dubna 1344, zde papež opět připomněl schéma, podle něhož se má území nové diecéze vydělit z přilehlých částí diecézi olomoucké a pražské a mají být jasně stanoveny jeho hranice.⁶³ Taktéž jsou zde zaprotokolovány procesní záležitosti k naplňování tohoto úkolu.⁶⁴ K jednání na tento popud však asi vůbec nedošlo. Průtahy patrně zapříčinila ta část pověřenců, jež měla zastupovat biskupství olomoucké.⁶⁵ Zdá se to logické ve světle druhé, sdělením a pověřením totožné, listiny Klimenta VI. z 31. srpna 1346, která se už, s upozorněním na vytíženost minule oslovených prelátů,⁶⁶ neobrací na dva zástupce olomoucké a jednoho pražské diecéze, jak tomu bylo u listiny lednové, nýbrž právě naopak. Pověřeným zůstal opat břevnovský, avšak s ním byl osloven děkan u Všech Svátých na Pražském hradě. Jeden zástupce olomouckého biskupství však v této komisi z logiky věci zůstat musel. Byl jím tedy jmenován opat vizovický. I v tomto případě však docházelo k nevoli ze strany olomouckého biskupa Jana Volka. Avšak patrně zásahem Karla IV. se podařilo věc dovézt ke zdárnému konci.⁶⁷ Bylo by snad nemístným vybočením sledovat zde celý proces vleklých jednání o podobu litomyšlského biskupství.⁶⁸ Spokojme se s konstatováním, že patrně dříve bylo dosaženo úmluvy s arcidiecézí pražskou.⁶⁹ Kompaktní podoba nového církevně-správního území pak byla s konečnou platností papeži sdělena v průběhu roku 1350⁷⁰ a potvrzení se jí od Klimenta VI. dostalo 12. dubna 1351.⁷¹ Na základě

---

⁶³ „*Nos igitur volentes ut eidem ecclesie Luthomuslensi certa pars de dictis Olomucensi et Pragensi dioc. adiacens eidem ecclesie Luthomuslensi certis finibus distinguenda iuxta intentionem nostram huiusmodi assignetur...*“ CDM VII, s. 425, č. 582.

⁶⁴ Alespoň dva z pověřených prelátů se musí osobně dostavit do Litomyšle k jednání o podobě diecéze a musí k řešení předvolat taktéž arcibiskupa pražského, biskupa olomouckého, biskupa litomyšlského, zástupce kapitul pražské i olomoucké (litomyšlská v tuto dobu ještě nebyla sestavena) a další, jichž se územní a správní změna zásadně dotýká („...*et aliis qui fuerint evocandi...*“). O postoupení území má být svatému otci dána zpráva co nejrychleji. Tamtéž.

⁶⁵ J. FALTYS, *Vznik a formování*, s. 67-68; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 106.

⁶⁶ „*Verum quia sicut nuper displicenter accepimus. prefaci Abbas dicti Monasterii in Zar et Dacanus adeo ex tunc ex certis causis et impedimentis prepediti et occupati fuerunt et adhuc existunt, quod predictorum executioni non potuerunt intendere neque possunt.*“ CDM VII, s. 499, č. 674.

⁶⁷ „*Subsequenter autem venerabili fratre nostro Johanne Olomucen. et predicto Johanne Luchomuslen. Episcopis ac Ecclesiarum predictarum Capitulis significantibus nobis, quod licet ipsi super huiusmodi parte de prefata Olomusen. diocesi dicte Luchomuslen. Ecclesie pro diocesi assignanda nequiverint hactenus concordare, postea tamen interveniente predicto Karlo Rege super hiis concordare erant effecti...*“ CDM VIII, s. 49, č. 80. Tato papežská konfirmace z 12. dubna 1351 nás informuje o celém průběhu těchto vleklých jednání. Srov. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 107.

⁶⁸ Vyčerpávající studii k této problematice představuje článek Zdeňky Hledíkové. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Limitační listiny litomyšlského biskupství*, in: Archivní časopis, 59/2, 2009, s. 105-113.

⁶⁹ První limitační listina, o které víme, je datována k 3. prosinci 1349 a jejím vydavatelem je pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic. Jedná se zde tedy o vymezení děkanátů, které mají připadnout litomyšlské diecézi z dosavadního území diecéze pražské. CDM VII, č. 974. Listina se ovšem nedočkala konfirmace. Blíže k problému viz Z. HLEDÍKOVÁ, *Limitační listiny*.

⁷⁰ Druhá limitační listina, týkající se území dosavadní pražské diecéze, byla vydána 4. listopadu 1350. CDM VIII, č. 52. Její sdělení je shodné s uvedenou listinou z prosince 1349 (viz pozn. č. 69). Obsah listin z 5. února 1350, jež nás obeznamují s územím, postoupeným litomyšlské diecézi z dosavadní správy biskupství

těchto dohod připadlo pod správu litomyšlského biskupství území děkanátů chrudimského, vysokomýtského, poličského a lanškrounského ze strany arcibiskupství pražského a děkanátů šumperského a úsovského ze strany biskupství olomouckého.⁷² V rámci nového biskupství se také nalézalo sedm klášterů.⁷³ Jednalo se tedy o diecézi poměrně malou. Dva roky nato, 1353, zemřel první litomyšlský biskup Jan I.

3.2. Litomyšl Jana ze Středy

Skončila se tedy první etapa historie litomyšlského episkopátu. Slovy Zdeňka Nejedlého měla „...nová katedrála vše, čeho jí k působení bylo třeba: zřízenou kapitolu, statky biskupské i kapitulní a diecési. Jednání o to vše zabralo dosti času, vyplnilo takřka celou dobu biskupování prvního litomyšlského biskupa Jana I. Z jednání všeho nevysvitá nám dobře povaha tohoto biskupa.“⁷⁴ Právě osobnost Jana I. je vedle naznačeného hospodářského zabezpečení premonstrátské kanonie v éře biskupství druhým velkým otazníkem regionálních dějin této epochy, který čeká na širší pozornost badatelů. A není snad od věci, připomenout si tuto skutečnost právě v práci, která staví do středu své pozornosti Janova pozdějšího pokračovatele na stolci biskupském. Albert ze Šternberka byl bezpochyby osobností většího významu než Jan I. Leč širší pozornost, věnovaná „premonstrátskému biskupovi“, by možná dala jasnější obrysy a větší význam historické osobnosti, jež doposud hrála roli jen prázdného jména bez individua, kdesi na pozadí rozebíraných dějů.

Naopak historiograficky velice frekventovanou osobou je následující litomyšlský biskup, velice blízký spolupracovník a familiář Karla IV., Jan ze Středy. Přikročme proto ke stručnému nástinu jeho působení v této mladé diecézi, čímž se stane úplným výklad o biskupství litomyšlském před Albertovým příchodem a dosáhne tak tento obširný úvod svého smyslu v podobě kontinuálního navázání na klíčové téma této práce.

9. října 1353 byl vratislavský a hlohovský kanovník, plebán ve Středě, papežem jmenovaný (leč nezvolený a nevysvěcený) biskup naumburský a protonotář císařské kanceláře

---

olomouckého, je nám znám z jejich přepisu v confirmaci Klimenta VI. z 12. dubna 1351. CDM VIII, s. 50-51, č. 80. Srov. Z. HLEDÍKOVÁ, *Limitační listiny*; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 107.

⁷¹ CDM VIII, č. 80; MVB I, č. 1333.

⁷² Podrobnou topografii litomyšlského biskupství podle těchto ustanovení podává Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 109-120. Pro tu část diecéze, jež bývala před vydělením součástí diecéze pražské, máme k dispozici také Nejedlým citovanou studii Jana Karla Rojka. J. K. ROJEK, *Biskupství litomyšlské*. Pro tutéž část diecéze také stručněji B. V. KONEČNÝ, *O počátcích biskupství*, 12, s. 2. Letmo rozsah diecéze rekapituluje též F. VACEK, *Vznik a krátké dějiny*, 30/14, 15.

⁷³ Benediktinský klášter v Podlažicích u Chrudimi, konvent křížovníků s červeným srdcem v Pardubicích, dominikánský klášter v Chrudimi, minoritský klášter ve Vysokém Mýtě, ženský klášter cisterciáček v Sezemicích, dominikánský klášter v Šumperku a benediktinské proboštství v Klášterci u Zábřeha.

⁷⁴ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 120.

Jan ze Středy papežskou provizí (nikoliv kanonickou volbou!) jmenován biskupem litomyšlským.⁷⁵ Není pochyb, že se tak stalo na žádost Karla IV., tedy v intencích královny personální politiky udělování církevních dignit svým blízkým spolupracovníkům. Již z výše uvedeného výčtu Janových úřadů je patrné, jak typickým mnohoobročníkem tento prelát byl. Je nasnadě přejmout zde většinový názor odborné veřejnosti, že Jan pojímal úřad biskupa litomyšlského spíše jako prestižní záležitost než jako pastýřský úřad. Když se potom Jan ze Středy stává roku 1354 Karlovým kancléřem, zdá se, že je podtržen formální ráz jeho biskupského úřadu a faktickou správní roli v diecézi přebírají jeho administrátoři. Z těch nám jsou známi: biskupův bratr, původně cisterciák, poté i titulární biskup v Trebinje, Matyáš, oficiál a zároveň generální vikář diecéze litomyšlské Mikuláš z Pelhřimova a biskupský notář Jan z Litomyšle.⁷⁶ A tak významné děje, které se přičiněním Jana ze Středy v biskupství odehrály a poznamenaly pozdější chod diecéze a města, jsou pouze tři. Avšak tyto samy o sobě jsou hodny zamyšlení, zda byl Jan ze Středy opravdu tak nedbalým „pastýřem“, jak jsem naznačil a jak tvrdí současný historiografický diskurz. Pojdme se tedy na tyto děje podívat podrobněji. Prvním takovým je založení kláštera augustiniánů poustevníků v Litomyšli.

Doba údajného morálního úpadku kléru, tolikrát diskutovaného a relativizovaného na poli odborné literatury,⁷⁷ přinesla také jako prvek sebereflexe a částečného uvědomění si rozkolu mezi zvykovou praxí a kanonickými předpisy i určité vzdorné tendence vůči dosavadnímu fungování církve. Tyto tendence v druhé polovině 14. století eskalovaly v jakýsi reformní proud osobní zbožnosti,⁷⁸ projevující se v rovině intelektuální, a to především v prostředí řeholním. Navíc se tento proud počal etablovat kolem poloviny 14. století jako jakýsi módní trend, prozatím koexistující s běžným životem světského kléru. Hlavním ohniskem tohoto pohybu byl v Čechách nově zavedený řád augustiniánů kanovníků v čele s roudnickým konventem,⁷⁹ podle něhož je tento proud někdy nazýván „roudnickou reformou“. Za řádem augustiniánů kanovníků v průběhu šíření se rozebíraného trendu o mnoho nezaostal ani již dříve v zemích koruny české usazený řád augustiniánů eremitů.⁸⁰

---

⁷⁵ MBV II, č. 145. Hlavní servicium 800 zlatých Jan ze Středy doplatil apoštolské stoličce 8. ledna 1356. K. KROFTA, *Kurie a církevní správa*, 12/1, s. 23.

⁷⁶ Blíže viz Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 144. Dále o tom zmínka i u Františka Jelínka. F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 120-121.

⁷⁷ Přehledně shrnuje Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Úpadek nebo růst? K situaci církve v Čechách ve 14. století*, in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 191-203.

⁷⁸ Důraz byl kladen na prostou osobní zbožnost, znalost bible, niterné prožívání liturgie, mariánský kult a časté přijímání.

⁷⁹ V letech 1333-1334 nechal biskup Jan IV. z Dražic vystavět první klášter řádu augustiniánů kanovníků v Roudnici. Právě tento klášter byl ohniskem rozebíraného reformního proudu, za jehož klíčový dokument lze označit nábožensko-správní body života v roudnické kanonii, tzv. *Consuetudines Roudnicenses*.

⁸⁰ L. BOBKOVÁ – M. BARTLOVÁ, *Velké dějiny IV. b*, s. 91; Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin*, díl I., Řím 1987, s. 212.

Těžko říci, zda Jan ze Středy s tímto moralizujícím proudem intelektuálně souzněl,⁸¹ nebo zda byla jeho náklonnost pouze plodem onoho dobového trendu.⁸² V každém případě projevoval řádu augustiniánů poustevníků otevřené sympatie. Vedle své značné podpory augustiniánského konventu sv. Tomáše na Malé Straně v Praze se stal i zakladatelem kláštera tohoto řádu v Litomyšli.

Na Janovu žádost⁸³ vydal papež Inocenc VI. 5. února 1356 bulu, jíž dovoluje řádu augustiniánů eremitů vysadit klášter v Litomyšli se všemi jeho náležitostmi.⁸⁴ Fundaci nového konventu odůvodňuje v listině hojnou zalidněností města, což je dobré prostředí pro působení tohoto řádu,⁸⁵ který se od druhé poloviny 13. století začínal v zaalpských oblastech transformovat z poustevnického v městský žebravý řád vyznačující se kazatelskou činností.⁸⁶ Listina byla adresována generálnímu převorovi řádu. Nevíme přesně, odkud do Litomyšle přišli první řeholníci. Na základě faktu, že první převor a podpřevor nového konventu, Mikuláš a Jakub, zvou se „z Brna“, setkáváme se v literatuře často s konstatováním, že nový klášter v Litomyšli byl vysazen z brněnského konventu sv. Tomáše. Přejímání této interpretace podpořila asi i skutečnost, že ji s intuitivní samozřejmostí předkládá Zdeněk Nejedlý.⁸⁷ Ovšem s přihlédnutím k novějším poznatkům, které kladou osazení brněnského kláštera zhruba do téže doby jako osazení kláštera litomyšlského,⁸⁸ lze nastíněný výklad radikálně zpochybnit. Dostupný pramenný materiál nám však nenabízí jasné řešení tohoto problému.⁸⁹

---

⁸¹ Tento názor zastává např. Milan Skřivánek a dává ho do souvislosti s jeho literárními a překladatelskými počiny hlubokého duchovního charakteru. M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 42.

⁸² Zhruba od poloviny 14. století zaznamenáváme, zřejmě právě v souvislosti s tímto hnutím, prudký nárůst zakladatelské činnosti augustiniánských klášterů.

⁸³ Žádost byla vznesena na svatého otce patrně skrze Karla IV., jelikož ho ona únorová listina uvádí ve své naraci jako petenta: „...*Karoli imperatoris Romanorum .... nobis in hac parte humiliter supplicantis...*“ MBV I, s. 170, č. 417. Patrně na základě této formulace a faktu, že byl Jan ze Středy přítomen na Karlově korunovační jízdě do Říma, staví Zdeněk Nejedlý svou interpretaci procesu vznesení žádosti, když tvrdí, že „*Snad za svého pobytu v Itálii neb aspoň v onen čas žádal biskup Jan II. papežskou kurii, zastoupenou v Římě kardinály, aby směl založit klášter v Litomyšli.*“ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 130.

⁸⁴ Vedle kostela a obytných i hospodářských budov konventu zde má být zřízen hřbitov, kaple a zvonice se zvonem, což bylo důležité k charakteru augustiniánských městských konventů. „...*edificandi et constituendi domos, ecclesiam, capellam seu oratorium cum cimiterio necnon campanili et campana ac aliis necessariis officinis...*“ MBV II, s. 170, č. 417.

⁸⁵ „...*civitas Luthomuslensis est locus utique populus et pro religiosis mendicantium ordinum, quorum nulla ibi domus habetur, aptus valde et eciam oportunos.*“ Tamtéž.

⁸⁶ Michal M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, díl III. svazek 2. Žebravé řády, Praha 2004, s. 18.

⁸⁷ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 130.

⁸⁸ Tedy někde do roku 1357. Jiří ŠMERAL, *Řád augustiniánů eremitů na Moravě v předhusitské době*, Olomouc 2009, s. 24-25.

⁸⁹ Pro shrnutí problému viz Petr MACEK - Pavel ZAHRADNÍK, *Bývalý augustiniánský klášter v Litomyšli a jeho stavební poměry*, in: *Průzkumy památek*, 2/1, 1995, s. 3-20, zde s. 4, pozn. č. 10.

Také nevíme přesně, jak probíhala stavba konventu. Asi v průběhu roku 1357 přišli do Litomyšle první augustiniáni,⁹⁰ což poukazuje na to, že zde pro ně bylo vybudováno nějaké zázemí. Pravděpodobně však jen provizorní, neboť až 22. listopadu 1360 daruje Jan ze Středy augustiniánům některé domy, zahrady⁹¹ a hlavně pozemky, určené pro stavbu kostela a klášterních budov.⁹² Je však patrné, že musela být před oním rokem 1360 vybudována alespoň kaple, což bude rozebráno níže v souvislosti se sporem biskupa a kapituly roku 1358.⁹³ Tedy až rokem 1360, pokud můžeme věřit sdělení zmíněné donační listiny, se zakládá stavba budovy kláštera a konventního chrámu. Z pozdějšího materiálu se dozvídáme, že stavbu tohoto kostela sv. Kříže od počátku řídil jakýsi mistr Jakub.⁹⁴ Nevíme však, zda byl tento mistr ředitelem stavby celého kláštera, nebo jenom klášterního chrámu. Spokojme se prozatím pouze s tímto strohým konstatováním, neboť pramenem, nesoucím sdělení o mistru Jakobovi a otázce výstavby, se budeme podrobněji zabývat níže, v souvislosti s naším hlavním aktérem, Albertem ze Šternberka. Za jeho biskupování stavba ještě probíhala a Jan ze Středy, už jako biskup olomoucký, stavbu z postu fundátora financoval a projevoval o ní velký zájem. Roku 1380 byl poté ve „svém“⁹⁵ litomyšlském klášteře pochován.⁹⁶ Neexistuje uspokojivá odpověď na otázku, proč Jan realizoval klášterní fundaci v místě, v kterém, jak je řečeno výše, netrávil příliš mnoho času ani mu nevěnoval náležitou pozornost po stránce svých pastorálních povinností. Právě tento silný vztah k litomyšlskému augustiniánskému konventu je překvapivým ukazatelem jeho možná silnější vazby k Litomyšli, než jak se doposud předpokládalo.

V rovině zakladatelské činnosti litomyšlských biskupů zde lze vysledovat jistou podobnost s pozdějšími litomyšlskými ordináři, Albertem ze Šternberka a Petrem Jelitem,

---

⁹⁰ F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 127.

⁹¹ K těmto majetkům přidal Jan ze Středy ještě 6. srpna roku 1364 Volšinský dvůr na předměstí Litomyšle jménem Lány a louky, polnosti a pastviny k tomuto dvoru náležící. Moravský zemský archiv (dále MZA) Brno, fond E 4 – Augustiniáni v Brně, i. č. 37. Rozebírají: Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 141-142; F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 129-130.

⁹² „...ut in aeris entedictis ecclesia, claustrum et officine fr. ord. Heremitarum s. Augustini sic edificentur et fiat...“ RBM VII/3, s. 415, č. 686.

⁹³ Viz pozn. č. 123.

⁹⁴ Jan ze Středy už z postu biskupa olomouckého žádá litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka, aby mistra Jakuba ze stavby klášterního kostela v Litomyšli neodvolával, jelikož právě on zná od počátku Janovu představu stavby, z čehož nám vyplývá, že je od začátku u stavby přítomen. Doslovně je zde uvedeno: „Magister Jacobus, director operis nostri ecclesie s. Crucis in civitate vestra Luthomisslensi, a primis fundamentis usque ad hec tempora intencionis nostre plenam habet noticiam ...“ *Cancellaria Johannis Noviforensis episcopi Olomucensis. (1364-1380)* (dále: *Cancellaria Johannis Nov.*). Ed. F. TARDA, *Archiv für Österreichische Geschichte* LXVIII, Wien 1886, s. 116, č. 157.

⁹⁵ Ve spojitosti se stavbou kláštera uvádí Jan doslovně „nostri ecclesie s. Crucis“ nebo „nostris edificiis“. Tamtéž.

⁹⁶ Rozebírá: Miloslav POJSL, *Olomoučtí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*, Uherské Hradiště 2013, s. 209.

kterí také založili augustiniánské kláštery,⁹⁷ a také v nich byli pohřbeni. I v tomto lze patrně vyčíst důsledek dobových zvyklostí, mimo jiné podnícený výše uvedeným nábožensko-reformním hnutím.⁹⁸ Avšak i o tom až na svém místě.

Důležitá je bezesporu otázka relikvií pro nový augustiniánský kostel. Není zcela jisté, zda se nový litomyšlský chrám dočkal ostatků sv. Tomáše, o kterých Jan ze Středy jednal 27. dubna 1355 v konventu sv. Tomáše v Praze.⁹⁹ Vzhledem k dobovému způsobu cestování to muselo být velice záhy po jeho návratu z Karlovy korunovace v Římě, což by nasvědčovalo Nejedlého tezi, že Jan II. o založení nového kláštera jednal v Římě s kardinály.¹⁰⁰ Jednání v pražském klášteře by se v tomto světle jevilo jako shánění ostatků pro právě domluvený projekt, na jehož schválení od papeže si ovšem Jan, jak vyplývá z výše uvedených informací, počkal ještě téměř rok. Avšak neexistuje pramen, který by kostel litomyšlského augustiniánského konventu nazýval jako zasvěcený svatému Tomášovi. Chrám je vždy uváděn jako kostel sv. Kříže. Nápadnou spojitostí se tak vyznačuje zaslání úlomku Kristova kříže francouzským dauphinem Karlem biskupovi Janovi II. na jaře 1359.¹⁰¹

Když se na celou věc podíváme opět z trochu širší perspektivy, shledáváme, že založení litomyšlského kláštera sehraje svou roli v rozmachu augustiniánských klášterů v českých zemích. Tento rozmach vyvrcholil roku 1357 vznikem samostatné české provincie augustiniánů eremitů, pod niž spadaly kláštery na území Čech, Moravy a Polska, jež byly do té doby součástí provincie bavorské. Krátké trvání české provincie¹⁰² vrhá na celý podnik stín marginálnosti, ovšem z církevně-politického hlediska se jedná o děj s vysokou dějinnou vypovídající hodnotou. Víme, že žádost o zřízení této provincie byla podpořena Karlem IV., který zaslal přímluvný list generální kapitule řádu¹⁰³ a se stejným zájmem se stavěl proti jejímu následnému zrušení o dva roky později.¹⁰⁴ I v tomto lze možná spatřit císařovy snahy o upevnění prestiže svého politicko-mocenského centra v podobě Českého království. A tak snad ani pro Karlova blízkého spolupracovníka a politického souputníka Jana ze Středy nebyla rozhodující jen otázka sympatií či dobové módy, když zakládal litomyšlský klášter augustiniánů poustevníků. Konečně sám Karel je uveden ve zmíněné zakládací bule Inocence

---

⁹⁷ Zde se ovšem jedná o kláštery augustiniánů kanovníků, nikoliv poustevníků, jak je tomu v Litomyšli. Viz níže.

⁹⁸ Nelze tomu však přikládat význam absolutní. Samotné pochování fundátora v jím založeném klášteře bylo, nezávisle na tomto duchovně-reformním trendu augustiniánských klášterů, relativně běžnou záležitostí. Např. olomoucký biskup Jan Volek byl roku 1351 pochován v pustiměřském klášteře benediktinek, jež sám založil. Souvislost s oním proudem „roudnické reformy“ zde třeba spatřovat spíše v upřednostnění augustiniánské řehole před jinými.

⁹⁹ Blíže viz Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 131.

¹⁰⁰ Viz pozn. č. 83.

¹⁰¹ CDM IX, č. 130, s. 105.

¹⁰² Zrušena byla již v srpnu 1359.

¹⁰³ J. ŠMERAL, *Řád augustiniánů eremitů na Moravě*, s. 29.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 30.

VI. jako ten, kdo oficiálně vznesl žádost o založení konventu.¹⁰⁵ Jeho podpora zakladatelské činnosti augustiniánských klášterů samozřejmě nezačíná a nekončí v Litomyšli.¹⁰⁶ Budování husté sítě konventů tohoto řádu v Českých zemích za podpory, přízně, či přímé intervence Karla je velice čitelným prvkem jeho politiky, a tak není nereálnou představou, že měl císař na zřízení samostatné české provincie eminentní zájem.

Druhým klíčovým dějem z doby působení Jana ze Středy na litomyšlském stolci je získání Lanšperského panství pod správu námi sledovaného biskupství. Toto nedaleké panství, k němuž náležela i čtyři města,¹⁰⁷ bylo do roku 1358 majetkem Zbraslavského kláštera, který se ovšem nemohl pro velkou vzdálenost a s tím spojené četné problémy o panství adekvátně starat.¹⁰⁸ Klášteru tedy šlo o to, nějakým způsobem Lanšperské panství s biskupstvím litomyšlským vyměnit „...*pro aliis bonis eidem monasterio ... magis utilibus et vicinis...*“.¹⁰⁹ Na základě papežem jmenované komise bylo v říjnu roku 1355 přesně stanoveno, co musí biskup litomyšlský klášteru Zbraslavskému za získané panství uhradit.¹¹⁰ Úmluva však nebyla konečná a jednání o podobě smlouvy skončilo až 26. ledna 1358.¹¹¹ Milan Skřivánek charakter smlouvy ve zkratce vystihl a poukázal na určitý historicko-geografický přelom regionálních dějin, který tato majetkoprávní událost v konečném důsledku znamenala, a tudíž je i hodna pozornosti v souvislosti s následujícím litomyšlským biskupem Albertem ze Šternberka. Uvádí, že „...*biskup nově získané statky většinou platil penězi, něco se vyřídilo směnou. Od té doby se budou dějiny Litomyšlska a Orlickoústecka, resp. Lanškrounska, ... těsně stýkat.*“¹¹²

Třetí předznamenáný děj potom vychází z těchto dvou uvedených událostí. Zřízení augustiniánského kláštera a směna Lanšperského panství vyústily v nepokoj, který v

---

¹⁰⁵ Viz pozn. č. 83.

¹⁰⁶ Např. fundátorem brněnského konventu téhož řádu byl Karlův bratr, markrabě moravský, Jan Jindřich, který stál patrně i u nerealizovaného plánu založení obdobného kláštera v Olomouci. Jaroslav MEZNÍK, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999, s. 195. Sám Karel založil roku 1354 ženský konvent tohoto řádu na Novém Městě Pražském a je i zmíněn jako zúčastněná osoba v souvislosti se vznikem eremitského kláštera v Moravském Krumlově. J. ŠMERAL, *Řád augustiniánů eremitů na Moravě*, s. 26.

¹⁰⁷ Lanškroun, Ústí nad Orlicí, Česká Třebová a Jablonné.

¹⁰⁸ „...*castrum dictum Landsperg et quedam opida murata ... et quamplures alias villas de .. pertinentis .. castrum Landsperg existentia ... quaeve adeo (a dicto) monasterio per tres dietas distare noscebantur, et quod vos abbas et conventus tam propter hujusmodi distantiam quam pro eo, quod dictum castrum .. per officiales regni Bohemiae plerumque per nobiles partum illarum teneri consuevit, pauca et exigua inde emolumenta et cum magnis difficultatibus, laboribus et dispendiis percipiatis, quinimo eorum occasione plura dampna et pericula maxima subieratis ed ad magnam eratis deducti etiam pauperitatem...*“ *Libri erectionum archidioecesis Pragensis* (dále: *Libri erectionum*) I. Ed. C. BOROVI, Pragae 1873, s. 9, č. 17.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 10.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Tamtéž. Závěrečná dorovnání pak ještě byla řešena před odchodem Jana ze Středy do Olomouce 13. června 1364. Podrobně k průběhu celého jednání viz Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 132-133; F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 141-147.

¹¹² M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 44.

biskupství koncem 50. let 14. století zavládl. Ziskem nového panství se ekonomicky posílil úřad biskupa, který nově připojeným majetkem ve své většině vládl, aniž by nově nabyté statky rozdělil mezi sebe a kapitolu. Ta byla hospodářsky postavena na druhé místo za biskupa už výše uvedeným Přeclavovým rozdělením statků litomyšlského panství z roku 1347 a ani zdaleka nebyla s dosavadním rozvržením panství a jeho fungováním (které se často i s nařízením vratislavského biskupa rozcházelo) spokojena.¹¹³ Domnívám se, že právě z důvodu touhy po revizi Přeclavova narovnání vzniklo ono výše zmíněné falzum datované 9. květnem 1346.¹¹⁴ Má snad zpochybnit, že se Přeclav řídil papežskými instrukcemi, jež jsou v tomto dokumentu obsaženy značně dichotomicky vůči pravé pověřovací listině z 6. května 1346, které se biskup vratislavský evidentně držel. Podezřelé je především to, že údajná papežská listina z 9. května klade téměř absolutní důraz na spravedlivé majetkové vyrovnání,¹¹⁵ které se však kapitule roku 1358 spravedlivé očividně nezdá. O tomto dokumentu bylo již výše stručně pojednáno.¹¹⁶

Ziskem lanšperského panství do držby biskupa se tedy druhořadé hospodářské postavení kapituly ještě prohloubilo. Klidu nepřidávalo ani výše zmíněné striktní nařízení Přeclava z Pogorelly, že žádný katedrální kapitulár nesmí být zároveň plebánem. Litomyšlská kapitula proto vznesla stížnost na papeže.¹¹⁷ Tento svár byl poté rozřešen 5. října 1358 rozhodčími Arnoštem z Pardubic a Janem Očkem z Vlašimi.¹¹⁸ Striktní zákaz držení far jednotlivými kanovníky (což bylo v jiných kapitulách běžnou součástí příjmu jejich členů) byl tímto narovnáním prolomen a kanovníci litomyšlské katedrální kapituly i se zbylými členy kanonie premonstrátské měli mít nadále výsostní právo obsazovat osmnáct, v listině vyjmenovaných, far.¹¹⁹ Dochází zde tedy k revizi a přeformulování Přeclavova kategorického

---

¹¹³ Biskup se údajně zmocnil mnoha statků a důhodů, které náležely kapitule. S velkým nesouhlasem kapituly se také setkalo, že se biskup zmocnil veškerého dohledu a dosazování rychtářů na statcích kapitulních, ačkoli zde měl podle Přeclavova ustanovení pouze právo vojenského odvodu. Objevily se také výtky k postavení a právům převora (viz pozn. č. 56) a jiné. Podrobný popis celého sporu, postavený patrně na průzkumu situace v biskupství, nalezneme v naraci rozhodčí listiny z 5. října 1358. RBM VII/1, s. 13-16, č. 15.

¹¹⁴ MBV I, s. 395, č. 663.

¹¹⁵ Toto spravedlivé vyrovnání je v listině zdůrazněno formulí obecného charakteru o správném poměru majetků ku počtu osob, které z něj mají čerpat náležité vyživení. „*In ecclesiis et monasteriis tot sunt iuxta normam canonicam dumtaxat instituende persone, quot ex earum facultatibus possint absque penuria sustentari...*“ MBV I, s. 395, č. 663. Obecně by se dalo konstatovat, že je celý tento dokument postaven na majetkoprávní optikou a ustanovení kapituly s jinými organizačními úkoly pro Přeclava pojímá pouze jako opatření k vyřešení majetkové otázky. Pravá listina z 6. května 1346 naopak věnuje všem bodům organizace biskupství rovnocennou úlohu.

¹¹⁶ Viz výše, v souvislosti s rozbořením majetkové situace v biskupství do narovnání roku 1347 (pozn. č. 44).

¹¹⁷ Stížnost, kterou vznesla kapitula na svatého Otce, nám přibližuje narace papežské listiny z 12. ledna 1358, již žádá Inocenc VI. arcibiskupa Arnošta o vyřešení tohoto sporu. MBV II, s. 278, č. 715.

¹¹⁸ RBM VII/1, č. 15. O přijetí této rozhodčí listiny kapitulou i biskupem známe notářský instrument z 18. října 1358. RBM VII/1, č. 28.

¹¹⁹ Výčet těchto kaptule inkorporovaných far viz Tamtéž, s. 17. srov. J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 605, F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 158. Chybný výčet podává Zdeněk Nejedlý a Jan Faltys. Nejedlý opominul tři v listině uvedené fary, aniž by tuto nesrovnalost odůvodnil. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*,

zákazu. Souběžně s tím se zrevidovala i další ustanovení z října 1347, jež se sporu dotýkala. Došlo k částečnému přerozdělení statků, důchodů a k mnoha dalším podrobným ustanovením podníceným stížnostmi kanovníků.¹²⁰ Jedním z těchto ustanovení bylo i rozhodnutí o budoucím vymezení obytného prostoru na litomyšlském hradě zvlášť pro kapitolu a zvlášť pro biskupa, o čemž bude pojednáno níže. Majetkové rozdělení však patrně nebylo provedeno k úplné spokojenosti kapituly, takže se dočkalo ještě jedné úpravy z 11. února 1361.¹²¹ Co do širě právně-správních změn však byl rozhodčí instrument z října 1358 nejobsáhlejším normativním dokumentem vnitřně organizačního systému litomyšlského biskupství i panství od Přeclavových statut z října 1347. Jedná se tedy o jakousi novelizaci staršího systému, a proto se budeme s oběma prameny ještě stýkat.¹²²

Spor kapituly s biskupem byl částečně podnícen i zřízením augustiniánského kláštera, neboť jeho kaple¹²³ a v ní konané bohoslužby představovaly značnou konkurenci pro farní kostel sv. Klimenta spravovaný scholastikem a pro katedrálu Panny Marie spravovanou kustodem.¹²⁴ Tento spor je opět zajímavým odrazem obecnějších událostí. Napjatý konkurenční vztah ve městech mezi mendikantskými řádami a světským klérem¹²⁵ byl řešen už v první polovině 14. století a roku 1334 byl uklidněn přijetím buly *Super cathedram* Bonifáce VIII. z roku 1300.¹²⁶ Už v zakládací listině litomyšlského kláštera se Inocenc VI. na tuto bulu

---

s. 137. Faltys zase uvádí o 2 fary více, než je psáno v listině. J. FALTYS, *Vznik a formování*, s. 45, pozn. č. 143. Podací právo měl však i na těchto kanovníkům vyhrazených farych biskup, leč pod podmínkou, že zde bude dosazovat vždy jen příslušníky kapituly. V dokumentu je též uvedeno, že se jedná o fary, které dříve obsazoval premonstrátský konvent. „...ecclesias ..., que olim ad presentacionem abbatis et conventus monasterii Luthomislensis communiter et divisim spectabant...“ RBM VII/1, s. 16, č. 28.

¹²⁰ Rozebírají F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 155-160; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 136-137; M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 45.

¹²¹ RBM VII/3, č. 791, rozebírá F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 160-161; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle* s. 138-139.

¹²² Právní systém, který byl výsledkem těchto dvou klíčových dokumentů, shrnuji za začátku čtvrté kapitoly. Viz níže.

¹²³ Viděli jsme, že konventní kostel sv. Kříže v této době ještě nestál. K jeho vztyčení dává Jan ze Středě popud až v listopadové donační listině z roku 1360. Proto se domnívám, že onou konkurencí byla právě kaple, bez níž by konvent nemohl fungovat. Augustiniáni by totiž neměli kde sloužit mše, tudíž by se ani nerozhořel zmiňovaný konkurenční boj. Nevíme přesně, kdy došlo k její výstavbě. Ovšem skutečnost, že je zmiňována v zakládací listině kláštera z roku 1356 jako jedna z budov, jež mají být vystavěny, (MBV II, s. 170, č. 417) ale v donační listině z roku 1360, kde Jan dává pozemky na výstavbu kostela a budovy konventu, už zmíněna není (RBM VII/3, č. 686), nám naznačuje, že musela být vybudována právě v rozmezí let 1356-1360. S připočtením nastíněného faktoru, že tato kaple hrála roli už v konkurenčních třenicích s kapitulou, bych rozmezí doby její výstavby zúžil na období mezi lety 1356-1358. V listinách, zmiňujících spor, se pak nikdy nemluví v souvislosti s augustiniánskou stranou o kostelu, nýbrž pouze obecně o klášteře („monasterium“ RBM VII/1, s. 16, č. 15; „locum fratrum ordinis heremitarum s. Augustini“ MBV II, s. 279, č. 715). Vymezují se tak proti Nejedlého tvrzení, že se spor týkal konventního kostela sv. Kříže. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle* s. 136.

¹²⁴ RBM VII/1, s. 15-16, č. 15; MBV II, s. 279, č. 715.

¹²⁵ V našem případě se o světský klérus nejedná tak docela, nepaměťme na silný premonstrátský element.

¹²⁶ Jaroslav Kadlec parafrázuje sdělení této slavné buly takto: „...řeholníci mohli ve svých kostelích kázat jen v hodinách, kdy se nekonala kázání v chrámech farních, zpovídat směli jen s biskupovým svolením a na svých hřbitovech směli pohřbívat jen ty, kdo si to přáli, ale ze všech příjmů z toho plynoucích měli čtvrtinu (quarta funeralium) odvádět příslušnému faráři.“ J. KADLEC, *Přehled*, s. 177.

odvolává.¹²⁷ Patrně se jedná o preventivní připomenutí oněch smluvních podmínek přijatých roku 1334 a tedy o snahu předejít případným sporům. Spor však přesto vzešel a upozorňuje nás tak na skutečnost, že konkurenční třenicice mezi mendikanty a světským klérem ještě koncem 50. let 14. století nebyly zdaleka vyhaslé. Tato rovina rozepře však byla usmířena o něco jednodušší cestou, než svrchu rozebíraná rovina majetková, neboť kustos a scholastik byli s biskupem usmířeni jednorázovou platbou 130 kop grošů českých od Jana II. jmenovaným prelátům.¹²⁸

Sporný charakter soužití biskupa s kapitulou byl přetrvávajícím fenoménem mladého litomyšlského biskupství téměř do konce století. Konečný smír uzavřel s katedrálními kanovníky až biskup Jan IV. Železný roku 1398.¹²⁹ Tedy i doba Albertových litomyšlských episkopátů je třenicemi biskupa s kapitulou velmi poznamenána, jak ostatně uvidíme v poslední kapitole této práce. K pochopení dalšího textu tudíž bylo nezbytně nutné o kořenech napětí a prvním velkém sporu pojednat. Bude na něj ještě několikrát odkázáno.

---

¹²⁷ „ ... *constitutione .... Bonifacii VIII, predecessoris nostri, prohibente , ne religiosi ordinum mendicantium loca de novo recipiant absque sedis apostolice licencia speciali ...*“ MBV II, s. 170, č. 417.

¹²⁸ RBM VII/1, s. 16, č. 15.

¹²⁹ Z. HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 35.

4. Kapitola druhá: Albert ze Šternberka před svým příchodem do Litomyšle

V minulé kapitole jsme se seznámili s vývojem biskupství litomyšlského do příchodu Alberta ze Šternberka. Nyní je třeba učinit nástin Albertova života v téže době, tedy než se stal litomyšlským biskupem.

4.1. Životopisný nástin do roku 1364 – děkan olomoucký a biskup zvěřínský

Albert ze Šternberka se narodil pravděpodobně někdy počátkem třicátých let 14. století.¹³⁰ Nevíme však, kdy a kde, ačkoliv je nasnadě usuzovat na hlavní rezidenci moravské větve Šternberků, Moravský Šternberk, jako nejpravděpodobnější lokalitu jeho příchodu na svět. Otcem Alberta byl Štěpán ze Šternberka, zakladatel šternberské frakce (pojmenování podle sídelního hradu) moravské větve tohoto rodu, a matkou Anna, jejíž původ nám není zcela znám. Obecně přejímané tvrzení, že byla rozená z Kravař¹³¹, je omyl vzniknuv patrně záměnou s původem Štěpánovy druhé manželky Kateřiny, která z tohoto rodu pocházela.¹³² Mnohem pravděpodobnější, leč ne zcela objasněná, je původní příslušnost Anny k Rožmberkům.¹³³

Albert byl patrně druhorozený syn Štěpána ze Šternberka. O Albertově starším bratrovi Petrovi toho mnoho nevíme. Připomíná se pouze v souvislosti se šlechtickou válkou roku 1351 v jižních Čechách, kde byla šternberská větev moravské frakce rodu územně zainteresována skrze držbu bechyňského panství. Zde stál Petr se svou družinou po boku Jindřicha z Hradce proti houfům Viléma z Landštejna a Rakušanů.¹³⁴ Více však o něm říci

---

¹³⁰ Rozmezí let 1331-1333 stanovil Dušan Řezanina na základě *Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium* (dále *Gesta archep. Mag.*). Monumenta Germaniae Historica (dále MGH), SS XIV, Hannoverae 1883, s. 444 jako pravděpodobnou dobu Albertova narození. D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 135; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I C-I D. Vymezil se tak proti dřívějšímu tvrzení Josefa Sakaře, který Albertovo narození odhadl někdy k roku 1320. J. SAKAŘ, *Albert*, s. 3. Tento chybný úsudek pak od Sakaře přejímá i další literatura: J. FIALA, *Albert*, s. 6; J. PRUCEK, *Albert*, s. 25, pozn. č. 5.

¹³¹ S Albertovou matkou se jako s Annou z Kravař setkáme v následující literatuře: J. FIALA, *Albert*, s. 6; F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 168; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 149; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 3.

¹³² Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 80.

¹³³ Z 21. ledna 1344 se nám dochovala žádost o papežskou dispens i dispens sama, které se vztahují na sňatek Štěpánovy dcery Markéty, Albertovy sestry, s Vilémem ze Strakonic, příbuzným Rožmberků. V této souvislosti se zde o Markétě hovoří takto: „...Margareta, nepte memorati Petri de Rosemberch, nata n. v. Stephani de Stermberch,...“ MBV I, s. 177, č. 295. Zdeněk Pokluda a Marek Starý se na tomto základě zcela logicky domnívají, že byla Kateřinina matka Anna dosud neznámou sestrou uvedeného Petra z Rožmberka. Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 77; Marek STARÝ, *Příspěvek ke genealogii moravskošternberské větve pánů ze Šternberka*, in: *Střední Morava. Vlastivědná revue*, 9/16, 2003, s. 84-92, zde s. 88.

¹³⁴ Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 82-83.

nemůžeme, neboť nám chybí pramenný materiál. Víme však, že po Štěpánově smrti jsou jako držitelé zděděného majetku uváděni k roku 1358 už jen Albert a nejmladší z bratří Zdeněk. Zdá se tedy, že byl Petr v tuto dobu již po smrti.¹³⁵ Bartoloměj Paprocký uvádí v přehledu moravských Šternberků pohřbených v rodové hrobce v minoritském klášteře v Olomouci úmrtí blíže nespecifikovaného Petra roku 1353.¹³⁶ Jelikož v této generaci moravské větve rodu jiného Petra neznáme, je zřejmé, že se jedná právě o nejstaršího Alberta bratra. O Petrovi se zmiňuje také František Palacký. Píše, že se, stejně jako Albert, „...věnoval duchovnímu stavu.“¹³⁷ K této informaci Palacký neudává žádný odkaz na pramenný materiál. Jediná opora tohoto tvrzení, která mi je známa a z které asi Palacký tuto informaci převzal, pochází až z dvacátých let 18. století, a sice z análů šternberského augustiniánského kláštera. Zde je Petrovi připisována příslušnost k františkánskému řádu.¹³⁸ Avšak žádný soudobý pramen o tomto Šternberkovi v této souvislosti nehovoří. S uvážením Petrových, výše nastíněných, bojových aktivit v jižních Čechách roku 1351 a s uvážením jeho pravděpodobného prvorozeného postavení mezi Štěpánovými syny se mi však toto tvrzení jeví jako dosti nepravděpodobné.

Ani druhý Albertův bratr Zdeněk nebyl dlouho živ. Ještě po smrti otce Štěpána spravoval nějakou chvíli rodové majetky s Albertem, jak bylo výše uvedeno, ale již roku 1360 skonal.¹³⁹ Majetková práva po zesnulém Zdeněkovi zdědil jeho syn Petr, Albertův synovec. S tímto Petrem se budeme od této chvíle setkávat vždy v souvislosti s otázkou Alberta hospodaření na rodových statcích, neboť se Petr smrtí svého otce stává spoluvlastníkem řečeného majetku a tím pádem Albertovým partnerem v hospodářském řízení rodového dominia. Mimo dva uvedené bratry měl Albert ještě tři sestry.¹⁴⁰ Markétu, Kateřinu a Anežku.

Je příhodné začít vyprávění o Albertovi rokem 1352, z něhož máme první určitější informace o tomto Šternberkovi. Ze supliky kardinála Quida z Boulogne (politicky spřízněného s Lucemburky¹⁴¹) z 23. dubna 1352 se dozvídáme, že před časem zemřel olomoucký děkan Konrád z Brna.¹⁴² Po jeho smrti byl jako nástupce v této funkci olomouckou kapitulou zvolen a biskupem olomouckým potvrzen Ctibor z Hirsteinu, jehož

---

¹³⁵ Tamtéž, s. 84.

¹³⁶ Bartoloměj PAPROCKÝ, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, Olomouc 1593, s. XXIII. Na tento údaj u Paprockého v souvislosti s námi sledovaným Petrem ze Šternberka upozorňují Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 84; M. STARÝ, *Příspěvek ke genealogii*, s. 87.

¹³⁷ František PALACKÝ – Zdeněk ŠTERNBERK, *Dějiny rodu Šternbergů - Geschichte der Familie Sternberg*, Moravský Beroun 2001, s. 66. Od Palackého tuto informaci opisuje Jiří Fiala. J. FIALA, *Albert*, s. 6.

¹³⁸ MZA Brno, fond E 5 – Augustiniáni Šternberk, Knihy a rukopisy, i. č. 10, *Annales et commentaria canonica Sternbergensis*, fol. 21r. Rozebírá M. STARÝ, *Příspěvek ke genealogii*, s. 87.

¹³⁹ Tamtéž, Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 84.

¹⁴⁰ Alespoň o jiných se z pramenného materiálu nedozvídáme.

¹⁴¹ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I F.

¹⁴² „...Conradi Wayffonis de Brunna, in illis partibus defuncti...“ MBV I, s. 757, č. 1469.

působení nemělo, kvůli brzkému úmrtí, dlouhé trvání. Byl tedy kapitulou opět zvolen nový děkan, a to Vítek ze Ždánic, který v dubnu 1352 již „*per annum*“ tento úřad zastával.¹⁴³ A to všechno se podle Quida děje navzdory papežské rezervaci, kterou má na tento úřad Albert ze Šternberka.¹⁴⁴ Nevíme, jakými mocenskými konexemi byl vybrán Quido z Boulogne jako žadatel o přislíbenou provizi. Snad se lze domýšlet, že již v tuto dobu byl Albert v těsnějším styku s Karlem IV., jak bude symptomatické pro další roky jeho kariéry. To ovšem v této době ještě nelze dokázat.¹⁴⁵ Zřejmé však je, že byla suplika sepsána v Avignonu, neboť hned týž den vydává Kliment VI. jmenovací listinu, již na základě uvedené suppliky¹⁴⁶ jmenuje Alberta děkanem olomoucké kapituly a rezolutně zamítá platnost kanonické volby Vítko ze Ždánic do tohoto úřadu.¹⁴⁷ Trochu znepokojivě ovšem působí skutečnost, že známe ještě jednu Quidovu supliku téhož sdělení a až na malé odchylky i stejné formulace, avšak datovanou až 2. květnem toho roku.¹⁴⁸ Může opakování stejné, již jednou vznesené a potvrzené žádosti znamenat reakci na nelibé přijetí papežova rozhodnutí v olomoucké kapitule a tím pádem snahu o potvrzení tohoto Klimentova centralistického kroku? Na to nelze uspokojivě odpovědět. Ovšem pokud se zde skutečně nějaké spory tohoto druhu vyskytly, stejně nezměnily nic na Klimentově rozhodnutí. Z následujících zpráv víme s jistotou, že se Albert na další čtyři roky opravdu stal olomouckým děkanem.

Téhož roku 6. června byl Albert stejným způsobem, tedy na základě papežské provize odvolávající se na dřívější expektanci, jmenován ještě kanovníkem pražské metropolitní kapituly na uvolněné místo po smrti kanovníka Mikuláše řečeného Mělnického.¹⁴⁹ Za zmínku jistě stojí i formální funkce, kterou byl Albert obdařen rovněž od papeže, a to funkce čestného kaplana Klimenta VI. Stefan Pätzold, Dušan Řezanina a Ludwig Schmutge uvádějí, že Albert

---

¹⁴³ Celou tuto záležitost vystihuje Quido těmito slovy: „...*Sciborius de Heirstein per capitulum eiusdem ecclesie fuerit in decanum electus et per ordinarium confirmatus, qui modico post hoc vixit tempore, quo defuncto capitulum sepedicte ecclesie elegit Wukonem de Zdanicz in decanum, quem ordinarius confirmavit...*“ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

¹⁴⁵ Shrnuje Řezanina: „...*jeho předpokládané vztahy k mladistvému Karlovi at' na domácí půdě či v cizině jsou neprůkazné, i když možno konstatovat pevné a vlivné postavení Alb. otce Štěpána ze Šternberka na Karlově dvoře, který mohl takto být synovi oporou při jeho vzestupu na hierarchickou dráhu.*“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I E. Téhož názoru je i Ludwig Schmutge: „Die Verbindungen des Vaters zum Hofe haben dem Sohn schon in jungen Jahren eine geistliche Karriere eröffnet.“ L. SCHMUTGE, *Albert*, s. 44.

¹⁴⁶ „...*consideratione venerabilis fratris nostri Quidonis Episcopi Portuen. ...*“ CDM VIII, s. 120, č. 158. Tentýž dokument otisknut i v MBV I, č. 1470.

¹⁴⁷ Tamtéž.

¹⁴⁸ MBV I, č. 1477. Dušan Řezanina tuto listinu chybně řadí k výčtu dokumentů vztahujících se k Albertovu pražskému kanonikátu. D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I F.

¹⁴⁹ MBV I, č. 1499. Opět zde máme, stejně jako při udělení prebendy olomouckého děkana, i supliku téhož data jako sama provize. Z této suppliky uvádím pro ilustraci krátkou citaci: „...*de prebenda ecclesie Pragensis, in qua ipse Albertus canonicum sub expectatione prebende auctoritate litterarum vestrarum obtinet et ibidem in canonicum est receptus, vacante per obitum quondam Nicolai dicti Melnikerii...*“ MBV I, s. 770, č. 1498.

tento titul obdržel 2. dubna 1352.¹⁵⁰ Ani jeden však nepodkládá své tvrzení odkazem na pramenný materiál a mně není znám dokument, který by toto datum potvrzoval. Ovšem už v citované suplice z 6. června toho roku se u Alberta jména setkáváme s obratem „*capellanus vester*“.¹⁵¹ Tou dobou již tento titul očividně používal. Vidíme tedy, že se Albert stává typickým prelátem své doby, mnohoobročníkem, jak jsme se s tím setkali už u Jana ze Středy.

Dosavadní literatura ráda obrací pozornost ke spekulacím o Albertově vzdělání a můžeme se tak setkat s tvrzením, že mladý Šternberk studoval na univerzitách v Bologni a Paříži.¹⁵² Nutno podotknout, že se zde opět jedná pouze o spekulace stejně jako v případě tvrzení Gelasia Dobnera, že byl Albert před nástupem církevní kariéry ženatý.¹⁵³

Albertovo působení ve funkci olomouckého děkana je doloženo několika listinami, v nichž je náš Šternberk uveden nejčastěji v souvislosti s nejrůznějšími hospodářskými záležitostmi.¹⁵⁴ Není však účelné se zde těmto dokumentům podrobněji věnovat. Ve své většině se jedná jen o různá Albertova svědectví. Zmínit je však třeba událost, jež se přihodila na samém sklonku Alberta olomouckého působení. Touto událostí je spor biskupských vikářů s kapitulou, který se rozhořel počátkem roku 1356. Prvně se o tomto sváru dozvídáme z notářského instrumentu z 15. ledna 1356. Doživotní vikáři¹⁵⁵ olomouckého biskupa Budislav a Petr z Pustiměře si v přítomnosti Jana Očka z Vlašimi stěžovali, že nedostávají pravidelný společný příjem ve výši příjmu jednoho katedrálního kanovníka, jak prý bylo v olomouckém biskupství starým zvykem.¹⁵⁶ Na druhé straně tohoto sporu stála kapitula v čele s Albertem ze Šternberka, skrze kterou měly být tyto příjmy poskytovány.¹⁵⁷ Instrument ustanovuje rozhodčí nastíněného sporu, kterými se stali Jindřich, děkan z Kroměříže, a kanovník olomouckého i pražského kostela Sezema. Následně se zde obě strany zavazují, že se plně podrobí rozsudku těchto určených arbitrářů a že bude rozsudek stvrzen novým

---

¹⁵⁰ S. PÄTZOLD, *Erzbischof Albert*, s. 11; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I D; L. SCHMUGGE, *Albert*, s. 44.

¹⁵¹ MBV I, s. 770, č. 1498.

¹⁵² J. FIALA, *Albert*, s. 7; J. PRUCEK, *Albert*, s. 22; Wilhelm STIEF, *Geschichte der Stadt Sternberg in Mähren*, Thayngen-Schaffhausen 1934, s. 64.

¹⁵³ Činí tak ve své poznámce k regestu listiny o majetkové transakci Alberta a jeho synovce Petra z roku 1375. V uvedené poznámce Dobner ve zkratce osvětluje osobu Alberta ze Šternberka. MHB IV, s. 370, pozn. a.

¹⁵⁴ Tyto listiny vyjmenovává a ve zkratce parafrázuje D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 135; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I F.

¹⁵⁵ „*vicari perpetui*“ CDM XV, s. 57, č. 71.

¹⁵⁶ Je zde tedy argumentováno zvykovým právem. Viz níže.

¹⁵⁷ „...*per dictos vicarios percipiendarum, in quibus dicti vicarii ambo in simul tantum quantum unus canonicus, prout in antiquis distributionibus et portionibus, se habere et percipere debere de iure et consuetudine antiqua dicunt et pretendunt; quod memorati domini decanus et prepositus ac capitulum ipsius hucusque denegaverunt et nagant, pretendentes in eisdem novis distributionibus eis portionem et partem non deberi de iure.*“ CDM XV, s. 57, č. 71.

notářským instrumentem.¹⁵⁸ Ten vydán opravdu byl, a to 5. května 1356. Rozhodčí Jindřich a Sezema sice potvrdili vikářům dohromady onu taxu odpovídající pravidelnému příjmu jednoho kanovníka, ovšem zároveň stanovili, že má přidělování těchto příjmů probíhat od pověřenců kapituly,¹⁵⁹ což znamenalo jisté prolomení dosavadní praxe, na kterou se vikáři odvolávali. Výsledek sporu se tak nejeví zcela jednoznačně a (aniž bychom celou záležitost hlouběji analyzovali) je nasnadě se domnívat, že došlo k určitému kompromisu. Ještě 24. července téhož roku vyslovují sledovaní vikáři požadavek, aby pro „*pacifica et quieta*“ celou záležitost potvrdila do čtrnácti dnů kapitula formou listiny zpečetěné „*sigilo maioris capituli Olomucensis*“.¹⁶⁰ To Albert ze Šternberka z pozice kapitulního děkana přislíbuj.¹⁶¹

Téhož roku na podzim však Albertovo působení v olomoucké i pražské kapitule končí, neboť je 19. října Inocencem VI. jmenován biskupem ve Zvěříně (Schwerin v Meklenbursku). Stalo se tak na přímlovu císaře Karla. Někdy v tuto dobu se totiž začíná Albert stále více objevovat po císařově boku coby prelát-diplomat. I zde je účelné poukázat na podobnost s osobou Jana ze Středy, který (jen tak pro srovnání s minulou kapitolou) držel touto dobu již třetím rokem biskupství litomyšlské. Právě někdy v polovině padesátých let se Albert ze Šternberka začíná profilovat jako čelní představitel politického fenoménu, pro který Schmutzger používá obratu: Karlova „*intensive kirchliche Personalpolitik*“.¹⁶² Slovy Josefa Sakaře „*neznáme sice, čím si Albert získal poprvé přízně Karlovy, avšak o ceně prací jeho lze souditi z rychle hromaděných důstojenství, jimiž jej císař vyznamenával.*“¹⁶³ Titul biskupa zvěřínského byl bezesporu takovýmto důstojenstvím, vhodným k povznesení prestiže císařova politického souputníka. Navíc tímto krokem Karel dosadil do zvěřínského biskupství „svého člověka“ zcela v intencích běžné praxe jeho říšské politiky.

V líčení Albertova působení ve Zvěříně se dosavadní literatura o jeho osobě omezuje převážně na parafrázování souborného díla Wilhelma Ebelinga *Die deutsche Bischöfe*.¹⁶⁴ Podrobnější pramenná analýza Albertova působení v této meklenburské diecézi nám tedy chybí, ponejvíce asi kvůli nesnadné dostupnosti pramenného materiálu. Ze stejných důvodů se nebudu ani já pokoušet nastíněný badatelský potenciál zcela vyčerpat, neboť náplní této studie není Albertův pontifikát zvěřínský, nýbrž litomyšlský. Pokusím se ovšem alespoň o

---

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 57-58.

¹⁵⁹ „*De certo per distributores a dicto capitulo deputatos et in posterum deputandos super recentis quoque distributionibus et non solutis ac expensis per predictos vicarios quomodolibet factis eis...*“ BMV XV, s. 59, č. 72.

¹⁶⁰ BMV XV, č. 73.

¹⁶¹ Tamtéž, s. 61.

¹⁶² L. SCHMUGGE, *Albert*, s. 43.

¹⁶³ J. SAKAŘ, *Albert*, s. 4.

¹⁶⁴ Wilhelm EBELING, *Die deutsche Bischöfe bis zum Ende des sechzehnten Jahrhunderts*. Biographisch, literarisch, historisch und kirchenstatistisch, II, Leipzig 1858, s. 432.

skromnou sondu do meklenburského edičně vydaného diplomatického materiálu, kterou budiž dokreslena stručná parafráze Šternberkova působení v tomto pobaltském biskupství.

Stejně jako v případě svého uvedení do funkce olomouckého děkana i ve Zvěříně se Albert ze Šternberka dočkal převážně nevlídného uvítání od tamější kapituly. Dilem byla tato skutečnost dána právě papežským fiskalismem, který svým charakterem pochopitelně vzbuzoval rozporuplné reakce ve spoustě kapitul té doby. Zřejmým podnětem zmíněné nevlídnosti se stalo i Albertovo dosavadní působení v českém prostředí, jež zcela nekorespondovalo s poměry v prostředí pobaltském. V neposlední řadě zde sehrála roli i jeho patrně slabá znalost německého jazyka.¹⁶⁵ A konečně tu existoval i jeden zcela prozaický (řekl bych hlavní) důvod, a to obava z narušení mocného hospodářského postavení rytířského rodu Bülowů v tomto regionu, způsobená příchodem nového pontifika. Bülowé bývali pravidelně zastoupeni v řadách katedrální kapituly a tři členové tohoto rodu v minulosti usedli na zdejší biskupský stolec. Toto jejich působení přineslo instituci biskupství četná zadlužení, zástavy majetku a jiná uchvácení církevního zboží, což se zároveň zrcadlově promítlo do profítu mocného rodu.¹⁶⁶ Nutno podotknout, že obava z Albertova příchodu byla v tomto ohledu oprávněná. Prvně se tento problém pokusil řešit Šternberkův předchůdce na biskupském stolci Ondřej a Albert byl rozhodnut na něj v tomto snažení navázat. Po neúspěšných jednáních s Vickem a Tankvartem Bülowy někdy na jaře 1357¹⁶⁷ nezbylo Albertovi nic jiného, než celou věc vznést ke kurii. Jádrem této stížnosti byl požadavek navrácení určitého biskupského majetku, který neprávem drží a užívají Bülowé. Záležitost byla vyřešena v Albertův prospěch a majetek měl být vrácen do rukou biskupa.¹⁶⁸ K tomu však nedošlo a Albert se proto znovu obrátil na kurii.¹⁶⁹ V reakci na to pak papežem zmocněný subexekutor Jan z Aquí na základě sankce *sub penis et sentenciis* 10. července

---

¹⁶⁵ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 135; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I G; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 4.

¹⁶⁶ W. EBELING, *Die deutsche Bischöfe*, s. 424-432.

¹⁶⁷ „...dominus Albertus dei gratia episcopus Zwerinensis, post nonnullos tractatus habitos ibidem inter ipsum dominum episcopum suo et ecclesie sue nomine, ex una parte, et Viconem de Bulowe ac Dacquardum de Bulowe, ex altera, super quibusdam castris, villis, bonis et rebus allis...“ *Meklenburgisches Urkundenbuch* (dále Mekl. Urkund.), XIV. Band, Schwerin 1886, s. 148, č. 8348.

¹⁶⁸ O těchto událostech nás ve své obšírné naraci informuje notářský instrument z 21. června 1357, sdělující, že byly požadavky o navrácení majetku předloženy subexekutorem Janem z Aquí dvěma uvedeným uchvatitelům, Vickovi a Tankavartovi Bülowům (listina uvádí i některé další uchvatitele z tohoto rodu, o kterých však není v dokumentu nadále jednáno). Právně nepodložené držení usurpovaného majetku a nutnost jeho vrácení do rukou biskupa popisuje uvedená listina takto: „...mandavit, ut ipsi (Vickon a Tankvart Bülowé, pozn. autor) et eorum quilibet castra, villas et bona alia, ... que occupabant et occupant et que ipsi domino episcopo ac mense sue episcopali ac ecclesie sue Zwerinensi erant adiudicata, necnon fructus exinde per eos communiter uel divisim perceptos infra terminos eis in dicto processu prefixos iuxta formam et tenorem eiusdem processus dicto domino episcopo uel eius procuratori pro eo realiter et cum effectu traderent, restituerent et assignarent.“ Tamtéž.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 161, č. 8360.

1357 přikročil k exkomunikaci čtyř v problému bezprostředně zainteresovaných členů jmenovaného rodu.¹⁷⁰ Avšak až roku 1362 se podařilo celý spor alespoň formálně urovnat se zástupci rodu, bratry Reimanem a Vítem. Bülowé si sice podrželi doživotně biskupské majetky, jež doposud užívali, ale složili za ně Albertovi alespoň lenní slib a zavázali se k poplatku 300 zlatých ročně.¹⁷¹

Zřejmě i tyto spory působily na Alberta tlakem, jenž ho neustále nutil svou diecézi opouštět. Již v rozmezí let 1357-1360 je s větší či menší pravidelností pozorován jeho pobyt v království českém nebo na cestách s císařským dvorem,¹⁷² přičemž zvěřínská diecéze byla v době jeho absence spravována generálním vikářem, již výše zmíněným Janem z Aquí.¹⁷³ V této době se stává Albertův pobyt na císařském dvoře po boku Karla IV. relativně pravidelným. Císař, oháněje se 10. března 1360 nesmírnou důležitostí přítomnosti Alberta jako svého rádce u dvora,¹⁷⁴ žádá dokonce Inocence VI. o výjimku, aby zvěřínský biskup nemusel rezidovat ve své diecézi a mohl se tak věnovat práci v císařských službách.¹⁷⁵ Karlovu žádost papež přijal a tentýž den vydal pro Alberta ze Šternberka dispens z povinnosti rezidence v biskupském sídelním městě na dobu jednoho roku.¹⁷⁶ Vrcholí zde výše nastíněná životní profilace námi sledovaného Šternberka na postu preláta-diplomata, který svůj církevní úřad pojímá jen jako nástroj společenské prestiže? Snad do jisté míry. Viděli jsme ovšem, že ještě roku 1362 Albert řeší svůj spor s rodem Bülowů. Nezdá se tedy, že na řízení diecéze rezignoval úplně.

Po boku císaře Karla se Albert ze Šternberka zúčastnil roku 1360 válečného konfliktu ve Švábsku. V červenci toho roku byla totiž Karlem IV. vyhlášena válka hrabatům z Würtemberka. Formálně z důvodu jejich počínání, které škodí švábským městům. De-facto se však jednalo o nástroj nátlaku na Rudolfa Habsburského, s kterým měl Karel vleklé

---

¹⁷⁰ Jednalo se o dva preláty zvěřínského biskupství, Jindřicha arcijáhna, Vicka thesauraria, a dva světské příslušníky rodu, Reimana a Tankvarta. Tamtéž, s. 160.

¹⁷¹ J. FIALA, *Albert*, s. 7; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 135; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I G; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 4.

¹⁷² Časové úseky Albertovy přítomnosti u dvora v tomto časovém rozmezí popisuje na základě výskytu jeho svědectví v císařských listinách L. SCHMUGGE, *Albert*, s. 45. Albert byl přítomen přípravám křtu pohanského litevského knížete ve Vratislavi na přelomu let 1358-1359 a doprovázel Karla IV. na říšský sněm do Mohuče v březnu 1359. D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 135; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I H.

¹⁷³ Lze soudit, že Albert odjel z Meklenburska poprvé již v červenci 1357, neboť první listina vydaná Janem z Aquí, coby zastupujícím správcem diecéze, se datuje k 28. červenci 1357. Mehl. Urkund. XIV, č. 8372.

¹⁷⁴ „...devotus vester Karolus Romanorum imperator propter consilia et obsequia, que Albertus episcopus Zwerinensis, eius iuratus et consiliarius, sibi exhibet, ipse episcopus dicto imperatori sit necessarius et utilis, ac sine eius presencia sua non possit commode negocia expedire,...“ MBV II, s. 423, č. 1060.

¹⁷⁵ „...prefato episcopo de non residendo in dicta sua diocesi ... licentiam concedere dignemini...“ Tamtéž.

¹⁷⁶ MBV II, č. 1061.

konflikty.¹⁷⁷ Císař se poté na podzim odebral do Norimberku, kde setrval do května 1361. Určitou dobu zde u dvora pobýval i Albert, neboť jsou známa jeho četná svědectví na císařových, zde vydaných, listinách.¹⁷⁸ Spory Karla IV. s vévodou Rudolfem Habsburským však vykazovaly, i přes občasné smíry, trvalejší charakter. Na přelomu let 1361 - 1362 pak na základě tahanic o vliv v patriarchátu aquilejském došlo k zásadnímu politickému pohybu, ústícímu ve zformování jakési protilucemburské koalice Rudolfa Habsburského a Ludvíka z Anjou. V průběhu roku 1362 dokonce nechybělo mnoho k otevřené válce.¹⁷⁹ Důvody vzájemné nevráživosti se však s měnící se politickou situací měnily také.¹⁸⁰ A tak když v lednu 1363 vysílal papež Urban V. nuncia Pietra Corsiniho, biskupa z Volterra, s listinami snažícími se řešit tento konflikt diplomatickým smírem,¹⁸¹ padlo jeho zrno na úrodnou půdu. Rozběhla se tím několikerá jednání a právě Albert ze Šternberka tvořil spolu s Gerlachem, arcibiskupem mohučským, a Arnoštem z Pardubic kurií delegované mírové poselstvo k uherskému králi.¹⁸² Celá věc dosáhla zdárného vrcholu v podobě schůzky obou znesvářených táborů 8. května 1363 v Uherském Hradišti, na které bylo stvrzeno příměří. I zde byl Albert, jako jeden z článků celého diplomatického procesu, přítomen.¹⁸³ Celý spor s Rudolfem byl poté definitivně dořešen v únoru 1364 na známém brněnském sjezdu, kde došlo k podepsání mírové smlouvy mezi Lucemburky a Habsburky. Mocenské třenice s uherským králem byly do jisté míry pacifikovány už svatbou Karla s Alžbětou Pomořanskou v březnu 1363.¹⁸⁴ V březnu 1364 se Albert zdržoval při Karlově dvoře na Karlštejně, odkud se po krátké době vydal s císařem do Horní Lužice.¹⁸⁵ V červnu ho pak pozorujeme ve společnosti císaře a mnoha významných pánů v Českých Budějovicích.¹⁸⁶

Jak již bylo naznačeno, Albert spravoval po smrti bratra Zdeňka rodové majetky spolu se synovcem Petrem. Ten byl však v době úmrtí svého otce dosti mlád, tudíž byl Albert

---

¹⁷⁷ Blíže viz např. František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)*. Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika, I. díl (1355-1364), Praha 1993, s. 161-163.

¹⁷⁸ J. SAKAŘ, *Albert*, s. 6.

¹⁷⁹ Nejblíže k válce bylo asi v červnu a červenci 1362. Blíže viz F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, I, s. 191.

¹⁸⁰ Slovy Františka Kavky: „*Pro Rudolfa IV. se stalo nyní zásadní otázkou dosáhnout legalizace anexe Tyrol, takže si nemohl dovolit další spory se svým tchánem* (Karel IV., pozn. autor). *Nepřátelství Ludvíkovo vycházelo z přesvědčení, že Karel IV. nepřeje jeho italské politice. Zdá se, že císař nyní splnil očekávání uherského krále a dal mu v Itálii volnou ruku.*“ Tamtéž, s. 198.

¹⁸¹ Listy pro Karla IV., Ludvíka z Anjou a Jana Jindřicha uvedeny v MBV III, č. 73; č. 74. Znění listů určených pro Karlovy diplomaty, mezi něž byl zahrnut i Albert ze Šternberka, viz MBV III, č. 75. Listina pověřující Pietra Corsiniho svrchu uvedeným úkolem MBV III, č. 72.

¹⁸² D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 136; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. I I; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 7.

¹⁸³ F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, I, s. 198.

¹⁸⁴ Zdeněk Pokluda uvádí, že i na císařově svatbě byl Albert přítomen. Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 87.

¹⁸⁵ J. SAKAŘ, *Albert*, s. 8.

¹⁸⁶ František KAVKA, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378)*. Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika, II. díl (1365-1378), Praha 1993, s. 11.

hlavním správcem těchto statků, které čítaly panství Moravský Šternberk, Bechyně, Veselí nad Moravou a Količín. Za Albertova správcování pak přibyla k vyjmenovaným državám moravskošternberské větve rodu i panství Odry, Račice a polovina Bystřice pod Hostýnem.¹⁸⁷ Už z tohoto výčtu je zřejmé, že byl Albert touto držbou, vedle svého působení u dvora, k českému království dosti vázán, na což bylo ostatně upozorněno již v souvislosti s jeho zvěřinským pontifikátem.

Rodové državy Albert roku 1358 rozšířil ziskem panství zlínského, sousedícího se zděděným panstvím količinským. Nově nabytá doména navíc sousedila s panstvími příslušníků jiných větví tohoto rodu,¹⁸⁸ takže zde náhle vzniklé rozsáhlé území pod správou Šternberků. A právě tato rodová koncentrace majetků přivedla Alberta do problémů. Biskup Albert ze Šternberka, brojící ve zvěřinské diecézi proti rozkrádání církevního majetku světskou vrchností, se totiž sám dostal do potyčky s cisterciáckým klášterem ve Vizovicích,¹⁸⁹ jehož majetky přiléhaly ke zlínskému panství. Cisterciáci si patrně někdy v průběhu roku 1360 stěžovali u kurie, že Albert se svým sousedem, světlovským bratrancem Alešem,¹⁹⁰ a několika dalšími šlechtici¹⁹¹ neprávem ochudil klášter o několik vesnic. Ve světle, v jakém jsme Alberta poznali, tedy jako vysokého církevního hodnostáře, se tato skutečnost jeví dosti problematicky, podezřele, až protichůdně. Nic na tom nemění ani jeho postavení seniora rodové větve. Vždyť kariérní prelát jistě nestál o problémy s Avignonem! Asi nejpravděpodobnější vysvětlení tohoto problému předkládá Zdeněk Pokluda, když píše, že Albert „...možná k celé aféře prostě přišel převzetím zlínského panství, možná tu působili (a kompromitovali ho) světlovští bratřenci...“.¹⁹² Toto tvrzení Pokluda podkládá skutečností, že se již roku 1360 Albert vzdal problémy obtíženého panství, a to právě ve prospěch zmiňovaných světlovských bratranců, Aleše a Viléma ze Šternberka, čímž ze sporu takticky „vycouval“. Klíčová role těchto dvou bratrů ve sváru je zřejmá. 12. srpna 1363, tedy necelé tři roky po tom, co se případ začal řešit, byli Aleš a Vilém ze Šternberka na základě nevrácení části sporných statků¹⁹³ opatem skotského kláštera ve Vídni Klementem (papežem

---

¹⁸⁷ Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 85.

¹⁸⁸ Lukov a Holešov Matouše ze Šternberka, Albertova strýce, a majetky Albertových bratranců, světlovských pánů, Aleše a Viléma. Tamtéž, s. 86.

¹⁸⁹ Jak na tento paradox poukazuje Schmutz: „*Wie als Bischof mit den adligen Grundherren, so kam Albert als Grundherr mit der Kirche in Konflikt...*“ L. SCHMUTZ, *Albert*, s. 46.

¹⁹⁰ Označován jako „*Also Juvenis*“ (CDM IX, s. 174, č. 237), později také jako „*Albert, dictus Alschik*“ (CDM IX, s. 239, č. 319).

¹⁹¹ Jan z Kravař, Beneš z Kravař na Strážnici, Oneš z Lípy a bratři Ješek a Stašek ze Sehradice. CDM IX, s. 174, č. 237.

¹⁹² Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 86.

¹⁹³ Zatímco původní stížnost uvádí osm vesnic (Zářičí, Liptál, Rokotice, Ruketice, Lešná, Polanka, Pozdřechov, Prlov) a pět částí („*mediatas*“) vesnic (Želechovice, Lípy, Vysoké Pole, Vysoká Lhota/Hrozenkov, Šanov), exkomunikační listina z 15. srpna 1363 uvádí už jen osm vesnic (Vysoké Pole, Vysoká Lhota/Hrozenkov,

jmenovaným rozhodčím sporu) stížení interdiktem, zatímco Albert zde už není ani zmíněn. V souvislosti se sporem Šternberků s vizovickým klášteřem potkáváme Alberta znovu až 15. prosince 1367. Ovšem už ne jako škůdce klášterního jmění, nýbrž jako papežem delegovaného rozhodčího sporu,¹⁹⁴ což je bezesporu radikální posun, který de-facto potvrzuje výše rozebranou tezi, že byl náš biskup Albert spíše nešťastným komparzistou nežli klíčovým aktérem tohoto trapného incidentu.

V rámci objektivitivy se ovšem sluší dodat, že Albert hádku rozřešil v podstatě ve prospěch svých příbuzných. Ony sporné vesnice měly zůstat Alešovi a Vilémovi ze Šternberka doživotně s tím, že po smrti posledního z nich se znovu vrátí vizovickému klášteřu. Navíc je zde stanoveno, že mají světlovští bratři cisterciákům odevzdávat část výnosů z tohoto sporného majetku.¹⁹⁵ Jedná se tedy z našeho pohledu o jakýsi nucený pronájem. Trochu jsem zde předběhl chod událostí, neboť touto dobou byl Albert již biskupem litomyšlským. Pro jádro této práce je velice zajímavá informace, že případné nedodržení nastíněného rozsudku je Albertem sankcionováno pokutou ve výši osmdesát hřiven grošů, z čehož polovina by v tomto případě připadla poškozené straně a po dvaceti hřivnách by dostal sám Albert a, to je to klíčové, litomyšlské biskupství.¹⁹⁶ Litomyšle se přitom spor vůbec netýkal. Jediným pojítkem zde byl její ordinář v úloze soudce. Tuto Albertovu neobvyklou snahu o obohacení své diecéze pojmám jako jeden z ukazatelů níže rozebíraného vztahu našeho Šternberka s Litomyšlí.

Vraťme se však do roku 1364. Tímto rokem se totiž začínají klíčové události námi sledované problematiky. 30. června zemřel pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic, což spustilo jakýsi „kolotoč“,¹⁹⁷ v němž se svezli tři významní, s Karlem IV. spříznění, preláti. V Praze 12. července toho roku „...*decanus et capitulum congregati in loco capitulli ... mox quasi per*

Šanov, Lípy, Lískovec, Polanka, Pozdřechov, Prlov) a jednu část vesnice (Želechovice). Stojí za povšimnutí, že tyto údaje ze dvou listin jsou dosti přeházené. Například Vysoké Pole, které je uváděno ve stížnosti jako část usurpované vesnice, je už v srpnu 1363 uváděno jako celá ves apod. Je tedy nasnadě se domnívat, že mezi březnem 1361 (datum vydání notářského instrumentu o ustanovení soudců, z kterého se dozvídáme o vznesení stížnosti) a srpnem 1363 probíhala různá jednání přeskupující problematický majetek. Exkomunikační listina pak asi odráží reálný stav uzmutého majetku v době svého sepsání. Srovnej CDM IX, s. 173, č. 237 a CDM IX, s. 239, č. 319. Rozhodčí listina sporu z 15. prosince 1367 se poté vztahuje stále k oněm „*octo villarum cum dimidia*“, stejným jako v srpnu 1363. CDM X, s. 19, č. 23.

¹⁹⁴ Tamtéž.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 20. Aleš a Vilém poté slibují dodržování Albertem stanoveného soudního výroku reversem ze 4. dubna 1368. CDM X, č. 36.

¹⁹⁶ Zřejmě jako finance na gotickou přestavbu katedrály a hradu (Viz níže). „...*ducentas marcas dabit et solvet pro fabrica ipsius Ecclesie Luthomisslensis*.“ CDM X, s. 19, č. 23.

¹⁹⁷ Mnou přejatý obrazný pojem „kolotoč“ použil v souvislosti s rozebíranou událostí (doslovně jako *Bistumskarussell*) Gerhard LOSHER, *Königtum und Kirche zur Zeit Karls IV.* Ein Beitrag zur Kirchenpolitik im Spätmittelalter, München 1985, s. 146. Přejímá taktéž Lenka BOBKOVÁ, *Diecézní správa na území Koruny království českého a její úloha v politice Karla IV.*, in: Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.-17. století. Redd. L. Bobková, J. Konvičná, Praha 2009, s. 60-73, zde s. 60.

*inspiracionem omnes unaniter, nullo penitus contradicente, dixerunt vota sua in reverendissimum in Christo patrem, dominum Iohannem, episcopum Olomucensem...*¹⁹⁸

Ještě téhož dne nechal císař (oficiálně však tříletý král Václav) vystavit supliku, jíž žádá papeže Urbana V., aby na základě této kanonické volby jmenoval řečeného Jana Očka z Vlašimi, dosavadního biskupa olomouckého, arcibiskupem pražským.¹⁹⁹ Je zřejmé, že kapitulní volba byla předem domluvena a že měl na zvolení Jana Očka eminentní zájem Karel IV., jehož lze považovat za „architekta“ celého popisovaného pohybu. Konečně samotná kanonická volba byla pro Karla jen jakousi formální pojistkou. Reálnou výkonnou moc třímal již svatý otec v Avignonu, který reagoval na královu supliku provizí z 23. srpna 1364, aniž by zde zmínil předešlou volbu. Naopak zde uvedl, že pro Jana Očka z Vlašimi tuto prebendu již dříve, za života arcibiskupa Arnošta, plně v intencích kuriálního fiskalismu rezervoval.²⁰⁰

Uvolněním biskupského stolce olomouckého držel papež, dle konstituce *Ex debito* (1316) Jana XXII., právo sem dosadit pontifika, takže bylo „de facto“ jen na císařově žádosti, kterého svého familiáře do Olomouce uvede. A není jistě náhodou, že ještě onoho klíčového dne, 12. července 1364, posílá markrabě Jan Jindřich do Avignonu takřka stejnou supliku, jakou posílá tentýž den král Václav. Tato listina žádá dosazení dosavadního biskupa litomyšlského Jana ze Středy do diecéze olomoucké.²⁰¹ Jistou odlišností se však uvedené dvě supliky vyznačují. Listina Jana Jindřicha se ani náznakem nezmiňuje o kapitulní volbě, která v Olomouci zřejmě ani neproběhla. Celý podnik byl zjevně naplánován jako Karlova mocenská rošáda, jejíž zásluhou získali císařovi důvěrníci významné dignity. Také Janu ze Středy papež 23. srpna 1364 potvrdil nový církevní post v Olomouci.²⁰²

Pro oba jmenované, Jana Očka z Vlašimi a Jana ze Středy, znamenal tento „kolotoč“ zásadní kariérní růst. Biskup olomoucký se stal arcibiskupem a Jan ze Středy opustil maličkou a relativně chudou diecézi a ujal se diecéze vcelku bohaté a mnohem prestižnější. Zbývalo však ještě obsadit uprázdněný stolec litomyšlský. 12. července 1364 byla vydána i třetí suplika, jejímž původcem je přímo Karel IV. Tímto dokumentem císař žádá papeže, aby na post biskupa litomyšlského přeložil dosavadního biskupa zvěřínského Alberta ze Šternberka.²⁰³ A stejně jako u předchozích případů uděluje Urban V. Albertovi řečený úřad

---

¹⁹⁸ *Kronika Beneše Krabice z Weitmile*. Ed. J. EMLER, *Fontes rerum Bohemicarum* (dále FRB) IV, Praha 1884, s. 531.

¹⁹⁹ CDM IX, č. 375.

²⁰⁰ „*Dudum siquidem bone memorie Arnesto archiepiscopo Pragensi regimini Pragensis ecclesie presidente, nos cupientes eidem ecclesie, cum vacaret, per apostolice sedis providenciam utilem et ydoneam presidere personam, provisionem ipsius ecclesie ordinacioni et disposicioni nostre duximus ea vice specialiter reservandam...*“ MBV III, s. 213, č. 365.

²⁰¹ CDM IX, č. 376.

²⁰² MBV III, č. 366.

²⁰³ CDM IX, č. 374.

provizí z 23. srpna toho roku.²⁰⁴ Ani v jedné z těchto dvou listin vztahujících se k litomyšlskému kostelu není zmínka o kapitulní volbě nového biskupa. Jak jsme již viděli u Albertových předchůdců, byli biskupové litomyšlští od vzniku biskupství dosazováni kurií, čímž byl tento papežův „monopol“ zakořeněn v samotné podstatě zvyklostí mladé, v režimu papežského centralismu vzniklé, diecéze. Navíc tu v tuto chvíli vzniklo svatému otci právo dosadit nového pontifika z principu přeložení minulého ordináře této diecéze. Tedy stejné právo jako v biskupství olomouckém.

Odpověď na otázku, proč šel Albert ze zvěřínské diecéze do mladého biskupství v srdci českého království, není složitá. I malé a skromné biskupství litomyšlské bylo finančně výnosnější než pobaltská diecéze zvěřínská. Určité měřítko hospodářské výnosnosti nám poskytuje skutečnost, že *servicium commune* za episkopát zvěřínský činilo 667 zlatých,²⁰⁵ zatímco za episkopát litomyšlský to bylo 800 zlatých. Navíc jsme viděli, že bylo Albertovo působení v pobaltském biskupství provázeno ponejvíce nepříjemnostmi. Spor s Bülowy, nepřátelský postoj tamější kapituly, to vše určitě vzbuzovalo v Albertovi nechuť. Také jsme rozebrali, jak byl náš Šternberk zainteresován na svých rodových državách v Čechách a na Moravě, odkud bylo do Litomyšle nepoměrně blíže než do Meklenburska. Ke všemu ještě Albert notně pobýval na císařském dvoře, k čemuž bylo malé biskupství v srdci království, stvořené jako mocensko-politický nástroj, vhodným beneficiem, o které se netřeba příliš starat. Albert se tak mohl věnovat všemu ostatnímu a bez problému požívat titul biskupa litomyšlského z čistě prestižního důvodu. Nebo snad ne? Není tato otázka přeci jenom složitější? Zde se dostávám ke klíčové otázce celé práce. Pokusme se proto nyní rozebrat Alberta, coby ordináře diecéze litomyšlské.

---

²⁰⁴ MBV III, č. 367.

²⁰⁵ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II E.

5. Kapitola třetí: Diplomát Albert ze Šternberka 1364-1380

Než se dostaneme k samotné analýze Albertova vztahu s biskupstvím litomyšlským, je třeba přiblížit si jiné roviny jeho života v námi sledované době. Tato kapitola je plynulým pokračováním kapitoly minulé. Narozdíl od ní však představuje časovou paralelu ke kapitole následující. V té se budeme zabývat vztahem námi sledovaného Šternberka ke své litomyšlské prebendě, tedy jádrem celého výzkumu. Před tím je však nezbytně nutné věnovat pozornost Albertově roli v evropské politice a do jisté míry i jeho rodovým zájmům v letech 1364-1380. Tedy v době, kdy postupně zastával funkce biskupa litomyšlského, arcibiskupa magdeburského a nakonec znovu biskupa litomyšlského. Nástin jeho diplomatické činnosti v tomto časovém rozmezí je nutným krokem k vytvoření náležitého kontextu a konečně i k pochopení závěrečné analýzy.

5.1. Albert v době svého prvního působení ve funkci biskupa litomyšlského

Nevíme, kdy se Albert ze Šternberka vydal do Litomyšle k převzetí nové funkce. Je nasnadě domnívat se, že to bylo záhy po svém jmenování, tedy na sklonku léta 1364. To ovšem nelze nijak doložit. Víme, že 21. října vydává listinu v místě zvaném „*Chinikspark*“, tedy Königsberg.²⁰⁶ Není jasné, o jaký Königsberg se jedná, patrně však jde o Klimkovic v sousedství šternberských panství Odry a Šternberk.²⁰⁷ Jisté tedy je, že se 21. října 1364 Albert v Litomyšli nezdržoval. Můžeme se proto jen domnívat, že před tímto datem do Litomyšle zavítal k převzetí svého nového biskupského úřadu.

Zmíněný dokument vydaný v Klimkovicích v říjnu 1364 nese pro nás důležité sdělení. Albert jím ustanovuje kantora vratislavské biskupské kapituly Jana, Kuneše z Veselí a mistra Mikuláše z Loun svými prokurátory k zaplacení servicií papežské a kardinálské komoře.²⁰⁸ Tito mužové byli ke stejnému úkolu vyvoleni i oběma zbylými ordináři pražské metropole.²⁰⁹

---

²⁰⁶ MBV III, č. 391.

²⁰⁷ Königsberg je německé pojmenování pro dnešní Kaliningrad, Kynšperk nad Ohří, německé město Chojna a Klimkovic. Právě Klimkovic jsou ze všech možností jediným logickým místem vzniku řečeného dokumentu. Nepodařilo se mi však zjistit, zda Klimkovic patřily touto dobou Šternberkům, či pánům z Kravař. Žádná mě známá literatura se o tomto místě v souvislosti se Šternberky nezmiňuje, ačkoliv se jedná o lokalitu v těsné blízkosti moravských šternberských držav. Obecně je uváděno, že první zprávy o Klimkovicích pocházejí až ze sedmdesátých let 14. století. Později je toto místo spojeno se jménem svého pána Beneše II. z Kravař. Ladislav HOSÁK, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004, s. 757.

²⁰⁸ MBV III, č. 391.

²⁰⁹ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II E.

Vzápětí však uvidíme, že reálně vykonal prokurátorský úkol jen jeden z oněch třech určených. Již výše bylo řečeno, že za provizi na biskupství litomyšlské se ustálilo *servicium commune* ve výši 800 zlatých. Vedlejší *servicia consueta* (též *minuta*) nebyla fixně stanovena a záleželo patrně na momentální výnosnosti benefícia. Odevzdané hlavní *servicium* se v Avignonu dělilo napolovic mezi papeže a kardinálský sbor, menších *servicií* pak bylo pět, přičemž čtyři připadaly ve prospěch papežských komorních úředníků, jedno ve prospěch úředníků komory kardinálské.²¹⁰ Platba těchto *servicií* byla kurii za biskupa litomyšlského, stejně jako za biskupa olomouckého a arcibiskupa pražského, přislíbena v prosinci 1364 v Avignonu výše řečeným prokurátorem Janem, kantorem vratislavské katedrály.²¹¹ Tento se také stal prvním faktickým vykonavatelem platby, neboť víme, že k 8. listopadu 1365 proběhla splátka části určených *servicií* za biskupství litomyšlské a arcibiskupství pražské skrze jeho osobu. Je nám totiž známa kvittance z tohoto dne, jíž papež potvrzuje Albertovi ze Šternberka složení 200 zlatých *servicia commune* a 50 zlatých *servicia consueta* papežské komoře.²¹² Ještě tedy zbývalo notnou část doplatit, což se stalo 9. ledna 1367 skrze corbanského (narbonského) biskupa Petra. Opět bylo uhrazeno 200 zlatých *servicia commune* a 50 zlatých *servicia consueta*.²¹³ Dle těchto indicií tedy Albert zaplatil 400 zlatých hlavního a 100 zlatých vedlejšího *servicia* a to, jak výslovně uvádí druhá papežská kvittance z ledna 1367, „*pro complemento*“.²¹⁴

Nelze si nevšimnout, že i přes tuto deklarovanou úplnost splátky stále přesná polovina hlavního *servicia*, tedy ještě 400 zlatých do oné fixní sumy 800 zlatých, chybí. Vysvětlení podává Dušan Řezanina a vymezuje se tak proti staršímu názoru o tom, že Albert po sobě zanechal u kurie dluhy.²¹⁵ Řezanina zcela logicky poukazuje na skutečnost, že kvittance k Albertovým platbám se vztahují pouze na splátky papežské komoře, nikoliv však na splátky komoře kardinálské. Není tedy náhodou, že jsou tyto papežské kvittance vystaveny pouze za polovinu hlavního *servicia*, neboť, jak bylo vyloženo, svatý otec inkasoval právě jednu polovinu celkové sumy. Jelikož však splacení *servicií* mělo proběhnout „*pro complemento*“, tedy v úplnosti, můžeme předpokládat, že paralelně s prokázanou platbou pokladnici papežské probíhala i platba pokladnici kardinálské. Kvittance kardinálské komory, jakožto průkazný dokument, však pro tuto půlku splátky nemáme. Tudíž jen na základě oné deklarované úplnosti celé transakce můžeme dedukovat, že Albert zaplatil plnou výši *servicia*

---

²¹⁰ Tamtéž, s. II F; K. KROFTA, *Kurie a církevní správa*, 12/1, s. 19.

²¹¹ MBV III, č. 428.

²¹² MBV III, č. 642.

²¹³ MBV III, č. 805, č. 806.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ Ludwig Schmutge tvrdí, že Albert nestihl za své první působení v Litomyšli zaplatit plnou výši *servicií* a přenechal tak dluhy svému nástupci Petrovi Jelítu. L. SCHMÜGGE, *Albert*, s. 47.

commune 800 zlatých. I přes absenci klíčových důkazů se tato hypotéza jeví jako pravděpodobné a zcela logické vysvětlení, jež vyvrací tezi o Albertově domnělém nedoplatku.

Podle stejného logického klíče Řezanina předpokládá, že Albert zaplatil na vedlejších serviciích 125 zlatých. Neboť, jak jsem uvedl, tato *servicia consueta* připadala ze čtyř pětin papeži a z jedné pětiny kardinálům, tudíž je ke konečnému výsledku třeba onu pramenně doloženou sumu 100 zlatých „...vydělit 4 a docílený podíl násobit 5“.²¹⁶ Tentýž autor ještě dodává, že kromě platby servicií zaplatil litomyšlský biskup Albert poplatek 616 tourských grošů za vystavení provizních bul.²¹⁷

Vraťme se však ještě zpět do prvního roku Albertova působení ve funkci litomyšlského biskupa (1364). Poslední zpráva, kterou o něm z tohoto roku máme, je datována 2. prosincem. Jan Očko z Vlašimi žádal po svém jmenování do funkce pražského metropolitou papežskou stolicí o insignii arcibiskupského úřadu, o *pallium*.²¹⁸ Nato Urban V. určil právě Alberta ze Šternberka, biskupa litomyšlského, spolu s Dětřichem z Boppartu, biskupem vormským, jako osoby, z jejichž rukou, nebo alespoň jednoho z nich, pražský arcibiskup *pallium* převezme a složí přísahu oddaného vykonávání svého úřadu.²¹⁹ Tento slib má poté Jan Očko z Vlašimi stvrdit vlastní listinou, zaslanou svatému otci do Avignonu. Téhož dne vydal Urban V. ještě jednu bulu totožného sdělení, ovšem adresovanou samotnému metropolitovi pražskému.²²⁰ 12. ledna 1365 pak k předání *pallia* dle nastíněného scénáře opravdu došlo.²²¹

Snad právě při příležitosti Albertova lednového pobytu v Praze za účelem předání *pallia* arcibiskupu Janovi překročil Karel IV. k vydání privilegia pro svého familiáře a osvědčeného spolupracovníka. Císař nechal k 17. lednu sepsat listinu, v které vyjímá litomyšlského biskupa Alberta ze soudní pravomoci zemských úředníků²²² a podřizuje ho výhradně soudní pravomoci arcibiskupské. Jedná se o jakési formální gesto, neboť se na Alberta, jakožto hierarchu, pravomoc zemských úředníků nevztahovala ani před tím. Velice pozoruhodná je arenga tohoto dokumentu, v níž se názorně odráží Karlův eminentní zájem o

---

²¹⁶ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II F.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ „*Cum palleum, insigne videlicet plenitudinis pontificalis dignitatis officii, ex parte ven. fr. nostri Johannis episcopi in archiepiscopum Pragensis electi per d. f. Johannem de Luthomisschel canonicum Pragensis, nuncium suum, fuerit nobis, cum ea, qua decuit, instantia postulatum...*“ MBV III, s. 253, č. 423. Žádost byla vznesena skrze arcibiskupova vyslance Jana z Litomyšle, kanovníka pražského.

²¹⁹ „...*fidelitatis debite ... recipere iuramentum.*“ Tamtéž.

²²⁰ MBV III, č. 422.

²²¹ Uvádí Beneš Krabice z Weitmile, FRB IV, s. 533.

²²² Jmenovitě jsou zde uvedeni popravčí, cůdaři a různé druhy soudců. „...*concedimus, ut ipse pro quibuscunque debitis seu dampnis coram Popracionibus, Czudariis, Beneficiariis, Justiciariis seu Judicibus Regni nostri Boemie, ... , conuenire aut in Jus trahi nulla ratione debebit.*“ MCD IX, s. 288, č. 387.

církevní hodnostáře jako důležitý pilíř vlastní politiky.²²³ Opět zde vidíme, že byl Albert pro císaře důležitým hráčem tohoto politického soukolí.

Můžeme předpokládat, že kvůli relativně krátké distanční vzdálenosti Litomyšle od moravských šternberských statků mohl Albert mnohem častěji než za časů svého zvěřinského pontifikátu přejíždět mezi řečenými lokalitami svého působení. Bylo již uvedeno, že Albert spravoval rodové državy se svým synovcem Petrem, který měl nyní již dostatečný věk na to, aby samostatně dostál těmto povinnostem a mohl směle zastupovat strýce v době jeho časté nepřítomnosti. Nelze sestavit přesný obraz Albertova pobytu na jeho rodových državách ani ve svém biskupském sídle v Litomyšli. O něco přesnější informace máme o jeho působení na dvoře císaře Karla IV. Víme, že doprovázel Karla při jeho návštěvě u budínského dvora v listopadu roku 1365. Tato návštěva proběhla za účelem dojednání sňatku Václava IV. s uherskou princeznou Alžbětou.²²⁴ Poté se v prosinci císařský dvůr odebral do Prahy. Biskup litomyšlský už s ním ovšem do hlavního města království českého nedorazil. Řezanina se domnívá, že „*zbytek adventu i vánoční období trávil Albert mimo císařský dvůr, patrně v Litomyšli.*“²²⁵ To, že se hned po návratu z Uher uchýlil do Litomyšle, se můžeme pouze domnívat. Jisté ale je, že po zbytek doby svého prvního působení v hodnosti litomyšlského biskupa se už na Karlově dvoře zdržoval jen výjimečně, a když už, tak pouze v Praze.²²⁶ Lze to snad připsat právě jeho častějšímu pobytu v centru své diecéze, kde očividně trávil mnohem více času, než jak bylo obvyklé pro jeho předešlý biskupský úřad ve Zvěříně.²²⁷ Níže bude v souvislosti s rozdělením budov litomyšlského hradu předložena hypotéza, že Albert v Litomyšli, na rozdíl od svého předchůdce Jana ze Středy, trvale rezidoval. V tomto světle může jeho nečekaně střídání pobývání u císařského dvora působit jako nepřímé potvrzení této domněnky.

---

²²³ Pro ilustraci předkládám přesné znění celé arengy: „*Inter illas multiplices rei publice curas, quibus assidue mens nostra pro felici statu subditorum nostrorum distrahitur et cottidie fatigatur, ad hoc precipue meditatio nostra dirigitur, qualiter personas ecclesiasticas et presertim Principes Ecclesiarum pie deuocionis fauoribus complectamur, hoc autem tunc rite nos exequi perpendimus, dum singularium quidem Ecclesiasticorum Principum libertates et Jura intacta seruamus et libertatibus minificencie nostre graciis fauorabiliter adaugemus.*“ Tamtéž.

²²⁴ F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 36.

²²⁵ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II J.

²²⁶ V lednu a říjnu 1365, v dubnu 1266. Tamtéž, s. II J – II K; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 150; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 10.

²²⁷ Sakař tuto skutečnost vystihuje slovy: „*Pobyt jeho při osobě panovníkově nebýval odtud tak trvalý, když bylo osobní jeho přítomnosti často třeba také při litomyšlské katedrále.*“ Tamtéž, s. 9. Soustavnější Albertův pobyt v Litomyšli je však doložen jen pro rok 1366, a to v květnu, červnu, září a říjnu. (Tamtéž, s. 9-11). Řezanina předpokládá jeho pobyt zde i před Vánoce a o Vánocích 1365 (D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II J.) a v druhé půli ledna 1368 (TÝŽ, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 151). Po většinu doby trvání prvního Albertova litomyšlského pontifikátu však nevíme o jeho výskytu nic a lze se tudíž jen domýšlet, že setrval v Litomyšli mnohem častěji, než jen jak je bezpečně dokázáno.

Albert ze Šternberka znovu opustil království až roku 1368, když se vydal s Karlem IV. do Říma. Císař už od své návštěvy papeže v Avignonu na jaře roku 1365 působil na Urbana V. soustavným diplomatickým tlakem ve věci návratu svatopetrské stolice do Říma. V tom byla Karlova snaha úspěšná. Avšak na rozdíl od císaře chtěl Urban V. vjet do věčného města sám, nikoli po boku Karla IV. Na druhé straně však potřeboval císaře v Itálii jako vojenskou oporu. Oficiálně proti potulujícím se žoldnéřským bandám, které ve Francii a Itálii již několik let způsobovaly svou potulkou a drancováním škody, neoficiálně pak proti mocnému a nebezpečnému Bernabovi Viscontiovi. Z toho důvodu žádal papež 30. října 1366 některé Karlovy důvěrníky, aby císaře nabádali k přípravám na slibované italské tažení. Vedle arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi a hofmistra Burcharda byl tímto žádaným důvěrníkem i litomyšlský biskup Albert ze Šternberka.²²⁸

Papež svou cestu do Itálie zahájil v dubnu 1367. V červnu toho roku dorazil do Viterba a v říjnu vjel slavnostně do Říma. Karel tak promeškal příležitost společného vstupu do města, avšak díky svým zájmům²²⁹ se římské jízdy rozhodně nevzdával. V tom ho ostatně papež utvrzoval opakovaným vybízením k co nejrychlejšímu uskutečnění tohoto tažení. 2. dubna 1368 císařský průvod skutečně vyrazil z Prahy. Bernabo Visconti „nabyv jistoty, že válečné přípravy proti němu nezadržitelně postupují a že i Karel už zahájil tažení, rozhodl se nečekaně přejít k útoku“²³⁰ a napadnout Mantovu. Císař proto vytáhl nejen se svou družinou, ale doslova s celým vojskem. Jedním z velitelů byl určen i Albert ze Šternberka, který vedl oddíl 600 jízdních.²³¹ Vojenské operace v Itálii však neskončily pro císařsko-papežskou alianci vítězstvím. Zato mír v Modeně, kterým se 27. srpna tyto bojové aktivity uzavíraly,²³² dopadl pro řečenou alianci nad očekávání příznivě a Bernabo Visconti se zavázal k odstoupení mnoha sporných území, odpustil dluh papeži a slíbil poslušnost císaři. Dne 19. října 1368 pak císař vstoupil do Říma. Pro nás je ovšem důležité to, co se přihodilo na pozadí nastíněných událostí. Albert byl totiž v květnu 1368 jmenován magdeburským arcibiskupem.

17. prosince 1367 zemřel dosavadní magdeburský arcibiskup Dětrich z Portic.²³³ Pro koncept Karlem budované České koruny s vedlejšími zeměmi mělo magdeburské

---

²²⁸ Zřejmě omylem je zde litomyšlský biskup Albert ze Šternberka nazýván jako biskup Jan. „...*Johani episcopo Luthomuslensi...*“ MBV III, s. 475, č. 761.

²²⁹ Karlovy hlavní důvody pro tažení do Itálie byly: 1. císařská korunovace Alžběty Pomořanské, 2. potvrzení říšských prerogativ na severu Itálie, 3. užší připoutání říšských vikářů k jejich povinnostem. F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 55.

²³⁰ Tamtéž, s. 70.

²³¹ Dalšími veliteli z řad vysokých církevních hodnostářů byl i olomoucký Jan ze Středy a Jan Soběslav. Tamtéž.

²³² Mír byl poté slavnostně vyhlášen 4. září 1368 v Bologni a 6. září 1368 v Miláně. Tamtéž, s. 75.

²³³ Dětrich byl bývalým blízkým spolupracovníkem Karla IV., avšak po roce 1365 došlo k radikálnímu ochlazení jejich vztahů. Patrně z důvodů císařových ekonomických zájmů, které poškozovaly obchodní práva

arcibiskupství velký význam. Vedle své klíčové role v braniborské politice vlastnil magdeburský metropolita formální lenní práva k dolnolužickému území, o jehož suverénní držbu Karel usiloval.²³⁴ Pro vykonání transakce, kterou by ve vhodný čas přešla tato práva zcela na českého krále, potřeboval císař na magdeburském stolci „svého člověka“. Toho našel v osobě osvědčeného diplomata Alberta ze Šternberka. Magdeburská kapitula však zvolila hned po smrti Dětřicha z Portic za nástupce dosavadního merseburského biskupa Fridricha a žádala papeže o jeho jmenování do úřadu. Naproti tomu chtěl Karel IV. prosadit svého kandidáta papežskou provizí, a tak se i on obrátil na Urbana V. Urban tak „držel v rukou trumfy“. Fakticky záleželo jen na něm, kterému z požadavků vyhoví. Rozhodl se proto využít této politicky nesmírně výhodné situace k nátlaku na císaře. Viděli jsme již, že tou dobou šlo Urbanovi o co nejrychlejší uskutečnění Karlovy římské jízdy. Proto ve svém listu z 13. února 1368 podmínil jmenování císařova kandidáta na magdeburský stolec Karlovým příjezdem do Itálie, po kterém prý záležitost projednají, neboť je potřeba si věc důkladně promyslet.²³⁵ Stejně klíčky pak papež využil ještě 27. února toho roku, kdy sice vyjádřil potěšení nad císařovými přípravami k římské jízdě, ovšem k záležitosti provize na magdeburský stolec doslova uvedl: „...*tuam saltem in Italia presenciam intendimus expectare.*“²³⁶ Když se však na jaře Karel naplno interesoval po boku papežské ligy ve válce s Bernabem Viscontim, vyhověl Urban Karlovým žádostem a přikročil ke jmenování Alberta ze Šternberka arcibiskupem magdeburským. To se stalo dne 22. května 1368. Na kapitulní volbu merseburského biskupa Fridricha nebyl brán žádný ohled. Opět zde vidíme příklad papežského centralismu, který kladl momentální politické zájmy nad zvykové i kanonické právo.

Alberta ze Šternberka zastihla novina o svém jmenování ve válečném ležení před hradem Borgoforte²³⁷ a císař mu hned předáním praporce arcibiskupství magdeburského formálně udělil regalia této říšské arcidiecéze. Pod řečeným praporcem prý Albert ještě tentýž den pasoval 23 svých vojáků do stavu rytířského a obohatil tak svou doposud

---

magdeburských měšťanů. Dětřich se postavil na jejich stranu. Rozebírá D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II M-II N.

²³⁴ Braniborsko i Dolní Lužice byly v držbě wittelsbašských bratrů Oty Braniborského a Ludvíka Římana. V roce 1363 Karel IV. uzavřel s těmito Wittelsbachy dědičné smlouvy, jimiž obdržel na obě jmenovaná území oficiální čekatelství.

²³⁵ „...*quia in huiusmodi provisione (ecclesie Magdeburgensis, pozn. autor) multa consideranda occurrunt, super quibus plene deliberare non possumus de presenti, super hoc tue serenitatis felicem adventum ad partes Italie, quem accelerari optamus, intendimus expectare, tuncque ac simul ... aut internuntios de provisione prefate ecclesie (Magdeburgensis, pozn. autor) aliisque publicis utilitatibus deliberacionem habere poterimus pleniorum.*“ MBV III, s. 595-596, č. 948.

²³⁶ MBV III, s. 598, č. 954.

²³⁷ „...*cum castrum quoddam inimicorum dictum Borgofortis circummalletum asset.*“ Gesta archep. Mag., s. 445.

devatenáctičlennou rytířskou družinu.²³⁸ Viděli jsme a uvidíme, že byl Albert ve svém vystupování, jakkoliv diplomaticky a snad i silně nábožensky orientovaným, přece typickým rázným feudálem. Jeho výrazně militantní úloha v tomto italském tažení je však i přes to (a také s ohledem na Karlovo vystupování proti mravní zhýralosti kléru²³⁹) dosti zarážející.

5.2. Albert v Magdeburku, Petr v Litomyšli

Připomeňme si, že Albert plnil v prosinci roku 1364 čestnou úlohu papežského pověřence ve věci předání pallia pražskému arcibiskupovi. Nyní měl pallium sám obdržet. Jeho žádost o tuto arcibiskupskou insignii převzal svatý otec z rukou dvou Šternberkových vyslanců. Kanovníka olomouckého Václava Mikulášova zvaného Moravec a kanovníka pražského Kuneše z Veselí. 12. června 1368 pak Urban V. Albertovi odpověděl, že pověřuje dva významné duchovní, akvilejského patriarchu Markvarta a biskupa olomouckého Jana za Středy, aby oba, či alespoň jeden z nich, předání insignie uskutečnili. To se má stát proti Albertově přísaze oddaného vykonávání arcibiskupského úřadu.²⁴⁰ Vidíme zde obligátní schéma tohoto papežského pověření, jak jsme se s ním již setkali v listině z 2. prosince 1364, kterou byl tenkrát Albert pověřen předáním pallia Janu Očkovi z Vlašimi.²⁴¹

Dušan Řezanina upozornil v souvislosti s předáním pallia Albertovi ze Šternberka na jednu chybu,²⁴² kterou uvádí narativní pramen a která je často přejímána i odbornou literaturou.²⁴³ V rozporu s diplomatickým materiálem, na kterém je vystavěno sdělení minulého odstavce, se dočítáme v *Gesta Archiepiscoporum magdeburgensium*, že bylo pallium Albertovi předáno kardinálem Angelikem, bratrem Urbana V.²⁴⁴ Jedná se však podle všeho o omyl a nepochybně snad, když mu nebudeme věnovat širší pozornosti. Avšak

---

²³⁸ „...ipse dominus archiepiscopus ibidem ... propria manu 23 personas de sua familia militavit, ultra 19 milites quos in sua familia habebat prius.“ Tamtéž. O celé záležitosti jmenování Alberta ze Šternberka arcibiskupem magdeburským též: J. FIALA, *Albert*, s. 10; F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 73; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 151; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II O; L. SCHMUGGE, *Albert*, s. 49.

²³⁹ Na říšském sněmu v Mohuči v březnu 1359. Vyslovoval se tenkrát právě proti militantním a světským návykům kleriků (pořádání turnajů, nošení světského oděvu, nošení zbrane, atd...). F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, I, s. 142; J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 250.

²⁴⁰ „...ut iidem patriarcha et episcopus vel eorum alter illud (=palleum, pozn. autor) tibi assignent ..., et a te nostro et ecclesie Romane ... fidelitatis debite solitum recipiant iuramentum.“ MBV III, s. 627, č. 988. Ten den byly papežskou kanceláří vydány ještě dvě buly, adresované řečeným exekutorům a pověřující je nastiněným úkolem (MBV III, č. 989).

²⁴¹ Viz výše. Pro srovnání formulace viz pozn. č. 218, 219.

²⁴² D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II P.

²⁴³ Přejímá J. SAKAŘ, *Albert*, s. 12.

²⁴⁴ „...pallium a papa Urbano quinto in Ytalia apud Mantuanam civitatem per cardinalem Albanensem, videlicet fratrem predicti Urbani pape, sibi transmissum suscepit.“ *Gesta archep. Mag.*, s. 443.

v tom, že bylo pallium Albertovi předáno ještě na italském území u města Mantovy²⁴⁵ a že se hned poté odebral do Čech,²⁴⁶ nemůžeme uvedenému narativnímu prameni odporovat, neboť nemáme nic jiného, s čím bychom tyto informace komparovali.

(Arcibiskup Albert ze Šternberka však během svého působení v Magdeburku obdržel pallium paradoxně ještě jednou, neboť prý to první „...*ignis incendio fuit combustum...*“²⁴⁷ Předáním tohoto druhého pallia byli 26. března 1370 pověřeni merseburský biskup Fridrich a, stejně jako poprvé, olomoucký biskup Jan ze Středy.)

Albert se do Magdeburku neodebral ihned po svém jmenování. Údajně přebýval delší čas v Praze sužován dnou.²⁴⁸ Avšak v září upozornil Magdeburské na svůj příchod tak, že „...*kurtz vor der Herrenmesse*²⁴⁹ *meldete Albert dem Domkapitel seine Ernennung zum Erzbischof und übersandte die päpstliche Bestätigungsbulle.*“²⁵⁰ Veskrze negativní reakce na příchod arcibiskupa vnuceného kapitule i městu byly zjemněny sepsáním intronizační kapitulace, o kterou se zasadil císařův spojenec, vévoda Rudolf II. Saský. Kapitulace se skládala z pěti bodů,²⁵¹ zaměřených převážně na ochranu právní suverenity jemu poddané šlechty a dvou nejvýznamnějších měst diecéze, Magdeburgu a Halle nad Sálou. Tito všichni se cítili příchodem nového, papežem vnuceného biskupa ohroženi. V pramenech se opět setkáváme s konstatováním, které na Albertovu adresu zaznělo už v době jeho příchodu na zvěřínský stolec, totiž že nerozuměl pořádně německy²⁵² a že nebyl znalý zdejších zvykově-právních poměrů.²⁵³ Je však patrné, že tyto důvody byly spíše zástupné. Po příslibu přijetí a dodržování oné kapitulace, v čemž se za Alberta zaručil i její hlavní exponent Rudolf Saský,

---

²⁴⁵ Tamtéž.

²⁴⁶ Tamtéž, s. 445.

²⁴⁷ MBV III. s. 795, č. 1181.

²⁴⁸ L. SCHMUGGE, *Albert*, s. 50; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 13.

²⁴⁹ Jedná se o mši v magdeburské katedrále na svátek sv. Mořice (22. září), jehož ostatky zde byly od roku 1220 uchovávané a vždy v tento den nošeny ve velkém procesí. Byl to tedy diecézní svátek. Friedrich W. HOFFMANN, *Geschichte der Stadt Magdeburg*, I. Band, Magdeburg 1885, s. 96-98.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 162.

²⁵¹ Použiji zde výstižné Hoffmanovy parafráze těchto pěti bodů: „...*nichts von den erztiflichen Besitzungen ohne Zustimmung der Landstände veräußern* (Jedná se zde o přímé držby. Nejsou tím myšlena území formálně navázaná lenní vazbou na arcibiskupa, avšak v přímé držbě někoho jiného, jako Dolní Lužice. Při jejím odstoupení Karlovi IV. Albert o povolení stavů nežádal a snad ani žádat nemusel. Viz níže. Pozn. autor), *den Amt und Hauptleuten alle seinetwegen gehalten, redlich berechneten und belegten Kosten und Schäden vergüten, den Städten Magdeburg und Halle noch vor seiner Ankunft schriftlich, den andern Städten aber späterhinmündlich die Aufrechterhaltung ihrer Rechte und Freihaiten zusichern, auch die Bürger von Magdeburg und Halle unentgeltlich mit den Gütern beleihen solle, welche sie vom Stifte zu Lehen trügen.*“ Tamtéž, s. 163.

²⁵² Doslova se zde mluví o saském dialektu. „...*ydiomatis Saxoni usu vacillans...*“ *Gesta archep. Mag.*, s. 443.

²⁵³ Tamtéž. Hoffman k tomu uvádí, že „*er wollte sie, wie der Schöffenchronist fragt, nach seiner böhmischen Art regieren...*“ F. W. HOFFMANN, *Geschichte*, s. 163.

vstoupil Šternberk 3. prosince 1368²⁵⁴ do Magdeburku, 5. toho měsíce pak přijal od zástupců města obřadní hold a byl v katedrále slavnostně intronizován.²⁵⁵

I za udělení této provize musel Albert papežské komoře samozřejmě zaplatit. 3. června 1368, tedy velice záhy po vydání jmenovací buly, byl pověřen již zmíněný kardinál Angelik, biskup albánský a bratr Urbana V., oznámením povinnosti platby servicií novému magdeburskému metropolitovi. *Servicium commune* za tento saský arcibiskupský stolec činilo 2500 zlatých. Spolu s vedlejšími servicií²⁵⁶ měl Angelik vyžadovat od Alberta ze Šternberka splacení této sumy ve dvou splátkách. Časové lhůty pro tyto splátky byly stanoveny takto: do svátku Očišťování Panny Marie (2. února) roku 1369 a do téhož dne roku následujícího.²⁵⁷ V reakci na tuto žádost vydal Albert 12. července 1368 prohlášení, kterým se zavazuje k plnění těchto požadavků.²⁵⁸ Avšak hned s první splátkou se opozdil, neboť ji uhradil až 8. března 1369.²⁵⁹ I v případě splacení zbývajících sumy Albert nedodržel limit. Kvitanice k dalším platbám jsou totiž datovány 12. zářím 1369²⁶⁰ a 18. únorem 1370.²⁶¹

Bylo by snad přílišným odbočením, kdybychom věnovali platbě těchto servicií stejnou pozornost jako platbě servicií za námi a priori sledované biskupství litomyšlské. Stojí však za zmínku, že splátky dle pramenného materiálu proběhly, stejně jako ve výše popsaném případě plateb za Litomyšl, „*pro complecto*“,²⁶² tedy v úplnosti, bez zanechání jakéhokoliv dluhu svému nástupci. Sečteme-li však všechny splacené sumy hlavního servicia, dostaneme částku 1250 zlatých. Tedy přesnou polovinu splátky požadované. Stojíme zde před naprosto stejnou otázkou, na jakou jsme našli odpověď již v případě plateb za biskupství litomyšlské. Všechny kvitanice, které se zachovaly, jsou totiž vydány komorou papežskou, zatímco z komory kardinálské, které má připadnout právě polovina servicia hlavního, nemáme kvitanci ani jednu. Vzpomeňme, že tatáž skutečnost platila i v případě platby za Litomyšl. Nepřímo jsou tak potvrzeny závěry Dušana Řezaniny, podrobně popsané výše v oddílu „Albert v době svého prvního působení ve funkci biskupa litomyšlského“, totiž že se pouze nedochovaly kvitanice kardinálské komory. Nezdá se ale pravděpodobné, že by je Albert nesplatil. Neboť

---

²⁵⁴ Gesta archep. Mag., s. 445. Srov. S. PÄTZOLD, *Erzbischof Albert*, s. 13; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř; s. 151. Fiala mylně uvádí Albertův příjezd 30. listopadu 1368. Své tvrzení ničím nepodkládá. J. FIALA, *Albert*, s. 11.

²⁵⁵ Uvádí magdeburská městská kronika, o kterou se opřeli při svém výkladu W. EBELING, *Die deutsche Bischöfe*, s. 54; F. W. HOFFMANN, *Geschichte*, s. 163; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 151; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II R; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 14.

²⁵⁶ Podrobněji se jim věnuje Řezanina, viz D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II O-II P.

²⁵⁷ MBV III, č. 981.

²⁵⁸ MBV III, č. 1012.

²⁵⁹ MBV III, č. 1096.

²⁶⁰ MBV III, č. 1139.

²⁶¹ MBV III, č. 1177.

²⁶² Tamtéž, s. 793.

stejně jako v případě plateb za biskupství litomyšlské nemáme zpráv, že by kardinálové od Alberta vyžadovali nějakou dlužnou sumu. Vše bylo splaceno „*pro complecto*“.

Německá historiografie pohlíží na Alberta ze Šternberka coby arcibiskupa magdeburského dosti negativně.²⁶³ Už jeho výše popsané dosazení na stolec namísto zvoleného Fridricha je většinou podáváno jako papežův nežádoucí zásah proti vůli města i kapituly. Nutno podotknout, že tento stinný obraz je Albertovi přiřknut především na základě démonizace jeho osoby v magdeburské městské kronice.²⁶⁴ Právě magdeburští měšťané v čele s purkmistrem Godem z Corlingu,²⁶⁵ z jejichž zorného úhlu pramen o událostech pojednává, měli s Albertem, coby „pánem města“, největší neshody. Dalo by se říci, že byl Albert s magdeburskými v neustálém sporu, za což však nelze připisovat vinu jen a pouze jemu.²⁶⁶ Již na jaře 1369 se rozhořela hádka o dva průchody mezi starým a novým městem a o věž, zbudovanou měšťany v těsném sousedství arcibiskupské zahrady.²⁶⁷ Tento svár byl sice uklidněn v červnu roku následujícího ve prospěch arcibiskupa, avšak už v září 1371 byl Albert potupen, když měšťané zatkli jeho hosta Annona z Heimburku, snad brunšvického hejtmana, s kterým tou dobou vedli vyhrčené spory.²⁶⁸ Někdy je Albertův odchod z Magdeburku připisován právě tomuto trapnému incidentu,²⁶⁹ avšak pravé důvody byly asi poněkud širšího rázu. Není ale účelné se nyní otázkou Šternberkova odchodu širě zabývat, neboť se s ní setkáme záhy. Velké kritiky se Albertovi od města dostalo i za četné zástavy arcibiskupského majetku.²⁷⁰

Postoj katedrální kapituly k tomuto arcibiskupovi byl však mnohem smířlivější²⁷¹ (snad kvůli jeho obzvláštní pozornosti věnované katedrální liturgii²⁷²) a překvapivě Albert

---

²⁶³ Nejostřeji a bez snahy o nezaujatý pohled se vůči Albertovi staví F. W. HOFFMANN, *Geschichte*, s. 162-165.

²⁶⁴ Postoje autora kroniky Heinricha z Lammesspringu k Albertově působení v Magdeburku rozebírá podrobně S. PÄTZOLD, *Erzbischof Albert*, s. 20.

²⁶⁵ J. FIALA, *Albert*, s. 11.

²⁶⁶ Sakař shrnuje, že „*boje města Magdeburku s arcibiskupy tamějšími byly toho času věci obvyklou*“. J. SAKAŘ, *Albert*, s. 15. Nelze tady z poznatků o Albertově poměru k magdeburskému měšťanstvu vyvozovat obecné závěry o charakteru jeho vlády.

²⁶⁷ F. W. HOFFMANN, *Geschichte*, s. 165; L. SCHMUGGE, *Albert*, s. 52; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II S; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 14.

²⁶⁸ Gesta archep. Mag., s. 446. Rozebírají: S. PÄTZOLD, *Erzbischof Albert*, s. 14; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 152; TÝŽ, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II U.

²⁶⁹ Gesta archep. Mag., s. 446, J. SAKAŘ, *Albert*, s. 20.

²⁷⁰ Rozebírají F. W. HOFFMANN, *Geschichte*, s. 164; L. SCHMUGGE, *Albert*, s. 51-52; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II T; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 19-20.

²⁷¹ Velice zevrubně tuto skutečnost dokázal Řezanina a vymezil se tak proti dosavadní literatuře, která postoj kapituly k Albertovi pokládala (na základě ničím nepodložené analogie s antipatií města) za negativní. D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II S.

²⁷² Albert v roce 1369 uvedl v život nepoužívané privilegium vzdoropapeže Viktora IV. z 16. února 1160 o tom, že magdeburští kanovníci mohou nosit při bohoslužbě pontifikální infuli. V nepřítomnosti arcibiskupa zlatou, v přítomnosti arcibiskupa bílou. Na základě staršího privilegia Jana XIII. (969) pak obnovil jiné privilegium, a to, že mají kanovníci celebrovat mši po způsobu římských kardinálů. „...*idem dominus archiepiscopus anno*

dobře vycházel i se svým bývalým protikandidátem, sufragánním merseburským biskupem Fridrichem. Vytane hned na mysli otázka, jaký byl oproti tomu Albertův vztah s kapitulou litomyšlskou? Tomuto tématu bude věnován jeden z oddílů příští kapitoly, tudíž zde nepřikročím k žádné širší komparaci. Avšak není od věci konstatovat, že jeho vztah s magdeburskými kanovníky byl podle všeho o poznání harmoničtější, než s kanovníky litomyšlskými, s nimiž žil v neustálém konfliktu. V poměru k sídelnímu městu to pak platí přesně naopak.

Roku 1370 použil Albert z postu arcibiskupa magdeburského neobvyklou titulaturu. „*Primas Germaniae*“.²⁷³ Do té doby se nikdo z magdeburských metropolitů tímto přídomkem nenazýval, ačkoliv dle dvou bul papeže Jana XIII. z roku 968 na to měli teoretické právo. Musíme však vzít v potaz, že stará privilegia z 10. století byla koncipovaná v úplně jiném církevně-politickém prostředí, než v jakém se pohyboval náš hlavní hrdina. Od té doby zaznamenal pojem „Germania“ značný významový posun. Výstižně věc vysvětluje Řezanina: „*V Janových (Jan XIII, pozn. autor) bulách označením Germania nerozumí se celé říšské území, jak tomu rozuměl Albert. Mohuč, Kolín, a Trevír, hlavní města provincií Germania I. a II. a Belgica I., jsou zahrnuty do označení „Galia“, církevní označení tu přejímá původní správní římské označení, kdežto označení „Germania“ není v té době vyhrazené. Buly Jana XIII. ... prohlašují toliko zrovnoprávnění postavení nové magdeburské metropole s Mohučí a dalšími.*“²⁷⁴ Nebyl si Albert tohoto významovému posunu vědom? Možná opravdu ne. Možná ale tímto, z dnešního pohledu malicherným a právně neopodstatněným krokem úmyslně proklamoval sílu svého postavení. Možná schválně překroutil historickou realitu ve svůj prospěch. Jak si záhy ukážeme, byl Albert ze Šternberka dosti (i vojensky) zainteresován ve věru severoněmecké politiky a mohl se mu tedy sebevědomý titul „*primas Germaniae*“ opravdu hodit. Císařská kancelář na novou titulaturu svého politického spojence přistoupila. Papežská kancelář však nikoliv. Ani v dobách následujících se žádný z Albertových nástupců k tomuto kontroverznímu titulu již nevrátil.

Jak jsme už zvyklí z Albertových minulých působišť, nezdržoval se ani v Magdeburku konstantně. V létě 1369 se jel podívat na své rodové moravské statky²⁷⁵ a na Moravě ho

---

secundo archiepiscopatus sui inter privilegia ecclesie invenit unam bullam domini Victoris pape IV, in qua idem papa indulset et concessit canonicis omnibus Magdeburgensis ecclesie presbiteris uti infula pontificali. Quo privilegio usque ad adventum istus archiepiscopi dicti canonici usi non fuerunt; sed ipse, visa prefata gracia, mandavit canonicis, quod debeant celebrare in infula aurifrisiata in absentia sua et successorum suorum, in presenciam vero sua et successorum in albis infulis sibi et successoribus suis in celebratione missarum ad modum cardinalium Romane ecclesie debeant consedere;...“ *Gesta archiep. Mag.*, s. 445-446.

²⁷³ Uvádějí L. SCHMUGGE, *Albert*, s. 52; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II V.

²⁷⁴ Tamtéž.

²⁷⁵ J. SAKAŘ, *Albert*, s. 15.

střetáváme i z jara 1371. 4. března toho roku také založil ve Šternberku konvent augustiniánů kanovníků při kostele Zvěstování Panně Marii.²⁷⁶ Tato fundace, navazující snad na Albertovy starší, leč nezrealizované, plány tohoto druhu,²⁷⁷ je pro nás zajímavou paralelou s fundací litomyšlského augustiniánského kláštera. Jak již víme, v Litomyšli založil Jan ze Středy roku 1356 konvent augustiniánů poustevníků, kteří byli právě po vzoru kanovníků téže řehole nositeli onoho výše rozebraného reformního proudu, který jsem v první kapitole ztotožnil s jakýmsi dobovým trendem. O to více je pak třeba počítat s vlivem této módní vlny, tzv. „roudnické reformy“, u Albertovy šternberské kanonie.²⁷⁸ Jedná se tedy o klášter vzniklý v jedné dobově-náboženské intenci s klášterem litomyšlským (i když je každý jiného řádu). S fundátorem litomyšlského kláštera, Janem ze Středy, se shledáváme bezprostředně i u samotného založení šternberského konventu. Paralelně s Albertovou fundací dává z pozice biskupa olomouckého, v jehož církevní obedienci se Moravský Šternberk nachází, ke zřízení nové kanonie souhlas,²⁷⁹ vyslovuje osobní potěšení nad tímto Albertovým zakladatelským aktem a nazývá fundátora svým drahým přítelem.²⁸⁰ Svrchu jsem předznamenal, že Albert a Jan byli velice podobné osobnosti, čehož jsou všechny v tomto odstavci popsané skutečnosti odrazem. Stručným porovnáním jejich zakladatelských počínů zde totiž pozorujeme jakési nábožensko-intelektuální souznění obou prelátů v případě sympatií k „roudnické reformě“, i když nevíme jistě, zda tato náklonnost nebyla jen jakousi módní záležitostí. Není však na místě se zde šternberskému klášteru ani Albertovu vztahu s biskupem Janem hlouběji věnovat. Na tato témata ostatně v průběhu práce ještě několikrát narazíme. Nyní zpátky k Albertovu působení v saské arcidiecézi.

Našeho hlavního hrdinu stále vytěžovalo též působení v císařských službách. To se však tentokrát ztotožňovalo se samotnou funkcí magdeburského metropolity coby mocného politického hráče. Jak již bylo výše naznačeno, byl Albert do Magdeburku dosazen, aby zde působil jako opora Karlovy severoněmecké politiky.²⁸¹ Aktivně se vložil do válečných

---

²⁷⁶ Klášter byl ustanoven povýšením dosavadního farního kostela sv. Jiří na proboštský chrám Zvěstování Panny Marie a osazen přímo z augustiniánské kanonie v Roudnici na Labem. CDM X, č. 111.

²⁷⁷ J. FIALA, *Albert*, s. 10.

²⁷⁸ Doslovně je v potvrzovací listině olomouckého biskupa Jana tato skutečnost vyjádřena slovy: „...*secundum morem et consuetudinem monasterii Rudnicensis*...“ CDM X, s. 131, č. 112.

²⁷⁹ CDM X, č. 112. Obě listiny (Albertova zakládací i Janova potvrzovací) vznikly v Praze v tentýž den, tedy 4. března 1371. Rozebírá J. PRUCEK, *Albert*, s. 23. Jan ze Středy pak ještě o rok později, 12. března 1372, vydává další listinu, jíž své predešlé potvrzení šternberské fundace potvrzuje a dává Albertovi ze Šternberka svolení k položení prvního kamene stavby nového konventu (Do té doby využívali kanovníci zřejmě dřívější faru, viz pozn. č. 276) a kanovníkům svolení k volbě prvního klášterního probošta. CDM X, č. 155.

²⁸⁰ „...*Dominus Albertus, ... amicus noster carissimus*,...“ (tímto důvěrným oslovením častoval Jan ze Středy Alberta poměrně často, viz pozn. č. 374). Také zde Jan ze Středy přistupuje na onu výše rozebíranou Albertovu titulaturu „*Germaniae primas*“ CDM X, s. 131, č. 112.

²⁸¹ Jiří Spěváček situaci komentuje takto: „*Z minulosti měl Karel IV. významnou oporu ve zcela oddaném magdeburském arcibiskupovi Albertovi ze Šternberka, který hájil císařovy zájmy na západní hranici*

konfliktů, které započaly výbojnými snahami císařova zetě Oty Braniborského na přelomu let 1368 a 1369. Na základě prvotního impulzu, vyvolaného Otovou snahou o dobytí braniborských území zastavených Meklenbursku, se počaly formovat dva zneprátelené tábory severoněmeckých zeměpánů. Ve zkratce by se dal tento stav popsat jako napětí mezi Otou Braniborským a Magnusem I. Brunšvicko-Lüneburským z jedné a Albrechtem I. Meklenburským a Rudolfem II. Saským, o kterém již byla svrchu řeč, ze strany druhé. Velice důležitým sporným tématem bylo též lüneburské dědictví, které si nárokoval jak brunšvický vévoda Magnus I., tak saský kurfiřt Rudolf. Magnus I. však záhy zemřel a vládu i mocenské nároky zdědil jeho syn Magnus II.²⁸²

Císař Karel IV. byl v tomto konfliktu z počátku oficiálně neutrální, ačkoliv jeho těsné vazby na saský vévodský rod Aksánců byly nepopiratelné.²⁸³ I magdeburský arcibiskup Albert ze Šternberka stál (nepochybně po domluvě s císařem) na straně Rudolfa Saského. Ten však v prosinci roku 1370 náhle skonal a do čela vévodství se postavili jeho bratr Václav a syn Albrecht. S těmi pak Albert ze Šternberka uzavřel ve svém arcibiskupském sídle dne 31. března 1371 dohodu, kterou se zavazoval řečeným vévodům vojensky pomoci proti Magnusovi II. při dobývání onoho sporného lüneburského dědictví.²⁸⁴ Alberta vedlo k přímé vojenské intervenci jednak zabránění některých arcibiskupských držav Magnusem²⁸⁵ a do jisté míry i Karlovo politické zadání, neboť jak píše Kavka „císař ... využil arcibiskupovy přítomnosti na pražském dvoře a lze očekávat, že ho zde zasvětil do připravovaného dalšího vývoje událostí“.²⁸⁶ K tomuto vojenskému svazku se kupodivu připojil i dosavadní hlavní spojenec Magnuse II., Ota Braniborský. Nijak se však ve věci neexponoval. Naopak se záhy postavil proti Karlovi a otevřeně se přihlásil k protilucemburské koalici uherského krále Ludvíka a zbytku svých rodinných příslušníků rodu Wittelsbachů. Navíc zcela proti nástupnickým smlouvám, uzavřeným se svým císařským tchánem, prohlásil 15. dubna svého bavorského synovce Fridricha za dědice Branibor. Konflikt mezi císařem a markrabětem braniborským byl nevyhnutelný a spory Askánců s vévodou Magnusem Brunšvickým se v tomto světle začaly jevit jako podružné. A tak již 11. května 1371 Albert ze Šternberka

---

Braniborska. Tu se opět potvrdila výhoda toho, že Karel IV. dovedl dosazovat na rozhodující pozice v říši své lidi.“ J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 427.

²⁸² Rozebírá F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 108-109.

²⁸³ Držbu sporného Lüneburska potvrdil Karel Askáncům 3. března 1370 (tamtéž, s. 109), poté znovu téhož roku 29. června (tamtéž, s. 111) a 24. prosince pak vyzval všechny, jichž se záležitost týká, aby s touto držbou vyslovili souhlas (tamtéž, s. 115). Svá rozhodnutí Karel konfirmoval ještě jednou, v červnu 1371 (tamtéž, s. 117).

²⁸⁴ RI VIII, RS, č. 523.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 117.

branný spolek se saskými vévody opustil a s Magnusem uzavřel mír.²⁸⁷ Snad si tak měl uvolnit ruce pro postup proti Otovi, jemuž byla Karlem v červnu vypovězena válka. Totiž právě arcibiskup magdeburský se stal hlavním císařovým spojencem v této válce. Již 13. července padlo pod Albertovým velením Otovo město Görzke.²⁸⁸ Karlovy a Albertovy oddíly pak značně zpusťily mnohá braniborská území.²⁸⁹ K pozastavení války došlo 16. října 1371 v Pirně podepsáním dvouletého příměří. To už však Albert končil své poslání v Magdeburku a vracel se do Litomyšle. Sehrál zde tedy významnou vojenskou roli. Popsané Albertovy vojenské aktivity zmatečně pomíchal Sakař, když Magnuse II. nazývá Albrechtem, za uzurpátora braniborského dědictví považuje místo Fridricha Bavorského jeho otce Štěpána a ve sporu o lünebuské dědictví připisuje Otovi Braniborskému fiktivní role.²⁹⁰ Chyby od Josefa Sakaře opsal Jiří Fiala,²⁹¹ a je proto třeba k jejich výkladům těchto událostí přistupovat obezřetně.

Paralelně s těmito dramatickými událostmi posloužil náš Šternberk Karlovi ještě v záležitosti osamostatnění Dolní Lužice. Jak jsem předznamenal, bylo toto území pro Karla velmi významné, neboť usiloval o jeho přivtělení ke korunním zemím Českého království. To se mu povedlo po smrti Bolka II. Svidnicko-Javorského (28. července 1368). Tento slezský vévoda totiž v roce 1364 získal Dolní Lužici do své držby²⁹² a jako dědice všech jím držených zemí určil svou neteř Annu Svidnickou (matku českého krále Václava IV.) a její děti.²⁹³ Správy lužického území se tak po Bolkově smrti ujal český král Václav IV., zcela dle plánu císaře Karla. Dolní Lužice pak byla 1. srpna 1370 slavnostně inkorporována do svazku zemí České koruny.²⁹⁴ Ovšem český král, stejně jako před ním Bolek Svidnicko-Javorský a jemu

---

²⁸⁷ RI VIII, RS, č. 523. Jako náhrada za škody, které brunšvický vévoda arcidiecézi způsobil, bylo též dohodnuto navrácení Magnusovi dříve zastaveného arcibiskupského hradu Altenhausenu zpět do rukou magdeburského metropolitů. „...*idem dominus archiepiscopus artavit dominum Magnum ducem Brunswich ad tradendum sibi castrum Aldenhusen cum omnibus pertinenciis suis, ... licet tamen idem Magnus diu occupatum tenuerit,...*“ Gesta archep. Mag., s. 445.

²⁸⁸ Tamtéž.

²⁸⁹ „...*archiepiscopus ... cum Boemis ... nichilominus per incendia et rapinas multas villas dicti marchionatus devastavit.*“ Tamtéž.

²⁹⁰ J. SAKAŘ, *Albert*, s. 16-19.

²⁹¹ J. FIALA, *Albert*, s. 12.

²⁹² Bolek II. Svidnicko-javorský Dolní Lužici vyplatil ze zástavy, do které se dostala zásluhou svých dosavadních držitelů, braniborských Wittelsbachů (viz pozn. č. 234).

²⁹³ Závěť se však původně neměla týkat Dolní Lužice, neboť ji měl Bolek pouze doživotně. Měla připadnout zpět Wittelsbachům, od kterých jí svídnisko-javorský vévoda roku 1364 získal. Ještě před Bolkovou smrtí se však Ota Braniborský tohoto práva vzdal ve prospěch českého krále Václava IV., a to 11. října 1367 za 21 000 hřiven stříbra a 21 000 kop grošů. Slovy Františka Kavky: „*Nevíme, zda se tak stalo na základě nějakého nátlaku, nebo zda Ota byl pro finanční tíseň sám nucen zemi odprodat.*“ F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 54. Řečená smlouva pak byla potvrzena 13. ledna 1368 Karlem IV. v Norimberku. *Codex juris Bohemici* (dále CIB) II/1, Ed. H. JIREČEK, Pragae 1870, č. 559. V březnu téhož roku splatili Lucemburkové Otovi smlouvené kupní sumy k naprosté úplnosti a na dolnolužické území tak získali nezpochybnitelné čekatelství na základě závěti Bolka II.

²⁹⁴ Tamtéž, č. 609. Jako svědek tohoto dokumentu je mezi mnohými jinými uveden i Albert ze Šternberka. (citovaná edice však v tomto případě svědečnou řadu neuvádí. Jména svědků viz RI VIII, č. 4863)

předešli majitelé lužického území, nebyl zatím zcela alodním vlastníkem nově nabyté země. Roku 1301 přešly totiž formální lenní vazby k Dolní Lužici na arcibiskupa magdeburského. Od té doby přestal být držitel této země suverénním pánem a stal se, ač opravdu naprosto formálním, přece jen leníkem.²⁹⁵ „*A právě v tomto okamžiku sehrál nezastupitelnou roli nový magdeburský metropolita, když se za arcibiskupství vzdal práv, která mu v zemi patřila.*“²⁹⁶ To se stalo 15. srpna 1371.²⁹⁷ Celá nastíněná diplomatická hra byla velice strategickým tahem císaře Karla IV., který nyní nejen že získal držbu nové země, ale zbavil se i lenní závislosti, kterou byla do té doby obtížena.

V literatuře se můžeme dočíst, že Albert tak učinil „*k velkému rozhořčení kapituly*“,²⁹⁸ což není tak úplně pravda. Práva, kterých se Albert vzdal, nepřinášela magdeburskému stolci ani kapitule žádný hmatatelný zisk či prestiž.²⁹⁹ Měla naprosto formální charakter. Albertovo vzdání se těchto nároků navíc nebylo provedeno bez náhrady. Karel IV. uhradil kostelu magdeburskému protihodnotou 6000 hřiven stříbra,³⁰⁰ takže ve skutečnosti kapitula na transakci vydělala. Není pak divu, že postoupení oněch lenních práv českému králi proběhlo „*de voluntate et consensu prelatorum et canonicorum capituli Magdeburgensis*“.³⁰¹ V zájmu objektivitivy se však sluší dodat „*sed non omnium* (canonicorum, pozn. autor)“.³⁰² Vždyť vydavatelem smlouvy nebyl jen arcibiskup Albert ze Šternberka, nýbrž i magdeburská kapitula, za kterou jsou zde výslovně uvedeni probošt Harrmann a děkan Gerhard.³⁰³ I zde tak platí to, co bylo předznamenáno, tedy že měl Albert s magdeburskou kapitulou po celou dobu svého působení ve funkci metropolity vcelku korektní vztah.

Rozebraná epizoda Albertova magdeburského pontifikátu se jeví téměř jako čistě diplomatická mise, kterou snad i byla. Moravský pán ze Šternberka Karlovi pomohl v jeho imperiálních snahách o Lužici a Braniborsko a vzápětí se z této politické hry stáhl. Jeho úkol zde skončil. Konečně nebyl ojedinělým případem preláta, kterého Karel tímto způsobem použil v zájmu své německé politiky. Ovšem proč by měl mít sám Albert zájem odejít z pozice tak vysoce postaveného říšského pontifika? Vedle určité politické únavy zde

---

²⁹⁵ Vznik lenní závislosti popisuje přehledně J. SAKAŘ, *Albert*, s. 17, pozn. č. 6. Lenní vazba zde byla opravdu jen formální a snad ani při změně držitele inkriminovaného území nedocházelo k lennímu holdu. Ani žádné hmotné závazky nepoutaly leníka k magdeburskému stolci.

²⁹⁶ L. BOBKOVÁ, *Diecézní správa*, s. 68.

²⁹⁷ Regest viz: CIB II/1, č. 553 (je zde špatná datace dokumentu).

²⁹⁸ F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 112.

²⁹⁹ viz pozn. č. 295.

³⁰⁰ Suma, za kterou získal roku 1301 arcibiskup magdeburský ona lenní práva. Došlo zde tedy k něčemu, co bychom nazvali zpětným výkupem oněch práv. J. SAKAŘ, *Albert*, s. 17.

³⁰¹ *Gesta archiep. Mag.*, s. 443.

³⁰² Tamtéž.

³⁰³ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II X; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 18.

představovala majoritní důvod tohoto rozhodnutí asi jeho stále se zhoršující dna,³⁰⁴ na jejíž důsledky v Albertově chování ještě narazíme. Dále je tu ono zatčení Alberta hosta Annona z Heimburku magdeburskými měšťany, což bývá často uváděný bezprostřední důvod odchodu námi sledovaného Šternberka z Magdeburku. Albertovy konflikty s městem však byly od začátku jeho magdeburského působení poměrně pravidelné, a tudíž nijak překvapivé. Trapná příhoda s Annonem mohla nanejvýš uspišit realizaci již dříve učiněného rozhodnutí odejít z čela saské metropole. Hlavní tíha tohoto kroku však asi spočívala na jeho zdravotním stavu, a tím pádem i nechuti k dalšímu řešení jak diplomatických, tak vnitrodiecézních problémů takového rozsahu. Stárnoucí Albert byl prostě touto vysokou a náročnou „hrou“ unaven.

Při svém odchodu však Albert ze Šternberka učinil kontroverzně hodnocený krok. Odvezl si totiž z Magdeburku velké množství relikvií, z nichž nejdůležitější pro nás budou ostatky sv. Viktorina.³⁰⁵ Z dnešního morálně-náboženského pohledu se tento krok jeví jako krádež a taky je tak v literatuře mnohdy interpretován. Transfer svatých ostatků však proběhl se svolením kapituly, tudíž se z církevního hlediska jednalo o naprosto korektní akt. I dobová zvyklost tomuto činu asi nepřikládala žádné nábožensky pochybné konotace (vzpomeňme na pověstné „sběratelství“ relikvií císaře Karla IV.). Naopak mohla být touha po svatých ostatcích projevem Albertovy hluboké zbožnosti, která asi opravdu byla jeho charakterovým rysem.³⁰⁶ Nevraživost současníků k tomuto počínání vzbudilo spíše snížení prestiže místa, odkud byly relikvie odneseny. Domnívám se, že právě proto (nikoliv z důvodů náboženských) nalézáme pro rozebíranou událost v pramenech pojmenování tak hanlivá, jako „*malicia*“.³⁰⁷ Pokles prestiže pociťovalo, s pýchou tomuto stavu vlastní, a priori měšťanstvo, které bylo asi hlavním iniciátorem odporu proti tomuto arcibiskupovu činu a kritizovalo též zkorumpovanost magdeburských kanovníků, kteří Albertovi převzetí svatých předmětů povolili.³⁰⁸ To už však není otázka mravnosti náboženské, ale společenské. Snad právě

---

³⁰⁴ „...quia corporis debilitate tactus, in paralisi morbo sepius laborans...“ Gesta archep. Mag., s. 444.

³⁰⁵ „...dimidium corporis beati Victorini episcopi et martiris...“ Tamtéž. Mezi jinými Albert přivezl i kopí sv. Mořice, lebku svaté Felicity, rámě sv. Filipa či rámě sv. Štefana a mnohé další. Avšak ne všechny jím přivezené ostatky jsou pro nás až tak důležité, neboť většinu z nich nepodržel. Mnoho jich snad daroval císaři Karlu IV. F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 185. Snad jen menší část přivezených relikvií Albert podržel jako jakousi „soukromou sbírku“. D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II DD. Pro tato tvrzení však nemáme žádné důkazy. Jedná se pouze o spekulace založené na analogii k počínání Albertových současníků.

³⁰⁶ Dobový pramen přímo odůvodňuje Albertovo chování slovy: „...devotione ductus...“ Gesta archep. Mag., s. 444.

³⁰⁷ Tamtéž.

³⁰⁸ „...qui...attendentes, forte corrupti donis et pecuniis, annuerunt; quod in futuro Domino corrigendum relinquitur.“ *Catalogus archiepiscoporum Magdeburgensium*. MGH, SS XIV, Hannoverae 1883, s. 484.

z iniciativy měšťanů došlo později ke vznesení stížnosti až ke kurii.³⁰⁹ Tato stížnost však asi neměla valného efektu, neboť nevíme o tom, že by Albert kdy nějaké odvezené ostatky magdeburské katedrále vrátil či ji nějak jinak odškodnil.

Ke komplexnímu pochopení dalších událostí je potřeba se nyní ještě alespoň stručně zmínit o tom, co se v době Albertova magdeburského pontifikátu dělo v Litomyšli. Vraťme se proto nyní na chvíli zpět do roku 1368, ke Karlovu italskému tažení.

V šedesátých letech se začíná v Karlových službách stále více objevovat churský biskup Petr Jelito. Zhruba vrstevník Alberta ze Šternberka, původem snad měšťan z Brna,³¹⁰ začal svou kariéru ve službách uherských Anjouovců a posléze působil jako spojenec a diplomat Habsburského rodu. Postupně však přešel do služeb císaře Kala IV. a stal se lucemburským politikem typu Jana ze Středy či Alberta ze Šternberka. Z Petrových aktivit v císařských službách je třeba vypíchnout jeho ambasádu „...k papežské kurii a k Mantovským Gonzagům v předvečer Karlovy druhé římské jízdy roku 1368“.³¹¹ Právě v Karlově italském tažení sehrál Petr významnou roli a poté, co se přestupem Alberta ze Šternberka na magdeburský stolec uvolnilo místo v Litomyšli, odměnil ho císař touto uprázdněnou prebendou. A tak byl Petr z Brna řečený Jelito 9. června 1368 jmenován papežskou provizí biskupem litomyšlským.³¹²

Mnoho času ze svého litomyšlského funkčního období Petr strávil službou u císařského dvora, což konečně platí i pro Albertovo litomyšlské působení, avšak na rozdíl od námi sledovaného Šternberka zasáhl Petr Jelito do života litomyšlské diecéze naprosto minimálně. V biskupství nerezidoval a v řešení běžných problémů diecéze vykonal velice málo. (Tyto jeho sporé zásahy budou zmíněny v příští kapitole, v souvislosti s Albertem ze Šternberka). V tomto směru projevoval Petr o biskupství mnohem menší zájem než Albert. Stížnostem kapituly vyšel vždy vstříc,³¹³ což může poukazovat na jeho harmonický vztah

---

³⁰⁹ O stížnosti se dozvídáme z buly papeže Řehoře XI. Mimo odvezení ostatků si magdeburští stěžovali i na Albertovy četné zástavy arcibiskupského majetku a obecně na jeho špatné hospodaření. Ke stížnosti se snad jen formálně připojil i nový magdeburský arcibiskup Petr Jelito. Svatý Otec proto 20. prosince 1372 pověřil halberštského biskupa prozkoumáním celé záležitosti. MBV IV, č. 606. Nic víc však o tomto sporu nevíme.

³¹⁰ Petr Elbel se vymezil proti dřívějším nepodloženým spekulacím o Jelitově původu z Třešnovce u Lanškrouna a opravil tak často přejímanou chybu. Proti tomu postavil teorii o Petrově příslušnosti k brněnskému měšťanskému rodu, která je však, jak sám uvádí, pouhou spekulací. Nejpodrobněji rozebírá Petr ELBEL, *Litomyšlský biskup Petr Jelito (1368-1371)*, in: *Východočeské listy historické*, 17-18, 2001, s. 71-87, zde s. 72-77. Dále: TÝŽ, *Osobnost olomouckého biskupa Petra III. řečeného Jelito (1381 - 1387)*, in: *Střední Morava. Kulturně historická revue*, 7/13, 2001, s. 4 -26, zde s. 5; TÝŽ, *Petr Bertholdův z Brna řečený Jelito (†1387)*, in: *Krajem koruny země. Vlastivěda Lanškrounska*, 2002, s. 67-72, zde s. 67; TÝŽ, *Petr Jelito, dvořan a diplomat Karla IV.*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, C 48, 2001, s. 67-87, zde s. 69-70.

³¹¹ TÝŽ, *Petr Bertholdův*, s. 68.

³¹² MBV III, č. 969. Servicia za dosazení do tohoto úřadu uhradil Petr Jelito 16. ledna 1371. K. KROFTA, *Kurie a církevní správa*, 12/1, s. 23.

³¹³ Jedná se většinou o stížnosti na počínání předešlého biskupa Alberta ze Šternberka. Tyto záležitosti jsou rozebrány ve 4. kapitole v oddílu „Albert a litomyšlská kapitula“, proto je zde nebudu podrobně uvádět.

s tímto církevním subjektem nebo také na nechuť vnitřní záležitosti biskupství řešit. Pro skrovnost pramenů se nepřikláním k žádnému příkrému soudu o výkonu jeho pastoračních a správních povinností. Je však nasnadě se domnívat, že byl oproti Albertovi málo aktivním účastníkem vnitrodiecézní politiky. To nám však naplno vyplyne až z porovnání této teze s nástinem Albertovy péče o biskupství, ke kterému se dopracujeme v příští kapitole.

Jednou zásadní věcí „*trvalejšího významu*“³¹⁴ však na sebe biskup Petr upozornil. Založil totiž na území litomyšlské diecéze, v biskupském městě Lanškrouně, konvent augustiniánů kanovníků. Asi není třeba znovu připomínat již několikrát zmíněný dobový trend „roudnické reformy“, kterého byli příslušníci této řehole nositeli. V zorném úhlu nábožensko-intelektuálních tendencí se Petr tímto počinem řadí vedle nám dobře známých dobrodinců Alberta ze Šternberka a Jana ze Středy, jejichž augustiniánské fundace jsou výpovědí téhož dobového trendu. Musíme tedy všechny tři řeholní domy (litomyšlský, šternberský a lanškrounský) založené litomyšlskými biskupy vnímat jako vzájemně související objekty historického bádání. Zakládací listinu lanškrounské kanonie vydal Petr se svolením litomyšlské katedrální kapituly³¹⁵ 8. srpna 1371 v Litomyšli,³¹⁶ tedy pro srovnání zhruba pět měsíců po Albertově založení kanonie šternberské. Na území litomyšlské diecéze to byl první klášter tohoto řádu, po Litomyšli pak druhý augustiniánské řehole. V lanškrounském klášteře měl být později Petr Jelito i pochován.³¹⁷

Na podzim roku 1371 však Petrovo působení v Litomyšli končí. Již jsme nastínili, že Albertův úkol v magdeburské metropoli byl tou dobou u konce a chtěl se vrátit zpět do Českého království. Měl již zkušenost s diecézí litomyšlskou ze svého prvního působení v letech 1364-1368 a zdá se, že mu toto sídlo, nedaleko rodových statků i pražského dvora, vyhovovalo. Politickou exponovaností unavený a dnou sužovaný Albert ze Šternberka asi přijal s povděkem myšlenku na návrat do Litomyšle, zatímco Petr Jelito se chystal převzít jeho štafetu na stolci magdeburském. Náš Šternberk složil prostřednictvím svého prokurátora Jindřicha z Elbingu, litoměřického kanovníka, do rukou kardinálů Quida z Boulogne a Petra

---

³¹⁴ P. ELBEL, *Litomyšlský biskup*, s. 83.

³¹⁵ V zakládací listině je přímo rozepsáno, jak kapitula celou věc důkladně rozmyslela a pak dala k založení konventu své dobrozdání: „*Et nos Nicolaus prior, Radivinus custos, Joannes cantor, Siboldus scholasticus totumque capitulum Luthomuslense attendentes intentionem et propositum dicti reverendi in Christo patris et domini domini Petri episcopi nostri ex pietatis et misericordiae visceribus emanare, prae habitis tractatibus diligentibus et deliberatione matura non solum semel, bis vel ter, immo pluries ad hoc capitulariter in loco celebrationis capituli more solito congregati, non per errorem sed de certa scientia dictae erectioni consensimus et eam ratificamus ac de vera nostra scientia approbamus.*“ CDM X, s. 160, č. 129.

³¹⁶ Tamtéž. Petr Elbel shrnuje i nadání pro tento klášter: „*Petr nadal klášter majetkem, který získal za vlastní peníze. V červnu 1371 daroval klášteru vesnici Strítěž, kterou koupil z vlastních prostředků. Klášteru dal také dvůr Krotenfeld (snad dokonce s tvrzí), ves Krotenful u Lanškrouna a mlýn o dvou složeních v Albrechticích.*“ P. ELBEL, *Litomyšlský biskup*, s. 81.

³¹⁷ O Petrově pohřbení panují nejasnosti. Výklady dle rozporných výpovědí pramenů předkládá Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 155-156 pozn. č. 38.

Corsiniho svou rezignací na arcibiskupský úřad³¹⁸ a již 13. října 1371 byl podruhé ve svém životě jmenován litomyšlským biskupem.³¹⁹

5.3. Albert v době svého druhého působení ve funkci biskupa litomyšlského

Čtenář už jistě uvykl tomu, že vždy, když náš hlavní hrdina mění místo svého biskupského působení, věnujeme několik řádků textu platbám svatopetrské stolici, takzvaným *serviciím*, které představovaly cenu za vystavení provize na to které beneficium. Tak i při svém druhém příchodu na litomyšlský stolec musel Albert uhradit 800 zlatých *servicia* hlavního a pět *servicií* vedlejších, což přislíbil 8. listopadu 1371 a zavázal se přitom k splacení řečené sumy ve dvou termínech. Na svátek Všech svatých (1. listopadu) roku 1372 a v tentýž den roku 1373.³²⁰ Avšak s blížícím se prvním termínem splátkového kalendáře zažádal Albert o odložení této platby o dva měsíce, do vánoc roku 1372, což mu papež 31. října 1372 dovolil.³²¹ S nepatrnou časovou odchylkou pak Albert tento závazek splnil, neboť z 31. prosince toho roku pochází první papežská kvitance za splacení 200 zlatých hlavního a 28 zlatých vedlejšího *servicia*, jež byly uhrazeny prostřednictvím vyšehradského děkana Konráda z Veselí.³²² Tento se stal prokurátorem i další Albertovy platby, jež byla provedena v předvečer druhého splátkového termínu, tedy 31. října 1373, a to ve výši 85 zlatých hlavního a 12 zlatých vedlejšího *servicia*.³²³ Tím však nebyly poplatky za biskupství litomyšlské uhrazeny docela, protože musel Albert ještě 2. března 1374 dopláct 104 zlatých hlavního a 14 zlatých vedlejšího *servicia*³²⁴ a poté ještě jednou, 19. dubna 1374, „*pro complecto*“ 10 zlatých hlavního a 1 zlatý vedlejšího *servicia*.³²⁵ Sečteno podtrženo vystavila papežská komora kvitance na (bez jednoho zlatého) 400 zlatých *servicia* *commune*, tedy opět

³¹⁸ MBV IV, s. 182, č. 324.

³¹⁹ MBV IV, č. 325. (Nejedlý tuto listinu nezná, proto datuje, podle sobě známého materiálu, počátek Albertova druhého působení v Litomyšli až rokem 1372. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 156).

³²⁰ „...*mediam in festo Omnium sanctorum proximo et aliam mediam in simili festo anno reoluto.*“ MBV IV, č. 336.

³²¹ MBV IV, č. 582.

³²² MBV IV, č. 617. Jedná se o téhož preláta, kterého jsme již dvakrát střetli jako pražského kanovníka. (Jako vyšehradský děkan je v literatuře uváděn až zhruba v polovině 70. let. Vojtěch RUFFER, *Historie wyssehradská, neb Wyprawování o hradu, o kapitole a městu Hory Wyssehradu u Prahy w králowství Českém*, Praha 1861, s. 154). Setkali jsme se s ním roku 1364 ve funkci prokurátora plateb *servicií* za Albertův první litomyšlský pontifikát (s. 43) a roku 1368 ve funkci Albertova posla u kurie v souvislosti s žádostí o *pallium* (s. 49). V těchto minulých případech je však zván Kunešem z Veselí („*Cunsso de Wessel*“ MBV III, s. 230, č. 391), což je zcela jistě modifikace jména Konrád. V 80. letech byl pak tento Kuneš/Konrád hlavním českým stoupencem avignonského papeže, kvůli čemuž se dostal v otevřené nepřátelství s pražským arcibiskupem Janem z Jenštejna. J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 225. Lze se domýšlet, že byl tento Kuneš/Konrád Albertovým známým či dokonce přítelem.

³²³ MBV IV, č. 751.

³²⁴ MBV IV, č. 799.

³²⁵ MBV IV, č. 830.

na přesnou polovinu žádané částky. Nemůže však již překvapit, že musíme pro úplný obraz splátky aplikovat již dvakrát použité a vysvětlené schéma, kterým je, ze svrchu dosti popsaných důvodů, třeba dokázanou platbu vynásobit dvěma. Albert tedy i za svůj druhý litomyšlský pontifikát zaplatil na hlavních serviciích svatopetrskému stolci 800 zlatých. Za servicia consueta však tentokrát známe kvitance jen na 55 zlatých, tudíž lze předpokládat, že jich Albert uhradil ještě zhruba o čtvrtinu více. (Vysvětlení výše, v souvislosti s jeho prvním litomyšlským pontifikátem.)

Krátce po svém druhém nástupu na litomyšlský stolec čekal Alberta ze Šternberka úkol, jež již jednou vykonával. Když do Litomyšle přišel poprvé, tedy roku 1364, byl od papeže pověřen předáním pallia pražskému arcibiskupovi. I tentokrát, 3. února 1372, dostal Albert, spolu s olomouckým biskupem Janem ze Středy, za úkol předání pallia, a to svému nástupci ve funkci magdeburského metropolity, Petrovi Jelitu. Dle stejné formule, která již byla v předešlých případech, kdy jsme se s předáním této arcibiskupské insignie setkali, citována,³²⁶ měli oba či alespoň jeden z pověřenců Petrovi pallium odevzdat proti jeho přísaze oddaného vykonávání svého arcibiskupského úřadu.³²⁷ Nevíme však přesně, kdy a kde k tomuto aktu došlo.

Stejně jako nyní Petr, byl kdysi i sám Albert při příchodu na arcibiskupský stolec magdeburský palliem ověnčen. Avšak nyní, když už arcibiskupskou funkci nezastával a stal se znovu pouhým sufragánním biskupem, měl se zcela logicky arcibiskupské insignie vzdát. Albert byl sice politickým působením v Magdeburku znaven a sužován dnou se zřejmě rád uchýlil zpět do Českého království, jak již bylo popsáno, avšak prestiže, kterou svým působením v saské metropoli nabyt, se vzdát nechtěl. Uvědomme si, že se Albert ze Šternberka odchodem z postu saského hierarchy octl za vrcholem své politické i církevní kariéry a nadále už představoval spíše emeritního císařského diplomata. Jako takový měl přirozeně touhu udržet si alespoň formální úctyhodnost, jakou požíval coby říšský metropolita. Snad právě proto si u papeže Řehoře XI. vyprosil kontinuálně pokračující užívání pallia, ačkoliv už na tuto insignii neměl jako řadový sufragánní biskup právo.³²⁸ Indult s tímto privilegiem³²⁹ vydal svatý Otec 22. července 1372. To, že Albert pallium jako biskup litomyšlský opravdu používal, nám naznačuje i třináct iluminací z jeho slavného pontifikálu

---

³²⁶ Viz pozn. č. 218, 219, 240.

³²⁷ MBV IV, č. 399.

³²⁸ CIC, kán. 437.

³²⁹ „...tibi auctoritate apostolica tenore presencium indulgemus, ut quamdiu eidem Luthomuslensi vel alteri cathedrali ecclesie pre fueris, palleo supradicto infra dictam tuam Luthomuslensem vel aliam ecclesiam huiusmodi, illis diebus dumtaxat, quibus infra dictam Magdeburgensem ecclesiam, cum illi preeras, uti poteris et debeas, libere uti possis,...“ MBV IV, s.298-299, č. 518.

z roku 1376 (o pontifikátu bude pojednáno níže), které objednavatele díla zobrazují oděného v této arcibiskupské insignii.³³⁰

Odtud pramení mylné interpretace některých autorů,³³¹ že snad Albert používal nadále i titulaturu „arcibiskup magdeburský“ či dokonce ono, od samého počátku pochybné, „Primas Germaniae“. Tradovaný omyl však sumarizací pramenného materiálu efektivně vyvrací Řezanina, když píše: „*Počínajíc translační bulou z 13. 10. 1371 je (Albert, pozn. autor) v oficiálním styku s kurií označován důsledně jako litomyšlský biskup a v počátečním období jeho 2. litomyšlského episkopátu bývá připomenuta i jeho bývalá hodnost (olim, prius ap.)*.“³³² I toto připomínání Albertova dřívějšího působení v Magdeburku je patrně, vedle pallia, další příčinou oněch chybných závěrů o Šternberkově titulatuře. Ani v jiném úředním i neúředním materiálu, jehož neopominutelnou část tvoří také bohatá korespondence Alberta s Janem ze středy,³³³ „...*není Albert oslovován jako „arcibiskup“ či dokonce jako „primas Germaniae“*.“³³⁴ Náš hlavní hrdina byl nadále pouhý biskup, požívající pouze výsady nosit pallium coby odkaz na svou dřívější arcibiskupskou hodnost.

Tato výsada však nebyla jediná, které se Albert v počátcích svého druhého litomyšlského působení od svatopetrské stolice dočkal. 1. prosince 1371 mu byl udělen indult svobodně kšaftovat se svým majetkem (samozřejmě tím, který není církevním zbožím³³⁵) a 1. října 1372 se dočkal ještě jednoho privilegia, na základě kterého si mohl vybrat jakéhokoliv kněze³³⁶ za svého osobního zpovědníka. Kurie ho pověřila i posláním konzervátora, a to hned několikrát. Postupně byl jmenován opatrovníkem premonstrátského konventu v Milevsku (3. července 1373), premonstrátské kanonie v Chotěšově (27. března 1375) a nakonec i děkana a probošta olomoucké katedrály (1. února 1377).³³⁷ Tedy i v době svého druhého litomyšlského pontifikátu byl Albert ze Šternberka církevně stále exponovanou osobností. Oproti tomu značně ochabla jeho zainteresovanost ve vysoké politice, což se pochopitelně odrazilo ve větší koncentraci jeho aktivit ve svém biskupském úřadu. Albert už nebyl ona „šachová figurka“ Karlovy severoněmecké politiky. Nyní už hrál roli spíše jakéhosi císařova vnitrostátního

³³⁰ Památník národního písemnictví (dále PNP) Praha – Strahov, sign. DG I 19, Liber pontificalis Alberti de Sternberg, episcopi Luthomyslensis, fol. 29v, 34v, 118r, 120r, 121r, 126r, 134r, 142v, 148r, 172r, 172v, 204r, 135v.

³³¹ F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 184; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 156, 166.

³³² D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III B.

³³³ *Briefe Johans von Neumarkt* (déle: Briefe Johans). Ed. P. PIUR, Berlin 1937. č. 20, 21, 136, 160, 161, 162, 163, 174, 240, 241, 243, 244, 246, 247, 248, 254, 257.

³³⁴ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III D.

³³⁵ „...*de bonis tuis undecunque non per ecclesias seu ecclesias tibi commissas, alias tamen licite acquisitis, que ad te pertinere omnimode dinoscuntur*,...“ MBV IV, s. 204, č. 363.

³³⁶ „...*aliquem ydoneam et discretum presbyterum*...“ MBV IV, s. 324, č. 556.

³³⁷ Shrnují D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 166; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III A-III B; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 23, pozn. č. 3.

podporovatele. Poslední doloženou akci, kterou můžeme chápat jako Albertův zásah do imperiálního dění, je jeho vojenská pomoc Karlovi IV. v pokračující braniborské válce.

Víme již, že před svým odchodem z magdeburského stolce pomohl Albert ze Šternberka Karlovi IV. velkou měrou v boji o nástupnictví v Braniborsku proti Otovi Braniborskému. Příměřím v Pirně 16. října 1371 však byly tyto válečné aktivity pozastaveny na dobu dvou let a Albert mezi tím odešel z postu magdeburského metropolity. Císař Karel využil dobu příměří k diplomatické aktivitě, kterou se snažil přinutit uherského krále Ludvíka k odchodu z koalice s Wittelsbachy a vojensky tak napříště Otu Braniborského izolovat. Přímým spojencem těchto králových ambic se stala kuriální diplomacie, konkrétně alexandrijský patriarcha Jan, který se začátkem května 1372 objevil s návrhem lucembursko-anjuovské sňatkové aliance na budínském dvoře.³³⁸ Jeho mise však neskončila příliš zdárně, neboť i přes příslib sňatku lucemburského prince Zikmunda s anjuovskou princeznou Marií se Ludvík odmítl spojenectví s Wittelsbachy vzdát. Karel však ve svém úsilí vytrval a snažil se o osobní setkání s uherským králem. Tuto schůzku měl začátkem léta v Budíně dojednat pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi.³³⁹

Albert ze Šternberka těmto událostem přítomen nebyl. Z jeho korespondence s Janem ze Středy však vyplývá, že byl do dění druhotně zainteresován. Když se po úspěšném sjednání oné schůzky obou panovníků³⁴⁰ vracel Jan Očko z Uher, setkal se na Moravě s biskupem Janem ze Středy, který o tomto shledání Alberta informoval.³⁴¹ Olomoucký biskup Albertovi též avizoval, že až se bude vracet z Uher i druhý Karlův vyslanec, alexandrijský patriarcha Jan, hodlá prý v jeho doprovodu litomyšlského biskupa navštívit.³⁴² To se snad i stalo, neboť 18. července toho roku vydal alexandrijský patriarcha v Litomyšli list pro císaře Karla IV.³⁴³

Sám pražský arcibiskup Jan Očko z Vlašimi měl z neznámých důvodů zájem na tom, aby byl pan Albert o uherských jednáních dobře informován. Opět zprostředkovaně, přes Jana ze Středy, se dozvídáme, že již po Očkově odchodu do Uher žádal tento litomyšlského biskupa Alberta i olomouckého biskupa Jana, zda by se po svém příjezdu zpět do království Českého nemohli všichni tři osobně setkat v Kroměříži.³⁴⁴ Když tato schůzka nevyšla a

---

³³⁸ Blíže viz F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 137; J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 435.

³³⁹ Blíže viz F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 140.

³⁴⁰ Schůzka byla naplánována na 6. říjen 1372. Tamtéž, s. 141.

³⁴¹ Briefe Johans, s. 36-37, č. 20.

³⁴² „*Et ego cum domino Patriarcha ad vos indubitanter veniam, nisi hoc Deus omnipotens mirabiliter impediret.*“ Tamtéž, s. 37.

³⁴³ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 166; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III G.

³⁴⁴ Jan ze Středy Albertovi píše: „*Dominus noster communis Pragensis erchiepiscopus nunc versus Vngariam gressus suos dirigens libenter personam vestram vidisset et in suo reditu cum magno desiderio videre intendet.*“

arcibiskup se na Moravě shledal jen se Středou, požádal ho, aby Albertovi alespoň tlumočil závěry proběhnuvších uherských jednání, která Jan Očko považoval za svůj diplomatický úspěch.³⁴⁵ Jan ze Středy tak učinil velice zevrubným způsobem, neboť Albertovi poslal kopie zpráv, kterými arcibiskup pražský seznamoval s výsledkem jednání rakouské vévody, tehdy klíčové císařovy spojence.³⁴⁶ Není pochyb, že všechny tyto informace Alberta ze Šternberka jako člověka v diplomacii dosti zběhlého zajímaly a snad se můžeme i domýšlet, že si již dříve u arcibiskupa či císaře toto informování o aktuálním dění vyžádal.³⁴⁷ Sám však v této době asi přebýval v Litomyšli a řešil problémy zcela jiného rázu. To se však mělo záhy změnit.

Karlovi IV. se nakonec skutečně podařilo uherského krále Ludvíka od spojení s Wittelsbachy odvrátit, a to svou nepřímou intervencí proti Benátkám,³⁴⁸ kterým Uhry vyhlásily v únoru 1372 válku. Kvůli tomuto sblížení obou doposud znesvářených panovníků a také kvůli Karlovu diplomatickému tlaku na wittelsbašské spojence v říši³⁴⁹ dostal císař Otu Braniborského do politické izolace. Když tedy 5. června 1373 vypršela platnost dvouletého příměří z Pirny, disponoval císař jasnou mocenskou převahou. František Kavka vyjmenovává četné spojence, kteří s Karlem táhli do války.³⁵⁰ Námí sledovaného preláta však autor opomněl. Opět skrze Jana ze Středy totiž víme, že byl litomyšlský biskup Albert ze Šternberka válečné výpravě přítomen.³⁵¹ Ještě po kapitulaci Wittelsbachů 15. srpna 1373 se

---

Ideoque dum prope Chremsir fuerit, vobis eius reditum significabo per literas, vt ibidem in domo nostra (Joanni, pozn. autor) secum et mecum similiter gaudeatis. “ Briefe Johans, s. 248, č. 163.

³⁴⁵ Jan ze Středy Albertovi píše: „*Dominus meus erchiepiscopus in recessu suo michi commisit, quod vos de singulis circumstanciis successuum eius in Vngaria meis literis distinccius informarem, arbitratus adeo meam valere scripturam,...*“ Tamtéž, s. 37-38, č. 21.

³⁴⁶ Jan ze Středy Albertovi píše, že zasílá „*...copias literarum, quas misit (Archiepiscopus, pozn. autor) illustribus Austrie ducibus...*“ Tamtéž, s. 38.

³⁴⁷ Vzpomeňme pro srovnání, že roku 1365 byl sám Albert členem diplomatického mírového poselstva k uherskému králi (viz výše).

³⁴⁸ Slovy Františka Kavky „*...císař zprostředkoval spolek Habsburků s Franceskem Carrarou proti Benátkám.*“ F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 148.

³⁴⁹ Podařilo se mu neutralizovat především Wettiny, kteří představovali jisté nebezpečí. Znovu si též potvrdil náklonnost saských Askánců, kterým 7. listopadu 1372 již poněkolkáté potvrdil držbu Lüneburska, problematizovanou nároky Magnuse Brunšvického (tamtéž, s. 146). Tento spor byl již výše podrobněji popsán.

³⁵⁰ Píše, že Karel IV „*...se opřel ve svém tažení hlavně o pomoc lužických měst. Výpravy se zúčastnili vévoda Václav Saský, štrasburský biskup a přední Karlův diplomat Lamprecht z Brunnu, vévodové Přemysl Těšínský, Jindřich V. Zaháňský a Ruprecht Lehnický, hofmistr Petr z Vartemberka na Kosti a mistr komory Beneš z Vartemberka na Veselí, dále pak pánové Jan a Václav z Vartemberka, Jindřich Berka z Dubé, Vilém Zajíc z Házmburka a Půta z Častolovic, tedy vesměs šlechta z Litoměřického a severu Hradeckého kraje. Do ležení v Luckau se dostavil i vévoda Albrecht II. Meklenburský...*“ Tamtéž, s. 149. Důležitým spojencem byl též magdeburský arcibiskup Petr Jelito. J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 436.

³⁵¹ Jan ze Středy v dopise vychvaluje Albertovy vojáky, kteří se prý ve válce velmi vyznamenali. „*...dominus Karolus IV, ... consideratis multiplicibus armorum obsequiis, quibus eidem strenuitate fortis milicie ad honorem regni et corone Boemie indesinentibus studiis placuistis,...*“ Briefe Johans, s. 205-206, č. 136. Není na místě v této přehnané obdivné frázi hledat reálný předobraz extrémní udatnosti. Citovaná část nám však jasně říká, že ve válce bojovali Albertovi vojáci (snad jeho družiníci a rekruti z litomyšlského panství).

Albert, prý na výslovné Karlovo přání, zdržoval nějakou dobu po císařově boku.³⁵² 2. října 1373 je Albert podepsán jako jeden ze svědků na Karlově listině, jíž je Braniborsko uděleno v léno českému králi Václavovi a princům Zikmundovi a Janovi.³⁵³ Na jaře 1374 byl snad Albert přítomen i „...sněmu braniborských a českých stavů v Gubernu, na němž český král Václav IV. za souhlasu svých bratří spojil majestátem (z 28. května 1374) Braniborsko s Českým královstvím, Slezskem a Lužicí a zavázal se i za své budoucí nástupce k obhajobě práv a výsad braniborských stavů.“³⁵⁴ Tyto braniborské záležitosti jsou však poslední bezpečně doloženou zahraničněpolitickou aktivitou našeho Šternberka.³⁵⁵

Jsou sice zmínky o tom, že byl snad ještě někdy v roce 1375 či později v Římě, nevíme však, kdy přesně ani za jakým účelem.³⁵⁶ Nabízí se jistě domněnka, zda se nemohlo jednat právě o diplomatickou cestu. Papež Řehoř XI. se chtěl tou dobou natrvalo vrátit do Říma³⁵⁷ a čekalo se, že tak co nejdříve učiní. To byl pro Karla IV. dozajista velice pozoruhodný politický posun a zdálo by se v tomto světle logické, že chtěl mít císař ve Věčném městě svého exponenta, který by zde vyčkával papežova příjezdu. Stejně tak se však mohl Albert do Říma vypravit z náboženských či církevních důvodů. O pravé podstatě Šternberkovy návštěvy této italské metropole tedy nevíme zhora nic. Jedinou doloženou

---

³⁵² „...dominus Karolus IV ... reverendissimam personam vestram a se non tam subito, prout speratis, permittet abscedere, immo procul dubio venerabilem suum palliatum presulem (je zde činěn odkaz na Albertovo privilegium používat pallium) delectatus inspicere ipsum pro consolacione sui diucius retinebit...“ Tamtéž, s. 206.

³⁵³ RI VIII. č. 5236. Rozebírají: J. FIALA, *Albert*, s. 15; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III CH; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 25.

³⁵⁴ J. FIALA, *Albert*, s. 16.

³⁵⁵ Můžeme se dočíst, že se Albert zdržoval na císařském dvoře i v době pobytu Karla IV. v říši v roce 1376 (Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 91; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 29; L. SCHMUGGE, *Albert*, s. 56-57). Tyto mylné závěry však na pravou míru uvádí Fiala a Řezanina. Oba autoři poukazují na záměnu našeho moravského Alberta ze Šternberka s jeho jmenovcem z české větve Šternberského rodu. J. FIALA, *Albert*, s. 16-17; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III K.

³⁵⁶ Dozvídáme se o tom opět z korespondence Jana ze Středy, kde jsou o této skutečnosti učiněny jen letmé zmínky. Středa píše Albertovi, že s ním potřebuje probrat určité záležitosti, až se Albert vrátí z Říma. „...post felicem vestrum de Vrbe Romana reditum...“ Briefer Johanns, s. 328, č. 246. Ještě jeden dopis Jana ze Středy by se snad mohl týkat této Albertovy cesty do věčného města. Je v něm Albertovi blahopřino k šťastnému návratu „...a diuturne pariter et laboriose peregrinationis exilio...“ Tamtéž, s. 245, č. 160. Že se jedná o návrat z Říma, zde ovšem doslovně uvedeno není. Paul Piur, autor citované edice Středovy korespondence, zařadil tento dopis s otazníkem k roku 1371. Citovanou pasáž o Albertově návratu tedy považoval za reakci na prelátův návrat z jeho magdeburského působení. Proti této teorii ovšem mluví skutečnost, že je zde Albert Janem osloven jako „...palliatu antistes...“ (tamtéž), tedy biskup (nikoliv arcibiskup!) s povolením nosit pallium. To by ukazovalo na vznik písemnosti až po indultu z července 1372, jímž je Albertovi povoleno používat i nadále pallium (viz výše). To už je však rok po jeho příjezdu z Magdeburku do Čech, tedy značný časový distanc na to, aby mu Jan ze Středy teprve blahopřál k tomuto návratu. Mám tudíž za to, že je zde opravdu popsán Albertův příjezd z Říma. Tento popis nám však účel cesty příliš neobjasní. Píše se zde pouze, že je Albert tímto podnikem velice vyčerpán: „...generosus eius animus post multi laboris afflictiones et tedia luctuosos effectus invenit.“ Tamtéž, s. 246. Nic víc o Albertově římské cestě bohužel nevíme.

³⁵⁷ Blíže viz Claudio RENDINA, *Příběhy papežů*. Dějiny a tajemství. Životopisy 265 římských papežů, Praha 2005. s. 412-414.

politickou aktivitou v době jeho druhého litomyšlského pontifikátu tak zůstává ona popsaná braniborská intervence.

Oproti této ochablosti politické vidíme zcela zřetelně, že Albert ze Šternberka věnoval pozornost spíše svému biskupství a rodovým záležitostem. Snad za to mohla jeho zhoršující se dna, znemožňující mu nadále aktivní politický život. Odrazem tohoto špatného zdravotního stavu a s ním spojených myšlenek na blížící se smrt³⁵⁸ bylo i zesílení Albertových náboženských aktivit, které v této době můžeme pozorovat. Jedná se samozřejmě o již zmiňovanou fundaci augustiniánské kanonie při kostele Zvěstování Panně Marii v Moravském Šternberku,³⁵⁹ o kterou se Albert i nadále velice aktivně staral.

27. února 1376 vydal Albert se synovcem Petrem ve Šternberku statuta pro tento nedávno založený konvent.³⁶⁰ Albert jím rozšiřuje dosavadní počet zde sídlících augustiniánských kanovníků,³⁶¹ připomíná, aby tito dodržovali ona roudnická „*consuetudines*“, jak jim bylo uloženo již při založení kláštera, inkorporuje konventu šternberský špitál,³⁶² zakládá školu, u níž má působit sbor scholárů k chrámovému zpěvu, a stanovuje mnohá bohoslužebná pravidla, týkající se především aniversarií za něj a jeho rodinu. Z dokumentu je velice čitelná snaha Alberta ze Šternberka o liturgické provázání šternberské kanonie s kanonií v Lanškrouně a, to je pro nás velice důležité, s litomyšlskou katedrální kapitulou. Na tato ustanovení narazíme ještě v příští kapitole, proto se jimi zde nebudeme více zabývat. V souvislosti s oním popsaným duševním rozpoložením Alberta v této době se zdá zcela logické, že nemocný a smrt očekávající prelát vyvinul tímto ustanovením značné úsilí, aby svou fundaci adekvátně povznesl, a ta aby modlitbami zkrátila svému zakladateli čas strávený v očistci a navždy udržovala jeho památku jakož i památku celého slavného rodu Šternberků.

---

³⁵⁸ Nedocenitelným pramenem vypovídajícím o těchto Albertových pocitech je dopis Jana ze Středy, jímž tento Alberta utěšuje v jeho žiotní unavenosti a strachu ze smrti. V tomto listu se Jan rozepisuje s jemu vlastní humanisticky košatou Latinou a filosofickou hloubkou. Viz Briefe Johannis, č. 160. O tom, že byl Albert nemocen, však víme již z výše uvedených zmínek.

³⁵⁹ Už v samotné zakládací listině šternberské kanonie nalezneme pozoruhodnou arengu, v níž Albert své očekávání blížící se smrti poměrně živě vykresluje. „*Quod dum humanae naturae rimamus incerta, dum collabentis vitae ruinam conspicimus, dum certissime mortis appropinquantes molestias intuemur, profecto ad considerandas vitae nostrae semitas, ad discutiendum iaesae conscientia tenebras et ad obtinendum favorem propitium iusti iudicis domini dei nostri argumentis non tam probabilibus quam etiam ad sensum demonstrantibus animamur eo quidum fortius, quo nihil latet iudicis tanti notitiam, quo cuncta nuda sunt eius oculis, quo suae potentiae nihil est, quod resistere valeat quovis modo. Idcirco volentes conditionem nostrae mortalitatis auctore domino consulere et misericordiam omnipotentis dei ex donis ipso propitio nobis collatis gratiosius impetrare,...*“ CDM X, s. 129, č. 111.

³⁶⁰ CDM XV, č. 167.

³⁶¹ Z dosavadních patnácti na dvacet. Tamtéž, s. 137-138.

³⁶² Zároveň zde Albert přemísťuje tento špitál dovnitř města. „...*in oppidum Sternberg translatum fore dignoscitur et eidem monasterio annexum est,...*“ Tamtéž, s. 138.

Samotná stavba augustiniánského konventu postupovala velice rychle. „*Ukončení stavebních prací, současně s ohrazením města*³⁶³ (Moravského Šternberka, pozn. autor) a některými stavebními úpravami hradu ... spadá do roku 1376.“³⁶⁴ Ony stavební úpravy hradu představuje v první řadě výstavba slavné hradní kaple, jejíž vznik Albert inicioval. Nevíme jistě, komu byla kaple zasvěcena. Dle dochovaných zbytků nástěnných maleb, zobrazujících výjevy mariánského cyklu, lze odhadnout, že byla zasvěcena Panně Marii.³⁶⁵ Toto tvrzení však nelze pramenně doložit. Jedná se o pouhý předpoklad. „*Předpokládá se ovšem, že jeho (Albertovy, pozn. autor) zásahy do stavební historie hradu byly mnohem radikálnější, ... a že hrad byl za jeho působení zde rozšířen také o celý jižní palác...*“³⁶⁶

Albert s přibývajícím věkem ztrácel životní sílu, což bylo podmíněno hlavně špatným zdravotním stavem. Snad proto se rozhodl přistoupit na žádost svého synovce Petra a delegovat na něj správu části rodových statků.³⁶⁷ Že byl původcem celé záležitosti právě Petr ze Šternberka, vyplývá z arengy Albertovy listiny, v které biskup odůvodňuje své rozhodnutí „...*magne petitionis nobis Petri de Sternberg fratruelis nostri...*“³⁶⁸ Akt se uskutečnil v Litomyšli dne 13. prosince 1375 za slavnostní účasti mnohých členů šternberského rodu a dalších urozených hostů,³⁶⁹ z nichž byla ustanovena rozhodčí komise pro ono rozdělení. Pozoruhodné jistě je, že Albert sezval své široké příbuzenstvo k tomuto aktu do své biskupské rezidence v Litomyšli, nikoliv do rodového sídla ve Šternberku, které bychom vnímali jako příhodnější k provedení této ryze rodové záležitosti. O to kuriózněji se rozebíraná skutečnost jeví, uvědomíme-li si, že Moravský Šternberk leží od Litomyšle poměrně nedaleko,³⁷⁰ takže praktické důvody (například nemoc, kvůli které by Albert nezvládl cestu) můžeme

---

³⁶³ Josef Prucek ke koncepci města Šternberku, které Albert obehnal hradbami, dodává: „*V následujícím čtyřletí 1372-1376 se uskutečnila Albertova velkorysá koncepce hrázeného města s oběma dominantami, které charakterizují město dodnes (hrad a budova konventu, pozn. autor). Vznikl základní půdorys města otevřený třemi branami k jižní cestě olomoucké, severní opavské a severovýchodní, směřující k Moravskému Berounu zvané dříve Rudnou cestou.*“ J. PRUCEK, *Albert*, s. 24.

³⁶⁴ TÝŽ, *Archivní prameny k dějinám reformního augustinismu ve Šternberku 1371-1413*, in: *Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci*, 150-153, 1971, s. 24-28, zde s. 25.

³⁶⁵ Podrobně popisuje E. RYCHTROVÁ, *Rezidence Alberta ze Šternberka*, s. 177, 180. Spekuluje se, že autorem nástěnných maleb v kapli mohl být někdo z okruhu mistra Theodorika. Tamtéž, s. 181; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III DD-III EE; J. FIALA, *Albert*, s. 14.

³⁶⁶ Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 90.

³⁶⁷ Listiny o tomto aktu jsou vydány dvě. Jednu vydal Albert, druhou Petr. CDM XI, č. 6, 7. Albert synovci Petrovi přenechal správu veškerých majetků v Čechách, správu moravského panství Račice a správu věna po Petrově matce. Ostatní statky podržel do smrti ve své správě Albert, avšak s Petrovým spolusprávcovstvím. Tamtéž.

³⁶⁸ Tamtéž, s. 7, č. 7. Zdeněk Pokluda to reflektuje zajímavou úvahou: „...*možná mladý pán nerad viděl, že leccos z rodového jmění dává Albrecht církvi.*“ Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. s. 93. Možná však mezi oběma správci rodového jmění existoval nějaký majetkový spor, kvůli kterému k aktu došlo. Tak věc interpretuje D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. IV D.

³⁶⁹ Přítomna byla většina příslušníků moravské větve Šternberků, dva příslušníci české větve tohoto rodu a značný počet pánů z Kravař. Rozebírá Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 91-93.

³⁷⁰ Zhruba 70 km vzdušnou čarou pahorkatým terénem.

eliminovat. Buďto Albert ze Šternberka chtěl, aby se akt odehrál na „nezávislé“ církevní půdě, nebo tím naopak dával sezvaným hostům najevo svou sociální nadřazenost z postu vysokého církevního hodnostáře. To vše se můžeme pouze domýšlet.

Rodová příslušnost ke Šternberkům, kteří se ještě v zimě roku 1375 sešli v hojném počtu v Litomyšli, vtáhla Alberta hned na jaře roku příštího do sporu s olomouckou kapitulou. V druhé kapitole jsme popsali spor moravských Šternberků s vizovickými cisterciáky v 60. letech, kde Albert ze Šternberka zpočátku figuroval jako domnělý agresor. (Do této pozice byl patrně vtažen svými světlovskými příbuznými, viz výše.) V roce 1367 se však jeho pozice zcela obrátila a stal se arbitrem této hádky. Nyní, na jaře roku 1376, se Albertovi přihodilo něco velice podobného.

Patrně na základě rodové solidarity a majetkoprávních vazeb byl Albert vedle svých bratranců Jana a Zdeňka z lukovské větve rodu, bratrance stejného jména, tedy Alberta ze Šternberka,³⁷¹ a několika nespecifikovaných duchovních i laických osob z diecézí pražské, vřatislavské a olomoucké³⁷² nařknut biskupem Janem ze Středy za jisté porušování územních hranic a za různá další bezpráví, jež prý od jmenovaných agresorů utrpěly statky olomouckých katedrálních kanovníků.³⁷³ Věc byla 16. března 1376 vznesena až ke kurii. Je to poprvé, co se Albert dostal do konfliktu s Janem ze Středy. Veškerá jejich dosavadní korespondence poukazovala na velice vřelý až přátelský vztah obou mužů.³⁷⁴ Albertova role v celém incidentu se však záhy zcela otočila a biskup litomyšlský je skrze Jana ze Středy a z vůle poškozené kapituly jmenován rozhodčím celého sporu,³⁷⁵ což z logiky věci radikálně zpochybňuje jeho postavení hlavního agresora.³⁷⁶ Stejně jako před léty byl asi i tentokrát Albert vtažen do konfliktu s církví skrze své roztahovačné příbuzné, snad souhrou nějakých nešťastných okolností. Zdá se, že právě kvůli vyřešení tohoto trapného incidentu se Albert

---

³⁷¹ Patrně ze světlovské větve. V prameni je uvedeno pouhé: „*Alberto de Sternberg*“. Cancellaria Johannis Nov., s. 148, č. 217.

³⁷² „...*quibuslibet personis tam spiritualibus quam secularibus Pragensis, Wratislaviensis et nostre Olomucensis dioces.* ...“ Tamtéž.

³⁷³ „...*super limitibus, metis et terminis ... super iniuriis, dampnis, violenciis et gravaminibus in opidis nostris ... et in aliis locis ecclesie nostre Olomuc. nobis et ipsi ecclesie nostre factis, dictis et illatis*,...“ Tamtéž.

³⁷⁴ To lze vypořádat už jen z oslovení, jakými Jan ze Středy Alberta v osobní korespondenci nazývá. Velice často se Jan ze Středy uchyluje k osobnímu „*amice carissime*“ (např. Briefe Johannis, č. 21, 161, 240, 247, 254, 257) či „*domine mi amantissime*“ (např. tamtéž, č. 20, 243, 244), což poukazuje na přátelský vztah obou mužů. Za mnohé též mluví skutečnost, že je Albert ze Šternberka jedním z nejčtenějších adresátů Středověkých dopisů v citované Piurově sbírce.

³⁷⁵ Briefe Johannis, č. 244.

³⁷⁶ Řezanina k tomu píše: „*Albert v něm (ve sporu, pozn. autor) figuruje spíše jako servior Šternberků, nikoliv jako přímý podílík akci*...“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Duchovní pastýř, s. 167.

odebral v červenci 1376 na moravský zemský sněm do Olomouce.³⁷⁷ Tam se však podle všeho záležitost nestihla vůbec projednat.³⁷⁸

K řečenému sporu se vztahují ještě dva dopisy Jana ze Středy, pocházející někdy z této doby. Jedním Jan žádá Alberta velice přátelským tónem, aby věc rozsoudil střízlivě a nadstranicky.³⁷⁹ Téměř totožný účel má i druhý Janův dopis, jímž tento nabádá některého z Albertových důvěrníků (snad nějakého Alberta dvořana³⁸⁰), aby biskupa litomyšlského měl k co nejspravedlivějšímu rozřešení hádky. Očividně tedy existoval strach, aby Albert v rozsudku neprotežoval své příbuzné. To je ovšem poslední zpráva, kterou o celé věci máme. Jak byl spor rozsouzen a o jaké poškozené statky se konkrétně jednalo, nevíme. Lze pouze předpokládat, že byl nalezen nějaký smířlivý konsensus.

Že by však mezi oběma muži, Janem a Albertem, vládlo nadále ono dřívější vřelé přátelství, jak jsme ho pozorovali v dosavadním průběhu práce, se tvrdit nedá. Asi někdy v této době začal Jan ze Středy pociťovat touhu po klidném dožití své pozemské pouti a snad záliba ve své augustiniánské fundaci v Litomyšli (kde byl také později pohřben) ho přiměla vybrat si toto město jako místo k tomu vhodné. Unavovaly ho též spory olomoucké kapituly s moravskými Lucemburky, které byly tou dobou velice aktuální a pro biskupa olomouckého představovaly palčivý problém.³⁸¹ Svůj úřad biskupa olomouckého, bezpochyby prestižnější a výnosnější než úřad biskupa litomyšlského, chtěl přenechat Albertovi ze Šternberka a vrátit se do svého dřívějšího působiště, do Litomyšle. Již v první kapitole jsem poukázal na skutečnost, že měl Jan k Litomyšli patrně silnější vazbu, než jak se jeví z dosavadní historické literatury. Také jeho eminentní zájem o svůj eremitský konvent, na který bude poukázáno v příští kapitole, a s ním spojené návštěvy Litomyšle v době Albertových pontifikátů poukazují na tuto skutečnost. Jan doslova napsal, že „...*nichil michi tam fauorable foret sicut regredi ad ecclesiam meam Luthomisl., prout hodie, quantum in me est, eam michi pre omnibus mundi optarem ecclesiis, vt ibi pace fruerer et quiete.*“³⁸² Pro Alberta mohla být nabídka přestupu do Olomouce možností navýšení svých vlastních příjmů a žádaným přiblížením biskupské rezidence svým rodovým majetkům na Moravě. O to nepochopitelnější je, že se Albert této

---

³⁷⁷ Albertova účast na sněmu je doložená listinou z 2. července 1376. CDM XI, č. 44.

³⁷⁸ Tato skutečnost je naznačena v onom dokumentu, jímž je Albert jmenován rozhodčím sporu. „...*colloquium seu congregacio procerum istius patrie processum non habuit.*“ Briefe Johanss, s. 326, č. 244.

³⁷⁹ Tamtéž, č. 243.

³⁸⁰ Adresát zde není vůbec jmenován. Z obsahu však vyplývá, že se jedná o někoho, v kom má Albert zalíbení, možná o nějakého příslušníka šternberského rodu. (Doslova zde stojí, že má Albert „...*beneplicitem suum de vestro et aliorum consanguineorum eius.*“ , tamtéž, s. 327, č. 245.) Že se jedná o dvořana by mohla napovídat formulace, v které Jan ze Středy zve adresáta na návštěvu do svého sídla v Modřicích, pokud to ovšem Albert onomu neznámému dovolí. „...*De licencia tamen domini mei Luthom. predicti,*...“ Tamtéž, s. 327-328.

³⁸¹ Rozebírá D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. IV C.

³⁸² Briefe Johanss, s. 331, č. 249.

nabízené výměně postavil na odpor. Jan ze Středy popsal ve svém dopise olomoucké kapitule velikou nechuť Alberta ze Šternberka k opuštění litomyšlského stolce.³⁸³ A když prý Jan viděl, že výměně nejsou nakloněni ani „...*marchio Sobieslaus et ceteri consanguinei predicti venerabilis patris* (myšleno příbuzní biskupa Alberta, tedy Šternberkové, pozn. autor) ...“;³⁸⁴ kteří starého neurozeného biskupa olomouckého³⁸⁵ od záměru všemožně odrazovali, rozhodl se od jednání upustit.

Asi si nejsme schopni uspokojivě odpovědět na otázku, proč Albert na svém setrvání v Litomyšli tolik lpěl. Možná z podobných důvodů, z jakých se sem chtěl vrátit Středa. Snad toužil v klidu dožít v malé, politickými starostmi nezatížené diecézi. Očividně tedy Albertovi na litomyšlském biskupském úřadu velice záleželo a lze se i domýšlet, že si k místu svého působení vytvořil jisté citové pouto. Z jednání též vyplývá, že mezi oběma preláty zavládl svým způsobem nepřátelský vztah. Lze se jen dohadovat, zda se nejednalo o přetrvávající napětí z onoho výše rozebraného sporu mezi Šternberky a olomouckou kapitulou. Pokud však můžeme věřit sdělení Janova listu, choval se Albert v průběhu jednání dosti nekorektně až nečestně. Tento jeho charakterový rys nám ještě více vyplyne na povrch po rozboru Šternberkova vztahu s litomyšlskou kapitulou v příští kapitole.

5. ledna 1378 byl Albert papežem určen za soudce ve věci odvolání se Martina zvaného Bořkův, faráře kostela svatého Martina na Menším Městě Pražském. Plebán Martin totiž čtyři roky před tím vykonal zádušní obřady za Milíče z Kroměříže, za což byl generálními vikáři biskupa pražského³⁸⁶ exkomunikován. Tento Martin se poté odvolal ke kurii a ta určila právě Alberta, jako arbitra nastíněného sporu.³⁸⁷ Jak celá záležitost dopadla, nevíme.

Rok 1378 představoval mezník Albertova života, avšak ze zcela jiných důvodů, než které jsme si nyní uvedli. Jak víme, Albert se již několik let aktivně nepodílel na zahraniční politice císaře Karla. Příležitostně se však objevoval na pražském dvoře. Na sklonku roku 1378 však Albert dvůr nadobro opustil a až do své smrti setrval v ústraní vysoké politiky. Důvodem byla smrt jeho pána a snad i přítele, císaře Karla IV. Poslední Albertovou službou

---

³⁸³ (Z textu vyplývá, že byl jednání o translaci přítomen i markrabě Jošt.) Jan píše: „...*in hoc negocio magnum ardorem habui et illud, vt ad effectus perueniret desideratos, omnibus meis ingeniis promouebam, donec venerabilis pater et dominus predictus Luthomislensis episcopus illud, nescio qua negligencia, apud illustrem et magnificum principem dominum Jo., marchiozem Morauie, eius et meum comunem dominum, cuius ipse existit baro magnificus et ego familiaris domesticus, quauis in temeritate disrumperet adeo et in tantum, quod magna et multum displicencia impedimenta sentirem.*“ Tamtéž.

³⁸⁴ Tamtéž.

³⁸⁵ „...*senem et exulem hominem de paupere natum...*“ Tamtéž.

³⁸⁶ Tito vikáři byli Jan, probošt kapituly svatého kříže ve Vratislavi, a Kuneš z Vutic, kanovník pražský. MBV IV, s. 701, č. 1238.

³⁸⁷ Tamtéž. Rozebírají: J. FIALA, *Albert*, s. 15-16; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III J; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 25-26.

císaři tak byla aktivní účast na panovníkově pohřbu. Při slavné pohřební mši ve svatovítské katedrále 15. prosince 1378 Albert, vedle několika dalších významných pontifiků,³⁸⁸ přísluhoval hlavnímu celebrujícímu Janu Očkovi z Vlašimi, arcibiskupovi pražskému. Již pět dní před touto pohřební mší putovalo Karlovo tělo Prahou a bylo vystavováno v důležitých kostelech hlavního města.³⁸⁹ V předvečer pohřbu, tedy 14. prosince 1378, pak spočinulo na poslední z těchto zastávek, v chrámu Panny Marie při johanitském klášteře u Karlova mostu, kde pronesl croacenský biskup Jindřich z Vildštejna, patrně Albertův familiář (viz níže), pohřební kázání. Tentýž prelát pak přednesl ještě jiné pohřební kázání k počtě zesnulého panovníka 30. prosince téhož roku v katedrále litomyšlské, u přítomnosti a snad na výslovnou žádost biskupa Alberta.³⁹⁰ Tím se naposled střetly dějiny biskupství litomyšlského s osobností svého zakladatele, císaře Karla IV. O Jindřichovi z Vildštejna a jeho kázáních bude ještě podrobněji pojednáno v příští kapitole.

Karlův nástupce, Václav IV., složil 5. dubna 1379 v Praze českému i říšskému kléru nástupnickou přísahu, že zachová věrnost římskému papeži a bude hájit jeho zájmy. Tento slib složil král římský a český do rukou pražského arcibiskupa Jana Očka z Vlašimi, mohučského arcibiskupa Ludvíka, olomouckého biskupa Jana ze Středy a litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka.³⁹¹ Přítomen byl i papežský legát Pileus. Pak se Albert zdržoval převážně v Litomyšli či v sousedním Tržku, jak bude popsáno níže. Občas snad zajel na své rodové statky na Moravě. V Praze však již příliš nepobýval. Naposledy se v hlavním městě zdržel koncem roku 1379, kdy zde 11. listopadu řešil před pražskou konzistoií jakousi nespécifikovanou pří s Hertvíkem, farářem z Heřmanova Městce.³⁹²

Do církevních poměrů celé Evropy vneslo zmatek papežské schizma. Orientace českého duchovenstva i světské moci na římského papeže Urbana VI. byla vcelku „jednohlasná“. Sám Urban však „...*musel vůči panovníkům postupovat dosti opatrně, aby je nezahnal do tábora protipapeže Klimenta VII.*“³⁹³ Snad právě to umožnilo moravskému

---

³⁸⁸ Byli zde přítomni biskupové: míšeňský (Jan z Jenštejna), bamberský (Lamprecht z Brunu), řezenský (Konrád z Heimburgu), olomoucký (Jan ze Středy) a dva světící biskupové, pražský a olomoucký. F. KAVKA, *Vláda Karla IV.*, II, s. 242.

³⁸⁹ Zesnulý císař měl „...*naposledy projet v obou směrech „královskou cestou“, jak ji ve svém korunovačním řádu ustanovil.*“ Tamtéž, s. 241. Nejprve bylo tělo proneseno Prahou na Vyšehrad, patrně do kapitulního chrámu svatého Petra a Pavla. Poté bylo umístěno v kostele emauzského klášteře na Novém Městě, pak v kostele svatého Jakuba při minoritském klášteře na Starém Městě a před výtupem na Hradčany v johanitském kostele Panny Marie na Malé Straně u Karlova mostu. Tamtéž, s. 242. J. SPĚVÁČEK, *Karel IV.*, s. 481.

³⁹⁰ Obě kázání se dochovala v rámci sbírky třinácti kázání Jindřicha Wildenštajna v Mnichovském rukopise z 15. století. Těmto pohřebním proslovům byla též věnována samostatná studie Helmuta Bansa, v jejíž druhé polovině je znění obou kázání v plném rozsahu otištěno. Helmut BANSA, *Heinrich von Wildenstein und seine Leichenpredigten auf Kaiser Karl IV.*, in: *Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters*, 24, 1968, s. 187-223.

³⁹¹ MBV V, č. 40.

³⁹² *Soudní akta konzistoře pražské I (1373-1379)*(dále Soudní akta). Ed. F. TARDA, Praha 1893, s. 373, č. 292.

³⁹³ J. MEZNÍK, *Lucemburská Morava*, s. 221.

markraběti Joštovi vystoupit poměrně ostře proti olomoucké kapitule, která odmítla přistoupit na jeho zvýšení zemské berně. Jošt dokonce vyhlásil nad olomouckými kanovníky acht a opřen o olomoucké měšťany vyhnal kapituláry z jejich sídelního města. Kapitula olomoucká proto vznesla stížnost na Urbana VI., který 15. října 1379 pověřil litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka spolu s arcijáhnem vratislavským a opatem skotského kláštera ve Vídni, aby věc prozkoumali a v případě, že shledají Jošta vinným, aby ho exkomunikovali.³⁹⁴ To se také stalo, načež verdikt vyslovil ze jmenovaných soudců právě Albert. Nad moravským markrabětem i olomouckým měšťanstvem, které se na zlořádu podílelo, vyhlásil dne 12. ledna 1380 v Tržku u Litomyšle (kde měl tvrz a duchovní zázemí v podobě kartuziánského kláštera, jež sám založil, viz níže) klatbu.³⁹⁵ Klatba na markraběte Jošta byla tím posledním, čím se Albert ze Šternberka zapsal do českých dějin. O několik dní později, 14. nebo 16. ledna 1380,³⁹⁶ snad na tomtéž místě, v Tržku, zesnul. Smrt přišla záhy a pravděpodobně se na ní podepsal Albertův špatný zdravotní stav. Ještě někdy krátce před svou smrtí učinil Albert odkaz pražské katedrále svatého Víta na aniversaria v době svého úmrtí.³⁹⁷ Na pražském hradě se tak sloužila zádušní mše za zesnulého biskupa litomyšlského, slavného diplomata a mocného moravského pána. Téhož roku zemřel i Jan Očko z Vlašimi a Jan ze Středy. Odešla tak celá jedna generace významných osobností slavné Karlovy éry. Tím byla učiněna definitivní tečka za jednou dějinnou epochou a počala se psát epocha jiná.

Místo posledního odpočinku nenašel Albert v Litomyšli, nýbrž v Moravském Šternberku, v kostele augustiniánské kanonie, kterou zde před devíti lety sám založil. Jeho ostatky spočinuly nejprve v olověné tumbě pod dlažbou konventního chrámu Zvěstování Panně Marii. Roku 1599 však nechal probošt zdejší kanonie Jan Rozenplut ze Švarcenpachu pod hlavním oltářem Panny Marie vybudovat hrobku pro konventní preláty, do níž pak byly roku 1602 slavnostně přeneseny i tělesné pozůstatky zakladatele konventu a umístěny na čestném místě, ve výklenku na epištolní straně presbytáře.³⁹⁸ Tento Albertův hrob byl opatřen náhrobní deskou, na níž jest vytesán epitaf:

„Alberto una dies finivit tempora vitae, ast famam numquam finiet ulla dies.“

---

³⁹⁴ CDM XI, č. 166. Tito tři preláti byli vybráni za rozhodčí řečeného sporu zcela organicky. Již od února 1377 totiž plnili funkci konzervátorů olomoucké kapituly. (Původně byl konzervátorem jmenován místo vratislavského arcijáhna vratislavský biskup. V říjnu roku 1379 však byla na vratislavském stolci sedisvakance, proto byl místo biskupa jmenován soudcem tamější arcijáhen).

³⁹⁵ CDM XI, č. 172.

³⁹⁶ O přesném dni Albertova úmrtí panují v literatuře neshody. K 14. lednu uvádějí Albertovu smrt F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 195; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 168; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. IV F. 16. lednem pak Albertovo úmrtí datují J. FIALA, *Albert*, s. 19; J. PRUCEK, *Albert*, s. 25; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 34.

³⁹⁷ F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 195; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 168.

³⁹⁸ J. FIALA, *Albert*, s. 19; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III CHCH.

Tím ovšem Alberta ještě neopouštíme. Vraťme se nyní v čase na začátek jeho prvního pontifikátu litomyšlského a pojďme si podrobně rozebrat jeho vztah k biskupství litomyšlskému. Tato rovina Albertova života byla doposud záměrně potlačena, aby se jí dostalo adekvátního prostoru v následující kapitole. Po zevrubném vylíčení Albertových aktivit politických pojďme nyní najít odpověď na základní otázku této práce. Tedy jaký vztah měl náš Šternberk s diecézí litomyšlskou?

6. Kapitola čtvrtá: Litomyšl Alberta ze Šternberka - Studie Albertova vztahu s biskupstvím litomyšlským

V této kapitole podrobně rozebereme z několika zorných úhlů Albertův vztah s litomyšlským biskupstvím v době obou jeho funkčních období na postu biskupa litomyšlského (1364-1368 a 1371-1380). Plynule tak navážeme na první kapitolu, která rekapitulovala chod této diecéze od jejího vzniku do doby Albertova příchodu. Abychom však následující text pevně ukotvili, bude přínosné nyní v několika málo větech shrnout správní práva a povinnosti litomyšlského biskupa jako ordináře i jako zeměpána litomyšlského panství v době nástupu námi sledovaného Šternberka na tento biskupský stolec. Vedle obecně platného korpusu kanonického práva bylo biskupovo právní postavení vymezeno ustanoveními, která jsem již popsal v první kapitole (jedná se především o prvotní statuta z října 1347, jejichž autorem byl vratislavský biskup Preclav z Pogorelly,³⁹⁹ a o narovnání sporu mezi biskupem a kapitulou z října 1358⁴⁰⁰). Celkový souhrn oněch práv a povinností však zatím učiněn nebyl. Když tedy Albert ze Šternberka nastupoval na post litomyšlského biskupa, přijímal následující právní statut.

Nejprve tedy k biskupově církevně-správní pravomoci.⁴⁰¹ Litomyšlskému pontifikovi náležela soudní moc nad vším duchovenstvem diecéze včetně kanovníků litomyšlské katedrály. Právo instalovat nové kanovníky do počtu dvaceti osmi příslušníků tohoto sboru měl biskup, avšak jen se svolením kapituly.⁴⁰² Z přirozenosti apoštolského poslání byl biskup litomyšlský povinován provádět vizitace far a neeximovaných klášterů v diecézi,⁴⁰³ udělovat svěcení novým klerikům, biřmovat, světit nové kostely a dosazovat duchovní na uprázdněná benefícia.⁴⁰⁴ Biskup taktéž potvrzoval patronátní práva ke kostelům a klášterům v diecézi. Ku pomoci výkonu svého pastýřského poslání měli i litomyšlští biskupové úřednictvo, jež souhrnně nazýváme biskupskou konzistoří. Z dlouhodobé perspektivy je v této konzistoři doložena existence funkcí oficiála,⁴⁰⁵ notáře a generálního vikáře.⁴⁰⁶ Úředníky na jiných

³⁹⁹ CDM VII, č. 735. Rozebráno výše, s. 17-19.

⁴⁰⁰ RBM VII/1, č. 15. Rozebráno výše, s. 28-30.

⁴⁰¹ Podrobněji shrnuje Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 258-260; nověji Z. HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 40.

⁴⁰² CDM VII, s. 541, č. 735.

⁴⁰³ Neeximované byly v litomyšlské diecézi pouze benediktincké kláštery. Z HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 37. Tedy konventy v Podlažicích u Chrudimi, ve Svídnicí u Chrudimi a v Klášterci u Zábřeha.

⁴⁰⁴ Dosazování duchovních bylo většinou delegováno na generálního vikáře. Viz pozn. č. 406.

⁴⁰⁵ Oficiál byl biskupův rádce a zástupce ve věcech soudních. Funkci oficiála rozebírá v obecné rovině Z HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu*, s. 247. Oficiálem arcibiskupství pražského se zabývá Božena KUBÍČKOVÁ, *K počátkům pražského oficialátu*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V/2. Red. V. Vojtíšek, Praha 1932.

postech (prokurátor kléru, registrátor, různí specializovaní notáři⁴⁰⁷) střetáváme v Litomyšli jen výjimečně, tudíž tyto úřady asi nebyly obsazovány pravidelně. Ke konkrétním osobám úředníků biskupa Alberta ze Šternberka se dostaneme v posledním oddíle této kapitoly.

Nyní ještě několika slovy k biskupově roli coby pána litomyšlského panství.⁴⁰⁸ Viděli jsme, že bylo toto panství roku 1347 rozděleno Preclavem z Pogorelly na dvě části. Část pro biskupa a část pro kapitolu. Kapitula si ke správě sobě svěřené části volila ze svých řad dva prokurátory,⁴⁰⁹ tudíž vedla hospodářství téměř samosprávně. I biskup se o svou část statků staral sám. Například výběr dávek a dosazování rychtářů⁴¹⁰ byly v režii toho kterého subjektu. I odúmrtí požívaly obě strany zvlášť, každá ze svých statků. V některých případech se však musela kapitula o dohled nad svými majetky podělit s biskupem a naopak. Jednalo se o jakousi pojistku vzájemného dohledu nad správou celého panství. Biskupovi například náležela vrchní soudní moc nad poddanými své i kapitulní části statků.⁴¹¹ Do biskupského držení se dostávaly všechny nemovité odkazy litomyšlské katedrále, zatímco kapitula mohla přijímat jen odkazy peněžní. Naopak k prodeji či zastavení jakéhokoli majetku potřeboval biskup vždy povolení kapituly.⁴¹² Ta zase potřebovala k obdobné transakci svolení biskupa. Obranou všech statků litomyšlského kostela byl povinován biskup, který měl právo odvodu rekrutů i z obcí kapitulních.⁴¹³

Toto letmé zrekapitulování správně-právního postavení litomyšlského biskupa by mělo stačit k tomu, abychom jasně chápali meze funkce, do které náš hlavní hrdina nastoupil roku 1364. Nyní budeme sledovat litomyšlské pontifikáty Alberta ze Šternberka z několika různých perspektiv, což nám snad plasticky vykreslí jeho vztah k litomyšlské diecézi.

---

⁴⁰⁶ Generální vikář měl na starosti správní záležitosti diecéze, především ustanovování farářů. Funkci generálního vikáře rozebírá podrobněji Hledíková. Z HLEDÍKOVÁ, *K otázkám vztahu*, s. 248.

⁴⁰⁷ Shrnuje Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 280.

⁴⁰⁸ Podrobněji shrnuje Nejedlý. Tamtéž, s. 262-264.

⁴⁰⁹ „...*duos Canonicos de numero predicto* (myšleno 28 katedrálních kanovníků, pozn. autor) *in providentia, dispensatione, ac gubernatione rerum temporalium meliores, in procuratores, per solum Capitulum eligendos, qui, omnia et singula bona eiusdem Capituli, colligant, regant, fideliterque dispensent...*“ CDM VII, s. 542, č. 735.

⁴¹⁰ Dosazování rychtářů bylo jedním ze sporných bodů onoho konfliktu biskupa s kapitulou z roku 1358 (viz pozn. č. 113). Kapitula však toto právo uhájila. RBM VII/1, s. 18, č. 28.

⁴¹¹ Tamtéž, s. 17. Veškerý lid litomyšlského panství byl už 18. ledna 1347 privilegiem Karla IV. vyňat ze soudní pravomoci provinciálních soudců a poddán pouze jurisdikci biskupské. CDM VII, s. 512, č. 695.

⁴¹² CDM VII, s. 542, č. 735.

⁴¹³ Tamtéž, s. 541.

6.1. Albert a jeho role v genezi liturgie a kultů biskupství litomyšlského

V souvislosti s formováním biskupství litomyšlského bylo v první kapitole popsáno, jak katedrální kapitula plynule navázala na dosavadní premonstrátský konvent a zachovala si jeho organizačně-správní strukturu i liturgická a kultická specifika. Připomeňme jen, že je tato skutečnost kodifikována v Přeclavově ustanovení z října 1347, kde je explicitně řečeno, že mají být v Litomyšli zachovány zdejší „*consuetudines*“, ⁴¹⁴ které jsme výše ztotožnili s řádovými *Cosuetudines Premonastratenses*. Po této stránce se tedy v litomyšlském kostele neudály zřízením biskupství žádné zásadnější změny, ačkoliv katedrální liturgické knihy, které by toto tvrzení dokázaly, bohužel nemáme. Jediné vybočení z dosavadního řeholního stereotypu tak představovalo zavedení pontifikální mše, jež je slavnostnější formou bohoslužby než obyčejná mše svatá. Jedná se o takzvanou *missa solemnis*, kterou slouží biskup a při níž je obvykle přítomno více koncelebrantů. Jinak se ovšem v katedrále zachoval pro premonstráty typický eucharistický a mariánský kult. ⁴¹⁵ Konečně samo zasvěcení katedrály, v kterou se proměnila dosavadní řádová bazilika, Panně Marii představuje nepochybné dědictví onoho mariánského kultu. První biskup Jan, bývalý premonstrátský opat, žádné nábožensko-kultické specifikum do Litomyšle nepřinesl a totéž lze tvrdit o Janovi II. ze Středy, který zde příliš nepobýval. Jeho augustiniánská fundace v Litomyšli je sice jistým náboženským zpestřením poměrů v diecézi, s katedrálním kánonem však nevykazuje žádnou spojitost. Ani Petr Jelito se během svého tříletého pontifikátu nezapsal do náboženského života litomyšlské katedrály ničím zásadním. Stejně jako Jan II. obohatil i Petr diecézi zřízením lanškrounské kanonie, která pro nás bude zásadní náboženskou platformou k poznávání litomyšlského „ritu“, nikoliv však Petrovou zásluhou! Prvním biskupem, který počal téměř systematicky obohacovat a radikálně měnit zdejší liturgický usus, byl Albert ze Šternberka, a to především v době svého druhého litomyšlského pontifikátu. Albertovy počiny vykazují silnou osobní devocionalitu a radikálně zasahují do dosavadní bohoslužebné praxe katedrály. Pojdme se proto nyní podívat, jak se tato rovina jeho osobnosti promítla do stávající, premonstrátsky orientované, liturgie a kultiky litomyšlské.

Už výše jsem naznačil, že měl litomyšlský biskup Albert jistý zájem na duchovním provázání augustiniánské kanonie ve Šternberku s litomyšlskou katedrálou. Tato skutečnost

---

⁴¹⁴ CDM VII, s. 542, č. 735.

⁴¹⁵ Můžeme zde předpokládat časté celebrování tehdy velmi oblíbených jitřních mší k počtě Panny Marie, jak uvádí Z. HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 39. Silný odkaz na premonstrátskou mariánskou tradici je čitelný i z hagiografického motivu madony na všech typech pečeti litomyšlských biskupů, což je s porovnáním soudobých pečeti biskupů olomouckých a vratislavských a arcibiskupů pražských výrazné specifikum. Rozebírá O. PAKOSTA, *Pečeti*, s. 10.

se promítá skrze ono svrchu zmiňované ustanovení, jež Albert vydal 27. února 1376 pro šternberskou kanonii. V něm učinil mimo jiné nadání, na základě kterého mají šternberští řeholníci o svátku Zvěstování Panně Marii (čemuž byl zasvěcen i tamní konventní kostel⁴¹⁶) „...*missam illius diei cum vesperis in monasterio cantabunt solemniter et ... missas legant consimiles*.“⁴¹⁷ Dále stanovil, že tito augustiniáni zapálí čtyři svíce z dvaceti liber vosku při citovaných obřadech, tedy při nešporách a slavné mši. Zdejší probošt je též povinen každý rok, osm dní před řečeným svátkem, zaslat litomyšlské katedrální kapitule dvě kopy pražských grošů. Jednu kopy obdrží litomyšlský kustos, který opatří dvacet liber vosku a nechá zhotovit čtyři svíce ke stejnému účelu, jaký byl právě popsán pro případ Šternberka. Druhá kopa pak představuje pitanci kapitulárům litomyšlským za to, že budou sloužit v předvečer svátku vigílii a v den svátku matutinum, nešpory a mši „...*in honorem gloriosae virginis*...“.⁴¹⁸ Zcela analogicky s litomyšlskou katedrálou zainteresoval Albert do slavení tohoto svátku i augustiniánskou kanonii v Lanškrouně.⁴¹⁹

Svátek Zvěstování Panně Marii se tak stává do jisté míry svátkem diecézním, neboť mu tímto krokem bylo vyhrazeno zvláštní místo v kánonu svátků litomyšlské katedrály a konečně i v kánonu svátků významného kláštera litomyšlské diecéze, jakým Lanškroun bezpochyby byl. Můžeme mluvit o jisté oblibě tohoto svátku a mariánského kultu obecně, kterou kroky Alberta ze Šternberka očividně vykazují. Již dříve založil Albert dva mariánské oltáře.⁴²⁰ Ono zasvěcení šternberského kláštera Zvěstování Panně Marii a předpokládané mariánské zasvěcení hradní kaple ve Šternberku (viz výše) jsou jen důkazem tohoto Albertova náboženského směřování. Úcta k Panně Marii je patrná i z jeho založení kartuziánského kláštera v Tržku, jenž dostal jméno *rubus beate Marie*⁴²¹ (o tomto klášteře

---

⁴¹⁶ Symbolické je, že i Albertův synovec a spolusprávce rodového majetku Petr dává s fundací kláštera souhlas právě 25. března, tedy na svátek Zvěstování Panně Marii, roku 1372. Listina je vydána v Litomyšli. CDM X, č. 156.

⁴¹⁷ MBV XV, s. 138-139, č. 167.

⁴¹⁸ Tamtéž, s. 139.

⁴¹⁹ Ovšem jen za jednu kopy grošů pražských. Tamtéž.

⁴²⁰ 8. prosince 1361 založil a nadal Albert se svým synovcem Petrem v olomoucké katedrále oltář zasvěcený Panně Marii a svatému Janu Evangelistovi. U tohoto oltáře měla být sloužena aniversaria za zesnulé členy jeho rodiny a také mše o svátku Zvěstování Panně Marii. CDM IX, č. 264. Rozebírá D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III EE-III FF. Dále pak Albert 8. ledna 1368 daroval a nadal mariánský oltář ve farním kostele sv. Jiří ve Šternberu, později přeměněném na onen klášterní chrám Zvěstování Panně Marii. Tamtéž, s. III EE.

⁴²¹ Mariánskou formu zbožnosti lze vyčíst i ze zakládající listiny tohoto kláštera z 24. prosince 1378. Albert zde píše, že zřizuje kartouzu „...*in honorem omnipotentis dei, beatissime sue genitricis intemerate Marie et specialiter sub vocabulo felicissime annunciacionis dominice sanctique Johannis Babtiste omniumque sanctorum*...“ CDM XI, s. 122, č. 133. Pocta Panně Marii je zde, jak vidíme, výslovně jmenována vedle pocty samotnému bohu, Janu Křtiteli a všem svatým. Ještě explicitněji je mariánská zbožnost vypíchnuta v druhé jeho listině témuž klášteru ze 7. dubna 1379. Zde Albert píše, že založil řečený klášter k počtě „...*sanctissime trinitatis et gloriosissime genitricis dei beate Marie sueque beatissime annunciacionis*...“ CDM XI, s. 135, č. 147. Opět se zde tedy setkáváme i s důrazem na Zvěstování Panně Marii.

bude zevrubně pojednáno níže). Stejně jako ve Šternberku se tedy jednalo o mariánskou fundaci. Nelze však s jistotou říci, zda Albertovo přihlášení se k mariánské orientaci nebylo jen odrazem širšího trendu,⁴²² stejně jako jeho již několikrát zmiňovaná náklonnost k reformnímu augustinianismu, v kterém konečně hrál mariánský kult svou významnou roli také.⁴²³ Jedná se tedy dost možná o „spojité nádoby“ Albertova náboženského směřování. Pro téma naší práce má však apriorní význam aplikace onoho kultu do náboženské struktury litomyšlského biskupství, což se výše rozebraným Albertovým nadáním z února 1376 stalo. Ukázali jsme si však, že úcta k Panně Marii byla v litomyšlském kostele již tradičním prvkem, kontinuálně navazujícím na premonstrátskou formu zbožnosti. V tomto ohledu Albert nečinil zásadní novum, spíše upevňoval a potvrzoval dosavadní usus. Avšak jmenovitým vypíchnutím a velice direktivním zorganizováním celebrace jednoho z mariánských svátků harmonogram roční katedrální liturgie jakoby zpřesnil a počal tak po bohoslužebné stránce přetvářet ony dosavadní „*consuetudines*“.

Naprosto stejným způsobem jako svátek Zvěstování Panně Marii rozšířil Albert skrze statuta kláštera šternberského i aniversaria za svou osobu. Stejně jako v případě svátku Zvěstování Panně Marii museli totiž řeholníci podle rozebíraného pramene zaslat v den výročí Albertova úmrtí opět dvě kopy pražských grošů litomyšlské kapitule k prakticky stejným úkonům, jaké jsou již popsány pro případ slavení svátku Zvěstování. Je zde ovšem pamatováno jen na vigilií a na zpívanou mši „...*pro animae nostrae consolatione*...“.⁴²⁴ Opět platí to samé i pro kanonii lanškrounskou.⁴²⁵ Pokud bylo toto ustanovení dodržováno, tak můžeme tvrdit, že se Albertova památka v Litomyšli udržela i po jeho smrti, což je, vzhledem k jeho níže popsaným sporům se zdejší kapitulou, dosti kontroverzní skutečnost, mající však vysokou vypovídající hodnotu. To nám však naplno vyplyne až v příštím oddílu této kapitoly.

Velký sdělovací potenciál v ohledu dalších kultů má pro nás o půl roku mladší listina z 18. září 1375, kterou udělil Albert ze Šternberka lanškrounskému augustiniánskému kostelu svatého Mikuláše a svaté Kateřiny odpustky. O širším kontextu tohoto dokumentu v rámci

---

⁴²² Vzhledem k Albertově těsné vazbě na Karla IV. se nabízí možnost inspirace císařovými kroky. Karel byl od chlapeckých let, prožitých ve Francii, a také na základě děsivého snu prožitého na svátek Nanebevzetí Panny Marie v Terenzu (podrobně: Otakar ODLOŽILÍK, *The Terenzo dream of Charles IV. Christical examination of the available sources*, in: *Orbis mediaevalis. Festgabe für Anton Blaschka zum 75 Geburtstag am 7. Oktober 1967*. Redd. H. Gericke, M. Lemmer, W. Zöller, Wiemar 1970, s. 163-173), velkým příznivcem Mariánského kultu. To se poté zásadním způsobem projevilo v jeho fundacích mansionářů při pražské katedrále, v Terenzu a v Norimberku. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Fundace českých králů ve 14. století*, in: TÁŽ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 106-162, zde s. 111-116. „*Mansionářské sbory konající stále modlitby k Panně Marii se podle pražského vzoru začaly v 50. letech šířit i do ostatních korunních zemí a do míst, kde rozhodovali Karlovi stoupenci.*“ Tamtéž, s. 113.

⁴²³ Viz pozn. č. 78.

⁴²⁴ MBV XV, s. 140, č. 167.

⁴²⁵ Ovšem jen za jednu kopu grošů pražských. Tamtéž.

Albertova vztahu se zdejší kanonií bude ještě řeč. Na tomto místě jsou však důležitá samotná kritéria prodeje odpustků,⁴²⁶ která nám mnohé prozradí o tom, na jaké světce kladl Albert důraz. Z výběru svátečních dnů, v kterých byl prodej odpustků biskupem dovolen, lze totiž vyvozovat závěry o Albertově vlivu na náboženský život litomyšlské diecéze a jejích církevních subjektů. Pojdme si proto nyní tyto sváteční dny probrat.

Prvními v listině uvedenými jsou svátky Páně⁴²⁷ a poté pět svátků mariánských.⁴²⁸ V případě svátků Páně se jedná o základní kánon největších svátků liturgického roku, tudíž z nich nelze vyvozovat nějaké diecézní specifikum. Mariánské svátky pak do jisté míry potvrzují onu od začátku silnou a Albertem ze Šternberka přiživovanou mariánskou orientaci biskupství.⁴²⁹ Konečně samotný lanškrounský konvent byl, jakožto augustiniánská kanonie, mariánsky orientován. Potvrzují se tak ony dosavadní závěry tohoto oddílu. Dále je v listině stanoveno dalších patnáct svátků: svatých Andělů, narození Jana Křtitele a svátky apoštolů⁴³⁰ a evangelistů. I tyto festivity lze vnímat jako všeobecně pojímané významné dny bez výraznější vypovídací hodnoty o regionální či osobní motivaci jejich zařazení. Regionální či osobní náboženská specifika však vyčteme ze zařazení svátků svatých mučedníků a vyznavačů, neboť kulty těchto svatých byly vždy výrazně regionálně, dobově či osobně omezeny. Nacházíme zde svátky významných českých patronů: Václava, Ludmily, Víta, Vojtěcha a Prokopa. Dále pak svátek svatého Zikmunda, jehož kult byl touto dobou v českých zemích silně prosazován Karlem IV., a Albert, jako jeden z českých biskupů a Karlův politický stoupenec, tohoto světce do výčtu festivit jistě nezařadil náhodou. Chybět nemohli ani svatí, jimž byl zasvěcen obdarovaný chrám, tedy svatí Mikuláš a Kateřina, dále patron řádu svatý Augustin, a s nimi několik dalších významných světců dobové zbožnosti.⁴³¹ Pro nás nejdůležitější však je, že zde pozorujeme jistou shodu některých zde uvedených svatých s mučedníky, jejichž ostatky odvezl Albert roku 1371 z magdeburské katedrály. Jedná se

---

⁴²⁶ Vedle níže popisovaných dnů, v kterých je možno odpustky prodávat, se v této listině nachází i podrobný popis, při jaké příležitosti se má prodej uskutečnit. Dozvídáme se tak například, že se odpustek prodá při každém kázání před zpěvem chorálu *Hospodine pomiluj ny*, při mši před svatým přijímáním, při cestě k nemocnému, dále za trojí odříkání *Ave Maria*, za zpěv *Salve regina* a dalších liturgických zpěvů, za modlitby za krále, biskupa a mír v království českém. CDM XI, s. 557, č. 10.

⁴²⁷ Jedná se jmenovitě o svátky: Boží hod vánoční, Obřezání Páně, Uvedení Páně do chrámu, Zelený čtvrtek, Velký pátek, Zmrtvýchvstání („*cum duobus diebus*“, čímž se rozumí Bílá sobota i Boží hod velikonoční), svatého kopí, Nanebevzetí Páně, Letnice, Nejsvětější Trojice a Božího Těla. Tamtéž.

⁴²⁸ Jedná se jmenovitě o svátky: Neposkrvněného početí Panny Marie, Zvěstování Panně Marii, Narození Panny Marie, Očišťování v chrámu a Nanebevzetí Panny Marie. Tamtéž.

⁴²⁹ Oproti seznamům diecézních festivit obou sousedních diecézí, olomoucké a pražské, je v rozebíraném výčtu zařazeno o jeden mariánský svátek víc. (V sousedních diecézích bychom podle jejich synodálních statut nenašli svátek Neposkrvněného početí.) Opět zde vidíme onu Albertovu tendenci věnovat mariánskému kultu zvýšenou pozornost. Porovnává D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. V N.

⁴³⁰ Z neznámého důvodu zde chybí Filip.

⁴³¹ Svatí: Jiří, Řehoř, Ambrož, Jeroným, Martin, Marie Magdaléna, Marta, Markéta, Dorota, Juliána a Alžběta. CDM XI, s. 557, č. 10..

jmenovitě o Štěpána, Felicity, Mauricia a Viktorína.⁴³² Zdá se zcela logické, že přivezené ostatky těchto světců pojímal Albert jako významné pro svoji osobní formu zbožnosti (snad si dokonce některé z nich ponechal v jakési soukromé votivní sbírce), a snažil se tím pádem jejich svátky zařadit do kánonu významných festivit svého litomyšlského biskupství. Není tudíž náhodou, že jsou tyto svátky řečených mučedníků určeny jako dny pro výběr odpustků v důležitém církevním objektu diecéze, jakým lanškrounská katedrála byla. Domnívám se, že v tuto dobu se už zásluhou biskupa Alberta opravdu jednalo o významné dny diecézního liturgického kalendáře⁴³³ a jako takové byly vhodné pro odpustkový prodej. Tedy stejně jako svátkem Zvěstování Panně Marii obohatil Albert roční bohoslužebný cyklus litomyšlské katedrály i důrazem na slavení svátků těchto čtyř svatých mučedníků, Štěpána, Felicity, Mauricia a Viktorína. Přebudovával či spíše doplňoval tak těmito svými kroky dosavadní premonstrátsky orientovanou tvář litomyšlské zbožnosti. (Lze též spekulovat o Albertově snaze zavést v Litomyšli pravidelné slavení svátků některých českých patronů, které v závěru rozebíraného dokumentu ztotožňuje se svými osobními patrony.⁴³⁴)

Nejzřetelněji se pak ze všech jmenovaných, Albertem zavedených kultů jeví významné postavení svatého Viktorína, jenž v liturgickém cyklu litomyšlského biskupství trvale zakořenil. Na rozdíl od svatých Štěpána, Felicity a Mauricia sem totiž Albert přivezl jeho ostatky. To se stalo s velikou pompou 18. října 1376. Uložil je v katedrále Panny Marie a jmenoval Viktorína diecézním patronem.⁴³⁵ Nelze si nevšimnout jistého časového odstupů mezi přivezením Viktorínových ostatků z Magdeburku a jejich uložením v Litomyšli. Albert je totiž nejprve (hned po svém návratu ze saské metropole v roce 1371) umístil ve Šternberku, v kostele Zvěstování Panně Marii při augustiniánském konventu. Obohatil tak svou fundaci, ke které měl, jak jsme viděli, velice silný vztah. Po pouhých pěti letech se však nečekaně rozhodl převést Viktorína do Litomyšle. Toto dvojitě přemístění relikvie působí dosti zmatečně. Jakoby se Albert nemohl rozhodnout, zda chce obdarovat svou řeholní fundaci, či svou katedrálu. Pozdější hagiografie přičítá dvojitý transfer nelibosti samotného Viktorína,

---

⁴³² Tamtéž. Srovnej s *Gesta archep. Mag.*, s. 444. Rozebráno podrobněji v pozn. č. 305.

⁴³³ Nutno si však uvědomit, že kupříkladu svatý Štěpán se jako prvomučedník těšil poměrně plošné účtě i v sousedních diecézích. To, že byl jeho kult do litomyšlské liturgie Albertem explicitně vnesen, ještě neznamená, že se jednalo o specifikum litomyšlské diecéze. Jak významnou roli hrál kult svatého Štěpána v dosavadním liturgickém kalendáři premonstrátsky orientované katedrály, však nevíme.

⁴³⁴ „...*patronorum nostrorum meritis...*“ CDM XI, s. 557, č. 10. Jedná se o Víta, Václava, Vojtěcha a Zikmunda, jejichž kulty byly v českém prostředí té doby nejvýraznější. (Vedle nich zde Albert uvedl ještě jednu svatého Mauricia, který je výše uveden v rámci svatých, jejichž ostatky byly přivezeny z Magdeburku. Mauricius byl patronem arcidiecéze magdeburské. Albert chtěl jeho zařazením mezi své osobní patrony poukázat na svou slavnou minulost, jejímž vrcholem bylo jeho působení v tomto saském arcibiskupství.)

⁴³⁵ Rozebírají: J. FIALA, *Albert*, s. 17; F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 186; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 161; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III K, V D; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 30.

který prý dával jakýmsi „strašením“ šternberských řeholníků najevo, že zde zůstat nechce.⁴³⁶ S tímto výkladem se samozřejmě nemůžeme spokojit, i když roli nějakého, pro dnešního člověka iracionálního, vnuknutí zcela vyloučit nelze. Dle mé dedukce se však odpověď skrývá jinde a je až zarážející, že tuto domněnku dosud nikdo nevyslovil. Albert přeci mohl ony ve Šternberku uložené ostatky rozdělit na dvě části (což nebylo v kultu prodchnuté středověké náboženské praxi žádnou výjimkou), jednu část ponechat ve Šternberku a druhou přivést do Litomyšle. Tento krok by se jevil jako nejlogičtější vysvětlení onoho pětiletého šternberského „intermezza“. Konečně i samotná litomyšlská relikvie byla poté ještě za Albertova života dále dělena a její část odvezena do pražské katedrály svatého Víta.⁴³⁷ Tento akt souvisel s rozšířením kultu svatého Viktorína z Litomyšle do pražské diecéze, což později, snad někdy počátkem 90. let, dokonala arcibiskup Jan z Jenštejna, když Litomyšl osobně navštívil.⁴³⁸ Vidíme tedy, že dělení relikvií představovalo běžnou praxi a lze jím uspokojivě vysvětlit nastíněný problém.

Ať už byla cesta svatého Viktorína do Litomyšle jakkoliv spleť, důležitá je pro nás samotná skutečnost, že k přenesení, slavnostnímu uložení a přidělení diecézního patronátu vůbec došlo. Albert tím učinil naprosto zásadní zlom v náboženském životě litomyšlského biskupství. Dnešním jazykem bychom řekli, že vytvořil zcela novou „image“ diecéze, jejímž kultickým specifickým se stala primární orientace na svatého Viktorína a jeho přímluvu u Boha všemohoucího. Tato skutečnost je čitelná z různých sekundárních pramenů, které Viktorínovi mnohdy připisují konání různých zázraků ve zdejší katedrále.⁴³⁹ Nejedlého spekulaci o tom,

---

⁴³⁶ „A pak biskup rzcěny kniez Albrecht wzal jey (Viktorina, pozn. autor) do Sternberka. Tu jest činil kniežym hruozy nechtie tu byti. A kniez drziwe rzcěny nesl jey do Lithomyssle s weliku czti a s weliku chwalu. Tu swaty Wictorin zwolil sobie przibytok a czini diwy na každe letho welmi welike,...“ Národní knihovna České republiky (dále NKČR), fond Rukopisy, inkunábule a staré tisky, sign. 42 D 36, Jacobus de Voragine, *Legenda aurea sanctorum*, fol. 251v. Jedná se o pražský tisk českého pasionálu z roku 1495. Doslovný přepis celé legendy uvádí v textových přílohách i D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. VI B.

⁴³⁷ Popisuje Tomáš Pešina z Čechorodu a řadí tento transfer k roku 1377. Do Prahy prý byla převezena Viktorinova paže („*brachium*“). Předpokládáme tedy, že se jednalo pouze o část paže. Pešina píše, že se tak stalo poté, co se císař Karel IV. a arcibiskup Jan Očko z Vlašimi dozvěděli o mnohých zázracích, které v Litomyšli Viktorin koná. Tomáš PEŠINA, *Prosphorus Septicornis*, Praha 1673, s. 475.

⁴³⁸ Pravděpodobně se jednalo o vizitaci. „*Dum vero ecclesiam Lutomisliensem visitasset, et ibi multa mirabilia fieri dicerentur ad memoriam beati Victorini martyris eiusdem martyris fesum in sua dioecesi Pragensi sub IX lectionibus instituit celebrari.*“ *Život Jana z Jenštejna, arcibiskupa pražského*. FRB I, Praha 1873, s. 465.

⁴³⁹ Český překlad Viktorinovy legendy z roku 1495 například uvádí, že mučedník v Litomyšli „...čžini diwy na každe letho welmi welike...“ NKČR, fond Rukopisy, inkunábule a staré tisky, sign. 42 D 36, Jacobus de Voragine, *Legenda aurea sanctorum*, fol. 251v (viz pozn. č. 436). Později i Pešina zmiňuje zázraky, které prý Viktorin v Litomyšli konal: „...cum Deus hunc Sanctum (Victorinum, pozn. autor) *ibidem Litomislii, multis illustrare dignaretur miraculis...*“ T. PEŠINA, *Prosphorus Septicornis*, s. 475 (viz pozn. č. 437). Povědomí o „ochraně ruce“, kterou svatý Viktorin drží nad Litomyšlí, je též patrné z rýmovaného officia ke svátku tohoto světce, dochovaného v breviři maltézských rytířů v Praze na Malé straně. Pramen je datován rokem 1398. V antifoně třetího nokturnu stojí: „*Te Lutomyšl per saccula – Te, Victor, benedicat – Tu cleri lucens facula, – En, audi, laudes dicat.*“ *Historiae rymicae*. Liturgische Reimofficien des Mittelalters. Ed. G. M. DREVES, *Analecta hymnica medii aevi XXVIII*, Leipzig 1898, s. 267, č. 96. Podobné sdělení nese i jiné rýmované officium ke svátku téhož světce, jež se zachovalo v breviři z 15. století. Tento breviř pochází z premonstrátské kanonie

„...že tyto ostatky byly určeny pro nový klášter Kartuziánský“⁴⁴⁰ (klášter bude zmíněn níže), lze zamítnout, neboť pro ni neexistuje jakékoliv opodstatnění.

Můžeme tušit, že Albert translaci ostatků do Litomyšle zamýšlel již dříve a snad se s tímto záměrem pochlubil svému olomouckému kolegovi Janovi. Tomu napovídá skutečnost, že někdy krátce po Karlově braniborském tažení roku 1373, jemuž byl biskup litomyšlský přítomen, psal Jan ze Středy Albertovi, že se chystá Litomyšl navštívit, a že s sebou přiveze legendu námi sledovaného světce.⁴⁴¹ Hagiografií svatého Viktorína se v závěru své studie zevrubně zabývá Dušan Řezanina. Tento autor popsal genezi Viktorínovy legendy a stanovil, že v druhé polovině 14. století bylo používáno její znění začínající slovy *Fuerunt autem duo fratres*.⁴⁴² Toto literární dílo je jen mírně modifikovaným vyústěním příběhu Adonova martyrologia z 9. století, v němž autor sloučil životy dvou jmenovců, a tak vytvořil kult Viktorína poustevníka, askety a vyznavače na straně jedné (v první půli legendy) a Viktorína biskupa, pastýře a mučedníka na straně druhé (v druhé půli legendy).⁴⁴³ Viktorín byl z dobového hlediska jakýsi světec „dvou tváří“. Vyznavač i mučedník. Když tedy Jan ze Středy avizoval přivezení oné legendy, měl tím dozajista na mysli legendu *Fuerunt autem duo fratres*. Nemáme již zprávy o tom, zda se řečená hagiografie do Litomyšle opravdu dostala, či nikoliv. Není však valného důvodu Janovu deklarovanou návštěvu Litomyšle zpochybňovat. Můžeme tudíž předpokládat, že již před samotným uložením ostatků se v kapitulní knihovně katedrály litomyšlské nalézala psaná forma Viktorínovy hagiografie.

K samotnému slavení svátku tohoto světce bohužel nemáme žádné autentické materiály, jež by nám sváteční liturgii diecéze litomyšlské jasně definovaly. Na základě pozdějších pramenů však můžeme odhadovat jisté analogie. Jako litomyšlský patron je Viktorín často připomínán v mladších liturgických knihách (breviářích, misálech,...), jež se hlásí k „ritu“ pražské diecéze a mnoho z nich je i pražské provenience. Jak je výše předznamenáno, rozšířil se Viktorínův kult téměř paralelně se svým zavedením v Litomyšli i do pražské diecéze, a to právě skrze litomyšlskou katedrálu. Můžeme proto předpokládat, že

---

v Drkolné (Schlängel v Rakousku). V závěru oficia je psáno: „*Felix ista patria, – Victorinus in qua natus, – Felicior, cui prodigiose – In praesulem datus – Felicissima Luthomisl, miraculose – Requiem ubi eligit;...*“ Tamtéž, s. 270, č. 97. (Doslovný přepis obou citovaných officí uvádí v textových přílohách i D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. VI E-VI CH).

⁴⁴⁰ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 161.

⁴⁴¹ Je zde uvedeno: „...*secum gemmato libro et legenda Sancti Victorini perductis...*“ Briefe Johannis, s. 206, č. 136. Vidíme, že vedle legendy má Jan přivést i jakousi knihu s gemy (snad je tím myšleno, že jsou desky zdobené gemy). O jakou knihu se jedná, však nevíme.

⁴⁴² D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. V A-V D. Autor zde též předkládá úplné znění této legendy. Tamtéž, s. V B-V C. S touto legendou se v českém prostředí druhé poloviny 14. století setkáváme například v kodexu *Vitae sanctorum*. NKČR, fond Rukopisy, inkunábule a staré tisky, sign. XIV A 7, *Vitae sanctorum*, fol. 179v-179r.

⁴⁴³ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. V D.

byla z Litomyšle převzata i liturgická forma samotného průběhu festivity. Na základě pražských bohoslužebných knih tak vytváříme domnělý obraz průběhu svátku v Litomyšli. Svátek svatého Viktorína, biskupa a mučedníka, byl slaven 5. září. V tento den byla v katedrále litomyšlské bezesporu sloužena slavnostní votivní mše. Známe devět misálů pražského „ritu“ z konce 14., 15. a začátku 16. století, v jejichž sanktorálu najdeme mešní formulář k rozebíranému svátku.⁴⁴⁴ Tento sváteční formulář, používaný snad v pražské katedrále, zřejmě kopíruje mešní liturgii litomyšlskou. Specifické sváteční formulace, vztahující se přímo ke svatému Viktorínovi, se v průběhu obřadu vyskytují především u jednotlivých modliteb (orace,⁴⁴⁵ secreta,⁴⁴⁶ complenda⁴⁴⁷). Určitá sváteční modifikace bohoslužby se projevuje též v graduálu⁴⁴⁸ a próse.⁴⁴⁹ Lze se domýšlet, že byl svatoviktorinské úctě věnován značný prostor při homilii, tedy kázání. Snad zde bývala parafrázována i mučedníková legenda. Pro toto tvrzení však nemáme žádný pramenný podklad.

Průběh festivity se neodráží jen v liturgii mešní, nýbrž i v liturgii hodin. Známe několik oficií ke svátku svatého Viktorína, která ve svém znění reflektují nastíněný hagiografický model námi rozebíraného světce, založený na oné soudobé legendě *Fuerunt autem duo fratres*. Jedná se o oficia předtridentských brevířů převážně z pražské diecéze.⁴⁵⁰ Pro diecézi litomyšlskou bohužel nemáme žádný podobný pramen. Ze stejných důvodů jako v

---

⁴⁴⁴ Jedná se o tři rukopisné misály z konce 14. a začátku 15. století ve sbírkách knihovny pražské metropolitní kapituly. Dále známe dva rukopisné misály z 15. století (dnes uložené v Národní knihovně), jeden starý tisk z konce 15. století a tři tisky z první čtvrtiny 16. století. Uvádí Řezanina. Tamtéž, s. V K-V L. Přepis samotného mešního formuláře uvádí tentýž autor v textových přílohách. (Tamtéž, s. VI J-VI K). V následujících citacích tohoto formuláře se odkazují právě na Řezaninův přepis.

⁴⁴⁵ Neboli vstupní modlitba. „*Deus qui beatum Victorinum martyrem tuum atque pontificum trienio vinctum igne celitus misso prodigiose a vinculis absolvisti, exaudi nos propitius et concede, ut a peccatorum nostrorum nexibus soluti, tibi sacrificemus hostiam laudis.*“ Tamtéž, s. VI J.

⁴⁴⁶ Neboli modlitba nad dary pronášená před přeměnou chleba a vína v tělo a krev Páně. Je zde explicitně uvedena přímiluva svatého Viktorína, k němuž při této mši směřují výroční modlitby. „*Sit acceptum in conspectu tuo domine sacrificium nostrum, ut martyris tui victorini venerantes solemniter, dono beneficia anime et corporis consequamur.*“ Tamtéž, s. VI K.

⁴⁴⁷ Neboli díkyčinění či závěrečná modlitba, která se pronáší po svatém přijetí „*s ohledem na význam přijetí eucharistie...*“ Adolf ADAM, *Liturgika. Křesťanská bohoslužba a její vývoj*, Praha 2001, s. 212. V této závěrečné modlitbě je opět vypíchnuta přímiluva svatého Viktorína. „*Auxiliare quesumus domine plebi tue, quam mysticis dapibus refovisti, et intercedente beato victorino martyre tuo atque pontifice nobis de universis hostibus victoriam triumphalem concede.*“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. VI K.

⁴⁴⁸ Neboli rezponziální žalm. Tato část mše, kde je v odpovědích lidu prostor na drobné změny podle liturgického kalendáře, představuje běžné místo pro vyjvení úcty ke svatému. Adolf Adam tento jev v obecné rovině definuje následovně: „*Protože obsahově souvisí se čtením, připojují lekcionáře rezponziální žalm přímo za čtení. Přesto existují také pro různá období liturgického roku a pro určité skupiny svátků svatých některé společné žalмовé odpovědi.*“ A. ADAM, *Liturgika*, s. 194.

⁴⁴⁹ Prosa je dnes nazývaná sekvence, dříve též melisma. Sekvence je vysoce sváteční, ve středověku velmi oblíbený, veršovaný zpěv navazující v průběhu bohoslužby na zpěv Aleluja. Viktorín je zde nazýván pouhým obecným označením „mučedník“. Jedná se zřejmě o univerzální text aplikovatelný na jakéhokoliv svatého mučedníka. Stojí zde: „*Spe mercedis et corone – stetit martyr in agone – ad mortem obediens... Ergo martyr invocetur, – ut per eum nobis detur – ad superna provehi.*“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. VI J.

⁴⁵⁰ Rozebírá Řezanina. Tamtéž, s. V F-VH, V I-V J.

případě misálů však můžeme usuzovat na to, že jsou i ony brevíře odrazem litomyšlské katedrální praxe, skrze kterou se kult dostal do katedrály metropolitní. Dá se proto předpokládat, že i litomyšlští kanovníci vlastnili nějaký podobný breviář, v němž nemohlo chybět officium pro svátek svatého Viktorína. Pohybujeme se zde však jen v rovině analogií a spekulací.

Zcela nepodloženě, jen na základě dobových paralel, si můžeme v Litomyšli představit i každoroční sváteční procesí, v němž byly Viktorínovy ostatky nesený.⁴⁵¹ Stejně tak je velkým otazníkem, zda byla v předvečer svátku slavena vigilie či nikoliv. Viktorínův svátek 5. září se podle všeho neslavil jen v tento jeden den, nýbrž po dobu osmi dní až do oktávu, jak bývalo u velkých církevních svátků té doby zvykem. Přímé prameny, jež by tuto tezi potvrdzovaly, sice nemáme, pozdější děje však na to jasně poukazují. 27. ledna 1401, v době episkopátu Jana IV. Železného, dostalo město Litomyšl od krále Václava IV. privilegium, na základě kterého měl být ve městě konán výroční trh „...*ipso die sancti Victorini, eiusdem ecclesie Luthomislensis patroni...*“⁴⁵² tedy v den samotného svátku, a tento trh měl trvat „...*per octo dies immediate se sequentes...*“⁴⁵³ Privilegium osmidenního výročního trhu patrně kopíruje sváteční oktáv diecézního patrona a stává se tak světským potvrzením již dříve praktikované svátečnosti náboženské. Tento výklad předkládá Dušan Řezanina, když píše: „*celotýdenní trh v Litomyšli nebyl jistě náhodně stanoven na světcův svátek a jeho oktávu. Církevní festivity, doprovázená oktávou, byla vhodnou okáží ke spojení obou aspektů: náboženského i světského. Později po celou oktávu sv. Viktorina byly světcovy ostatky vystavovány k úctě a konána pobožnost...*“⁴⁵⁴ Svátek diecézního patrona byl tedy v Litomyšli slaven náležitě. A nejen to. Možná se zde slavila i světcova translace.

František Pokorný upozornil na to, že jsou v pozdně středověkém breviáři z uherského Varadínu zařazeny svátky některých významných českých světců, mezi nimiž najdeme i svatého Viktorína.⁴⁵⁵ Tento ozvuk českých kultů v uherském prostředí byl patrně zapříčiněn hojným výskytem vysokého, původně českého kléru na uherském dvoře v éře krále Zikmunda Lucemburského. Jedním z těchto duchovních byl i bývalý litomyšlský biskup Jan Železný, který přišel v Litomyšli do bezprostředního kontaktu s kultem svatého Viktorína. Přímou nabídkou hypotézy, že právě on, či někdo jemu blízký z okruhu litomyšlského kléru byl

---

⁴⁵¹ Takovéto procesí s relikvií probíhalo například v Magdeburku na sátek svatého Mořice (22. září). Viz pozn. č. 249.

⁴⁵² *Codex iuris municipalis regni Bohemiae* (dále CIM) IV/1, Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1232-1454. Ed. A. HAAS, Praha 1954, s. 257, č. 177.

⁴⁵³ Tamtéž.

⁴⁵⁴ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. V N.

⁴⁵⁵ František POKORNÝ, *De missalibus libris Moraviae saeculo XV. ad Hungariam vergentibus*, in: Studie o rukopisech, 13, 1974, s. 141-167, zde s. 157.

iniciátorem úcty ke svatému Viktorínovi na uherském dvoře, čehož je Viktorínovo oficium ve varadínském brevíři odrazem.⁴⁵⁶ Tento scénář pak potvrzuje jedna výrazná anomálie, kterou v rozebíraném brevíři najdeme. Viktorínův svátek zde totiž není uveden k 5. září, jak bychom čekali, ale k 19. říjnu, coby oslava „...*Translationem s. Victorini 19. Octobris (Luthomysslium)*...“⁴⁵⁷ Stojíme tedy před nepřímým důkazem toho, že bylo v rámci litomyšlské liturgie slaveno přenesení ostatků jako jakýsi druhý, menší svátek diecézního patrona. S Janem Železným, či s některým jiným duchovním působícím dříve v Litomyšli, se pak tento ryze diecézní svátek, jenž v sousedním pražském arcibiskupství nemá obdoby, dostal do Uher. Datum tohoto „druhého svátku“ však není zcela totožné s reálným datem přenesení ostatků v roce 1376. Translační akt proběhl, jak jsem již výše uvedl, 18., nikoliv 19. října. Jednodenní posun tohoto výročí mohl být důsledkem jisté nepraktičnosti původního data. Na den 18. října připadá svátek svatého Lukáše evangelisty, který nebylo vhodné zastínit „pouhou“ výroční oslavou. Tím se tento ahistorický posun výročního dne do jisté míry vysvětluje. Litomyšlský patron svatý Viktorín byl tedy v katedrále oslavován dvakrát ročně. Poprvé na svůj svátek 5. září, kdy slavnost trvala až do oktávu této festivity, a podruhé 19. října, coby výročí přivezení a uložení ostatků svěťce.

Snad to byl sám Albert ze Šternberka, kdo tento sváteční harmonogram ustanovil. Možná zde hrála roli i jakási samovolná geneze kultu. Nevíme. Je však nezvratitelné, že právě Albert udělal první, zcela zásadní a po celou dobu trvání biskupství litomyšlského nepřekonaný krok k tomu, aby si mladá katedrála vybudovala svou specifickou formu zbožnosti. Tento lokálně-kultický rozměr začíná u direktivně uspořádané liturgie svátku Zvěstování Panně Marii (čímž je na jedné straně potvrzována a na druhé straně modifikována dosavadní mariánská zbožnost), pokračuje zaváděním nového elementu v podobě důrazu na určité svátky svatých a vrcholí pomyslným svěřením biskupství pod ochranu svatého Viktorína, mučedníka a biskupa. Tyto kroky jsou svým způsobem revolucí. Správní proměna klášterního centra na centrum biskupské proběhla z vůle Karla IV. zhruba v rozmezí let 1344-1347. Geneze správních mechanismů diecéze pak byla o něco delší a lze ji uzavřít až rokem 1398,⁴⁵⁸ ale primární zformování biskupství můžeme opravdu uzavřít Přeclavovým

---

⁴⁵⁶ Řezanina k tomu dodává: „...jde o ozvěnu litomyšlské liturgie v uherském prostředí, zprostředkovanou asi reprezentanty této diecéze dlícími v uherském prostředí (na dvoře krále Zikmunda).“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. V H.

⁴⁵⁷ F. POKORNÝ, *De missalibus*, s. 157.

⁴⁵⁸ Za největší milníky správního uspořádání litomyšlské diecéze považují ona již několikrát zmíněná statuta: Přeclavovo ustanovení z října 1347 a jeho novelizaci v podobě rozhodčí listiny sporu biskupa s kapitulou z října 1358. Posledním zásadním dokumentem této správní transformace je narovnání z 19. srpna 1398, jímž byly znovu přerozděleny statky litomyšlského panství a došlo k poslední novelizaci či upřesnění právního systému diecéze. CDM XII, č. 483. Až v roce 1398 se tedy nadobro ustálil vztah biskupa a kapituly. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 191-199.

ustanovením z října 1347. Po náboženské stránce se však v Litomyšli ještě dlouho po tom nestala žádná výraznější změna, jak je popsáno v počátku tohoto oddílu. Změna nastala až za Alberta ze Šternberka, přesněji řečeno za jeho druhého episkopátu, v rozmezí let 1371-1380. V tomto ohledu byl Albert pro litomyšlské biskupství naprosto klíčovou osobností. Jakýmsi „architektem“ nové diecézní kultiky a liturgie, která mnohé čerpala ze svých premonstrátských tradic, v mnohém však představovala zcela svérázný zjev. O tom, jak svérázný tento zjev byl, dostatečně vypovídá sama skutečnost, že se zde inspirovali i pražští arcibiskupové, když skrze Litomyšl svázali kult zdejšího patrona i s katedrálou metropolitní. Po Albertově smrti už nikdy nebylo biskupství litomyšlské oním „premonstrátským biskupstvím“, jak jsme ho pojmenovali v první kapitole. Zanechal po sobě přebudovanou a typově zcela ojedinělou zbožnost mladé českomoravské diecéze v srdci království Českého a radikálně tak změnil její dosavadní nevýraznou tvář.

O tom, jak velký důraz Albert kladl na náboženskou praxi diecéze, svědčí též jeho pontifikál. Jedná se o liturgickou knihu, v níž jsou přesně definovány biskupské obřady kromě pontifikálních mší. Dnešním jazykem bychom řekli, že je to vlastně jakýsi manuál četných duchovních povinností biskupa. Pontifikál Alberta ze Šternberka, biskupa litomyšlského, vznikl roku 1376 a jeho písařem byl jakýsi Hodik či Hodiko.⁴⁵⁹ Bohatě iluminovaný manuskript je dnes uložen ve strahovské knihovně jako jeden z nejčinnějších rukopisů druhé poloviny 14. století. V úvodních iniciálách jednotlivým zde předepsaným ordines většinou shledáváme tematickou iluminaci, která schematicky znázorňuje popisovaný akt (různá svěcení, obřady při prosebních průvodech, kladení základního kamene kostelů, udělování tonzury, pasování na rytíře atd.). Téměř vždy zde najdeme postavičku stojícího či sedícího biskupa konajícího ten který popisovaný akt. Tohoto biskupa lze s velkou pravděpodobností ztotožnit se samotným zadavatelem díla, tedy s Albertem ze Šternberka. Z dvaadvaceti takovýchto iluminací je zde Albert devětatdacetkrát vyobrazen v pluviale, třináctkrát pak v kázuli a palliu. Právě vyobrazení biskupa s palliem vedlo některé autory k domněnce, že se v těchto případech jedná o arcibiskupa pražského, snad o Arnošta z Pardubic.⁴⁶⁰ Tato dedukce je zcela mylná už jen z toho důvodu, že byl v době vzniku pontifikálu Arnošt z Pardubic již dvanáct let po smrti. Vysvětlení je mnohem snazší a zcela zjevné. Jak víme, dostal Albert po svém příchodu z Magdeburku od papeže povolení používat pallium i jako obyčejný

⁴⁵⁹To nám prozrazují úvodní slova kodexu na úplném začátku textu. Červeným inkoustem zde stojí tato úvodní formule: „Anno domini millesimo trecentesimo septuagesimo sexto reverendus in Christo pater dominus Albertus de Sternberg quintus episcopus Luthomyslensis olim XXX arciepiscopus Magdeburgensis pontificatus sui anno XX° ad honorem dei omnipotentis et intemerate matris ei virginis Marie hunc librum pontificalem per me Hodiconem scribi mandavit...“ PNP Praha – Strahov, sign. DG I 19, Liber pontificalis Alberti de Sternberg, episcopi Luthomyslensis, fol. 1r.

⁴⁶⁰A. PODLAHA – I. ZAHRADNÍK, *Rukopisy drobnomalbami vyzdobené*, 19/7-8, s. 452.

sufragánní biskup. Ve všech iluminacích se tedy jedná o zpodobnění litomyšlského biskupa Alberta ze Šternberka, bez ohledu na to, zda zobrazovaná postavička pontifika obléká pluviál či pallium.

Svým výtvarným zpracováním je kodex obecně charakterizován jako „...ein Beispiel für die liturgischen Bemühungen am Karlshof...“.⁴⁶¹ Iluminátorem pontifikálu byl zřejmě někdo z okruhu pražské iluminátorské dílny. Jako dílo téhož autora, či přesněji téhož ateliéru, byly analyzovány i iluminace druhého rukopisu vzniklého z podnětu námi sledovaného preláta, takzvané Bible Alberta ze Šternberka či Krakovské bible.⁴⁶² Z toho důvodu se v literatuře o tomto iluminátorovi mluví jako o „Mistrovi rukopisů Alberta ze Šternberka“.⁴⁶³ Vazba biskupa litomyšlského na pražské centrum se však v pontifikálu neodráží pouze v řemeslném zpracování iluminací, nýbrž i obsahově. Litomyšlský biskup, jako jeden z nejvýznamnějších prelátů království, měl být přítomen korunovací krále českého, což je v pontifikálu reflektováno, a to nejen textově. Iniciálu „O“ korunovačního ordo vyplňuje iluminace, na níž je litomyšlský biskup poněkud schematizovaně znázorněn jako jeden ze dvou ordinářů vkládajících korunu na královu hlavu.⁴⁶⁴ Totéž pak platí i pro ordo ke korunovací královny.⁴⁶⁵ V kontextu Albertovy vazby na císaře Karla nacházíme v pontifikálu i jednu vysoce votivní iluminaci v iniciále „T“. Uprostřed výjevu stojí zmrtvýchvstalý Kristus, po jehož levici klečí adorující Albert, po pravici pak v téže poloze sám císař Karel IV.⁴⁶⁶

Pontifikál byl vytvořen nejen pro liturgické potřeby Alberta samotného, ale i pro jeho následovníky na litomyšlském biskupském stolci. Kniha po jeho smrti v diecézi vskutku zůstala a po vyhnání litomyšlského kléru husity se dostala s mnoha jinými bohoslužebnými předměty do vlastnictví premonstrátské kanonie v Louce u Znojma.⁴⁶⁷ Předpokládám tedy, že Albert nenechal vytvořit tento bohatě zdobený kodex a priori pro sebe, ale obecně pro biskupy litomyšlské. Velice silný prvek sebeprezentace na stránkách manuskriptu, projevující se především bezvýjimečnou paritou vyobrazení erbu biskupství litomyšlského s

---

⁴⁶¹ J. KRÁSA, *Pontifikale*, s. 741 s odvoláním na L. SCHMUGGE, *Das Pontifikale*.

⁴⁶² Dle místa dnešního uložení – Biblioteka Jagiellonska, Kraków.

⁴⁶³ Vedle uvedených děl patří do skupiny vytvořů jmenovaného mistra ještě graduál ročovského kláštera. Dost možná byl jeho dílem i nedochovaný viatik Alberta ze Šternberka, o kterém máme jedinou zprávu z roku 1380 (Soudní akta II, s. 75, č. 491). Dílo „Mistra rukopisů Alberta ze Šternberka“ podrobně popisuje Tomáš GAUDEK, *Iluminované rukopisy*.

⁴⁶⁴ PNP Praha – Strahov, sign. DG I 19, Liber pontificalis Alberti de Sternberg, episcopi Luthomyslensis, fol. 161r.

⁴⁶⁵ Tamtéž, fol. 169r.

⁴⁶⁶ Tamtéž, fol. 34v.

⁴⁶⁷ Z těchto důvodů najdeme na dnešních deskách rukopisu nápis „PONTIFICALE ABBATIS LUCENS“. Do loucké kanonie se uchýlili někteří litomyšlští kanovníci, což poukazuje na stále přetrvávající příslušnost některých litomyšlských kanovníků k premonstrátskému řádu.

rodovým erbem šternberským,⁴⁶⁸ tuto tezi nijak nevyvrací. Vždyť opakovaným upozorněním na objednavatele knihy je svým způsobem činěn věčný odkaz a památka tohoto „dobrodince“. Jistě bychom v umístění těchto sebereprezantačních prvků v kodexu našli i stavovskou čest, a snad i notnou dávku ješitnosti, která, jak ještě uvidíme, Albertovi jistě nebyla cizí. Pontifikál má zkrátka osobnost Alberta ze Šternberka připomínat, o tom není sporu. Připomínat si ho však mají právě biskupové litomyšlští, jeho nástupci, kteří budou knihu používat. Náš Šternberk tím činí jakýsi pomyslný „podpis“ za duchovním dílem, které po sobě v Litomyšli zanechal. Nutno přiznat, že to ve své podstatě dílo opravdu bylo.

Nelze se však dívat na historickou postavu jen z jednoho úhlu pohledu. Vypíchnutím náboženského přínosu, který Albert pro litomyšlskou diecézi znamenal, nelze zastínit i druhou tvář jeho osobnosti, která již bude mnohem problematičtější. Pojd'me proto nyní rozebrat vztah námi sledovaného ordináře s tradičně nejproblematičtějším subjektem biskupství, kterým byla katedrální kapitula.

6.2. Albert a litomyšlská kapitula

Viděli jsme již, jak byla litomyšlská kapitula ustanovena a jak se vyvíjela. Klíčovou událost v tomto vývoji představuje především její výše popsany spor s biskupem Janem II. roku 1358. Ačkoliv v něm bylo dosaženo konsensu, nedošly ještě v době nástupu Alberta na litomyšlský stolec (1364) svého naplnění všechny deklarované smírčí kroky. Jedním z nich bylo i pověření litomyšlského biskupa rozdělením hradních budov⁴⁶⁹ na část pro kapitulu a část pro biskupa.⁴⁷⁰ Albert tento úkol provedl podle zcela logického klíče. Listinou z 18. června 1366 totiž rozdělil budovy hradu dle jejich dosavadního užívání. Z formulace vyplývá, že se vlastně nic nezměnilo, pouze došlo k explicitnímu vyřčení a právnímu pojištění provozované skutečnosti.⁴⁷¹ Doslovně je zde psáno, aby kapitula podržela „...illa pars, quam

---

⁴⁶⁸ Každá strana s iluminovanou inicálou je doprovozena dvěma erby umístěnými pod textem. Z čtenářova pohledu vždy vlevo je to zlatý kříž na černém poli, tedy znak biskupství litomyšlského, vpravo pak zlatá hvězda na modrém poli, znak to pánů ze Šternberka.

⁴⁶⁹ Pro budovy bývalého premonstrátského konventu v podobě opevněného hradu nad městem používám zkrácené pojmenování „hrad“. K otázce vývoje a charakteru místa bývalého premonstrátského konventu viz Karel SEVERIN, *Bazilika panny Marie a její význam v dějinách Litomyšle*, in: *Archeologia historica*. Sborník příspěvků přednesených na XXXVII. konferenci archeologů středověku České republiky s hlavním zaměřením na raně středověká centra, jejich podobu a vývoj. Redd. V. Nekuda, Z. Měřinský, P. Kouřil, 30/6, Chrudim 2005, s. 291-301.

⁴⁷⁰ „...distincionem officinarum castri Luthomislensis d. episcopi arbitrio committimus in hiis scriptis.“ RBM VII/1, s. 18, č. 15.

⁴⁷¹ Ztotožňuji se tak se závěrem Dušana Řezaniny, který k tomu uvádí: „Přijal (Albert, pozn. autora) status quo, jenž patrně oboustranně vyhovoval, takže se jednalo toliko o formálně právní stvrzení již zavedené praxe.“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II F.

pro nunc Prior et . . Capitulum predicti inhabitant, vncum antiquo palacio retro chorum...“.⁴⁷² Co si představit pod poněkud obecným obratem „*illa pars*“? Z kontextu je zřejmé, že je tímto slovním spojením myšlena „část“ hradu, tedy nějaká blíže nespecifikovaná zástavba. Vedle toho je zde uveden jakýsi „starý palác“. Krátce řečeno má kapitula podržet dva nemovité objekty: 1) budovu, která není nijak pojmenována ani blíže určena, pouze je uvedeno, že ji až doteď držela, 2) „starý palác“ za chórem.⁴⁷³ Řečené uskupení budov sahá prý až ke scholastikově bráně. Tento tandem zřejmě tvořil fyzicky homogenní, celistvou polovinu hradu,⁴⁷⁴ z níž si Albert vyměňuje pouze držbu sýpky, která se nachází uvnitř této kapitulní frakce a je v ní jediným biskupským majetkem.⁴⁷⁵ Sobě a svým následníkům ve funkci litomyšlského biskupa pak Albert uděluje v užívání kromě již řečené sýpky „nový palác“ „...*quam nunc inhabitamus...*“.⁴⁷⁶

V pravdě všechna tato určení přinášejí více otázek než odpovědí. Předně jsou kapitule uděleny dvě budovy. Onen starý palác, pod kterým jsme schopni si představit nějakou starší budovu starého hradu, a pak ona blíže nespecifikovaná budova, až doposud držená kapitulou. František Jelínek a Zdeněk Nejedlý tento objekt intuitivně ztotožňují s budovou starého premonstrátského konventu,⁴⁷⁷ která zřejmě při vzniku biskupství přešla do vlastnictví nástupnické instituce. To se jeví jako dosti pravděpodobné, leč ne zcela dokazatelné. Je však třeba s tímto závěrem operovat jako s nejpravděpodobnější eventualitou. Složitější otázkou ovšem je, zda v této budově stále ještě přebývali premonstráti, nebo už sloužila jen katedrálám kanovníkům. V první kapitole jsme viděli, že premonstráti v Litomyšli zůstali jako jakýsi rezervoár duchovních pro doplňování katedrál, tudíž je logické, že museli někde bydlet. Ve výše uvedeném citátu však čteme, že má budova připadnout „převorovi a kapitule“. O premonstrátech zde není žádná zmínka. Snad jen v naraci rozebíraného dokumentu lze najít jisté vodítko, neboť za „...*Prior et Capitulum Ecclesie ... Luthomusslensis...*“ je připsáno „*et fratres*“.⁴⁷⁸ Pokud však touto neznámou budovou opravdu

---

⁴⁷² CDM IX, s. 352, č. 435.

⁴⁷³ Tím je myšlen chór katedrály Panny Marie, která byla součástí hradu. Viz níže.

⁴⁷⁴ Podrobnější popis celého kapitulního komplexu hradní zástavby nám skýtá mladší listina biskupa Jana IV. Železného z 19. srpna 1398, v které se, vedle finálního rozdělení důchodů litomyšlského panství, dopátráme jisté konfirmační části, jež se vztahuje právě na rozdělení hradu. CDM XII, s. 427, č. 483.

⁴⁷⁵ „...*excepto solo granario...*“ CDM IX, s. 352, č. 435.

⁴⁷⁶ Tamtéž.

⁴⁷⁷ F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 170; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 150. Že se jedná o budovu starého premonstrátského konventu, by bylo logické i v souvislosti s popisem kapitulní části hradu v oné pozdější konfirmaci z roku 1398 (pozn. č. 474), která kapitulní prostory uvádí jako přilehlé sakristii a ambitu katedrály: „...*illam ... partem, que est ab uno latere contigua sacristie et ambitui ecclesie...*“ CDM XII, s. 427, č. 483. Tento ambit je bezpochyby reliktem starého klášterního schématu budov kolem kostela Panny Marie. V tomto světle je nasnadě domnívat se, že právě námi zkoumaná budova byla, kromě samotného ambitu, sakristie a katedrály, jádrem onoho starého premonstrátského komplexu.

⁴⁷⁸ CDM IX, s. 352, č. 435.

bylo sídlo zbylých řeholníků, proč je s odvoláním na dosavadní fungování přiděleno k užívání kapitule? Proč zde nejsou premonstráti explicitně uvedeni? Tato otázka by vyžadovala hlubší rozbor celé problematiky litomyšlských premonstrátů v době biskupství, tudíž na ni zde nelze uspokojivě odpovědět.

Ani archeologie nám v otázce litomyšlského hradu příliš nepomůže. S ohledem na okolní zástavbu je dnes jedinou přesně analyzovanou a analyzovatelnou stavbou v areálu hradu někdejší katedrála panny Marie. Dřívější románská bazilika premonstrátského kláštera byla jádrem hradního komplexu nad městem, což je dosti atypickou skutečností. Ztotožňuji se proto se závěry Karla Severina, který tvrdí, že hrad vznikl z opevněného kláštera a nikoliv ze starého přemyslovského hradiště, jak je v literatuře často uváděno.⁴⁷⁹ Archeologický průzkum z let 1958-1960 prokázal přestavbu původní baziliky, povýšené roku 1344 na katedrálu, v gotickém slohu.⁴⁸⁰ O časovém určení této přestavby panují mezi archeology a historiky umění rozpory.⁴⁸¹ Ty by však mohly být eliminovány, kdyby byl důkladněji prostudován námi již několikrát omílaný notářský instrument o rozhodnutí sporu biskupa s kapitulou z října 1358. Kapitula si zde totiž, mimo jiné, stěžovala i na skutečnost, že Jan ze Středy věnoval značné prostředky na stavbu augustiniánského konventu, aniž by náležitě financoval opravné práce v areálu hradu. Právě o přestavbě baziliky Panny Marie je zde řečeno, že je již téměř dokončena. To však prý neplatí o zbytku hradu, na jehož opravu má biskup více dbát.⁴⁸² Snad není pochyb, že zde čteme právě o té, na příkladu baziliky archeologicky dokázané, gotické přestavbě a vidíme, že v říjnu 1358 ještě nebyla úplně dokončena.⁴⁸³

Přestavována evidentně nebyla jen bazilika, nýbrž celý hradní komplex. Z této gotické přestavby hradu asi pochází i onen „nový palác“, který si pro své rezidování ponechal Albert ze Šternberka. Jednalo se tedy tou dobou zřejmě o novostavbu. Asi stával zčásti na místě

---

⁴⁷⁹ K. SEVERIN, *Bazilika panny Marie*, s. 295.

⁴⁸⁰ Květa REICHERTOVÁ, *Odkrytí a výzkum románské baziliky v areálu litomyšlského zámku*, In: Památková péče, 22/6, 1962, s. 171-176, zde s. 174.

⁴⁸¹ Květa Reichertová tvrdí, že „...přestavba litomyšlské katedrály byla ukončena nejspíše v první polovině 14. století...“ TÝŽ, *Litomyšl*, Praha 1977, s. 24. Anežka Merhautová Livorová oproti tomu klade dobu přestavby do třetí čtvrtiny 14. století. Květa REICHERTOVÁ – Anežka MERHAUTOVÁ LIVOROVÁ, *Počátky monumentální architektury v Litomyšli*, in: Umění, 38/14, 1966, s. 317-333, zde s. 332.

⁴⁸² „...chorus novus ibidem in Luthomisl, qui est in magna parte erectus, nec non muri, qui corruerunt et precipicium minantur, verum eciam domus, turres ecclesie, campane maiores et alia edificia, que d. episcopus debet edificare et reformare...“ RBM VII/1, s. 16, č. 15.

⁴⁸³ Polemizují proto se závěry Květy Reichertové (pozn. č. 481) i s jejím tvrzením, že se nám „o průběhu přestavby nezachovala žádná písemná zmínka“ K. REICHERTOVÁ, *Litomyšl*, s. 24. Mnohem reálněji se však v tomto světle jeví hypotéza Anežky Merhautové Livorové (pozn. č. 481).

dnešního renesančního zámku, k jehož výstavbě v 16. století bylo použito části obvodového zdiva tohoto nového, biskupského paláce.⁴⁸⁴

Po tomto pokusu o stručnou rekonstrukci fyzického rozložení litomyšlského hradu je třeba položit si zásadní otázku. Proč bylo vůbec potřeba přikročit k rozdělení budov? Již na začátku rozboru tohoto problému jsme si vyvodili, že se jednalo více méně o potvrzení dosavadního stavu. Vedl tedy kapitolu strach z rozpínavosti biskupského úřadu k tomu, aby si tento stav smluvně pojistila? Snad ano. Ale proč až v červnu 1366, když byla tato smlouva deklarována již o osm let dříve, v říjnu 1358? Domnívám se, že impulzem k tomu byla právě osoba Alberta ze Šternberka. Roku 1358 trápily kapitolu jiné, výše již dosti rozebrané, problémy, nikoliv však rozdělení prostor hradu, neboť Jan ze Středy, věnující se především své kariéře u císařského dvora, v Litomyšli téměř nepobýval. První biskup Jan I. byl zase bývalý opat, tudíž jedinec uvyklý společnému životu uprostřed klášterní komunity, čehož byl život v litomyšlském „premonstrátském biskupství“ obrazem. Nebylo tedy doposud zapotřebí jasného rozdělení obytných a úředních prostor biskupství. Albert však nebyl ani řeholník, spokojující se se společným životem na způsob života řádového uprostřed své kapituly, ale nebyl ani typem permanentně nepřítomného ordináře. Souhlasím se Zdeňkem Nejedlým, který tvrdí, že „*Albert ze Šternberka ... opravdu v Litomyšli bydlil.*“⁴⁸⁵ Právě rozdělení hradních budov lze vnímat jako nepřímý důkaz toho, že Albert, i přes své povinnosti u dvora a na rodových statcích, v Litomyšli, na rozdíl od svého předchozího působení ve Zvěříně, skutečně rezidoval. Na tuto hypotézu bylo již upozorněno výše v souvislosti se skutečností, že Albert v době svého prvního působení ve funkci biskupa litomyšlského pobýval mnohem méně na císařském dvoře než v době svého předešlého úřadu. Tedy nejen ze strany kapituly, ale i ze strany biskupa mohl vzejít podnět k tomu, vyjasnit si situaci ohledně společné rezidence. Albert ze Šternberka se tak stává prvním Karlovým prelátem-diplomatem koexistujícím s litomyšlskými premonstrátsky orientovanými strukturami zdejší kapituly v každodenním životě (na rozdíl od Jana ze Středy), čehož je rozdělení hradu zcela logickým důsledkem.

---

⁴⁸⁴ Z pozdější konfirmace z roku 1398 (pozn. č. 474) víme, že součástí nového paláce byla i kaple svatého Quirina. CDM XII, s. 427, č. 483. (Není známo, zda tato kaple byla součástí řečeného paláce už roku 1366. Albertova listina jí totiž neuvádí. CDM IX, s. 352, č. 435.) Kaple zasvěcená téměř světcí je součástí i dnešního renesančního zámku. Z architektonického hlediska se jedná o slohově nehomogenní prvek ke zbytku zámku, neboť kaple vykazuje silně gotizující charakter. Obvodové zdivo této kaple je tudíž s velkou pravděpodobností zbytkem onoho nového paláce. Tento nový palác později obývali Kostkové z Postupic, proto se můžeme v literatuře setkat i s označením „kostkovský palác“. Rozebírá K. REICHERTOVÁ, *Odkrytí a výzkum*, s. 175; *TÁŽ, Litomyšl*, s. 42; *TÁŽ, Vývoj historického jádra města Litomyšle*, in: *Středověká archeologie a studium počátků měst. Sborník příspěvků přednesených na celostátní konferenci středověkých archeologů v Hradci Králové*. Ed. M. Richter, Praha 1977, s. 164-174, zde s. 169.

⁴⁸⁵ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 150.

Poté, co Albert ze Šternberka vyřešil rozdělení hradních budov, stál před ním úkol arbitra v otázce majetkového problému. Již od časů hospodářské krize litomyšlského kláštera v první polovině 14. století,⁴⁸⁶ tedy nedlouho před vznikem biskupství, existovaly určité nejasnosti ohledně hranic některých pozemků litomyšlského klášterního panství. Šlo o pozemky, které zastavil litomyšlský premonstrátský konvent právě v období řečené krize sousednímu benediktinskému klášteru v Podlažicích u Chrudimi. Majetky, zatížené těmito nejasnostmi, připadly po zřízení biskupství a všech majetkoprávních transakcích litomyšlské kapitule. Albert byl roku 1366 z postu pontifika povinován rozsouzením těchto nejasností. 3. října toho roku vydal rozřešení formou notářského instrumentu, jímž stanovuje u přítomnosti podlažického opata Domaslava a litomyšlské kapituly potok Borovici a kopec, na němž pramení říčka Desná, jako mezníky majetku podlažického z jedné a kapitulního z druhé strany.⁴⁸⁷ Albert tento rozsudek vynesl po doporučení svého oficiála, jakožto zástupce a poradce biskupa ve věcech soudních. Litomyšlským oficiálem byl v této době Mikuláš z Jičina.⁴⁸⁸ O tomto muži bude pojednáno níže.

Je to vpravdě první informace od doby vzniku biskupství, kterou o těchto starých a údajně přetrvávajících sporech máme. Buďto se nám o nich z období mezi lety 1344 a 1366 jen nezachovala žádná zmínka, nebo byl problém v této době zcela zastíněn potřebou výše popisované konsolidace správních struktur nové diecéze a s tím souvisejícími neshodami kapituly s biskupem. Ať už je pravda kdekoliv, vysvítá nám z toho, že Albert ze Šternberka neurčil řečenou hranici zcela ideálně, neboť byl spor otevřen znovu 17. listopadu 1368 už za biskupa Petra Jelita. Nespokojenost vzešla ze strany podlažického kláštera, na základě čehož se nabízí otázka: přiklonil se snad Albert ve svém rozhodčím výroku příliš až nespravedlivě na stranu územních požadavků své katedrální kapituly? S přihlédnutím ke všem okolnostem si ale musíme vzápětí odpovědět, že to asi nebyl ten pravý důvod, proč se benediktini proti Šternberkovu rozsudku odvolali. Mnohem pravděpodobnější je, že Albertův soud nebyl zcela pregnantní, tudíž se mohl zdát právně nedostačující. Mladší listina z listopadu 1368 totiž zásadně neprotiřečí Albertovu rozsudku, spíše ho upřesňuje.⁴⁸⁹ Není ani příliš pravděpodobné,

---

⁴⁸⁶ Blíže viz tamtéž, s. 88-90.

⁴⁸⁷ MZA Brno, fond E 6 – Benediktini Rajhrad, i. č. 385. Rozebírají: F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 173; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 151.

⁴⁸⁸ Mikuláš je, vedle notáře Petra, syna Jana z Krasejovic, uveden v listině jako její vystavitel. MZA Brno, fond E 6 – Benediktini Rajhrad, i. č. 385.

⁴⁸⁹ Stále zde figurují Albertem stanovené hraniční body, tedy potok Borovice a vrch, na němž pramení řeka Desná. Snad jen tento samotný kopec, který měl dřívějším Albertovým soudem připadnout kapitule, má být nyní v majetku kláštera podlažického. Dále jsou hranice konkretizovány smrkem na pravém břehu říčky Desné, který je vzdálen 1113 laktů pod řečeným kopcem. Hranice prý mají být tentokrát vyznačeny kamennými mohylami a zářezy na stromech. (Ke stanovení a přesnému popsání hranic byla tentokrát stanovena komise sestávající z Dluhomysla, kustoda litomyšlské kapituly, litomyšlského měšťana Bruna, Havla, probošta podlažického, a

že by měl Albert zvláštní chuť litomyšlské katedrální kanovníky nějak zvlášť protežovat. Vztahy mezi biskupem a kapitulou vykazovaly totiž stále velice nevraživý charakter, jak již bylo započato za Albertova předchůdce Jana II. ze Středy. Někdy touto dobou se totiž Albert s litomyšlskými katedrálními kanovníky nepohodl a tato nesvornost přetrvávala po zbytek času obou jeho litomyšlských pontifikátů. Pojďme si tedy deklarované spory podrobněji rozebrat.

Ze vsi Abštorf,⁴⁹⁰ jež připadla ustanovením Přeclava z Pogorelly 16. října 1347 do užívání kapitule,⁴⁹¹ si prý počal Albert nárokovat v době svého prvního litomyšlského episkopátu jakýsi důchod z kuřat a ovsa.⁴⁹² Nevíme přesně, kdy se tak stalo ani proč tak Albert učinil. O celém incidentu se dozvídáme až z narace listiny Albertova prvního nástupce Petra Jelita ze 4. dubna 1369. Tuto listinu potvrdil 13. července 1370 i arcibiskup Jan Očko z Vlašimi a nechal ji vložit do knih erekčních.⁴⁹³ Petr tímto dokumentem kapitule přiznává, že byl řečený důchod biskupem Albertem usurpován neprávem a osvobozuje proto kapitulní ves Abštorf od tohoto Albertem stanoveného biskupského desátku.⁴⁹⁴ Nezdá se tedy, že by existoval pro Šternberkovo jednání nějaký právní podklad. V žádných výše popsaných organizačních ustanoveních právního systému litomyšlského biskupství⁴⁹⁵ nenacházíme jakoukoli formuli, která by biskupa k takovémuto počínání opravňovala. Formálně byl tento „přehmat“ připsán Petrem Jelitem na vrub špatných rádců jeho předchůdce.⁴⁹⁶ Vždyť byl Albert tou dobou arcibiskupem magdeburským a neslušelo by se otevřeně odsuzovat chování tak významného preláta a politika. Co však byla pravá pohnutka onoho uchvácení abštorfských důchodů, je pro nás velkou neznámou.

Z pozdějších zpráv vyplývá, že si Albert počínal ve vztahu ke kapitule svárlivě i v době svého druhého působení v Litomyšli. Je znám papežský mandát z 16. dubna 1372, jímž Řehoř XI. úkoluje arcijáhna pražského prošetřením jakýchsi bezpráví, která prý vznikla litomyšlské kapitule ze strany biskupa Alberta ze Šternberka a která litomyšlští kanovníci

---

Viléma Křeše ze Smrček. Kdyby se snad tito nemohli na něčem dohodnout a nastala by patová situace, má být do komise přijat jako pátý hlas jistý rytíř Albert z Jarošova.) Jako vystavitel listiny je zde uveden Petrův litomyšlský oficiál Albrecht. SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML, oddělení I a, Listiny, i. č. 17. Rozebírají F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 177; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 153.

⁴⁹⁰ Lat. „*abbatis villa*“, dnes Opatov.

⁴⁹¹ CDM VII, s. 540, č. 735.

⁴⁹² „...*census pullorum et avenae de villa Absdorff*...“ Libri erectionum I, s. 77, č. 158.

⁴⁹³ Tamtéž.

⁴⁹⁴ „...*relatione percepimus, quod de . . pullorum s. avenae censibus nullus nobis jus competat . . pro eo, ne . . fratribus nostris . . a nobis . . in posterum . . incommodum oriatur: praedictos fratres . . , videl. capitulum nostrum nec non . . villam nostram Apsdorff a . . solutione pullorum et avenae . . absolimus*...“ Tamtéž.

⁴⁹⁵ Právně-správní a majetkové předpisy pro litomyšlské biskupství jsou stanoveny nejprve v oné listině Přeclava z Pogorelly z 16. října 1347, kterou je biskupství uspořádáno (CDM VII, s. 541, č. 735), některá ustanovení ohledně vztahu biskupa s kapitulou jsou pak revidována či upřesněna v rozhodčí listině sporu biskupa s kapitulou z 5. října 1358 (RBM VII/1, s. 16-18, č. 15).

⁴⁹⁶ „...*pravorum ... consilio*...“ Libri erectionum I, s. 77, č. 158.

vznesli k papežské kurii.⁴⁹⁷ Není zde přesně popsáno, na jaká bezprávi si kapitula konkrétně stěžovala. Dokument pouze říká, že se jednalo o porušení výše dosti rozebraných rozhodčích nařízení z října 1358.⁴⁹⁸ Je velice pravděpodobné, že jedním z oněch bezpráví byl i spor o Abštorf, který Albert ze Šternberka po svém druhém příchodu do Litomyšle znovu otevřel. Ještě Albertův druhý nástupce ve funkci litomyšlského biskupa, Jan III. (1380-1388), považoval totiž za nutné incident dořešit, a tak 31. prosince 1380 vydal definitivní rozřešení této hádky, kterým kapitolu odškodnil.⁴⁹⁹ V tomto prameni se Jan III. zmiňuje, kromě již řečeného Albertova usurpování důchodu z Abštorfu, i o skutečnosti, že nechal jeho předchůdce na kapitulních statcích u jmenované vsi vybudovat ke svému užítku veliký rybník⁵⁰⁰ jménem Šternteich (Hvězda).⁵⁰¹ Ve výše uvedené listině Petra Jelita z dubna 1368, jež je reakcí na spor o Abštorf v době Albertova prvního pontifikátu, však tento rybník ještě zmíněn není. Lze tudíž předpokládat, že ho Albert nechal postavit až v době svého druhého působení na litomyšlském stolci. Pravděpodobně tak po svém návratu do funkce biskupa litomyšlského porušil Petrovo, arcibiskupem pražským potvrzené, rozhodnutí o vrácení všech práv v Abštorfu kapitule a znovu se považoval za pána této vesnice sám. Prosincová listina biskupa Jana III. nám také prozrazuje, že byl Albert za tyto protiprávní kroky v období svého druhého litomyšlského pontifikátu sankcionován arcibiskupem Janem Očko z Vlašimi. (Úkolu rozhodčího se tedy podle všeho nezhostil papežem pověřený arcijáhen pražský, nýbrž sám pražský metropolita.) Pokuty, jimiž arcibiskup Alberta ztrestal, však už nestihl tento litomyšlský pontifik kvůli nenadálé smrti zaplatit, pročež tedy musel jeho nástupce Jan III. kapitolu dodatečně odškodnit.

V listině Jana III. už nenalezneme výmluvy na Šternberkovy špatné rádce, jak tomu bylo v narovnání Petra Jelita, nýbrž je Albertovo počínání označeno Janem přímo jako

---

⁴⁹⁷ MBV IV č. 454.

⁴⁹⁸ V naraci je věnován značný prostor popisu geneze celého majetkoprávního a právně-správního napětí mezi kapitolou a biskupem na litomyšlském panství. Je zde připomenuto, že nejnovější ustanovení těchto právních zásad bylo kodifikováno v rozhodnutí Arnošta z Pardubic a Jana Očka z Vlašimi z října 1358 (viz výše). Je zřejmé, že je zde onen rozsudek z října 1358 pojímán jako právní kodex panství, ačkoliv se jedná svým způsobem jen o novelizaci staršího ustanovení Přeclava z Pogorely z října 1347, jak již bylo popsáno. Pokud je tedy Albert kapitolou napadán za nedodržování zásad onoho rozsudku z roku 1358 („...*Albertus, episcopus Luthomuslensis, nitens contra predictam pronunciacionem venire...*“ Tamtéž, s. 260), nejsou tím myšlena jen novelizovaná ustanovení, nýbrž i právní zásady z roku 1347, která nebyla mladší listinou změněna a zůstala tedy v platnosti.

⁴⁹⁹ Odškodnil ji postoupením rycht ve vsích Abštorfu (Opatově), Dětrichově, Trstěnici, Chmelíku, Cerekvici a Kornicích. CMD XI, s. 187. č. 208.

⁵⁰⁰ „...*cum reverendus vir dominus Albertus felices recordacionis predecessor noster immediatus capitulo nostro multas displicencias ipsum capitulum et ipsius homines exacciano piscinam in ipsius capituli agris videlicet in villa abbatis dicta Absdorf exstruendo fecisset...*“ Tamtéž.

⁵⁰¹ „...*piscinam Sterntaich...*“ Tamtéž. Z německého *Stern*, tedy hvězda. Hvězdu mají Šternberkové ve svém znaku. Dnes se pro rybník používá českého pojmenování *Hvězda*.

krádež.⁵⁰² Však už byl také mocný pán ze Šternberka tou dobou mrtev! Proč ale to všechno? Proč si Albert nezaložil rybník na bohatších a rozsáhlejších statcích biskupských? Udělal to z čisté chamtivosti? Nebo snad chtěl před neustále nespokojenou a vzpurnou kapitulou demonstrovat svou moc po jemu vlastním panském způsobu? Nevíme. Za zamyšlení však stojí skutečnost, že byl Albert ze Šternberka prvním šlechticem na postu litomyšlského biskupa.⁵⁰³ Nezdá se tedy tak nereálné, že chtěl vleklý spor biskupa s kapitulou řešit manifestací své moci opřené o příslušnost k jednomu z nejvýše postavených rodů českého království. Vždyť i pojmenování rybníku, jenž založil na statcích kapituly, podle svého rodového znamení, hvězdy, působí jako jakési symbolické gesto hospodářsko-mocenské nadřazenosti a svrchovanosti. O tom všem však můžeme pouze spekulovat.

Špatné vztahy mezi litomyšlskou kapitulou a Albertem se však neomezovaly jen na tento jeden incident. Ostatně už onen papežský mandát z 16. dubna 1372 hovoří, jak jsme si řekli, obecně o porušování práv. Kdyby se jednalo jen o důchod a rybník v Abštorfu, nebyl by asi svár vznesen až na nejvyšší soudní instanci. Zachoval se nám pramen, který sporný vztah Alberta s kapitulou poněkud konkretizuje a odhaluje nám tak celou jeho šíři. Jedná se o rozhodčí listinu v podobě notářského instrumentu vydanou dne 5. srpna 1378 arcibiskupem Janem Očkem z Vlašimi (ani v tomto případě spor neřešil papežem pověřený pražský arcijáhen, nýbrž opět metropolita).⁵⁰⁴ O Abštorfu zde není sebemenší zmínky.⁵⁰⁵ Jsme však zevrubně informováni o jiných konfliktech Alberta ze Šternberka s kapitulou, které se přihodily v době jeho druhého působení v Litomyšli.

„*Primo et ante omnia*“⁵⁰⁶ nabádal Jan Očko z Vlašimi Alberta, aby s kanovníky nakládal otcovsky a dobrotivě a tito aby zase byli biskupovi řádně poslušní. Po této poněkud obligátní pohrůžce však pražský metropolita přikročil k nařízením, z kterých lze vyčíst konkrétní sporné body. Albertovi připomněl, aby nejmenoval nové kanovníky a preláty⁵⁰⁷ bez svolení kapituly. Lze se tedy domýšlet, že je toto připomenutí reakcí na nějaké pramenně

---

⁵⁰² Je zde řeč o věcech, které jsou Albertem odcizeny: „...*res per ipsum ablatas*...“ Tamtéž.

⁵⁰³ O původu Jana I. panují spory (Aleš Zelenka mu připisuje příslušnost k rodu pánů z Dražic. Aleš ZELEŇKA, *Die Wappen der Böhmen und Mähren Bischofssitz*, Regensburg 1979, s. 86-87. Tato Zelenkova teze však byla vyvrácena. Shrnuje P. R. POKORNÝ, *Biskupství litomyšlské*, s. 82.). V pramenech je Jan I. uváděn vždy bez přídomku. Pravděpodobně tedy šlechticem nebyl. Jan ze Středy byl měšťanského původu.

⁵⁰⁴ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML, oddělení I a, Listiny, i. č. 18. Jedná se o notářský instrument, jehož písařem je Jan Welfin z Pomuku, předobraz svatého Jana Nepomuckého. Rozebírá M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 46-47.

⁵⁰⁵ Proto asi nelze tento dokument ztotožnit s oním nedochovaným narovnáním sporu o Abšorf (víme o něm jen ze kvůli zmínce Jana III., který se na něj v prosinci roku 1380 odkazuje, viz výše), jež prý bylo provedeno tímž soudcem. Uvádím proto oba smírčí soudy zvlášť, bez poukazu na jakoukoliv závislost.

⁵⁰⁶ SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML, oddělení I a, Listiny, i. č. 18.

⁵⁰⁷ Řeč je zde o kanovnících a převorovi (tamtéž). Domnívám se však, že je převor uveden jako nejvyšší zástupce kapitulních prelátů. Není totiž důvod, aby se pravidlo na zbývající tři preláty (kustoda, scholastika a kantora) nevztahovalo.

nedoložené Albertovo investování nového kapitulára či preláta proti vůli kanovníckého sboru. Nelze se však s jistotou dopátrat toho, o jakého konkrétního kanovníka či kanovníky se jednalo. Pro střídmost pramenů nejsme schopni sestavit jasný obraz personálních změn v kapitule. Řadoví kanovníci jsou v listinném materiálu uvedeni zcela výjimečně. Jediné, co lze v omezené míře postřehnout, jsou některé změny na postech kapitulních prelátů. V době Albertova druhého působení v Litomyšli můžeme počítat s jednou či dvěma změnami ve funkci převora, jednou, dvěma či třemi změnami ve funkci kustoda, jednou či dvěma změnami ve funkci kantora a s žádnou, jednou či dvěma změnami ve funkci scholastika.⁵⁰⁸ Možná právě některá z těchto změn byla důvodem onoho arcibiskupova pokárání.

Dále se listina zmiňuje o biskupských veřejných lázních, které prý Albert v Litomyšli založil ke škodě starších lázní kapitulních.⁵⁰⁹ Jan Očko nařídil Albertovi, aby své lázně buďto zrušil, nebo aby za jejich provoz platil kapitule roční odškodné dvě kopy grošů. Jakou možnost si Albert vybral, pokud tedy vůbec rozsudek uposlechl, není známo. Žádnou další zprávu o těchto lázních totiž nemáme. Dále arcibiskup Jan uvádí, aby litomyšlský pontifik nebránil kanovníkům, kdyby tito chtěli někoho ze svého středu poslat na studie. Dále aby kapitule nestál v cestě při doživotním odprodeji (tedy doživotní zástavě) jejich prebend a odkazů,⁵¹⁰ aby nevyžadoval od rychtářů kapitulních vsí žádné desátky, ale též připomněl, že jsou tito rychtáři biskupovi povinováni odvodem vojenské síly. Dále pražský metropolita určil, aby Albert netrpěl svým poddaným sběr dříví v kapitulních lesích. Na druhé straně je zde proklamováno, že mohou všichni lidé na panství, ať už poddaní biskupa či kapituly, mlít a kupovat dříví či jiné zboží, kde chtějí.⁵¹¹

---

⁵⁰⁸ Není jisté, zda Albert v době svého druhého litomyšlského pontifikátu zastihl ve funkci převora Mikuláše, kustoda Radimíra a scholastika Sivolda, o nichž máme poslední zprávu z 23. července 1371 (CDM XI, Nachträge, s. 555, č. 8), kdy byl biskupem litomyšlským ještě Petr Jelito. V době Albertova působení jsou bezpečně doloženi: převorové Oldřich (doložen 1272, MBV IV/1, č. 402) a Dluhomil (doložen 1374-1383), kustodi Jan (doložen 1377) a Řehoř (doložen 1379), kantoři Jan (doložen 1371-1377) a Jindřich (doložen 1379), scholastik Ondřej (doložen 1377-1379). Sumarizuje Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 280-281. S jistotou tedy lze tvrdit jen to, že se za Albertova druhého litomyšlského pontifikátu odehrála jedna změna ve funkci převora, jedna změna ve funkci kustoda a jedna změna ve funkci kantora.

⁵⁰⁹ Kapitulní lázně na tzv. „německém předměstí“ jsou v pramenech nazývány lázněmi německými. Biskupské lázně, na opačné straně města na tzv. „českém předměstí“, jsou naopak zvány lázněmi českými. Rozebírá Nejedlý. Tamtéž, s. 164.

⁵¹⁰ „...pronunciamus, ut dominus Episcopus non prohibeat vendere porciones seu prebendas ad alienus vite tempora, maxime si utilitas hoc exposcit, maior pars Capituli consentit ... item ut dominus Episcopus non impediatur legata seu testamenta pro Capitulo et Ecclesia ... vendere...“ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML, oddělení I a, Listiny, i. č. 18. Fenomén pronajímání obročí je díky knihám konfirmačním plošně postřehnutelný u diecéze pražské, nikoliv však u diecéze litomyšlské. V litomyšlské diecézi lze toto pronajímání sledovat jen skrze mladší nesoustavné zmínky, jak činí Josef KURKA, *Poznámky k spisu Dra Zdeňka Nejedlého „Dějiny města Litomyšle a okolí“ díl I. do roku 1421 (Z roku 1903)*, Praha 1912, s. 14-17.

⁵¹¹ „...ut homines tam ipsius (Episcopi, pozn. autor) quam Capituli molant ubi volunt, emant ligna et res alias ubi volunt...“ SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML, oddělení I a, Listiny, i. č. 18.

Poprvé se v tomto narovnání Jana Očka z Vlašimi dozvídáme, že mají kanovníci biskupovi přispívat dvě kopy grošů na náklady spojené s vizitací, biskup však nesmí po nich žádat více. Pokud je toto nařízení obrazem předešlé skutečnosti, tedy pokud Albert za vizitaci od kapituly opravdu vymáhal nějakou větší částku, nelze mu to přičíst jako právní prohřešek. V žádném předešlém narovnání právně-správních vztahů (ani z října roku 1347, ani z října roku 1358) totiž není financování vizitací explicitně stanoveno. Pokud je mi známo, představuje tato zmínka první legislativní opatření daného problému. Dosavadní literatura formulaci téhož nařízení připisovala až pozdějšímu narovnání z roku 1398.⁵¹² Zde však vidíme, že byla daná skutečnost řešena už za Alberta ze Šternberka a ono mladší ustanovení tak ztělesňuje pouze konfirmaci již dříve kodifikovaného normativu. Dodržování všech těchto arcibiskupských ustanovení bylo pojištěno pokutou 300 kop grošů v případě jejich porušení.

Jak vidíme, arcibiskup pražský ustanovil mnohé. Svým způsobem se zde potýkáme s dokumentem podobného, ačkoliv méně komplexního, jurisdikčně-legislativního rázu, jako jsou ona, již mnohokrát zmiňovaná, narovnání z let 1347 a 1358. Nevíme však s jistotou, zda mají všechna v instrumentu uvedená nařízení své opodstatnění v reálných Albertových prohřešcích vůči kapitule. Kromě sporu o lázně, které z podstaty řešeného problému musely být vskutku postaveny, se rozhodčí listina neopírá o žádná přesná vyličení oněch údajných sporů.⁵¹³ Nevíme tudíž, které z výše popsaných bodů jsou reálné smírčí soudy a které pouze preventivní pohružky či kodifikace zvykové praxe. Očividně však existoval strach, aby k vyličeným prohřeškům do budoucna nedocházelo. Jeví se tedy, že žil biskup Albert ze Šternberka s kapitulou ve velice nevlídném vztahu, za který lze dle všeho přičíst vinu především jemu. Pokud jsme ve sporu o Abštorf mohli s trochou představivosti vidět jakousi disciplinační tendenci biskupa, pak se ostatní vzorce jeho chování, jež nám vyplývají byť třeba jen z části arcibiskupských rozsudků a ustanovení, jeví jako obyčejná snaha Alberta ze Šternberka o samovládu v biskupství a o vlastní obohacení na úkor katedrální kapituly.

Jistou formou příkoří by se daly nazvat i průtahy, které prý Albert dělal ve věci dosazení litomyšlského kanovníka Radimíra na faru ve Svitavách. Svitavská plebanie byla jednou z oněch osmnácti farností, které připadly rozhodčí listinou z října 1358 k užívání kapitule. Biskup litomyšlský však na těchto farách disponoval podacím právem a musel proto nového faráře vždy formálně potvrdit.⁵¹⁴ Menší část z těchto far, mezi nimi i Svitavy, pak ordinárně nespadala do diecéze litomyšlské, nýbrž do diecéze olomoucké, takže finální

---

⁵¹² F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 224; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 198.

⁵¹³ Naraci dokumentu tvoří pouze obšírné konstatování, že spory v biskupství opravdu panují a je tedy potřeba je řešit. SOkA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML, oddělení I a, Listiny, i. č. 18.

⁵¹⁴ RBM VII/1, s. 16-17, č. 28. Rozebráno v pozn. č. 119.

instalace jejich farářů náležela olomouckému biskupovi. A právě kvůli tomu se o svitavském incidentu dozvídáme. Olomoucký ordinář Jan ze Středy totiž osobně žádal svého přítele Alberta, aby kapitulou navrženého kanovníka Radimíra za svitavského faráře potvrdil a zbytečně věc nezdržoval.⁵¹⁵ Zřejmě byl o tuto přímluvu žádán litomyšlskou kapitulou, která u něho hledala zastání. Jak věc dopadla, nevíme. Incident proběhl asi někdy kolem roku 1375. Tuto dataci odvozují od Albertaova pobytu v Římě, při kterém mu Janův přímluvný list zřejmě přišel. Olomoucký biskup zde totiž přeje Albertovi šťastný návrat z Věčného města.

Jaksi kontroverzně se však k těmto všem nastíněným hádkám jeví některé Šternberkovy kroky, jimiž kapitolu naopak povznesl. Nejedná se sice o přílišné povznesení hospodářské, ale zato o zásadní povznesení sociální a náboženské, což bychom neměli v kontextu církevních dějin upozadřovat. S většinou těchto Albertových kroků byl čtenář obeznámen již v minulém oddíle, zabývajícím se Albertovým vlivem na liturgii a kultiku litomyšlské diecéze. Proto tyto závěry jen stručně shrňme. Velice prestižním aktem musela být pro sbor litomyšlských katedrálních kanovníků například ona translace ostatků svatého Viktorína v říjnu roku 1376. Je zřejmé, že chtěl Albert tímto krokem dodat svému biskupství určitého lesku, což se konečně odráží ve jmenování tohoto světce patronem diecéze. Po sociální stránce však tím povznášel hlavně katedrální kanovníky, kteří byli hlavními duchovními ostatky obohaceného litomyšlského kostela. Stejně tak nadání litomyšlské katedrály ke svátku Zvěstování Panně Marii, jež bylo uskutečněno skrze šternberské augustiniány v únoru roku 1376, je krokem nanejvýš milostivým vůči kapitule litomyšlské. Plynují jí tím sice určité bohoslužebné závazky, ale zároveň tím byli kanovníci každoročně finančně odměňováni, nemluvě o významu katedrálního liturgického cyklu, který byl tímto nadáním značně obohacen.

Kontradikci rozebíraných sporů ztělesňuje i další, ještě nezmíněný, Albertův krok. Již dříve, snad někdy v době Alberta prvního působení v Litomyšli,⁵¹⁶ byla na základě jakýchsi blíže nespecifikovaných Albertových dobrodiní, která prokázal benediktinskému klášteru opatovickému,⁵¹⁷ přislíbena tímto konventem případná každoroční aniversaria za něj i za členy jeho litomyšlské kapituly.⁵¹⁸ Zdá se velice zvláštní, že biskup za své dobrodiní

---

⁵¹⁵ Briefe Johanss, s. 328-329, č. 246.

⁵¹⁶ Přesné datum není známo.

⁵¹⁷ Základní informace ke klášteru opatovickému viz Pavel VLČEK – Petr SOMER – Dušan FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997, s. 401.

⁵¹⁸ „...Když by biskup zemřel, má klášter vždy u vigílii jeho úmrtního dne modlit se devět lekcí a ve výroční den sloužit slavnou zádušní mši, a sice buď převor neb opat, ostatní kněží klášterní aby sloužili ročně za něho tři mše, novicové a klerikové aby třikrát zpívali žaltář. I za kanovníky měli se mniši modlit, a sice tři lekce, a sloužit zádušní mše.“ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 151. Nejedlý podává o této události zprávu na základě listiny uložené v duchovském archivu. Rozebírají též F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 171-172; *Lilie Litomyšlské*, 15/17, s. 281.

dostal duchovní odměnu nejen pro sebe, ale i pro takřka zneprátelený subjekt. Jak si tento pro nás nepochopitelný krok vykládat? Možná, že příslibení řečeného duchovního úkonu nejen jemu, ale i jeho litomyšlským kanovníkům, byla jakási snaha opatovického opata Neplacha⁵¹⁹ o nadstandardní vyjádření vděčnosti. Že by však opat příslibená aniversaria s Albertem předem neprojednal? Že by ho chtěl překvapit? To se jeví dosti iluzorně.

V hodnocení těchto kontroverzí nesmíme zapomínat, že byl Albert ze Šternberka člověkem jiné doby a úplně jiné mentality než člověk dnešní. Zmínil jsem též několikrát, že byl zřejmě velice silně nábožensky založen, zároveň však typickým feudálním pánem své doby a v neposlední řadě politicky exponovanou osobou. Tyto všechny roviny Albertovy osobnosti dávají modernímu čtenáři nahlédnout do velice těžko pochopitelného člověka. Na základě těchto definičních bodů Albertovy osobnosti vyvozují následující závěry.

Ačkoliv neměl biskup Albert se svou kapitulou vřelé vztahy, stále ji snad pojímal jako jakési „neposlušné dítě“, které je třeba často a přísně kárat, nicméně je též potřeba se o něj i starat (povýšení prestiže skrze ostatky svatého Viktorína, nadání ke svátku Zvěstování Panně Marii, aniversaria za kanovníky...). Obrat „kárání“ je však třeba v případě mocného a bohatého pána ze Šternberka vnímat dosti odlišně, než jak toto slovo pojímáme dnes. Albertovo „kárání“ se naprosto slučuje se zabíráním kapitulních důchodů, poškozováním práv kanovníků, vymáháním právně nepodložených desátků a podobnými bezohlednými zásahy. Nejvyšší právní instance v diecézi i na panství, tedy hodnost biskupa, se v rukou vysoce postaveného šlechtice, uvyklého direktivnímu způsobu panování, stává mocensky centralizovaným úřadem.⁵²⁰ To ale neznamená, že tento „vládce“ necítí ke své prebendě, tedy litomyšlskému biskupství, hlubokou zodpovědnost či dokonce něco jako patriotické pouto a nesnaží se ji všemožně povznést. Kapitula byla nedílnou součástí a hlavním pilířem takto pojímaného celku. Odmítal se s ní ovšem dělit o moc a nebyl ochoten ji brát jako svého správního partnera a spoluvlastníka litomyšlského panství. Domnívám se, že právě v tomto zorném úhlu je třeba si vykládat nastíněné kontroverze, které jeho vztah s kapitulou očividně vykazují.

Velice zajímavý výsledek též dostaneme, porovnáme-li Albertův vztah ke kapitule litomyšlské s jeho vztahem ke kapitule magdeburské. V Magdeburku náš hlavní hrdina koexistoval s kanovníky o poznání harmoničtěji. Byli snad magdeburští kapitulárové

---

⁵¹⁹ Autor známé kroniky.

⁵²⁰ Vykrytalizování podobného pojmání úřadu pontifika mezi zástupci vyšší šlechty v posledních dvou třetinách 14. století popisuje pro arcibiskupství pražské Zdeňka Hledíková. Autorka se však zabývá převážně vztahem pražských metropolitů k ostatním mocenským subjektům (šlechta, král) než k jim podřízeným orgánům. Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Šlechta a hierarchie v českých od druhé poloviny 13. do počátku 15. století*, in: TÁŽ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 84-105, zde s. 92-93.

submisivnější a nevidilo jim podřizovat se absolutní vůli svého představeného? V jistém smyslu slova ano. Připomeňme si, že litomyšlská kapitula, na rozdíl od kapituly magdeburské, byla relativně mladou dědičkou bývalého suverénního zeměpanského subjektu, totiž premonstrátské kanonie. Po roce 1344 však ztratili tito řeholníci své postavení a museli se do jisté míry podřizovat svému pánovi, což v nich nepochybně zanechalo jakýsi „komplex zašlé slávy“. Dokud byl v jejich čele bývalý premonstrátský opat (biskup Jan I.), nepřerostlo napětí v otevřený konflikt, neboť se Jan I. choval ke svým kapitulárům spíše jako představený kláštera než jako světský hierarcha. To se však změnilo za prvního nepremonstrátského biskupa Jana ze Středy a logicky eskalovalo v době Alberta ze Šternberka, který jako ryze světsky založený prelát-diplomat nebyl schopen s řádovými strukturami kapituly sžít, jakož ani kapitula nebyla schopná se sžít s ním.⁵²¹ To pochopitelně umocňovala i popsaná skutečnost, že Albert v biskupství, na rozdíl od svého předchůdce, rezidoval. Oproti tomu byli magdeburští kanovníci povětšinou měšťané či drobní šlechtici, budující si kariéru jako světští klerici v kapitule, která představovala od svého počátku pouze pomocný orgán tamějšího biskupa. Neměla tedy zásadní mocenské ambice, které by významným prelátům, kteří byli na magdeburský stolec dosazováni, křížily plány. Byli tak logicky mnohem více připraveni ke kompromisu se svým ordinářem než jejich kolegové litomyšlští. Abychom však tyto závěry bezesbytku pochopili, bylo klíčové se v průběhu práce seznámit jak s vývojem kapituly litomyšlské, tak se vztahem Alberta ke kanonii magdeburské, pročež jsem těmto tématům věnoval výše značný prostor.

Vedle Albertovy výrazně inovátorské role v liturgii litomyšlského biskupství jsme nyní analyzovali i jeho problematický vztah ke katedrální kapitule. Stále však k plasticitě obrazu jeho celkové koexistence s biskupstvím litomyšlským mnohé chybí. Pojdme se proto nyní podívat na další subjekty, s nimiž musel Albert ze Šternberka v diecézi koexistovat. Nelze v této souvislosti opomenout řeholní instituce.

6.3. Albert a řeholní domy diecéze litomyšlské

Když jsme v prvním oddíle první kapitoly opouštěli čerstvě ustanovené biskupství litomyšlské, řekli jsme si, že se na jeho území v počátcích své existence nacházelo sedm

---

⁵²¹ Ke stejnému závěru dochází též Řezanina, když píše: „*Kapitula se asi sotva vzdala postoje bývalého sebevědomého majitele klášterního panství, z něhož byly vyčleněny statky pro biskupskou menzu. S výjimkou prvobiskupa Jana I. byli litomyšlští biskupové vybíráni ze světského kléru. Přetrvávající vědomí kontinuity litomyšlského biskupství s premonstrátským řádem lze spatřovat i ve skutečnosti, že opatové louckého kláštera, kde dříve byl opatem biskup Jan I., bývali po faktickém zániku biskupství titulárními biskupy litomyšlskými.*“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III S.

řeholních domů. Benediktinský klášter v Podlažicích u Chrudimi, benediktinské probošství v Klášterci u Zábřeha, konvent křížovníků s červeným srdcem v Pardubicích, dominikánský klášter v Chrudimi, dominikánský klášter v Šumperku, minoritský klášter ve Vysokém Mýtě a ženský klášter cisterciáček v Sezemicích.⁵²² V letech 1361–1366 pak bylo ještě Jarošem Lacembokem z Chlumu založeno benediktinské probošství ve Svídnici u Chrudimi,⁵²³ roku 1356 biskupem Janem ze Středy klášter augustiniánů eremitů v Litomyšli a roku 1371 biskupem Petrem Jelitem augustiniánská kanonie v Lanškrouně. Litomyšlské premonstráty, kteří se z velké části modifikovali v katedrální kapitulu, zde záměrně nezmiňuji. Nevíme totiž jistě, zda v Litomyšli v této době ještě nějakí, v kapitule nezařazení, premonstráti vůbec setrvali, a pokud ano, byla jejich existence bytostně svázaná s katedrálou. Tento vztah byl již popsán v minulém oddíle, proto mu zde nebude věnováno žádné místo. V době prvního příchodu Alberta ze Šternberka do Litomyšle se tedy nalézalo v diecézi devět doložených řeholních domů, v době jeho druhého příchodu už deset. Přímému dohledu biskupa litomyšlského však podléhaly jen neeximované komunity, což byly v našem případě jen benediktinské konventy.⁵²⁴ Všechny vyjmenované kláštery a probošství však byly minimálně geograficky (což byl ve středověku nezanedbatelný pojící prvek) součástí biskupství. Abychom tedy dostali plastický a celistvý obraz Albertova vztahu k jeho litomyšlské diecézi, musíme se pokusit jeho postoj k těmto církevním subjektům a obecně k monastickému systému diecéze analyzovat.

29. května 1366 vydal papež Urban V. mandát, jehož adresáty byli tři nejvyšší představitelé církevní moci na českém a moravském území. Tedy biskupové olomoucký a litomyšlský a arcibiskup pražský. Dokument hovoří o konkurenčním napětí a svárech mezi mendikantskými řády a světským klérem, na které prý upozornil kurii sám císař a které je třeba řešit.⁵²⁵ Již výše jsem poukázal na tento přetrvávající fenomén v souvislosti s negativní reakcí litomyšlské kapituly na založení augustiniánského kláštera Janem ze Středy. Tento incident se však týkal druhé poloviny 50. let 14. století a není známo, že by k roku 1366 existovaly v Litomyšli nějaké další třenice mezi tímto konventem žebravého řádu a světským

---

⁵²² Uvedeno již v pozn. č. 73.

⁵²³ P. VLČEK – P. SOMER – D. FOLTÝN, *Encyklopedie českých klášterů*, s. 656.

⁵²⁴ Uvedeno již v pozn. č. 403.

⁵²⁵ Jedná se o znovuotevření starého problému, o kterém již bylo výše stručně pojednáno. Tento byl řešen už roku 1300 vydáním buly Bonifáce VIII. *Super cathedram*, na kterou je i v tomto mandátu činěn odkaz. Právě principy a pravidla, stanovené touto slavnou bulou, prý nejsou žebravými řády dodržovány (jde hlavně o pohřbívání na klášterní půdě, čímž je světský klérus ochuzen o odkazy s tím spojené, a o konkurenční kázání). Dosl: *...pretextuseu ocaesione predicacionis verbi dei et funeralium obveniencium racione corporum defunctorum, que apud ipsos fratres contingit pro tempore sepeliri, contra constitutionem per felicis recordacionis Bonifacium papam VIII predecessorem nostrum editam, que incipit „Super cathedram“...* MBV III, s. 434-435, č. 704. O Bule *Super cathedram* pojednáno už v pozn. č. 126.

klérem. Totéž platí i o druhém klášteře mendikantského charakteru v diecézi, o minoritském konventu ve Vysokém Mýtě. Problém se patrně v této době týkal pouze Prahy, kde se projevil jako jakýsi odraz mnohem závažněji vyhlížejícího sporu augustiniánů poustevníků a světského kléru v Bavorsku. S nástupem nového provinciálního převora řádu augustiniánů eremitů, Heřmana Steina, v roce 1363 se opravdu tento starý spor znovu otevřel.⁵²⁶ Nezasáhl však celou provincii, jejíž součástí byly i Čechy, Morava a Polsko, nýbrž jen část území německých a snad tedy i Prahu, jak bylo řečeno. Klidná situace v Litomyšli jen potvrzuje, že se nejednalo o celoprovinční záležitost. Nikdo však nevěděl, jak se bude situace vyvíjet dál. Tudíž to, že byl mandát adresován kromě Jana Očka z Vlašimi i Janovi ze Středy a Albertovi ze Šternberka, byl jen logický důsledek papežových obav. Kurie chtěla mít pod kontrolou území celé provincie řečeného řádu, jakožto místo potencionálního rozptylu problému z bavorského epicentra. De facto však této události nemusíme věnovat širší pozornost, neboť se papežova obava nevyplnila a ani v následujících letech se do církevního života v litomyšlské diecézi spor mendikantů se světským klérem nepromítl. Poslední vzpomínkou na obdobnou hádku je onen kritický rok 1358. Jinak lze konstatovat, že v Litomyšlském biskupství žily žebravé řády se světským klérem bez výraznějších sporů.

Pojďme se nyní zaměřit na Albertův vztah k augustiniánskému klášteři v Litomyšli, Pomineme-li z výše uvedených důvodů ony možná setrvavší premonstráty, byl tento augustiniánský klášter pro litomyšlské biskupy nejvíce bezprostředním řádovým celkem, alespoň tedy, co se distanční vzdálenosti týče. Když přišel Albert roku 1364 do Litomyšle, byla stavba augustiniánského kláštera v plném proudu. V první kapitole jsme opustili augustiniány právě ve chvíli, když Jan ze Středy daroval tomuto konventu pozemky na vybudování chrámu a klauzury. Tato donace proběhla 22. listopadu 1360. Bylo též řečeno, že už před tímto datem zde musela být vybudována alespoň kaple,⁵²⁷ z pramenů známá jako kaple Panny Marie.⁵²⁸ Můžeme se setkat s interpretacemi, že se jednalo o dřívější zasvěcení některé z dodnes dochovaných gotických kaplí svaté Markéty či svatého Josefa. Dle nejnovějších závěrů však obě jmenované kaple vznikly až po stavbě hlavního chrámu,⁵²⁹ což

---

⁵²⁶ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II H.

⁵²⁷ Viz pozn. č. 123.

⁵²⁸ Např. zpráva k roku 1379. CDM XI, č. 74.

⁵²⁹ Kaple svaté Markéty se do dnešních dnů dochovala v původní gotické podobě jako nehomogenní prvek barokní fary. (Fara dnes stojí na místě bývalé klášterní budovy.) V současné době převládá názor, že byla tato kaple vystavena až někdy v 70. letech 14. století jako součást stavby jižního křídla konventu. P. MACEK – P. ZAHRADNÍK, *Bývalý augustiniánský klášter*, s. 11-12; Miloš VACEK, *Kapitulní kostel Povýšení sv. Kříže v Litomyšli*, Litomyšl 2011, s. 21. Tím je vyvráceno dřívější mínění, že právě Kaple svaté Markéty byla onou kaplí Panny Marie. To tvrdili F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 131; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 159. Kaple svatého Josefa, též dodnes dochovaná v původní gotické podobě, zase přiléhá k vnější jižní straně presbytáře hlavního chrámu. Určité znaky poukazují na skutečnost, že byla i tato kaple zbudována

samo o sobě jejich ztotožnění se starší mariánskou kaplí vylučuje. Ona první kaple Panny Marie mohla být nějakou, dnes již neznámou, stavbou, snad v rámci přilehlého hřbitova.⁵³⁰ Samotný klášterní kostel sv. Kříže počal být budován asi hned po oné donaci v listopadu 1360. V první fázi stavby došlo ke vztyčení stěn a klenby protáhlého presbytáře.⁵³¹ Po jeho dostavbě a provizorním uzavření pokračovala stavba na opačné straně vybudováním vstupního průčelí, „...*keré se obracelo směrem ke středu města...*“⁵³² Až poté byly oba konce kostela spojeny bazilikálním trojlodím o pěti klenebních travé.⁵³³ „*Do jižního koncového travé severní boční lodě byla vtažena věž. Jednalo se o jedinou věž – zvonici,*⁵³⁴ *průčelí rozhodně nebylo dvouvěžové, jak je obecně uváděno.*“⁵³⁵ V onom vstupním průčelí na západní straně chrámu byl zbudován dodnes částečně dochovaný vstupní portál,⁵³⁶ jenž je kvůli svému členění řazen mezi nejvýznamnější portály 14. století na českém území.⁵³⁷ Tento vstup má pro nás vysokou vypovídací hodnotu z hlediska historického. Na konzole archivoly se totiž nachází znak biskupství olomouckého, což datuje vznik tohoto portálu do rozmezí let 1364–1380, tedy do doby, kdy byl zakladatel kláštera, Jan ze Středy, biskupem olomouckým. Je tak hned u vchodu do chrámu činěn zřetelný poukaz na fundátora, který už ovšem v té době reprezentuje jiné biskupství, než to, v jehož centru se klášter nachází. Olomoucký erb však zaujímá heraldicky méně významnou levou pozici. Znak na druhé straně není bohužel dochován, a tak nejsme schopni určit, zda se zde nacházel erb Jana ze Středy,⁵³⁸ či erb biskupství litomyšlského. Obě varianty by dávaly smysl.

Ke kostelu přiléhal z jižní strany budova konventu. Snad souběžně se stavbou chrámu bylo započato i se stavbou jižního křídla kláštera, v němž se nacházela kapitulní síň, dormitář, a postupně zde byly vybudovány i ony dvě již jmenované kaple, dnes zasvěcené svaté

---

později, snad až po dostavbě onoho přilehlého presbytáře hlavního kostela: „...*omítky v předsíni kaple sv. Josefa byly původně řešeny jako exteriérové a teprve později ... došlo k zaklenutí tohoto prostoru...*“ M. VACEK, *Kapitulní kostel*, s. 21.

⁵³⁰ V bule z 5. února 1356, jíž papež dovoluje generálnímu převorovi řádu vysadit v Litomyšli klášter, je řečeno, že má být u kláštera též vybudována „...*capellam seu oratorium cum cimiterio...*“ MBV II, s. 170, č. 417. Rozebráno již v pozn. č. 84. Hřbitov zde existoval až do 19. století.

⁵³¹ Presbytář je dlouhý téměř jako samotné trojlodí kostela. Jedná se o rys pozorovatelný i u jiných konventních chrámů, kde po bocích presbytáře sedávali místní řeholníci. Aby se sem vešli, bylo třeba prostor náležitě protáhnout.

⁵³² P. MACEK – P. ZAHRADNÍK, *Bývalý augustiniánský klášter*, s. 7-8.

⁵³³ Tamtéž, s. 7.

⁵³⁴ V bule z 5. února 1356, jíž papež dovoluje generálnímu převorovi řádu vysadit v Litomyšli klášter, je výslovně uvedeno, že má být, vedle dalšího příslušenství, konvent opatřen zvonící a zvonem. „...*campanili et campana...*“ MBV II, s. 170, č. 417. Rozebráno již v pozn. č. 84.

⁵³⁵ P. MACEK – P. ZAHRADNÍK, *Bývalý augustiniánský klášter*, s. 7.

⁵³⁶ Dnes zastavěn mladší pozdně gotickou předsíní.

⁵³⁷ Tamtéž, s. 8.

⁵³⁸ Tenro názor zastávají pánové Macek a Zahradník, tamtéž. Problém vězí též v tom, že osobní erb Jana ze Středy s jistotou neznáme. Pokud nějaký měl, musel mu být udělen panovníkem. Blíže viz O. PAKOSTA, *Pečeti*, s. 52, A. ZELENKA, *Die Wappen*, s. 87-89.

Markétě a svatému Josefovi. Kaple svaté Markéty byla dost možná součástí samotné kapitulní síně.⁵³⁹ Zároveň s výstavbou jižní stěny jižní lodi chrámu vznikala též severní strana ambitu, přilepeného na kostel z této strany. Torza klenebních oblouků tohoto ambitu jsou dodnes na příslušné stěně pozorovatelná. Slovy pánů Macka a Zahradníka: „...*lze se pouze domnívat, že rajský dvůr byl čtvercový, vždy o 5 klenebních polích mimo pole koutová, čemuž pak poměrně dobře odpovídaly dimenze nedochovaného křídla jižního...*“.⁵⁴⁰

Jan ze Středy asi po celou dobu stavbu kláštera financoval. Nemohl však, jak sám píše, na ni osobně dohlížet, neboť byl vázán biskupským úřadem v Olomouci.⁵⁴¹ Proto tímto dohledem pověřil ve finální fázi stavby Augustina, převora brněnského kláštera augustiniánů eremitů při kostele svatého Tomáše.⁵⁴² S tímto Augustinem se záhy ještě setkáme. Stavebním dozorem však nikdy nebyl pověřen litomyšlský biskup Albert ze Šternberka, jak by se z logiky věci zdálo pravděpodobné (Albert v Litomyšli často pobýval, byl tak stavbě bezprostředně přítomen, a až do roku 1376 měl s Janem velice dobré až přátelské vztahy).

Zhruba po polovině 70. let 14. století stavební práce vrcholily a zbývalo už jen novostavbu zakrýt.⁵⁴³ Jan proto psal litomyšlským augustiniánům, aby k této práci najali dobré řemeslníky a aby na střechu použili dobré dřevo, že všechny náklady s tím spojené uhradí.⁵⁴⁴ Můžeme se tedy domýšlet, že někdy touto dobou, snad roku 1376, jak bývá často uváděno,⁵⁴⁵ byly kostel i budovy konventu zcela hotovy. Budování komplexu tak trvalo zhruba 20 let.

---

⁵³⁹ P. MACEK – P. ZAHRADNÍK, *Bývalý augustiniánský klášter*, s. 12; M. VACEK, *Kapitulní kostel*, s. 20-21.

⁵⁴⁰ P. MACEK – P. ZAHRADNÍK, *Bývalý augustiniánský klášter*, s. 12.

⁵⁴¹ „...*nosque pastoralis officii discrezione continua super hiis, ... personaliter intendere non possumus...*“ Briefe Johannis, s. 343, č. 258.

⁵⁴² Jan ze Středy píše převorovi Augustinovi: „...*ad religiosi viri domini Luthomislensis prioris instanciam ad promocionem edificiorum Luthomissl. cenobii consueta diligencia laboretis...*“ Cancellaria Johannis Nov., s. 109, č. 140. Tento Augustin je v literatuře uváděn jako brněnský převor až od roku 1378. V tomto roce se prý Augustin objevil v pramenech jako převor poprvé. Do té doby byl prý převorem svatotomášského konventu na starém Brně Jan z Rieky. J. ŠMERAL, *Řád augustiniánů eremitů na Moravě*, s. 56-57. Nevíme sice, z jakého roku přesně pochází citovaná listina, jíž Jan ze Středy pověřuje Augustina dohledem nad litomyšlskou stavbou, pravděpodobně však vznikla dříve než v roce 1378. (V roce 1378 byl už litomyšlský klášter buď postaven, nebo se nacházel v posledním stádiu stavby – viz pozn. č. 543. Postrádalo by tudíž smysl, aby olomoucký biskup pověřoval v této době někoho stavebním dozorem.) Informace proto možná poukazuje na to, že se stal Augustin brněnským převorem dříve než se doposud předpokládalo! Vzhledem k absenci datace citovaného dokumentu to však nelze stoprocentně dokázat. Jedná se pouze o hypotézu.

⁵⁴³ „*Cum opus nostrum in monasterio vestro in corpore ecclesie auctore Domino adeo feliciter iam processerit, vt hac estate* (Podle odhadu editora sbírky, Paula Piura, vznikl tento pramen někdy po roce 1375. Asi je zde tedy řeč o létě roku 1376. To však nelze nijak dokázat. Může se jednat i o léto roku 1377 či dokonce 1378. Pozn. autor) *futura tegi et operi contingat...*“ Briefe Johannis, s. 343, č. 258.

⁵⁴⁴ „...*petimus et rogamus, quatenus de hiis omnibus, que ad perfeccionem huiusmodi tegiminis necessaria fuerint vel vtilia, diligenciam habere velitis tam in comparacione lignorum quam incidencium artificum precio, quoniam de hiis omnibus, ad qualemcunque summam pecuniarum se protenderint, satisfaciemus indubie et vos reddemus indemnes.*“ Tamtéž.

⁵⁴⁵ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 159; M. VACEK, *Kapitulní kostel*, s. 15. Rok 1376 je však jen odhadem (viz pozn. č. 543) a nelze ho verifikovat.

Albert ze Šternberka byl z velké části stavbě přítomen a pohlížel na ni ze „sousedství“ biskupského hradu.⁵⁴⁶ Řízení stavby však přenechával Janovi a nijak zvlášť se v ní neangažoval.⁵⁴⁷ Zasáhl do ní jen jednou z pozice jakéhosi samozvaného kontrolora. Bylo již dříve řečeno, že hlavním stavitelem kláštera byl jakýsi mistr Jakub. Tento stavitel je občas řazen k parléřovské huti.⁵⁴⁸ Vzhledem k Janově vazbě na Karla IV. se tato interpretace nejeví jako nereálná. Asi právě mistr Jakub vnesl do stavby celého komplexu i jistý osobitý styl, projevující se v určitých prvcích kamenického zdobení.⁵⁴⁹ A právě mistra Jakuba chtěl Albert z neznámých důvodů ze stavby odvolat. Tuto skutečnost se dozvídáme zprostředkovaně, z odpovědi Jana ze Středy, kterému bylo odvolání stavitele doporučeno. Jan v této nedatované odpovědi žádá litomyšlského biskupa Alberta, aby mistra Jakuba ze stavby kláštera v Litomyšli neodvolával, neboť jedině on, Jakub, zná od počátku Janovu představu stavby a jeho odstavením by dílo velmi utrpělo.⁵⁵⁰ Tuto prosbu Jan ze Středy podkládá poukazem na skutečnost, že on ve své diecézi taktéž nezasahuje do záležitostí spojených s budováním kanonie v Moravském Šternberku a zde všechno ponechává na Albertově vůli.⁵⁵¹ Proto ať i Albert jemu oplátí stejnou měrou a ať vše ohledně litomyšlské fundace ponechá na jejím zakladateli. Lze si jen domýšlet důvody, proč chtěl Albert mistra Jakuba ze stavby odvolat. Existují interpretace, které tvrdí, že litomyšlský biskup potřeboval dovedného stavitele z Litomyšle uvolnit, aby ho mohl sám naplno zaměstnat při svých stavebních počinech ve Šternberku. Na základě této teze se setkáváme v literatuře i s jinak nepodloženým tvrzením, že šternberská hradní kaple je dílem onoho mistra Jakuba.⁵⁵² V tomto světle by se Albertovo chování jevilo jako bezohledný krok vůči olomouckému kolegovi. Známe však i méně dramatické výklady, podle nichž šlo Albertovi pouze o odvolání starého a již neefektivně

---

⁵⁴⁶ Klášter se nacházel nedaleho od hradních budov a katedrály Panny Marie. Oba objekty se tyčily na kopečku nad městem.

⁵⁴⁷ Vymezuji se tak proti tvrzení Dušana Řezaniny, pro které neexistuje žádné pramenné opodstatnění. Autor píše: „*Již v období Alb. prvního litomyšlského episkopátu podařilo se Středovi vzbudit u Alb. účastenský zájem o klášterní komplex augustiniánů-eremitů v Litomyšli...*“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III D.

⁵⁴⁸ V kružbách oken sakristie pozoruje motiv rotujících plaméneků, typický pro parléřovskou hut'. P. MACEK – P. ZAHRAVNÍK, *Bývalý augustiniánský klášter*, s. 11.

⁵⁴⁹ „*Zdůraznit je nutno zejména méně obvyklé postavení oblouků a hruškovců, které nejsou kolmé k „nálevce“ ostění, ale ve všech člancích k základní rovině fasády. S tímto řešením, tvořícím charakteristický prvek, se setkáváme v areálu kláštera ... několikrát.*“ Tamtéž, s. 8.

⁵⁵⁰ „*Magister Jacobus, director operis nostri ecclesie s. Crucis in civitate vestra Luthomisslensi, ... intencionis nostre plenam habet noticiam et soli ei et non alteri constat, quibus si ad complementum operis ingeniis procedendum, quo remoto velud destituta rectore tota illius structure multis iam elaborata temporibus machina vacillaret. Propter quod caram nobis dileccionem affectuose rogamus, ... magistrum eundem sustineat, ne spe nostra fraudemur, qui ad optatam perfectionem talis monasterii affectionis intime desiderii aspiramus...*“ Cancellaria Johannis Nov., s. 116, č. 157.

⁵⁵¹ Tamtéž.

⁵⁵² J. JOSEFÍK – F. SYSEL – M. TOGNER, *Hradní kaple*, s. 248.

pracujícího stavitele (stavbu řídil od jejího počátku!⁵⁵³), o jehož stylu práce byl v Litomyšli rezidující Albert lépe informován než vzdálený Jan ze Středy.⁵⁵⁴ To by zcela v kontradikci s prvním závěrem poukazovalo na Albertovu dobrou vůli pomoci Janovi se zdárným dokončením klášterního komplexu. Ačkoliv nelze zahrnout kteroukoliv z těchto variant, přikláním se k výkladu druhému, poukazujícímu spíše na dobrý úmysl Alberta ze Šternberka.

Pokud můžeme věřit závěrům Františka Jelínka, zemřel roku 1375 první převor litomyšlského augustiniánského kláštera Mikuláš⁵⁵⁵ a bylo třeba vybrat jeho nástupce. Jan ze Středy se z postu fundátora zasazoval o to, aby se novým převorem v Litomyšli stal Augustin, převor brněnského augustiniánského konventu svatého Tomáše. Jedná se o téhož Augustina, jenž byl někdy v této době pověřen olomouckým biskupem dohlížet na dostavbu klášterních budov v Litomyšli, jak již bylo výše uvedeno. Jan ze Středy píše Albertovi, jakožto biskupovi, do jehož obediencie instalace nového převora spadá,⁵⁵⁶ že tento Augustin je velice vhodným kandidátem, že se vždy velice dobře staral o brněnský konvent, a že by ho nikdy nedoporučoval, kdyby nebyl sám přesvědčen o jeho kvalitách a vhodnosti k tomuto vedoucímu úřadu.⁵⁵⁷ Olomoucký biskup Jan zde taktéž několikrát opakuje narážku na velkou oblibu Augustina u markraběte Jošta, jehož je jmenovaný prelát „...*confessorem et familiarem secretarium*...“.⁵⁵⁸ V případě, že by však k dosazení Augustina do čela litomyšlského mnišského sboru opravdu došlo, jednalo by se o kumulaci funkcí, neboť byl tento již převorem v Brně a zůstal jím až do roku 1389.⁵⁵⁹ Hromadění beneficií není v námi sledované době zas tak ojedinělou záležitostí, zřídka se však vyskytuje v prostředí řeholním. Jak Albert na Janovu žádost odpověděl, nevíme. Nejedlý uvádí, že tomuto mnohoobročnictví asi zabránil, neboť se už v roce 1382 uvádí jako litomyšlský augustiniánský převor jistý Eberhard.⁵⁶⁰ Tento Nejedlého závěr o Albertově zásahu je však dle všeho mylný. Mezi roky 1375 a 1380 je pětileté rozmezí, o kterém nemáme žádné informace a v němž mohl Augustin

---

⁵⁵³ Řečeno již v první kapitole. Viz pozn. č. 94.

⁵⁵⁴ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III GG.

⁵⁵⁵ Prvně uvádí F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 132. Jelínek tuto zprávu o úmrtí převora Mikuláše (vedle zpráv o dalších úmrtích členů tohoto konventu: někdy v 70. letech pater Petr, roku 1373 podpřevor Jakub z Brna, roku 1377 správce záduší Jan Kartus a roku 1378 klášterní hospodář Šimon z Litomyšle) cituje z neznámého nekrologu litomyšlských augustiniánů z Bočkových sbírek. Nelze s jistotou říct, zda se jedná o autentický dokument. Pokud je mi známo, nikdo jiný už tento nekrolog necituje. Je proto třeba brát tyto informace s jistou mírou pochybnosti. Jelínek parafrázuje Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 159.

⁵⁵⁶ „...*auctoritate vestra ordinaria*...“ Briefe Johannis, s. 338, č. 254.

⁵⁵⁷ „*Nam nisi nobis de ipsius administracione sufficienti constat, nullomodo sibi domum Luthomisslensis nostre fundacionis deliberassemus committere*,...“ Tamtéž.

⁵⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁵⁹ J. ŠMERAL, *Řád augustiniánů eremitů na Moravě*, s. 58.

⁵⁶⁰ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 160. Eberhard poprvé uveden 6. února 1382. CDM XI, č. 226.

funkci skutečně zastávat.⁵⁶¹ Pokud se však tento řeholník zdejším převorem opravdu nestal, a doklady o tom skutečně nemáme, nebylo to Albertovou zásluhou. Náš Šternberk neměl sebemenší důvod do rozhodnutí fundátora Jana nějak radikálně zasahovat. Navíc byl Augustin chráněncem moravského markraběte Jošta, s kterým Albert v této době zatím dobře vycházel. Zdá se tedy iluzorní, že prelát Albertova formátu, sám kdysi mnohoobročník, riskoval nepříjemné rozepře kvůli morálním principům.

Na to, že se Augustin opravdu stal litomyšlským převorem, by mohly poukazovat i nápadně vynořivší se styky zdejšího kláštera s moravskými Lucemburky, jímž byl Augustin, skrze své dvořanství u markraběte Jošta, politicky nakloněn. Tak například půjčil litomyšlský klášter někdy v druhé polovině 70. let třicet kop grošů pražských Janovi Soběslavovi.⁵⁶² Když pak dostali litomyšlští augustiniáni od Budislava z Našiměřic a Štěpána z Bronek vesnici Žbánice na Moravě s příslušnými majetky,⁵⁶³ zasazoval se markrabě Jošt svým osobním listem z 24. dubna 1377 u moravských stavů, aby bylo toto zboží řádně intabulováno do desk zemských cudy brněnské.⁵⁶⁴

Z těchto zpráv též vidíme, že byl litomyšlský klášter augustiniánů poustevníků poměrně bohatý. Odkazy tomuto řádovému domu byly však ještě četnější. Víme, že byla někdy v této době nadána ona klášterní kaple Panny Marie jakýmsi Jindřichem z Dřevic. Na základě tohoto nadání zde měla být sloužena každodenní mše.⁵⁶⁵ Poté mu i sám fundátor Jan ze Středy, který tento svůj klášter obvěnil už v počátcích jeho existence, daroval kšaftem ves Letnou, což bylo zaneseno do desk zemských.⁵⁶⁶ Řada dobrodiní pro litomyšlský augustiniánský konvent pak vrcholí vypsáním stodenních odpustků pro kapli Panny Marie kardinálem Pileem. To se stalo 27. března 1379.⁵⁶⁷ Pileus se při své cestě do Čech v Litomyšli stavil a sledovaný konvent osobně navštívil.⁵⁶⁸ Zřejmě poctil svou návštěvou i zdejšího biskupa Alberta ze Šternberka.

---

⁵⁶¹ Této teorii by napovídala i Jiřím Šmeralem uedená informace, že se brněnský převor Augustin v pramenech zprvu objevuje jako „Augustin z Litomyšle“. J. ŠMERAL, *Řád augustiniánů eremitů na Moravě*, s. 57.

⁵⁶² F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 133; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 159.

⁵⁶³ Se Žbánicemi dostával klášter i tři lány polností, malý dvůr, zahradu, les a polovinu vinice. CDM XI, s. 65, č. 74.

⁵⁶⁴ Tamtéž.

⁵⁶⁵ CDM XI, s. 133, č. 145.

⁵⁶⁶ Dozvídáme se o tom z pozdější zprávy z 30. září 1387, kdy byla Letná klášterem odprodána. Stojí zde, že „...villam Lethna ...., quam ipsis (fratribus conventus in Luthomissel ordinis sancti Augustini, pozn. autor) fundator eiusdem conventus et loci dominus Johannes episcopus Olomucensis et imperatoris ac regni Boemie cancellarius dedit more legitimi testamenti et eam tabulis regni Boemie inposuit et intabulavit pro perpetua consolacione dicti conventus.“ CDM XI, s. 397, č. 453.

⁵⁶⁷ CDM XI, č. 145.

⁵⁶⁸ „...Pileus cardinalis presbyter ... capellam beatae Mariae virginis in monasterio ad s. crucem in Luthomissel ordinis fratrum heremitarum s. Augustini ... visitabitibus...“ Tamtéž, s. 133.

Sumarizací rozebrané látky k ničemu zásadnímu nedocházíme. Musíme konstatovat, že není téměř možné udělat si obrázek o Albertově vztahu k litomyšlskému augustiniánskému klášteru. Většina popsanych událostí se odehrávala bez výraznějšího přičinění litomyšlského biskupa, a tak hlavním hybatelem dějin konventu v námi sledované době zůstal jeho fundátor, olomoucký biskup Jan ze Středy. Albert jeho zájmy respektoval, proto se do záležitostí kolem kláštera nijak zvlášť nezapojoval. Litomyšlské augustiniány bral pouze jako jeden z mnoha církevních subjektů své diecéze.

Nepoměrně většímu zájmu se však u Alberta těšila lanškrounská augustiniánská kanonie. Viděli jsme již v prvním oddílu této kapitoly, že lanškrounská fundace Petra Jelita byla Albertem po liturgické stránce velice těsně svázána s kanonií téže řehole ve Šternberku a přes ni i s litomyšlskou katedrálou. Jenom připomenu, že se jednalo o nadání, na základě kterého měly být v těchto třech kapitulách slouženy sváteční bohoslužby o svátku Zvěstování Panně Marii. Totéž pak platilo i pro aniversaria za samotného Alberta ze Šternberka. Toto nadání bylo učiněno v rámci výše dosti rozebraných statut, jež Albert udělil šternberskému konventu 27. února 1376. Také jsme již narazili na Albertovu odpustkovou listinu z 18. srpna 1375, v které biskup litomyšlský povolil lanškrounskému konventnímu chrámu prodej odpustků v některých svátečních dnech. I tyto svátky byly už svrchu podrobně analyzovány v rámci diecézní kultiky. Nyní nás však spíše zajímá, proč vůbec Albert prokazoval tomuto konventu taková dobrodiní? Jeho péče o Lanškroun navíc zdaleka nekončí tímto udělením odpustků ani oním svátečním nadáním.

Lanškrounští augustiniáni kanovníci si svému ordináři Albertovi stěžovali, že nevyžijí z majetků, které jim při založení věnoval fundátor Petr Jelito.⁵⁶⁹ Tím je prý poškozován i samotný bohoslužebný řád.⁵⁷⁰ Konvektuálové proto Alberta (s přímluvou samotného fundátora⁵⁷¹) prosili, aby jim „...*jure ordinario*...“⁵⁷² inkorporoval městskou faru v Lanškrouně s kostelem Panny Marie, a tím tak navýšil jejich příjmy. Litomyšlský biskup Albert ze Šternberka tuto žádost shledal jako oprávněnou a řeholníkům vyhověl. 14. srpna 1377 vydal listinu, v níž lanškrounský farní kostel se všemi právy a povinnostmi s ním spojenými zdejšími bratry dává v užitek. Vymínil si však, že fara případně v užívání

---

⁵⁶⁹ Výčet těchto majetků v pozn. č. 316.

⁵⁷⁰ Albert píše: „...*prepositus et conventus canonicorum regularium ordinis sancti Augustini monasterii in Lanczkrona nostre diocesis coram nobis proponere curarunt, quod ... de facultatibus eiusdem tam canonici quam alie persone monasterii eiusdem in simplicitate cordis altissimo famulantes in victualibus et amictualibus non possint commode sustentari et ex eo horas canonicas et alia divina officia in laudem dei omnipotentis non possunt depromere cum celebritate consueta et sic divinus cultus in eadem plurimum minuitur et notabiliter demolitur...*“ CDM XI, s. 80, č. 89.

⁵⁷¹ „...*suplicant una cum ... domino Petro fundatore*...“ Tamtéž.

⁵⁷² Tamtéž.

konventu až po smrti či odstoupení stávajícího plebána Oldřicha a že prezentační právo k ní podrží i nadále litomyšlský biskup.⁵⁷³ Tato druhá podmínka byla z logiky věci jen jakýmsi zdůrazněním formální exekutivní nadřazenosti pontifika. Inkorporaci poté 11. září schválila i litomyšlská kapitula.⁵⁷⁴ Sám fundátor zainteresovaného konventu, magdeburský arcibiskup Petr Jelito, pak požádal papežskou kurií, aby inkorporační akt potvrdila. Urban VI. proto pověřil 10. května 1378 olomouckého oficiála, aby svědomitě prozkoumal, zda je přiřazení plebanie opravdu žádoucí.⁵⁷⁵ Tento olomoucký oficiál a přerovský arcijáhen⁵⁷⁶ vskutku shledal inkorporaci jako oprávněnou. 3. září 1380 s ní dává jménem svatopetrské stolice souhlas a nově stanovuje důchody onoho přivtěleného farního kostela.⁵⁷⁷ Toho už se ovšem Albert nedožil.

Lanškrounští augustiniáni kanovníci se tedy očividně těšili mnohem větší oblibě námi sledovaného Šternberka než litomyšlští poustevníci téže řehole. Do jisté míry to snad bylo dáno Albertovou zálibou v tomto kanovnickém řádu. Tomu by nasvědčovaly i rozebírané snahy o provázání Lanškrouna s jeho šternberskou fundací. Možná zde působil i jakýsi kolegiální tlak ze strany magdeburského arcibiskupa Petra Jelita, který kvůli svému vzdálenému působišti potřeboval na někoho delegovat funkci opatrovníka mladé a formující se řeholní komunity. V neposlední řadě pak mohla být Albertova orientace na lanškrounskou kanonii jakousi kompenzací vnitrodiecézního mocenskopolitického vakua, do kterého se biskup dostal kvůli svému ne příliš dobrému vztahu s litomyšlskou kapitulou.⁵⁷⁸ Jinými slovy, když se nemohl zcela opřít o katedrální kapitolu, hledal k tomuto účelu jiný církevní subjekt, který spatřoval právě v lanškrounských augustiniánech. (Tento poslední uvedený důvod je dle mého názoru nezanedbatelnou skutečností, kterou bychom neměli v celkovém hodnocení Albertova vztahu s litomyšlským biskupstvím opomenout.) Ať už však byly důvody jakékoliv, vykazuje Albertovo chování značnou náklonnost k uvedenému konventu. To se však nedá říci o dalších řeholních domech v diecézi litomyšlské, s kterými neudržoval biskup prakticky žádné styky. Alespoň o nich z pramenů nic nevíme. Pokud bychom ovšem hledali klášter, se kterým měl Albert vysloveně špatné vztahy, našli bychom ho v podobě nedalekého benediktinského opatství v Podlažicích u Chrudimi.

---

⁵⁷³ Tamtéž, s. 81.

⁵⁷⁴ CDM XI, č. 91.

⁵⁷⁵ CDM XI, č. 111.

⁵⁷⁶ V listině jmenován jako „*Sanderus Rambow*“. CDM XI, s. 178, č. 198. Český či německý předobraz takto zaznamenaného jména, tedy jeho pravé znění, mi není znám. Proto v samotném textu jméno neuvádím.

⁵⁷⁷ Tamtéž. Rozebírá Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyše*, s. 160-161.

⁵⁷⁸ Albert v Litomyšli sice měl své úřednictvo a dvůr, jak bude rozebráno níže, avšak tyto exekutivní složky mu asi jej těžko mohly nahradit oporu tak důležitého církevního subjektu, jakým byla biskupská kapitula.

Albert vznesl asi někdy počátkem roku 1373 stížnost ke kurii na podlažického opata Domaslava.⁵⁷⁹ Domaslav prý rozprodal a prohýřil mnohé klášterní vesnice a lesy v ceně asi 200 000 zlatých a stejně hanebným způsobem pak pozbyl i mnohý movitý majetek kláštera.⁵⁸⁰ Důsledkem toho dle Alberta je, že v klášteře, z jehož prostředků vyžilo dříve čtyřicet řeholníků, přebývají nyní pouze čtyři laičtí bratři a čtyři řádoví kněží. V klášteře též prý není dodržován bohoslužebný řád a co více, „...*idem abbas luxuriose vivendo plures malas mulieres pro concubinis retinuit ac nonnullas virgines defloravit et adulterium manifeste commisit...*“.⁵⁸¹ Z těchto konkubín si pak Domaslav vydržoval jednu oficiální milenkou Kateřinu, dceru jakéhosi Michala,⁵⁸² s kterou údajně zplodil několik synů. A k tomu všemu prý nařčený opat trpí mnichům hru v kostky a vůbec ještě mnohá „...*diversa alia carimina et excessus perpetravit...*“.⁵⁸³ Aby se však Domaslav co nejvíce vyhnul dohledu svého ordináře, nechal se prý jmenovat papežským kaplanem. Biskup Albert však jeho prohřešky stejně odhalil. Na Šternberkovu žádost pověřil 5. července 1373 papež Řehoř XI. arcibiskupa pražského, opata benediktinského kláštera v Opatovicích a děkana pražské metropolitní kapituly, aby Albertovu žalobu řádně prozkoumali a v případě její pravdivosti Domaslava suspendovali. K tomuto potrestání však nedošlo. „*Bud' se záležitost poněkud protáhla, nebo exekutoři mezitím již nemocného Domaslava z lidských důvodů šetřili.*“⁵⁸⁴ Ze jmenovací listiny (9. května 1375) jeho nástupce, opata Bohuňka, totiž víme, že se místo v čele podlažického konventu uvolnilo až „...*per obitum dicti Domislai abbatis...*“.⁵⁸⁵ Hříšný opat tedy očividně zůstal představeným kláštera až do své smrti.

Nebylo však zatím řečeno, jak se Albert o popsanych špatnostech, jež se v Podlažicích dějí, vůbec dozvěděl. Odpověď je jednoduchá. Albert ze Šternberka, coby diecézní biskup, měl právo a povinnost vizitovat všechny neeximované církevní subjekty své diecéze a případné odhalené prohřešky řešit. A právě benediktinský klášter v Podlažicích u Chrudimi si biskup k této kontrole vybral. Albert je tak prvním litomyšlským biskupem, u kterého s jistotou víme, že vizitace prováděl! O této vizitaci se však dozvídáme jenom proto, že byla celá záležitost vznesena ke kurii a dále řešena. Žádné vizitační protokoly z této doby, jaké známe pro arcibiskupství pražské, se pro Litomyšl nedochovaly. To však neznamená, že zde

---

⁵⁷⁹ S tímtež opatem Domaslavem řešil Albert za svého prvního litomyšlského pontifikátu, v říjnu 1366, problém vymezení hranic klášterních majetků k sousedním majetkům litomyšlské kapituly. Viz výše.

⁵⁸⁰ „...*nonnullas villas ac silvas in dicta diocesi consistentes et ad dictum monasterium pertinentes valoris ducentorum milium florenorum auri alienavit atque distraxit ac fructus et proventus et plura alia mobilia bona dicti monasterii dilapidavit atque consumpsit in turpes usus illa convertendo...*“ MBV IV, s. 383, č. 678.

⁵⁸¹ Tamtéž.

⁵⁸² „...*de presenti quandam mulierem nominatam Catherinam Michaelis pro concubina publice...*“ Tamtéž.

⁵⁸³ Tamtéž, s. 384.

⁵⁸⁴ Z HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 38.

⁵⁸⁵ MBV IV, s. 567, č. 997.

vizitace neprobíhaly. Pokud však nebyly dále řešeny, jako tato podlažická, nemáme možnost se jich jakkoliv dopátrat. Nemůžeme tedy s jistotou tvrdit, že Albertovi předchůdci nevizitovali, ačkoliv na to mnohé poukazuje. V případě Jana I. a Jana II. se nezdá nějaká plošná vizitační činnost příliš pravděpodobná. Jan I. byl v počátcích biskupství vytížen spíše starostmi kolem samotného ustanovení diecéze a Jan II. v Litomyšli pobýval velice zřídka. Pro pontifikát Petra Jelita pak nelze cokoliv tvrdit. Dosavadní řídkost či úplnou absenci vizitační činnosti v biskupství ostatně naznačuje i ona rozebíraná papežská listina z července 1373, která výslovně uvádí, že „...*episcopi Luthomyslenses ... a longis temporibus citra visitare ac huiusmodi crimina et excessus corrigere nequiverunt...*“.⁵⁸⁶ Jasný obrázek vizitační činnosti litomyšlských biskupů v této době si tedy neuděláme. Pro samotného Alberta však alespoň tento jeden důkaz o plnění vizitačních povinností máme. Zda vizitoval pravidelně fary, či zda někdy pracovně navštívil i jiné, v diecézi se nacházející, benediktinské konventy,⁵⁸⁷ nevíme. Ovšem i to málo nám v kontrastu s nulovými důkazy obdobné činnosti jeho předchůdců naznačuje, že Albert ze Šternberka své kontrolorské povinnosti nezanedbával. Byl tedy v tomto ohledu poctivým úředníkem.⁵⁸⁸

Když už hovoříme o Albertově vztahu k řádovým subjektům litomyšlské diecéze, neměli bychom zapomenout na počín, jímž se Albert velice zásadně zapsal do zdejší monastické struktury. Jedná se o jeho fundaci kartuziánského kláštera v Tržku u Litomyše, na niž jsme již několikrát letmo narazili. Tržek byla biskupská vesnice nedaleko Litomyše, kde biskup vlastnil určité pozemky, zahradu, sad, mlýn, oboru a dvůr či dokonce tvrz.⁵⁸⁹ Dušan Řezanina vyslovuje domněnku, že oboru a tvrz si nechal zbudovat přímo Albert.⁵⁹⁰ Osobně se s tímto tvrzením neztotožňuji tak docela, neboť minimálně onen dvorec či tvrz zde stály již před Albertovým příchodem.⁵⁹¹ Úvaha o Albertově zainteresovanosti a stavitelské činnosti v Tržku je však celkem logická. Biskup zde ke konci života vydal mnoho písemností, z čehož lze vyvozovat závěry o jeho častém pobytu v této vsi. Oproti tomu žádný z jeho předchůdců, alespoň pokud je mi známo, v Tržku nevydal jedinou listinu. Lze si tedy s trochou idealismu představit, že stárnoucí Albert ze Šternberka nechal vybudovat na svých pozemcích v Tržku skromné venkovské letovisko v bezprostředním sousedství svého

---

⁵⁸⁶ MBV IV, s. 384, č. 678.

⁵⁸⁷ Benediktinské proboštství v Klášterci u Zábřeha a proboštství ve Svidnici u Chrudimi. Jiné konventy než benediktinské zde záměrně neuvádím, neboť ty, jak je výše uvedeno, vizitaci diecézního biskupa nepodléhaly.

⁵⁸⁸ Jan Faltys Albertovu vizitaci považuje za „...*důsledek fungující správy diecéze.*“ J. FALTYS, *Vznik a formování*, s. 61. Další vizitace provedená biskupem litomyšlským je doložena až roku 1406, kdy vyhlásil Jan IV. Železný plošnou kontrolu far chrudimského děkanátu. Z HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 41.

⁵⁸⁹ „...*fortalicum et curiam in Tirzka...*“ CDM XI, s. 122, č. 133.

⁵⁹⁰ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III T.

⁵⁹¹ Už v rozdělení statků v oné ustanovovací listině Přechlavy z Pogorely z 16. října 1347 je jasně uvedeno, že biskup podrží „...*curiam seu Allodium in Terzk...*“ CDM VII, s. 539, č. 735.

úředního sídla v Litomyšli. S tímto závěrem konečně koresponduje i samotný fakt, že zde Albert založil onen kartuziánský klášter. Chtěl se obklopit zbožnými bratry a v klidu, za pomoci jejich modliteb, dožít v ústraní a vzdálen od znesvářené kapituly. Domněnka, že snad Albert touto fundací sledoval vnitrodiecézní mocenské cíle a budoval si kartuziánský klášter jako svou politickou oporu⁵⁹² (podobně jako v případě lanškrounské kanonie), je dosti nepravděpodobná. Kartuziáni jsou jeden z nejuzavřenějších a vysoce kontemplativních řádů, u nichž můžeme sotva očekávat nějakou politickou angažovanost. Věřme spíše vysoce emotivní arenze zakládací listiny tržeckého kláštera, v níž Albert vypočítává svou pozemskou nicotnost a sklony k hříšnému jednání, za které je mu třeba duchovní pomoci. A nikdo jiný prý není k této pomoci vhodnější než niterně zbožní kartuziáni.⁵⁹³ Tuto zakládací listinu vydal Albert v Tržku dne 24. prosince 1378,⁵⁹⁴ tedy zhruba rok před svou smrtí. Můžeme tudíž předpokládat, že onen, výše již nastíněný, strach z božího soudu byl v biskupově myslí latentně přítomen a se zhoršující se nemocí se ještě stupňoval. Založil-li Albert kdysi augustiniánskou kanonii ve Šternberku ke spáse své duše, svých bližních a slávě šternberského rodu,⁵⁹⁵ tržeckou kartouzu už založil jen a pouze ke spáse své duše.⁵⁹⁶

Tržecká kartouza byla teprve třetím domem této řehole na území českých zemí. První kartuziánský klášter jménem *Hortus beate Marie* založil Jan Lucemburský roku 1342 na Újezdě u Prahy.⁵⁹⁷ Druhý klášter toho řádu jménem *Cella Trinitatis* byl pak zřízen roku 1369 v Králově Poli u Brna moravským markrabětem Janem Jindřichem. Tržek byl tedy první

---

⁵⁹² To vyplývá ze závěru Zdeňky Hledíkové, která všechny tři fundace litomyšlských biskupů na území litomyšlské diecéze shrnuje těmito slovy: „...založení tři nových klášterů litomyšlskými biskupy odráželo ... jejich snahu pomocí vlastních fundací upevnit postavení a vytvořit solidní oporu biskupské pravomoci.“ Z. HLEDÍKOVÁ, *Litomyšlské biskupství*, s. 37. V případě augustiniánského poustevnického konventu v Litomyšli (Jan ze Středý) a augustiniánské kanonie v Lanškrouně (Petr Jelito) s autorkou do jisté míry souhlasím. V případě tržecké kartouzy se však proti jejímu závěru vymezuji.

⁵⁹³ Pro ilustraci zde uvádím arengu v jejím úplném znění: „*Quod divina nobis inspirante gracia iusto et recto examine comperimus, quanta huius seculi sit vanitas, qua in huius vite labilis stadio sub incertis momentis naufragium prestolantes occupamur in tantum etiam, ut nulla spes sit salutis, nisi miserator ille clementissimus de multitudinē sue miseracionis ad portum per grata virtutum opera nos reducat salutarem. Sed quia proch dolor fragilitas nostra illecebrosus corrupta contagiis non sufficit veniam omnipotentis consequi pro delictis perpetratis, vel de huius mundi labentis naufragio liberari, nisi nostrorum cooperatorum, quos totis viribus desideramus habere, et presertim virorum religiosorum sacri ordinis Carthusiensis, qui pre ceteris omnino a terrenis voluptatibus exuti solam vitam ducunt contemplativam in simplicitate cordis altissimo famulantes, suffragio mediante.*“ CDM XI, s. 122, č. 133.

⁵⁹⁴ Listina byla vydána ve dvou exemplářích. Jistě není náhodou, že byla fundace oficiálně provedena na Štědrý den. Tímto dnem vrcholí období Adventu, jenž je spjato s mariánskou zbožností, tolik typickou pro Alberta ze Šternberka a odrážející se i v samotném pojmenování tržeckého kláštera (*Rubus beate Marie*). V symbolické rovině se i zde potvrzuje ona výše dosti zdůrazněná mariánská orientace námi sledovaného Šternberka. Bezprostřední předvečer vánočních svátků se tedy dokonale hodil k fundaci takového významu.

⁵⁹⁵ Albert zde po vylíčení svých osobních pohnutek k založení konventu též dodává, že fundaci činí i proto, „...ut animabus genitorum, fratrorum, sororum et omnium amicorum nostrorum ac omnium fidelium defunctorum, quarum curam gessimus et gerimus ipso permittente proficiat ad salutem...“ CDM X, s. 129, č. 111.

⁵⁹⁶ Viz ponz. č. 593.

⁵⁹⁷ Dějiny tohoto konventu popisuje Josef M. JAKUBIČKA, *Klášter Zahrada sv. Máří řádu kartuziánského na Újezdě v Praze*. I. část, in: *Časopis Národního musea*, 85, 1911, s. 217-228.

kartuziánskou fundací, jejímž zakladatelem nebyl člen vládnoucí dynastie. Konvent dostal jméno *Rubus beate Marie* (hájek, keř či palouček Panny Marie⁵⁹⁸). Nelze si nevšimnout jisté podobnosti tohoto pojmenování s pojmenováním výše zmíněné pražské kartouzy. Je dosti pravděpodobné, že se Albert při založení kláštera inspiroval právě v Praze, kde býval kdysi tak častým hostem a kartouza na Újezdě mu jistě nebyla neznámá. Už někdy roku 1376 Albert o svém úmyslu založit v Tržku klášter informoval generální kartouzu. Ta následně pověřila převora pražského i královopolského, aby prozkoumali vhodnost místa pro založení nového kláštera.⁵⁹⁹ Lze předpokládat, že už někdy v této době počal Albert s výstavbou některých klášterních budov, neboť už na jaře roku 1379 byl prý z velké části postaven kostel,⁶⁰⁰ sakristie a tři cely a pobýval zde generální kapitulou zvolený rektor Jan z Leupachu, bývalý mnich kartouzy svatého Michala v Mohuči,⁶⁰¹ s ním dva mniši a dva konvrši.⁶⁰² Dle zakládací listiny z prosince 1378 však mělo konvent do budoucna obývat dvanáct mníchů s převorem (nabízí se zde metafora Krista a dvanácti učedníků), neurčený počet konvršů a další klášterní služebnictvo.⁶⁰³ To však kvůli nedostavěným budovám a majetkovým nedostatkům nebylo zatím možné. Albert se proto listinou ze dne 7. dubna 1379 zavázal, že na své náklady dobuduje onen rozestavěný kostel se sakristií a kaplemi, další zděné cely do finálního počtu patnácti,⁶⁰⁴ dále refektář, kuchyni, studny, hospodářská stavení a obytné budovy pro konvrše a hosty. Takto dostavěný klášter pak prý bude obehnan kamennou zdí, čímž se jasně vymezí jeho hranice.⁶⁰⁵ Nutno zde parafrázovat i skutečnost, že prostory kláštera byly situovány do

---

⁵⁹⁸ Milan Skřivánek poukazuje na jistou podobnost pojmenování kláštera s pojmenováním nedalekého pietního místa, s kterým je spjata legenda o loučení českých bratří při jejich odchodu do exilu v pobělohorské době. „...klášter, který dostal jméno *Rubus beate Marie*, což se někdy překládá jako *Keř Panny Marie*. Správněji ale asi bude *Růžový palouček Panny Marie*, a ten nám nutně připomene slavné místo údajného loučení českých bratří, které je v podstatě na dohled od Kláštera.“ M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 50.

⁵⁹⁹ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III T.

⁶⁰⁰ Bohužel nevíme, komu byl klášterní kostel zasvěcen. Vzhledem k pojmenování kláštera lze usuzovat na nějaké mariánské zasvěcení. Nejedlý se dokonce domnívá, že „kostel byl zasvěcen *Zvěstování Pána Krista, Janu Křtiteli a Všem Svatým*.“ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 275. Téměř totožnou interpretaci předkládá Kurka, když píše, že „...klášterní chrám byl zasvěcen blaženému *Zvěstování Panny Marie a sv. Janu Křtiteli*.“ J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 616. Tato tvrzení jsou nepodložená. Uvedení autoři totiž chybně ztotožňují zasvěcení kostela s adorační formulí v zakládací listině. Tato formule je výše citována - Viz pozn. č. 421.

⁶⁰¹ „...*persona religiosi viri fratris Johannis dicti de Leupach, monachi domus sancti Michaelis prope Maguntiam eiusdem ordinis, pro rectore ipsius nostre fundacionis nove auctoritate prioris et capituli generalis Carthusie*...“ CDM XI, s. 122, č. 133.

⁶⁰² CDM XI, s. 135, č. 147.

⁶⁰³ CDM XI, s. 122, č. 133.

⁶⁰⁴ Nabízí se otázka, proč zde má stát patnáct cel, když i s převorem je plánováno působení pouze třinácti mníchů? Dvě zbývající cely mohly být možná zamýšleny jako případné ubytování pro hosty, kteří by byli příslušníky kartuziánského řádu. Vzhledem k Albertově častému pobytu v Tržku není ani nereálná myšlenka, že jednu celu si chtěl nechat pro sebe, podobně jako měl kdysi i Balduin Trevírský svoji kartouzsku v koblenckém klášteře, „...*terou v prázdném čase obýval a officii mníchů se účastnil*.“ J. M. JAKUBÍČKA, *Kláster Zahrada*, s. 322.

⁶⁰⁵ Albert zde vyjmenovává řečené budovy a dodává: „...*cum septis muratis per girum dictorum terminorum ipsius per nos assignatorum*...“ CDM XI, s. 135, č. 147.

části oné zmíněné obory⁶⁰⁶ a jejího těsného sousedství. Toto území bylo vymezeno jakýmsi příčnými ohradami v řečené oboře, veřejnou cestou, příkopy biskupské tvrze a břehem řeky Loučné, který se táhne od mlýna.⁶⁰⁷ Nelze si tedy o samotné poloze kláštera udělat jasný obrázek, neboť neznáme ani polohu těchto jeho mezníků. Víme však, že území, na kterém byl klášter budován, bylo biskupským majetkem.⁶⁰⁸ Proto si Albert k založení kláštera ani nevyžádal souhlas litomyšlské kapituly. Nejedlý k tomu dodává, že „*napjatost, panující té doby mezi biskupem a kapitulou, byla asi příčinou, že biskup při založení kapitolu ignoroval a založil klášter ve své vlastní oboře, v čemž mu nikdo nemohl překážet.*“⁶⁰⁹

Nový konvent však potřeboval i majetky, z kterých budou řeholníci žít, a tak se Albert musel zavázat k donaci určitých důchodů. V oné listině ze 7. dubna 1379 se litomyšlský biskup Albert zavazuje darovat tržeckému klášteru příjmy v hodnotě 100 kop pražských grošů „...*perpetuorum et liberorum annuorum reddituum...*“,⁶¹⁰ čtyři popluží, něco hájů a lesů, ale také příslušná práva a svobody.⁶¹¹ A to vše „...*de bonis nostris patrimonialibus...*“,⁶¹² tedy ze svých vlastních statků. Albert samozřejmě nemohl klášteru poskytnout vyživení z okolních biskupských statků, neboť ty náležely coby církevní zboží jen a pouze biskupům litomyšlským a jejich převedením na jinou církevní instituci by porušil ona Přeclavova statuta z října 1347 i jejich novelizaci z října 1358. Svě zcelené rodové državy na Moravě se mu pak dozajista ochuzovat nechtělo. Rozhodl se proto, že klášteru majetek koupí. A tak už s předstihem, 22. srpna 1378, koupil na Olomoucku vesnice Dolany a Tověř⁶¹³ a 8. května roku následujícího pak ještě dokoupil vsi Moravičany a Palonín, jež se obě nacházejí u Mohelnice.⁶¹⁴ Součástí zakoupené vsi Moravičany byl i dvůr s polnostmi a zahradami. 28.

---

⁶⁰⁶ Jako oboru pojmám místo, které je v pramenech nazýváno zahradou bestii: „*orto ferarum*“.

⁶⁰⁷ Obě listiny, jak ona zakládací z 24. prosince 1378, tak ona ze 7. dubna 1379, klášterní území popisují, každá však trochu jinak. Pro úplnost zde ocituji pasáže z obou rozebíraných dokumentů. První jmenovaný pramen uvádí, že se bude klášter nacházet „...*in spacio, quod a septis in orto ferarum ex transverso positus usque retro ad stratam publicam et a strata usque ripam fluvii a molendino decurrentis protenditur...*“ CDM XI, s. 122, č. 133. Druhá listina pak tutéž lokalitu popisuje takto: „...*de orto nostro ferarum ... pro area dicte fundacionis tantum assignavimus quantum apparet a fine dicti orti usque ad septa que per eundem ortum a fine fossatorum curie nostre in Tizka protenduntur ex transverso...*“ CDM XI, s. 122, č. 133.

⁶⁰⁸ Rozdělením statků panství litomyšlského mezi biskupa a kapitolu Přeclavem z října 1347 připadl celý Tržek v užívání biskupovi (CDM VII, s. 539, č. 735) a narovnání z října 1358 na tom nic nezměnilo. Později Albert výslovně uvádí: „...*fundo nostre possessionis episcopalis...*“ CDM XI, s. 149, č. 163.

⁶⁰⁹ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 163.

⁶¹⁰ CDM XI, s. 135, č. 147.

⁶¹¹ Tamtéž.

⁶¹² Tamtéž.

⁶¹³ Za 774 kop grošů pražských od Půty z Vildenberka. CDM XI, č. 123. Rozebírají F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 189; J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 616; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 163; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III V.

⁶¹⁴ Za 886 kop grošů pražských od Beneše z Vildenberka a jeho syna Prucka. CDM XI, č. 151. Rozebírají F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 189; J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 616; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 163; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III V.

září 1379 potom Albert tyto statky se všemi jejich důchody z nich plynoucími, polnostmi, loukami, pastvinami a feudálními právy slavnostně udělil v užívání tržeckému konventu.⁶¹⁵

Albert též deklaroval, že miní dát tyto darované majetky zapsat do desk zemských cůdy olomoucké, čímž bude držba těchto vsí tržeckými kartuziány právně pojištěna. Důležitý je zde moment jakési Albertovy pojistky v tomto kroku. Starý prelát asi už nějakou dobu očekával smrt, a tak veškeré nastíněné transakce neprováděl sám, nýbrž v jakémsi formálním obchodním partnerství s Petrem z Rožmberka, proboštem královské kaple Všech svatých, a se Sezemou z Ústí, týnským proboštem. Tito duchovní totiž spolu s Albertem koupili ony rozebírané vesnice, a tak byli po právní stránce jejich přechodnými spolumajiteli.⁶¹⁶ Biskup litomyšlský pak oba muže ustanovil vykonavateli své poslední vůle a v případě své předčasné smrti je delegoval intabulováním oněch čtyř vesnic.⁶¹⁷ Pravděpodobně nebyl ani jeden z těchto formálních spolumajitelů na držbě inkriminovaných vsí reálně finančně zainteresován. Předpokládám, že se jednalo pouze o jakousi právní pojistku, aby k zápisu opravdu došlo. Kdyby byl totiž Albert jediným vlastníkem a nestihl by před svou smrtí intabulaci provést, nemohlo by k ní už dojít, neboť by chyběl souhlas dosavadního majitele. V případě existence spolumajitelů je však tato situace řešitelná. Albertovi tedy očividně velice záleželo na tom, aby po sobě nezanechal nedořešené majetkoprávní záležitosti, které by pro tržeckou kartuzii mohly představovat otázku samotné existence. Bez vlastních příjmů by nemohla nadále existovat. Velice kontroverzní skutečností je pak v tomto světle fakt, že rozebraná „pojistka“ nevyšla a k intabulaci onoho majetku došlo z neznámého důvodu až roku 1389, tedy devět let po Albertově smrti.⁶¹⁸ A paradoxní je i to, že právě tento kýžený majetek představoval nakonec pro klášter zhoubu.

Albert zemřel ve velice nevhodnou dobu. V lednu 1380, kdy náš Šternberk naposledy vydechl, se konvent teprve pozvolna konstituoval a velice dramaticky tak pocítil absenci svého garanta v podobě mocného fundátora. Když se pak naplno projevíly první problémy,

---

⁶¹⁵ „...bona et villas Dolan et Thowirz prope Olmucz necnon Morawiczan at Palonyn in Moravia per nos empta seu emptas cum hominibus, censibus, curiis, agris, pratis, pascuis, cum pleno jure dominiū et generaliter cum omnibus libertatibus et pertinenciis suis, ... cum aliis vero omnibus juribus et utilitatibus, prout dicta bona emimus, ... dedimus et donavimus ac presentibus priori, fratribus ac conventui ordinis Carrthusiensis monasterii Rubi beate Marie...“ CDM XI, s 149, č. 163. Albert si však ponechal patronátní právo k farnímu kostelu v Moravišanech. Vše ostatní připadlo klášteru. Nadání pak Albert ještě potvrdil 1. listopadu 1379. CDM XI, č. 168.

⁶¹⁶ Jsou uvedeni na obou kupních smlouvách jako spolukupci. CDM XI, č. 123, CDM XI, č. 151.

⁶¹⁷ Albert ze Šternberka uvádí, že je dohodnutý s „Petro de Rosemberg regie capelle ad omnes sanctos in castro Pragensi et Sezeme de Usk Tinensi prepositis fratribus nostris carissimis et nostre ultime voluntatis executoribus, quibus dicte ville sunt eciam ascripte commisimus, ut in casu, quo nos prius decedere, quod absit, contigerit, supradictas villas cum earum pertinenciis ipsis priori, fratribus et conventui prefatis intabulari fideliter procurent...“ CDM XI, s 149, č. 163. Petr z Rožmberka i Sezema z Ústí pak tuto dohodu potvrdili svou listinou vydanou 30. září 1379 v Praze. CDM XI, č. 164.

⁶¹⁸ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III V. A to i přesto, že k ní dal markrabě Jošt souhlas už 3. června 1380. CDM XI, č. 195.

nedokázali je zdejší kartuziáni efektivně řešit. Dle řádových *consuetudines* se má majetek konventu nacházet vždy v místě sídla komunity, aby nebyli mniši vytrhováni z kontemplativního života finančně i časově náročnou správou vzdálených statků. Jak jsme viděli, tuto podmínku *Rubus beate Marie* rozhodně nesplňoval, neboť veškeré jeho majetky byly situovány na Moravě. Navíc se začalo ukazovat, že tyto příjmy kláštera takového rozměru, jak jej zamýšlel Albert, zdaleka nedostačují. Mniši museli dokonce v prosinci roku 1380 zastavit i jakýsi viatik, který jim věnoval či odkázal sám fundátor.⁶¹⁹ Albertův nástupce ve funkci biskupa litomyšlského, Jan III., sice fundaci potvrdil a dodatečně pro ni dostal i souhlas od litomyšlské kapituly,⁶²⁰ ale samotná generální kapitula řádu počala na tržeckou kartouzu pohlížet skepticky. „*Jaké starosti působily ... neblahé okolnosti vedení řádu, jest nejlépe patrno z usnesení gen. kapituly, která již v r. 1380 nařídila visitátorům, aby se ihned odebrali do Litomyšle a zjistili, zdali se tržecký klášter bude vůbec k řádovým účelům hoditi nebo nikoliv a dle toho aby bylo rozhodnuto, má-li zůstat v držení řádu či raději má býti opuštěn.*“⁶²¹ Ještě nějakou dobu tržecká kartouza, snad hlavně kvůli závazkům a přimluvám litomyšlských biskupů,⁶²² existovala, ne však příliš dlouho. Už roku 1386 byli dva mniši z Tržku přeloženi⁶²³ a o rok později delegovali představení řádu pražského převora, aby vybral nové, vhodnější místo pro přestěhování tržecké komunity. A tak byla v letech 1388-1389⁶²⁴ kartouza oficiálně přenesena na Moravu, do centra svých statků, do Dolan u Olomouce. Do vesnice, kterou Albert kdysi klášteru koupil a tak činně se zasazoval o její nezpochybnitelné přidělení tržeckému konventu. Ironií osudu zůstává i to, že záštitu nad

---

⁶¹⁹ Kartuziáni viatik zastavili 18. prosince 1379 Václavovi, arcijáhnovi boleslavskému, za 20 zlatých a dvě kopy grošů pražských. Jako platební garant, který může vedle samotných řeholníků o zpětný výkup knihy požádat, je zde uveden Petr z Rožmberka, jeden ze dvou výše uvedených Albertových vykonavatelů poslední vůle. „*Die XVIII. m. Dec. h. q. terc. d. Wenceslaus erchidiaconus Boleslav. confessus est, se librum viaticum olim d. Alberti episcopi Luthomissl. a dd. priore et conventu monasterii Carthusiensis recepisse pro XX florenis et duabus sexag. gross., quem librum restituere promisit, cum pro parte dictorum Carthusiensium aut d. Petri de Rosemberg fuerit requisitus...*“ Soudní akta, s. 75, č. 491. Na tuto cestovní knihu jsem narazil již v pozn. č. 463 v souvislosti s iluminátorem Albertových kodexů, takzvaným „Mistrem rukopisů Alberta ze Šternberka“. Viatik, o kterém je zde řeč, se nám do dnešních dnů nedochoval. Citovaná zmínka o něm je však důkazem toho, že se Albert snažil svou tržeckou fundaci vybavit náležitými liturgickými knihami. Lze předpokládat, že viatik nebyl jedinou klášteru darovanou knihou (dost možná patřila tržeckým kartuziánům i slavná Bible Alberta ze Šternberka, viz pozn. č. 626).

⁶²⁰ To se stalo 8. ledna 1381. VDM XI, č. 211. Biskup zde daroval klášteru ještě určitá další privilegia. Rozebírají F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 190; J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 616; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 176; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III V.

⁶²¹ Augustin NEUMANN, *Z dějin tržecké kartuzie*, in: *Od Trstěnické stezky*, 17, 1937/8, s. 137-138, zde s. 137.

⁶²² Kromě již zmíněného dobrodiní, které roku 1380 prokázal klášteru Jan III. se ještě jeho nástupce, Jan IV. Železný zasazoval u generální kartouzy o zachování konventu. Zavazoval se, že opatří tržeckým bratřím chybějící majetky, aby tito byli soběstační a životaschopní. Proto byl ještě roku 1390 jmenován zdejším rektorem dosavadní královopolský vikář Vavřinec. Tamtéž, s. 138. O tom, že by Jan IV. klášteru opravdu nějaké statky daroval, však už prameny mlčí. Další vývoj nasvědčuje tomu, že Jan svému slibu nedostál.

⁶²³ kněží Stanislav a Petr. J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 617; A. NEUMANN, *Z dějin*, s. 137.

⁶²⁴ 22. května 1388 povolila přenesení kartouzy olomoucká kapitula (CDM XI, č. 480), 15. června 1389 pak o transfer potvrdila generální řádová kapitula ve Florencii (CDM XI, č. 553).

novou dolanskou kartouzou pojmenovanou *Vallis Josaphat* převzal markrabě Jošt Lucemburský, který se zavázal doplnit jí chybějící příjmy. Tentýž Jošt, nad kterým Albert ze Šternberka vyřkl 12. ledna 1380 v bývalém sídle kláštera, v Tržku u Litomyšle, církevní klatbu (popsáno na konci předešlé kapitoly). Klášter *Rubus beate Marie* ještě několik let „dožíval“ a k faktickému zrušení došlo až 2. října 1397, kdy jeho zánik potvrdil s konečnou platností papež Bonifác IX.⁶²⁵ Poslední v Tržku setrvávající mniši tehdy přešli i s mobiliářem⁶²⁶ do Dolan. Albertova slavná fundace tak skončila velmi neslavně.⁶²⁷ Pro nás však představuje tento zmařený projekt důležitou informací o životě našeho hlavního hrdiny. Leccos nám totiž pověděl o jeho niterné zbožnosti, čímž jsou do jisté míry doplněny závěry prvního oddílu této kapitoly, a mnohé nám prozradil o jeho vztahu k monastickému systému diecéze litomyšlské.

Pokud se na rozebraný materiál tohoto oddílu podíváme s náležitým nadhledem, tak vidíme, že byl Albertův vztah s klášterní strukturou biskupství litomyšlského jaksí nevyvážený. S většinou řeholních domů patrně ani nepřišel do užšího kontaktu. To však neplatí pro případ lanškrounských augustiniánů, které velice podporoval a možná se o ně ve vnitrodiecézní politice i opíral. Snad pro něj měla být tato kanonie jakousi pomyslnou protiváhou znesvářené katedrální kapituly. Po stránce duchovní pak měla roli obdobné protiváhy plnit tržecká kartouza. Její založení představuje významný zásah Albertovy osoby do dosavadní tváře litomyšlského biskupství. Nejedlý to dokonce považuje za „...nejdůležitější událost Albertova biskupování v Litomyšli...“.⁶²⁸

To je ovšem vše, co můžeme o Albertově vztahu k monastické struktuře biskupství litomyšlského tvrdit. V porovnání s jeho předchůdci a do jisté míry i s jinými biskupy té doby to však není vůbec málo. Zmíněnou monastickou „strukturu“ si totiž nemůžeme představovat

---

⁶²⁵ CDM XII, č. 424

⁶²⁶ Lze se domýšlet, že majetkem tržeckých kartuziánů byl v této době i iluminovaný rukopis Pisma svatého, který nechal Albert ze Šternberka zřejmě nechal zhotovit přímo pro ně. Tento kodex je dnes nazýváme Bible Alberta ze Šternberka či Krakovská bible (podle místa svého současného uložení - Biblioteka Jagiellonska, Kraków). To, že byla tato bible původně určena tržeckým kartuziánům, lze vydedukovat z jejího následného uložení v dolanském klášteře. Na toto místo uložení upozorňuje pozdně středověký přípisek na druhém fóliu samotného kodexu v prostoru záhlaví: „*Hanc bibliam in duobus voluminibus recepit a Cartusiensibus de Dolan habendam dumtaxat ad tempora vite sue.*“ (Přejato druhotně z T. GAUDEK, *Iluminované rukopisy*, s. 42.) Na základě v hlavním textu vyličených okolností zániku tržecké kartouzy se zdá cesta bible z Tržku do Dolan velice pravděpodobná. Iluminátorem tohoto kodexu byl onen již výše zdefinovaný „Mistr rukopisů Alberta ze Šternberka“ (viz s. 88).

⁶²⁷ Oproti tomuto tvrzení zastávají Kurka a Nejedlý názor, že v Tržku setrvalo posledních pár kartuziánů až do roku 1421, kdy je odtud vyhnali husité. Tito mniši pak prý utekli ke svým již dříve přestěhovaným kolegům do Dolan u Olomouce. J. KURKA, *Archidiakonáty*, s. 618; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 188, 251. Tito autoři tedy uvádějí o dvacet čtyři let mladší datum definitivního zániku tržecké kartouzy, než jsem v textu uvedl já. Jejich teorie představuje spíše nepodloženou dedukci (opírají se o prameny, z nichž se nedá existence tržecké klášterní komunity dokázat), proto se o ni nelze spolehlivě opírat.

⁶²⁸ Tamtéž, s. 161.

jako cosi vnitřně svázaného, jak možná samotný termín „struktura“ asociuje. Jednotlivé kláštery byly mnohem těsněji než s diecézní správou svázány se správou řádovou, dělí se do jednotlivých provincií. Vzpomeňme jen na onen fakt, že vizitační právo měl biskup ze všech zdejších konventů jen u klášterů benediktinských, což samo o sobě o této dvojkolejnosti církevní správy mnohé napovídá. Konstatujeme-li pak, že Albertovo chování nejeví žádné výrazné známky plošné péče o zdejší kláštery, není to důsledek nějakého jeho nezájmu, ale mnohem spíše odraz běžné separace řádových struktur od struktur světských. Jeho zásahy ve prospěch lanškrounské kanonie, jeho zájem o stavitele litomyšlského konventu, mistra Jakuba, a konečně jeho fundace kartouzy v Tržku, to vše naopak poukazuje na eminentní zainteresovanost námi sledovaného Šternberka na řeholním životě litomyšlské diecéze. Nelze si však o této zainteresovanosti udělat jakýkoliv komplexní závěr, neboť tomu brání samotná podstata církevního uspořádání. Možno pouze shrnout, že popsané kroky našeho preláta jednoznačně poukazují na jeho sympatie k řeholnímu životu, s nímž byl v době svého působení v Litomyšli často v kontaktu. Tyto závěry pak pouze potvrzují skutečnost, že když mohl, do řízení klášterního života zasáhl. Není snad náhodou, že první dokázaná vizitace provedená osobou litomyšlského biskupa proběhla právě v době episkopátu Alberta ze Šternberka a jednalo se o vizitaci klášterní. Mám tím samozřejmě na mysli onu popsanou kontrolu benediktinského opatství v Podlažicích u Chrudimi, která je nám názornou ukázkou Albertovy snahy o dohled nad klášterní správou, dovoluji-li mu to řádová statuta. Ve většině případů mu to však nedovolovala. A tak se musíme spokojit s oním zdánlivě neplastickým obrazem jeho vztahu k diecézním klášterům, který se však v náležitém kontextu mění ve velice plastický.

6.4. Albert jako správce panství a jeho poddanské sídelní město Litomyšl

Již v průběhu druhého oddílu této kapitoly jsme narazili na Alberta coby feudálního pána svého biskupského benefícia. Měli jsme možnost sledovat jeho autoritativní chování a snahu marginalizovat vliv kapituly na správu litomyšlského panství, jež se dělilo na statky biskupské a kapitulní. Samotnému vykonávání správních povinností panství jsme však zatím nevěnovali širší pozornost.

Nutno konstatovat, že nám zlomkovitost pramenného materiálu nedovolí rozkrýt systém Albertovy majetkosprávní agendy. Nejsme tak schopni vyvozovat o této jeho aktivitě žádné hlubší závěry. Víme například, že 9. září 1366 vydal hamfešt na rychtu v Cerekvici jakémusi rychtáři Niklínovi. Niklín tuto rychtu již nějakou dobu držel a Albert řečeným aktem

jen kodifikoval stará zvyková práva.⁶²⁹ Tato jednotlivina je pro nás drobným důkazem toho, že sledovaný biskup nějakou aktivitu ve správě statků vyvíjel, nic víc nám však neprozradí. Zásahy takového druhu jistě nebyly na denním pořádku. Hlavní břímě každodenní správy nenesl sám biskup, nýbrž pověřený úředník. Tím byl litomyšlský purkrabí,⁶³⁰ jenž řídil panství a řešil nejrůznější spory. Soudní záležitosti poddaných pak purkrabí neřešil sám, nýbrž s příslušným venkovským rychtářem neboli lantfojtem („*judex provincialis*“).⁶³¹ Purkrabí byl nejvýše postaveným úředníkem na panství. Jméno tohoto úředníka z doby Albertova působení neznáme.

Centrem panství bylo město Litomyšl. Již v první kapitole jsem letmo zmínil, že se Litomyšl pyšnila městským titulem a právy shodnými s Hradcem (Králové) už od roku 1259, kdy bylo Litomyšli uděleno Přemyslem Otakarem II. rozsáhlé privilegium.⁶³² Tím se Litomyšl octla v okruhu magdeburského městského práva, jehož nejvyšší stolicí v Čechách představovaly Litoměřice. V současném regionálněhistorickém diskursu se spekuluje o pravosti tohoto Přemyslova privilegia.⁶³³ Tyto spekulace však na výsledku věci nic nemění, neboť Litomyšl obdržela od téhož panovníka ještě jedno, obsahově téměř shodné, privilegium, a to hned v roce 1363. Jestli se jednalo o konfirmaci, či jediné pravé a původní privilegium, zůstává stranou námi vymezené problematiky. Důležité pro nás je, že když se roku 1344 stala Litomyšl sídlem čerstvě ustanoveného biskupa, jednalo se již o elementárně konstituované poddanské město. František Hoffmann k tomu však dodává: „*Dvůr a biskupské úřady byly sice umístěny na hradě, ale působily nepochybně na růst města, v němž se začali usazovat také členové drobnějších šlechtických rodů, kteří pobývali při biskupském dvoře. Po některých spíše formálních opatřeních teprve ve druhé polovině 14. století došlo k řadě aktů, které Litomyšli dodaly jednak po stránce vnější již plně městský ráz, jednak upravily vnitřní řády s novými potřebami.*“⁶³⁴

---

⁶²⁹ Tamtéž, s. 150-151. Vesnice Cerekvice byla kapitulním majetkem, ale rychtu zde držel biskup. Tamtéž, s. 338.

⁶³⁰ M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 59.

⁶³¹ Tento postup je pouze analogií k mladším soudním postupům, doloženým městskou knihou z let 1402-1486. Rozebírá František HOFFMANN, *Správa a městské knihy Litomyšle od 14. do 16. století*, in: Sborník archivních prací, 58/2, 2007, s. 451-573, zde s. 460-461. Sít' lantfojtů na litomyšlském panství a jejich úřední pravomoce osvětluje citovaný autor těmito slovy: „*Biskup měl pro své statky lantfojtů několik. V Litomyšli, též pro správu blízkých vesnic byl lantfojt jediný. Vedle biskupa měli samostatné lantfojty pro své statky také kapitulní kanovníci ... Při účasti na vesnických soudech předsedal patrně purkrabí. Často však soudy řídil samostatně lantfojt.*“ Tamtéž, s. 461.

⁶³² Rozebírají Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 299-300; M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 30.

⁶³³ Jako falzum ho klasifikuje J. FALTYŠ, *Vznik a formování*, 21.

⁶³⁴ F. HOFFMANN, *Správa a městské knihy*, s. 456.

Po stránce sociální byla hlavním krokem k dovršení geneze municipálního zřízení předně výstavba městských hradeb, jež proběhla počátkem 50. let 14. století.⁶³⁵ Po stránce správní byl vývoj poněkud složitější. Městské soudnictví i zákonodárství bylo formálně svěřeno jen pánovi města, tedy biskupovi, který převzal vládu nad městem od starého premonstrátského konventu. V Přeclavově ustanovení z října 1347 čteme, že biskupovi litomyšlskému náleží „...*Ciuitatem Luthomislensem, cum omni iure et dominio*...“.⁶³⁶ Tuto deklaraci nelze vnímat doslovně, i když zůstává skutečností, že vrchnostenský element ve městech poddanských radikálně omezoval svobodu jejich obyvatel.⁶³⁷ Samotnou agendu samozřejmě nevykonávali biskupové osobně. Nejvyšším úředníkem, na nějž bylo delegováno soudnictví, byl městský rychtář neboli fojt („*Judex municipalis*“),⁶³⁸ jenž též požíval vrchní pravomoc dohledu nad řemesly a obchodem. Fojt byl jmenován výlučně biskupem, a představoval tak hlavního exponenta vrchnostenských zájmů. Ovšem vždy byl vybírán z řad litomyšlských měšťanů. Jméno rychtáře či rychtářů z doby Albertova působení v Litomyšli neznáme. Určité omezení svrchované vlády biskupa však představoval samosprávní orgán měšťanů, tedy městská rada v čele s purkmistrem.⁶³⁹ Její činnost v Albertově době nelze komplexně postřehnout, neboť nejstarší dochovaná městská kniha pochází až z počátku 15. století.⁶⁴⁰

Po většinu doby trvání litomyšlského biskupství byl vrchním představitelem města rychtář, tedy delegát moci vrchnostenské, ne však zcela konstantně. Téměř od poloviny 14. století je pozorovatelný postupný mocenský i sociální progres konšelů na úkor moci rychtářské.⁶⁴¹ Tato tendence je odrazem širšího dobového fenoménu, pozorovatelného ve městech poddanských, mnohem více pak ve městech královských. Rychtářova faktická

---

⁶³⁵ F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 118-120; F. HOFFMANN, *Správa a městské knihy*, s. 456-457; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 124-125, 286-267; M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 37.

⁶³⁶ CDM VII, s. 539, 735.

⁶³⁷ František HOFFMANN, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009, s. 448. (Jedná se o aktualizovanou verzi práce, publikované již dříve pod názvem *České město ve středověku*, Praha 1992.)

⁶³⁸ K městskému soudnictví viz F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 409. K městskému rychtáři obecně viz Jaroslav BAKALA, *K úloze městského fojta a lokačních listin*, in: *Folia Historica Bohemica*, 1, 1979, s. 231-237; J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, 227-235.

⁶³⁹ František Hoffmann definuje městskou radu v obecné rovině takto: „*Byl to orgán správy politické, finanční a hospodářské v širokém slova smyslu... Rada měla právo vydávat pro tyto oblasti nařízení trvalé platnosti, závazná statuta. Jejím právem bylo nařizovat výběr městské sbírky, volit výběřčí a stanovit výši různých poplatků a dávek. Zastupovala obec, opatrovala a používala její pečeť, plnila její rozhodnutí, spravovala jmění a předkládala o tom počty. ... Ustanovovala městské písaře, další úředníky a zřízence... Starala se o sirotky, odkazy a dobročinnou péči anebo na ni alespoň dozírala.*“ F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 414. Purkmistr je v Litomyšli doložen až od roku 1383. TÝŽ, *Správa a městské knihy*, s. 466. Ke vzniku městské rady v obecné rovině viz J. KEJŘ, *Vznik městského zřízení*, 235.-241.

⁶⁴⁰ Pro stručný přehled litomyšlských městských knih viz Rostislav NOVÝ, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310-1526*. Katalog, Praha 1963, s. 108-111. Podrobněji jsou pak tyto prameny analyzovány v druhé části studie F. HOFFMANN, *Správa a městské knihy*.

⁶⁴¹ Tamtéž, s. 463-464.

moc se začala postupem času omezovat „...na nejběžnější trestní agendu, zpravidla jen policejní, v soukromoprávní agendě na běžné případy, jako byly záznamy dluhů.“⁶⁴² To však představuje až samý vrchol nastíněné emancipace městské samosprávy. V době, kdy byl pánem města Albert ze Šternberka, to ještě zdaleka neplatí. Albert přichází do Litomyšle ve chvíli, kdy se začíná faktická role samosprávy teprve pozvolna prosazovat a rozhodující mocenskou složkou zůstává stále ještě rychtář, tedy „biskupův člověk“. Snad právě tato skutečnost je hlavním důvodem toho, že Albert neměl po celou dobu svého působení v Litomyšli s měšťany jediný spor. Alespoň nás o tom neinformuje střídmě dochovaný pramenný materiál. Albert se octl v postavení suverénního pána města, což mu, jakožto příslušníkovi panského stavu, zřejmě velmi vyhovovalo. Namísto tahanic s hrdými a sebevědomými konšely, kterých si až příliš „užil“ v Magdeburku, fungovala v Litomyšli zcela direktivní správa. Albert patrně nechával veškerou agendu na rychtáři, obeznámeném s biskupovými hospodářskými záměry, a sám se tak mohl nerušeně věnovat vyšší politice a církevní správě. Jen těžko bychom tento stav nazvali symbiotickým. O pocitech poddaných měšťanů s jistotou nelze cokoliv tvrdit, těžko však pro ně bylo upozaděné postavení uspokojující. Z pohledu námi sledovaného preláta se ale jednalo o klidné a disciplinované městské zázemí, jež tvořilo tak silný kontrast s nepokojným Magdeburkem.

Nemělo by v této souvislosti uniknout pozornosti ani několik zobecňujících poznámek o obyvatelích města v Albertově době. Stejně jako v jiných městech té doby existovaly i v Litomyšli dvě hlavní skupiny řádných „občanů“. Z hlediska právního to byli plnoprávní měšťané a právně omezení obyvatelé.⁶⁴³ Z majetkového hlediska (podle držby domu) lze tento lid rozdělit na hospodáře a podruhy.⁶⁴⁴ Souborně pak můžeme všechny tyto skupiny nazvat dnešní terminologií jako vyšší a střední vrstvu. Tito všichni museli takzvaně „trpět s městem“.⁶⁴⁵ Podle odhadu Milana Skřivánka tvořili řečení občané zhruba 75% všech obyvatel Litomyšle.⁶⁴⁶ Po národnostní stránce byly „střední a vyšší společenské vrstvy ... v předhusitské době hodně německé, ale město se rychle počestřovalo...“.⁶⁴⁷ Zbylých 25% pak tvořila městská chudina. Máme též střídmé zprávy o tom, že v Litomyšli přebývala i jistá židovská komunita.⁶⁴⁸

---

⁶⁴² F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 407.

⁶⁴³ TÝŽ, *Správa a městské knihy*, s. 474; TÝŽ, *Středověké město*, s. 315

⁶⁴⁴ Tamtéž.

⁶⁴⁵ „...to je vykonávat povinnosti buď určitě ustanovené, anebo zvykem ustálené, především odvádět šos vrchnosti.“ Tamtéž, s. 475.

⁶⁴⁶ M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 67.

⁶⁴⁷ Tamtéž.

⁶⁴⁸ Dozvídáme se o nich ze statut cechu řeznického, kde je židům uděleno právo obchodovat s masem, nikoliv však porážet dobytek. Rozebírají F. HOFFMANN, *Správa a městské knihy*, s. 149; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 325; M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 61.

Celkem žilo ve městě i s přilehlými předměstími zhruba 1200 lidí, čímž se Litomyšl rovnala menším městům královským.⁶⁴⁹ Jinak se jednalo spíše o agrární centrum. Na předměstích i ve městě stálo mnoho hospodářských dvorů a snad až 30% obyvatelstva se alespoň okrajově věnovalo zemědělství.⁶⁵⁰ To ovšem ještě neznamená, že zde nevzkvétalo řemeslo. Před Albertovým příchodem jsou v Litomyšli doloženy čtyři cechy. 28. srpna 1357 potvrdil Albertův předchůdce Jan ze Středy artikule cechu řeznického, pekařského⁶⁵¹ a soukenického. 10. března 1363 byl pak ještě konšely potvrzen cech krejčích.⁶⁵² Za vzor těmto řemeslnickým organizacím sloužily cechovní artikule hradecké. Ve městě dozajista sídlili i mnozí jiní řemeslníci, kteří se však pro svou nečetnost do cechů nesdružovali.

Albert sám cechům žádné artikule nepotvrdil. Snad toho ani nebylo zapotřebí, neboť další potvrzení cechů proběhlo až v druhé dekádě 15. století.⁶⁵³ Ani nijak jinak se Albert ze Šternberka do života města nezapsal, což jsem konečně zmínil již výše. Bylo ovšem příhodné vylíčit na těchto místech obraz biskupského města Litomyšle, neboť tvořilo jistou kulisu mnoha výše popsaných dějů. Albert sice sídlil nad městem, v biskupském hradě, s měšťanstvem však do kontaktu dozajista přišel. Poddaní měli možnost vidět svého pána při pontifikálních mších, které musely být pro Litomyšlany velkou událostí. Můžeme předpokládat, že katedrálu navštěvovali s jistou pravidelností. Biskup se svým poddaným navíc ukazoval při každém příjezdu do Litomyšle. Hlavní příjezdová cesta na hrad totiž vedla napříč městem. Dnešní podlouhlý tvar náměstí nám ilustruje postupnou genezi městské aglomerace, jejímž určujícím prvkem byla cesta, přeměněná později na městský rynek podlouhlého tvaru. I ono již několikrát připomenuté přivezení ostatků svatého Viktorína mělo v konečném důsledku pro město jistý význam, neboť bylo v lednu 1401 uděleno Litomyšli právo osmidenního trhu, a to v době od světceva svátku (5. září) až do následujícího oktávu.⁶⁵⁴ Albert podle všeho nebyl příliš starostlivým pánem svého města a patrně ani panství. Nelze však zeměpanskou rovinu biskupství litomyšlského ignorovat a přejít jí pouhými narázkami v rámci jiných textových oddílů. Doufám proto, že jsem nyní učinil této potřebě za dost.

---

⁶⁴⁹ Tamtéž, s. 67. V obecném měřítku se Litomyšl řadila ke středně velkým městům, kterých bylo mezi poddanskými městy poskrovnu. F. HOFFMANN, *Středověké město*, s. 312.

⁶⁵⁰ M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 67

⁶⁵¹ Pekaři byli v jednom cechu s koláčníky a perníkáři. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 313; M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 61.

⁶⁵² F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 153-154; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 317.

⁶⁵³ Cechy ševcovský (potvrzen 1413) a sladovnický (potvrzen 1415). F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 258-260; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 315, 318; M. SKŘIVÁNEK, *Litomyšl*, s. 66.

⁶⁵⁴ CIM IV/1, č. 177.

K úplnému vylíčení Albertova působení v Litomyšli již chybí jen analyzovat okruh lidí, kterými se námi sledovaný prelát obklopil. Vždyť člověk je do jisté míry takový, jací jsou lidé kolem něho. Pojd'me se proto nyní pokusit tyto lidi pojmenovat.

6.5. Albertův dvůr a litomyšlská konzistoř v době jeho episkopátů

Oddílem o lidech, kterými byl Albert v době svého působení v Litomyšli obklopen, učiníme jakousi pomyslnou tečku za všemi vylíčenými událostmi, neboť právě tito lidé bývali nepřímými i přímými účastníky rozebíraných dějů. Nejhmatalejší roli zde samozřejmě hráli úředníci litomyšlské konzistoře, kteří byli neopominutelnou součástí celého systému správy diecéze. Tyto úředníky dosazoval do funkcí dle své vůle sám biskup, a tak se vždy jednalo o prelátovy dvořany nebo alespoň dobré známé. Naprosto markantní je tato skutečnost u Albertova oficiála Mikuláše z Jičína.

Tento jičínský farář byl zřejmě dlouholetým rádcem a spolupracovníkem Alberta ze Šternberka. Funkci oficiála litomyšlského zastával po dobu obou Albertových litomyšlských episkopátů a v době Šternberkova intermezza v Magdeburku byl dokonce jmenován tamějším katedrálním kanovníkem (magdeburský kanonikát si formálně podržel i po návratu Alberta zpět do Čech). Mikuláš je jako litomyšlský oficiál poprvé uveden ve svědečné řadě listiny z 18. června 1366, kterou došlo k rozdělení budov litomyšlského hradu,⁶⁵⁵ jak je již popsáno výše. Při plnění své úřední povinnosti, tedy řešení záležitostí sporného soudnictví diecézního kléru,⁶⁵⁶ je Mikuláš poprvé pozorován v rozhodčí listině z 13. října 1366, v které bylo učiněno vymezení hranic mezi pozemky kapitulními a pozemky sousedního podlažického kláštera.⁶⁵⁷ Mikulášovo první působení v Litomyšli končí roku 1368, kdy odcestoval s Albertem do Magdeburku. V době biskupa Petra Jelita zastával funkci litomyšlského oficiála jakýsi Albrecht, děkan kapituly u svatého Jiljí v Praze⁶⁵⁸. Avšak s Albertovým návratem se do funkce oficiála vrátil i Mikuláš, který na tomto postu setrval až do pontifikovy smrti roku 1380.⁶⁵⁹ Nikdo jiný než Mikuláš z Jičína není v době Albertových episkopátů v úřadu oficiála

---

⁶⁵⁵ CDM IX, s. 352, č. 435.

⁶⁵⁶ Stručná definice funkce oficiála je nastíněna již v záhlaví kapitoly, viz pozn. č. 405.

⁶⁵⁷ MZA Brno, fond E 6 – Benediktini Rajhrad, i. č. 385, viz s. 93.

⁶⁵⁸ Albrecht je veden jako vystavitel Petrovy listiny ze 17. listopadu 1368 o vymezení hranic mezi litomyšlskou kapitulou a podlažickým klášterem. SOKA Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML, oddělení I a, Listiny, i. č. 17.

⁶⁵⁹ Není vyloučeno, že byl Mikuláš z Jičína delegován i Albertovým nástupcem Janem III. a úřad zastával i po Albertově smrti. Naposledy je tento klerik v Litomyšli doložen 12. ledna 1380 (CDM XI, s. 157, č. 172), tedy těsně před Albertovou smrtí. Až do roku 1389 jméno oficiála litomyšlského neznáme. Mikuláš tedy mohl být oficiálem ještě několik let po Albertově smrti. To je ale pouze domněnka, neboť prameny pro toto tvrzení zcela chybí.

doložen, tudíž je zřejmé, že Mikuláš funkci zastával po celou dobu Albertova biskupování (v letech 1364-1368 a 1371-1380).

Mikuláš z Jičina zastával paralelně s funkcí oficiála i funkci litomyšlského generálního vikáře. Toto nahromadění dvou nejvyšších úřadů v jedné ruce nebylo v litomyšlské konzistoři žádnou výjimkou. Zdeněk Nejedlý z pramenů vysledoval, že „*úřad oficiála i vikáře zastávala obyčejně jedna osoba a sice tak, že oficiál někdy vykonával úřad vikářský i bez titulu vikáře...*“.⁶⁶⁰ Tento závěr potvrzuje listina z 29. června 1374, v které Mikuláš stvrdil nadání jakéhosi Nicka, syna měšťana Smyla z Vysokého Mýta, ke kostelu v Bučině.⁶⁶¹ Jičínský plebán se zde tituluje jako oficiál,⁶⁶² ačkoliv samotný akt stvrzení donace náleží do pravomoci generálního vikáře.⁶⁶³ Přesto se Mikuláš jako generální vikář občas tituloval. O tom svědčí papežská jmenovací listina podlažického opata Bohuňka z 9. května 1375. V ní se Řehoř XI. odvolává na Albertovo potvrzení a instalaci řečeného opata, což prý bylo provedeno skrze generálního vikáře („*vicario generali*“) Mikuláše z Jičina.⁶⁶⁴ Poté je ještě 12. ledna 1380 Mikuláš nazýván Albertem jako jeho „*vicedominus*“,⁶⁶⁵ tedy náměstek či místodržitel, v přeneseném slova smyslu pak generální vikář. Mikuláš tedy používal oba tituly (oficiála i generálního vikáře) a asi nijak striktně nerozlišoval, z jakého úřednického postu jaký správní krok vykonává. A tak si můžeme na základě analogie s jeho oficialátem domýšlet, že funkci generálního vikáře zastával po celou dobu obou Albertových pontifikátů, ačkoliv doslovný důkaz nám o tom v pramenech chybí. Mikuláš z Jičina byl bezesporu Albertovým nejdůležitějším úředníkem a poradcem, co se církevní správy týče.

Z 26. dubna 1374 máme první a poslední zprávu o funkci prokurátora kléru v biskupství litomyšlském. Byl jím jakýsi Tomáš, farář v obci Heřmanice.⁶⁶⁶ Prokurátor kléru se staral o finanční záležitosti venkovského duchovenstva.⁶⁶⁷ Obdobou této funkce byl poté v pozdějších letech existence biskupství děkan, proto se už s titulem prokurátor kléru více nesetkáváme. Tento úředník byl vždy někdo z okolních venkovských plebánů. Jeho zařazení do konzistoře je do jisté míry zpochybnitelné, neboť se nejednalo o diecézního úředníka v

---

⁶⁶⁰ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 260.

⁶⁶¹ Samotného dokumentu jsem se nedopátral. Jelínek i Nejedlý ho však shodně interpretují. Omezují se zde proto na druhotnou citaci. F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 186; Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 157-158. Oba autoři uvádějí jako místo uložení pramene faru v obci Cerekvice, kde se již v dnešní době žádný archiv cenných písemností nenachází. Ani v žádném fondu okresního archivu dokument uložen není.

⁶⁶² Tamtéž.

⁶⁶³ Stručná definice generálního vikáře je nastíněna již v záhlaví kapitoly, viz pozn. č. 406.

⁶⁶⁴ „...*electionem ipsam obtinuit a d. f. Nicolao de Giczin, canonico Magdeburgensi, vicario generali in spiritualibus ven. fr. nostri Alberti, episcopi Luthomuslensis, ad hoc . . . auctoritate ordinaria confirmari eciam de facto...*“ MBV IV, s. 567-568, č. 997.

⁶⁶⁵ CDM XI, s. 157, č. 172.

⁶⁶⁶ Soudní akta I, s. 84, č. 71.

⁶⁶⁷ O berně a různé jiné platy. Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 260.

pravém slova smyslu. Dozajista to však nebyl biskupův dvořan. Důležitým orgánem biskupství byla též kancelář. O té víme pro dobu Alberta ze Šternberka jen velmi málo. Roku 1373 se uvádí jakýsi biskupský notář Jakub a roku 1379 protonotář Jan z Jindřichova Hradce.⁶⁶⁸

K Albertově konzistoři pak bývá některými autory řazen i významný prelát Jindřich z Vildštejna.⁶⁶⁹ Tohoto muže jsem již zmínil v minulé kapitole, v souvislosti s pohřbem Karla IV. na sklonku roku 1378. Jeho vazba na Alberta ze Šternberka a potažmo na Litomyšl je však dosti hypotetická, odvozená jen z několika málo ukazatelů, jež jsme schopni z pramenů vysledovat. Jindřich zřejmě pocházel z Čech, nevíme však, odkud přesně. Jeho přízvisko „z Vildštejna“ není možno jednoznačně interpretovat.⁶⁷⁰ Víme však, že se stal roku 1372 titulárním biskupem corbanským (Kujě, v Albánii) a tuto titulaturu podržel do roku 1383, kdy byl na přimluvu rakouského vévody Leopolda přeložen na biskupský stolec v Terstu. Po neshodách s tamější kapitulou však roku 1396 změnil místo svého působení ještě jednou a stal se biskupem v Padeně (v Istrii).⁶⁷¹ Jindřich je znám především jako velice učený kazatel, jehož kazatelská činnost je zdokumentována třinácti dochovanými zápisy teologických proslovů.⁶⁷² Jak jsme již viděli v minulé kapitole, pronesl tento muž kázání u rakve zesnulého císaře Karla IV. v předvečer jeho pohřbu. Místa Jindřichových proslovů jsou však mnohem četnější. Vedle již uvedené Prahy, kde kázal celkem třikrát,⁶⁷³ je známo jeho kázání proslovené ve svatoštěpánském dómu ve Vídni,⁶⁷⁴ pět kázání v Římě,⁶⁷⁵ jedno v Avignonu⁶⁷⁶ a tři v katedrále litomyšlské. Zde Jindřich z Vildštejna promluvil dvakrát v roce 1376,⁶⁷⁷ z toho jednou u příležitosti přenesení ostatků svatého Viktorina,⁶⁷⁸ potětí pak 30. prosince

---

⁶⁶⁸ Sumarizuje Zdeněk Nejedlý. Tamtéž, s. 279.

⁶⁶⁹ F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 186; D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III P; J. SAKAŘ, *Albert*, s. 32.

⁶⁷⁰ Většinou je psán německy, tedy „von Wildenstein“. Řezanina k nejastostem Jindřichova původu uvádí: „V Čechách je však několik míst toho jména (Vildštejn, pozn. autor), např. Wildenstein – Skalná na Chebsku, na Plzeňsku, W. – Vlčejn, hrádek u Blovic, či hrádek na Chrudimsku.“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II CH.

⁶⁷¹ H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 194.

⁶⁷² Dochovaly se v Mnichovském rukopise z 15. století. Rozebráno již v pozn. č. 390.

⁶⁷³ Kromě onoho pohřebního kázání mluvil Jindřich v Praze ještě roku 1370 za přítomnosti Karla IV. Přednesl tehdy kázání o Poslední večeři Páně, tedy o eucharistii, což bylo tématem i jeho dalšího, nedatovaného, pražského kázání, jež proběhlo patrně ve svatovítské katedrále. „in ecclesia Pragensi“. H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 189.

⁶⁷⁴ Kázání o Poslední večeři Páně, tedy o eucharistii, přednesené roku 1383. Tamtéž, s. 189-190. V té době byl Jindřich z vůle Leopolda Habsburského biskupem v Terstu. Jeho vazba na Vídeň je zde velice čitelná.

⁶⁷⁵ Z nich čtyři pronesl před papežem. Tamtéž.

⁶⁷⁶ Roku 1371 v klášteře minoritů v Avignonu (tamtéž), kteréhož řádu byl sám členem. Tamtéž, s. 194. Občas bývá Jindřich mylně označován za příslušníka řádu augustiniánů eremitů. D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. II CH.

⁶⁷⁷ Obě kázání byla o Poslední večeři Páně, tedy o eucharistii. H. BANSA, *Heinrich von Wildenstein*, s. 189.

⁶⁷⁸ Jindřich z Vildštejna je uveden jako svědek samotného transferu ostatků v říjnu 1376. F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 186. Akt přenesení se patrně odehrál při slavné mši, v rámci které Jindřich pronesl ono

1378 při exsequiích za Karla IV. („...*de obitu domini Karoli...*“⁶⁷⁹). Všechna tři litomyšlská kázání tedy pronesl Jindřich z Vildštejna v době Albertova druhého litomyšlského pontifikátu, dost možná na Albertovo výslovné přání. Do souvislosti s Albertem je pak dáváno i ono Jindřichovo pohřební kázání v Praze. Sakař doslova uvádí, že Albert, jakožto muž z okruhu císařských důvěrníků, „...*Jindřicha ... do Prahy přivedl...*“⁶⁸⁰ Tentýž autor zároveň Jindřicha nazývá světícím biskupem.⁶⁸¹ Snad tím myslí funkci světícího biskupa litomyšlského. Tohoto výkladu se přidržuje i Řezanina, když píše, že se Jindřich v Litomyšli „...*uplatňoval jako světící biskup, příležitostně zastupující nemocného Alberta*“.⁶⁸² Jelínek zase Jindřicha považuje za Albertova vikáře.⁶⁸³ Pro tyto závěry však neexistují žádné důkazy. Jindřichův pobyt v Litomyšli je podle výčtu oněch dochovaných kázání doložen pouze dvakrát. V letech 1376 a 1378. Z výše uvedeného výčtu jeho homilií naopak vyčteme, že se velice často zdržoval u papežské kurie, ať už v Římě či v Avignonu. Pobýval tedy v Českém království méně než sám Albert, což z logiky věci vylučuje jeho soustavný pobyt a působení na nějakém úředním postu v Litomyšli. Jindřich se jeví spíše jako Albertův host a slavnostní kazatel katedrály litomyšlské, nikoliv však jako stálý člen litomyšlské konzistoře. Mohl však patřit do okruhu Albertových důvěrníků či občasných dvořanů. Nic víc si o jeho vztahu k Albertovi ze Šternberka netroufám tvrdit.

Tím jsme překlenuli problematiku Albertova diecézního úřednictva a plynule se dostáváme k otázce jeho užšího dvora⁶⁸⁴. Nechtěl bych oba subjekty, dvůr a konzistoř, nějak striktně rozdělovat, neboť výše popsany Mikuláš z Jičína jistě byl i dvořanem. O tom konečně svědčí i jeho cesta do Magdeburku a zpět, vždy věrně po Albertově boku. Nyní však zmapujeme osoby, které nebyly svým úřadem nijak svázány s institucí biskupství, nýbrž jen s osobou Alberta ze Šternberka.

Albert byl příslušníkem jednoho z nejvýznamnějších aristokratických rodů českého království. Jako takový byl uvyklý velmi reprezentativnímu způsobu života, který mu

---

kázání. V obsahu Mnichovského rukopisu s třinácti Jindřichovými kázáními je toto kázání uvedeno mylně jako „...*ante translacionem beati Wenceslay ducis Boemie...*“ H. BANSÁ, *Heinrich von Wildenstein*, s. 190. Záměna svatého Viktorína za svatého Václava patrně pramení z druhotného sepsání onoho obsahu, který byl do rukopisu dopsán až někdy v druhé polovině 15. století. Tamtéž.

⁶⁷⁹ Tamtéž. Na konci kázání biskup Jindřich uvádí: „...*hunc sermonem compilavi et in exsequiis imperatoris in Luthomisla feci.*“ Tamtéž. s. 222.

⁶⁸⁰ J. SAKAŘ, *Albert*, s. 32.

⁶⁸¹ Tamtéž.

⁶⁸² D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III P.

⁶⁸³ Na základě Jindřichova svědectví při onom přenesení ostatků svatého Viktorína do litomyšlské katedrály (viz pozn. č. 678) vyvodil Jelínek závěr, že Albert tento akt učinil „...*s wikářem svým Jindřichem biskupem Chorvatským...*“ F. JELÍNEK, *Historie města Litomyšle*, s. 186.

⁶⁸⁴ K obecné problematice středověkého dvora v českých zemích viz Dana DVOŘÁČKOVÁ MALÁ, *Dvory a rezidence ve středověku I*, Praha 2006; Dana DVOŘÁČKOVÁ MALÁ – Jan ZELENKA, *Dvory a rezidence ve středověku II*. Skladba a kultura dvorské společnosti, Praha 2008; Dana DVOŘÁČKOVÁ MALÁ, *Dvory a rezidence ve středověku III*. Všední a sváteční život na středověkých dorech, Praha 2009.

umožňovaly finanční příjmy z rodového majetku a církevních prebend. O značné nákladnosti Albertova života nás informují dějepisci magdeburských arcibiskupů, když o Albertovi píší: „*Fuerat enim vir magnifici status honestate et multiplicatem sumptum frequentans, familiarium ac militarium copia, splendidis vestimentorum ac baltheorum ornatibus incedentibus utebatur.*“⁶⁸⁵ Z toho je zřejmé, že si náš Šternberk udržoval poměrně bohatý dvůr, a to zřejmě i před svým příchodem do Magdeburku. Tentýž pramen totiž uvádí, že Albert vstoupil do arcibiskupského města již s dvorem a početnou vojenskou družinou, kterou tvořilo 33 rytířů a mnoho dalších ozbrojenců.⁶⁸⁶ Konečně svrchu bylo již popsáno, jak biskup na vojenském tažení do Itálie na jaře 1368 pasoval pod čerstvě obdržanou korouhví magdeburské metropole 23 rytířů a obohatil tak svou dosavadní devatenáctičlennou družinu. Snad tedy už při svém prvním příchodu do Litomyšle v roce 1364 disponoval nějakým menším dvorem, který se zřejmě během jeho politické kariéry rozrostl.

Nejdéle sloužícím a zřejmě nejdůležitějším Albertovým dvořanem byl Markvart z Dobromilic. Tento vladyka, honosící se rodovým přízviskem podle moravské obce Dobromilice u Kojetína,⁶⁸⁷ stál po Albertově boku již v době jeho zvěřinského působení.⁶⁸⁸ V počátcích své kariéry, kdy ještě nebyl mladý Šternberk obklopen širším šlechtickým dvorem, plnil Markvart zřejmě roli jakéhosi ochránce a společníka mladého pána. V době Albertova prvního litomyšlského episkopátu je Dobromilic uveden ve dvou svědečných řadách Albertových listin, a to 18. ledna 1366⁶⁸⁹ a 15. prosince 1367.⁶⁹⁰ V době druhého litomyšlského pontifikátu námi sledovaného preláta byl už dvůr plně konstituován a Markvart na něm nejspíše od roku 1371 plnil funkci hofmistra („*magister curie*“).⁶⁹¹ Vladyka z Dobromilic tak představuje nejvyššího z Albertových dvořanů, což svědčí o existenci nějaké, i když možná vcelku primitivní, struktury dvorských úřadů, jak si ukážeme záhy. Podle všeho Markvart přežil Alberta o deset let.⁶⁹² Vzhledem k biskupově předčasnému skonu si můžeme domyslet, že byli oba muži zhruba stejně staří. Nereálná není v tomto světle

---

⁶⁸⁵ Gesta archep. Mag., s. 443.

⁶⁸⁶ „...*ad archiepiscopatum Magdeburgensem cum familia sua de Boemia, videlicet 33militibus et multis aliis militaribus, se transtulit.*“ Tamtéž, s. 445.

⁶⁸⁷ Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Brno 1996, s. 72.

⁶⁸⁸ Markvart je v souvislosti s Albertem poprvé uveden 14. dubna 1362, kdy figuruje jako svědek Albertovy zástavy vsi Čechotic. CDM IX, s. 203, č. 276.

⁶⁸⁹ CDM IX, s. 352, č. 435.

⁶⁹⁰ CDM X, s. 20, č. 23.

⁶⁹¹ Poprvé je Markvart z Dobromilic uveden jako hofmist v Albertově listině ze 4. března 1371. CDM X, s. 130, č. 111. Poté i v dokumentech z 27. února 1376 (CDM XV, s. 142-143, č. 137) a 24. prosince 1378 (CDM XI, s. 123, č. 133).

⁶⁹² Dobromilicovu smrt analyzuje Řezanina: „*Jelikož pečet' Markarda z Dobromilic je u listiny vydané pro olomouc. augustin. kanonii z 26. 9. 1390, zemřel Markvard mezi posledními zářiovými dny 1390 až 24. 6. 1391, kdy je v zápise ZDO VI, č. 209, uváděn již jako mrtvý.*“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. IV G.

ani představa, že byl Makvart Albertovým společníkem již od dětství, jak bývalo u vysoké aristokracie zvykem.

Listinný materiál nám prozradí i jména několika dalších Albertových „*militēs et officiales*“,⁶⁹³ jež však nepotkáváme po prelátově boku s takovou frekvencí, jako hofmistra Markvarta. Nejkomplexněji přibližuje složení Alberta dvora svědečná řada fundační listiny šternberské kanonie ze 4. března 1371, z níž lze vyčíst penzum dvorních titulů. Uvedeni zde jsou: stolník Jindřich z Dambořic,⁶⁹⁴ kuchmistr Bareš z Čechovic,⁶⁹⁵ maršálek Jan z Nalenic (dnešní Malenovice)⁶⁹⁶ a netitulovaný Jindřich ze Šumvaldu.⁶⁹⁷ Patrně až v době Alberta pobytu v Magdeburku se plně konstituovala struktura tohoto šlechtického dvora, neboť se s jednotlivými dvorními tituly setkáváme až od této doby.

Na základě dalšího pramenného materiálu pak můžeme vysledovat, že v Albertových službách působili i další, dvorskými funkcemi neoplývající, „*strenui militēs*“.⁶⁹⁸ Tito mužové představují zřejmě jádro biskupovy vojenské družiny. Jejich jména jsou: Jan Skřítek z Trpenovic,⁶⁹⁹ Štěpán z Vrbna (uváděný někdy též z Vrbiny),⁷⁰⁰ Sezema z Bříšťan,⁷⁰¹ šternberský purkrabí Jaroslav z Odlochovic,⁷⁰² Mikuláš z Malenovic⁷⁰³ a Vítek z Králic.⁷⁰⁴ Ve

---

⁶⁹³ CDM X, s. 130, č. 111.

⁶⁹⁴ „...*Henricus de Damoborzicz dapifer*...“. Tamtéž. Vladykové z Dambořic byl rod zvoucí se podle Dambořic u Ždánic. Jednalo se o původně českou rodinu příbuznou s vladyky z okolí Heřmanova Městce. J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 46, 77.

⁶⁹⁵ „...*Barso Chyhowicz magister coquinae*...“ CDM X, s. 130, č. 111. Číhovkové z Číhovic (dnes Čechovice) byl vladycký rod zvoucí se podle Čechovic na Prostějovsku. J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 24.

⁶⁹⁶ „...*Johanes de Nalenicz marschalius*...“ CDM X, s. 130, č. 111. Vladykové z Malenovic, zvaní někdy z Podhradí, byl starý moravský rod. Nevíme přesně, podle jakých Malenovic se zvali. J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 81.

⁶⁹⁷ „...*Henricus de Schonwaldt*...“ CDM X, s. 130, č. 111. Vladykové ze Šumvaldu byl rod zvoucí se podle Šumvaldu u Uničova. J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 452.

⁶⁹⁸ CDM XV, s. 142, č. 167.

⁶⁹⁹ „...*Johanes Skrzietek de Trpenowicz*...“ Po Albertově boku doložen dvěma listinami. Z 18. ledna 1366 (CDM IX, s. 352, č. 435) a z 27. února 1376 (CDM XV, s. 143, č. 167). Skřítkové z Trpenovic byl starý rod zvoucí se podle Trpenovic na Prostějovsku. J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 113. Jan Skřítek později (1376, 1379) doložen jako purkrabí šternberského hradu Medlice. Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 89.

⁷⁰⁰ „...*Stepho de Wrbna*...“ Po Albertově boku doložen listinou z 18. ledna 1366 (CDM IX, s. 352, č. 435). Později panský rod pánů z Vrbna se zval podle svého původního sídla, Vrbna ve Slezsku. Členové této rodiny se však velmi často zabydlovali v Čechách a na Moravě. J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 455.

⁷⁰¹ „...*Sezema de Brzyestye*...“ Po Albertově boku doložen dvěma listinami. Z 18. ledna 1366 (CDM IX, s. 352, č. 435) a 15. prosince 1367 (CDM X, s. 20, č. 23). Bořejčkové z Bříšťan byl vladycký rod zvoucí se podle Bříšťan u Hradce Králové. Řada jeho členů sídlila též na Moravě. J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 101.

⁷⁰² „...*Jaroslava de Odlochowicz in Sternberg purgraviu nostri*...“. Po Albertově boku doložen listinou z 27. února 1376 (CDM XV, s. 143, č. 167). Vladykové z Odlochovic byl český rod zvoucí se zřejmě podle Odlochovic u Vlašimi. Někteří členové tohoto rodu přesídlili v druhé polovině 14. století na Moravu. „*Z těchto jsou brátra Jaroslav, vstoupivší do služeb Šternberků, a Křišťan, olomoucký kanovník (kolem 1377)*.“ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. IV I. Rozebírá též J. PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 307.

⁷⁰³ „...*Nicolao de Malenowicz*...“ Po Albertově boku doložen listinou z 15. prosince 1367 (CDM X, s. 20, č. 23). Pravděpodobně příbuzný Alberta výše jmenovaného maršálka Jindřicha z Malenovic (viz pozn. č. 696).

⁷⁰⁴ „...*Vitko de Kralicz*...“ Po Albertově boku doložen listinou z 24. prosince 1378 (CDM X, s. 123, č. 133). Vladykové z Králic, zvaní někdy z Pucova, byl rod zvoucí se podle Králic u Náměště nad Oslavou. J.

své většině se jedná o příslušníky drobné venkovské šlechty, ne náhodou z místa či okolí šternberských rodových držav. Všichni byli zřejmě na šternberském panství zakoupeni, tudíž je k pánovi poutala manská povinnost. Snad právě tito družiníci, neb alespoň někteří z nich, hráli důležitou roli při Albertových válečných epizodách, kterých se pán ze Šternberka účastnil po boku Karla IV. Mám tím samozřejmě na mysli italské tažení roku 1368, válku proti Otovi Braniborskému v roce 1371 a pokračování téhož konfliktu roku 1373. O všech těchto válečných konfliktech bylo již výše pojednáno. Jmenovitě uvedení mužové určitě nebyli jedinými rytíři Albertova dvora. Za svědečnými řadami, v nichž jsou biskupovi „*militēs*“ uvedeni, bývá zpravidla připsáno: „...*et alii quam plures fidedigni*.“⁷⁰⁵ Šternberkova vojenská suita tak byla zřejmě ještě o něco větší, což konečně potvrzují i ony výše uvedené dvouciferné počty družiníků, o kterých se k roku 1368 zmiňují *Gesta Archiepiscoporum magdeburgensium*. Jasně zde vidíme, jak veliký důraz Albert ze Šternberka kladl na vojenskou rovinu své moci. Zcela logicky. Vždyť Albert neztělesňoval jen preláta a úředníka, jako třeba Jan ze Středy, ale i velice aktivního politika a diplomata, což vyžadovalo jistou vojenskou oporu.

Na druhou stranu však nesmíme opomenout četné duchovní, jimiž se Albert, jakožto člověk hluboce věřící, rád obklopoval. Známe celkem tři jeho osobní kaplany. 18. ledna 1366 je uveden Albertův kaplan Václav, kanovník olomoucký a farář benešovský.⁷⁰⁶ 15. prosince 1367 si už biskup vydržoval kaplany dva. Jakéhosi mistra Jaroslava, kanovníka olomouckého, a Archleba „*de Turri*“.⁷⁰⁷ Tento Archleb, později též kanovník olomoucký, je po Albertově boku připomínán i 4. března 1371 ve společnosti onoho prvně jmenovaného Václava.⁷⁰⁸ S Archlebem se setkáváme ještě i 6. srpna 1373 v souvislosti s Albertovým tažením do Braniborska. Dvorní kaplan si prý půjčil od jakéhosi Zdeňka, syna pražského měšťana Mirka z Křižance, koně, aby mohl svého pána na výpravě doprovázet. O tom byl učiněn zápis v soudních aktech pražské konzistoře.⁷⁰⁹ Silná devocionalita našeho hlavního hrdiny, kterou jsme již dostatečně probrali v prvním oddíle této kapitoly, se zřejmě projevovala i tím, „...*že si dával sloužit mši i mimo kultový prostor, zvláště na cestách*.“⁷¹⁰ Proto s sebou brávil

---

PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, s. 308. Tento Vítek měl za manželku Elišku, sestru již zmíněného Jindřicha ze Šumvaldu, taktéž Albertova dvořana (viz pozn. č. 697). U Pilnáčka rodokmen. Tamtéž.

⁷⁰⁵ CDM XV, s. 143, č. 167.

⁷⁰⁶ „...*Venceslao Canonico Olomucensi plebano in Benesaw Capelano nostro*...“ CDM IX, s. 352, č. 435.

⁷⁰⁷ „...*honorabilibus viris Magistro Jaroslao Canonico Olomucensis Ecclesie, Archlebo de Turri, nostris Cappellanis*...“ CDM X, s. 20, č. 23.

⁷⁰⁸ „...*Wenceslaus et Archlebus canonici Olomucenses capellani nostri*...“ CDM X, s. 130, č. 111.

⁷⁰⁹ Soudní akta I, s. 52, č. 266. Celá věc pak měla po návratu z braniborského tažení trapnou dohru, neboť kaplan Archleb prý nevrátil Zdeňkovi ani koně, ani obnos, smluvený předem jako náhradu v případě pozbytí koně. Tamtéž, s. 59, č. 312. Rozebírá Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 157.

⁷¹⁰ D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III K.

osobního kaplana a později i svůj přenosný oltář, jež si k těmto účelům nechal zhotovit roku 1375.⁷¹¹ Před tímto oltáříkem mu pak kaplan sloužil mši. S častými bohoslužbami a pobožnostmi na cestách jistě souvisí i onen v minulém oddíle letmo zmíněný viatik.⁷¹² Tento liturgický kodex Albert později věnoval či odkázal tržeckým kartuziánům, neboť už ke konci života příliš necestoval. Potřebná mu byla spíše pomoc lékařů, kterými se dnou paralyzovaný biskup stále více obklopoval.

Někdy v době Albertova druhého působení v Litomyšli (přesný rok bohužel neznáme) dovolil olomoucký biskup Jan ze Středy z moci diecézního ordináře jakémusi plebánovi W. (snad Václav) nerezidovat v místě své farnosti, aby se prý tento mohl trvale zdržovat na Albertově dvoře. Sám biskup litomyšlský o toto uvolnění požádal, neboť je prý onen farář W. jeho „*familiaris*“ a zdatný „*physicus*“.⁷¹³ Kromě tohoto neznámého lékaře se v Albertově okolí vyskytuje ještě „*medicus*“ Jindřich z Rostok, kanovník brněnský.⁷¹⁴ Zpráva o tomto muži pochází z 27. února 1376. Dozvídáme se též, že měl Albert řemeslníka („*artificem*“) Mikšíka. Pravděpodobně se jednalo o nějakého biskupova stavitele, snad působícího ve Šternberku na Albertem organizovaných přestavbách hradu a výstavbě augustiniánské kanonie.⁷¹⁵ Čistě hypoteticky lze u Albertova dvora předpokládat i almužníka a šaška neboli blázna. Takovýto dvůr si též vyžadoval početné služebnictvo, tedy kuchyňský personál, komorníky, klíčníka, štolbu, posly, atd. Přítomnost těchto osob zde není pramenně doložena a lze ji pouze předpokládat na základě analogií.⁷¹⁶

Z těchto nastíněných skutečností vidíme, že byl Albert ze Šternberka obklopen poměrně značným počtem nejrůznějších familiářů a úředníků, kteří tvořili jakýsi středně veliký aristokratický dvůr. Sociální skladba tohoto dvora je vcelku předpokládatelná. Velké množství tvořili klerici, u nichž nejsme s to sociální původ odhadnout, avšak co se týče

---

⁷¹¹ Tamtéž.

⁷¹² Viz pozn. č. 619.

⁷¹³ „...reverendissimo patri et amico nostro dominabili domino Alberto Luthomislensi episcopo et ad eius instanciam discreto viro domino W. plebano in . . . (v dokumentu vytečkováno, pozn. autor), *physico et familiari antedicti nostri karissimi fratris et domini, ad hunc finem, vt comodius in prefati sui domini moraretur obsequiis, de prefata ecclesia in . . .* (v dokumentu vytečkováno, pozn. autor) *auctoritate nostra dedit absenciam...*“ Briefe Johannis, s. 333, č. 250.

⁷¹⁴ „...*Henricus de Rostok medicus Brunensis canonicus...*“ CDM XV, s. 142, č. 167.

⁷¹⁵ Cancellaria Johannis Nov., č. 21. Tomuto Mikšíkovi prý bylo zcizeno nějaké nářadí, bez něhož nemohl pokračovat v díle. O vyřešení loupeže žádal Albert olomouckého biskupa Jana ze Středy. To nám dává tušit, že se krádež odehrála na území olomoucké diecéze, snad v Moravském Šternberku, kde byl čilý stavební ruch a biskupův řemeslník Mikšík se zde určitě uplatnil. Řezanina se domnívá, že bylo ono nářadí ukradeno někým ze Středověkých lidí, a právě proto žádal Albert svého olomouckého kolegu o vyřešení této trapné záležitosti. D. ŘEZANINA, *Karlův diplomat*, Informační občasník, s. III GG.

⁷¹⁶ Skladbu středověkého šlechtického dvora nastiňuje Rober ŠIMŮNEK, *Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Redd. D. Dvoříčková Malá, J. Zelenka, Praha 2008, s. 285-325.

světské části dvora, byli jeho členy převážně rytíři, vladykové a zemaní,⁷¹⁷ tedy nižší venkovská šlechta především z Moravy nebo alespoň na Moravě zakoupená. Tento dvůr se zřejmě plně konstituoval až v době Albertova magdeburského působení, i když jistou družinu v čele s Markvartem z Dobromilic si biskup vydržoval již dříve. Pokluda uvádí, že „...*tento dvůr obklopoval Albrechta asi stále, jak na domácí půdě, tak při jeho magdeburském působení.*“⁷¹⁸ Toto tvrzení je nutno brát rezervovaně. Dvůr jistě s Albertem přesídlil z Litomyšle do Magdeburku a zpět, neboť se jednalo o změnu sídelního města. Samotnou rezidenci však zřejmě dvořané opouštěli jen ve zredukované formě. Při pontifikových přesunech z Litomyšle do Šternberku, do Prahy a na jednorázové diplomatické cesty s ním jistě neputovali všichni společníci, nýbrž jen nějaký užší kruh družiníků, kaplan a v pozdějších letech snad lékař.

Příležitostně byl Albert ze Šternberka samozřejmě obklopen různými hosty a přáteli, jejichž klasifikace jako biskupových dvořanů je dosti problematická a individuální. Do jisté míry bychom mohli tyto lidi zařadit do Albertova širšího dvora, nelze je však pojímat jako dvořany v pravém slova smyslu. Osobně se raději přidržím výrazů příležitostní hosté a přátelé. Jako jemu blízké bychom mohli jmenovat Petra z Rožmberka, probošta královské kaple Všech svatých, a Sezemu z Ústí, týnského probošta, které si biskup vyvolil jako vykonavatele své poslední vůle.⁷¹⁹ Přátelský vztah ho také dlouhou dobu pojil s Janem ze Středy, jak jsme měli možnost pozorovat v průběhu práce. Jmenován byl již i corbanský biskup a teolog Jindřich z Vildštejna. Časté profesní styky poukazují i na dobré vztahy Alberta ze Šternberka s vyšehradským děkanem Konrádem z Veselí.⁷²⁰ V neposlední řadě pak můžeme uvažovat i o přátelském vztahu našeho hlavního hrdiny s opatovickým opatem Neplachem, jehož zásluhou se Šternberkovi dostalo příslibu rozsáhlých aniversarií za sebe i za kapitolu litomyšlskou. Ze světských osob byli Albertovi nejbližší rodinní příslušníci, především tedy synovec Petr. Tento nahodilý výčet biskupových přátel jistě nemůže být přesným odrazem reality, postačí však k představě, s jakými lidmi se Albert ze Šternberka stýkal a jaké osobnosti spoluutvářely societu, jejíž byl členem. Samostatnou studií by si zasluhoval Albertův vztah s císařem Karlem IV. To už však překračuje meze této kapitoly a konečně i celé práce.

---

⁷¹⁷ V poznámkách č. 694-697 a 701-704, v kterých je řeč o rodovém původu Albertových družiníků, používám pro jejich rody souhrnné označení vladykové. Jsem si vědom zkreslení, které tím vzniká, leč nejsme dnes schopni zcela určit, kdo z oněch jmenovaných šlechticů byl vladykou, rytířem či zemanem.

⁷¹⁸ Z. POKLUDA, *Moravští Šternberkové*, s. 89.

⁷¹⁹ CDM XI, č. 164,

⁷²⁰ Viz pozn. č. 322.

7. Závěr

Měli jsme příležitost sledovat život Alberta ze Šternberka od první zmínky, kterou o něm máme, až do jeho smrti. Je nepochybné, že nedošlo k vytvoření zcela reálného obrazu jeho skutečného života. To snad u člověka, od něhož nás dělí hradba šesti století, ani nelze (lze-li to vůbec u někoho). Ale přece nebyla tato práce zbytečná. I z toho mála, co známe, jsme v Albertovi poznali velkého ducha své doby, významného císařského dvořana a politika. Sledovali jsme jeho účast na diplomatických jednáních s uherským králem Ludvíkem, byli jsme u toho, když doprovázel Karla IV. na jeho druhé římské jízdě, když bojoval po jeho boku s Otou Braniborským i když se se svým pánem a císařem naposledy loučil koncem roku 1378 ve svatovítské katedrále. Bylo popsáno mnoho dějů, které nemohou samy o sobě v úplnosti vystihnout lidský život se všemi jeho aspekty, mohou však vytvořit jakousi orientační skicu tohoto života. Více nám dochovaný pramenný materiál neposkytne a troufám si na tomto místě tvrdit, že jsem zašel tak daleko, kam až mi ony prameny a můj stupeň dovednosti práce s nimi dovolily. Snažil jsem se pochopit svého hlavního „hrdinu“ a najít ve vzorcích jeho jednání jasnou souvislost. Pokusím se proto nyní své průběžně uváděné závěry stručně sumarizovat a představit čtenáři Alberta ze Šternberka tak, jak jsem ho pochopil a poznal.

Albert nastoupil církevní kariéru jako velice mladý. Můžeme-li alespoň orientačně věřit sdělení narativního pramene, stal se už ve svých dvaceti pěti letech biskupem a ve třiceti sedmi dokonce arcibiskupem.⁷²¹ Tyto přestupky kanonického práva⁷²² musíme vnímat v náležitém dobovém kontextu, kdy často ustupovalo kodifikované pravidlo aktuální potřebě panovníků. Byl to právě císař Karel IV., kdo svého chráněnce Alberta do biskupských úřadů prosadil. Mladý Šternberk vždy pevně stál po boku svého panovníka a panovník o tom dobře věděl. Snad to byl Albertův prvotní cíl, stát se dvořanem a diplomatem. Jako Šternberk, příslušník velmi mocného panského rodu, měl pro působení u dvora dobré předpoklady. Bylo zřejmé, že takto urozený klerik, bude-li s císařem zadobře, neskončí svou kariéru jako „pouhý“ kapitulní prelát. Musel však prokázat i jistou diplomatickou obratnost a moudrost, aby si vybudoval po císařově boku své místo. Snad ho lákala moc a společenská prestiž,

---

⁷²¹ „*Albertus de Sternbergk ... anno etatis sue 25. a papa Innocencio VI. ad petitionem domini Karoli quarti ... ad episcopatum Schwerinensis ecclesie promotus fuit ... etatis sue 33. ad episcopatum Luthomuslensis ecclesie transtulit ... et ... dominus imperator missa legacione ad dominum papam Urbanum V. ... petens, ut idem (Albertus, pozn. autor) ad archiepiscopatum Magdeburgensis ecclesie transferetur .... Et facta est hec translacio etatis sue anno 37...*“ *Gesta archiep. Mag.*, s. 443-444.

⁷²² Dle současného korpusu kanonického práva se může stát biskupem muž nejméně třicet pět let starý. CIC, kán. 378.

čehož chtěl touto cestou dosáhnout. Dobře si však uvědomoval, že je duchovní osobou a musí vedle vysoké politiky plnit i své pastýřské povinnosti. Snad již dříve byl velmi oddaným služebníkem božím, s postupem času se však začínala jeho osobní devocionalita stupňovat. Nepochybně k tomu přispěla dna, která začala Alberta sužovat už v poměrně brzkém věku. Nemoc viditelně krátila Šternberkův život. Vidina smrti ho vedla k okázalým nadáním a ve finále i ke dvěma klášterním fundacím. Zároveň si uvědomoval, že jeho hlavním pozemským úkolem, z kterého se bude všemohoucímu zpovídat, je otcovsky pečovat o své stádo, a tak se snažil být dobrým biskupem. A zde už narážíme na klíčové téma celé práce, tedy na Albertův vztah s biskupstvím litomyšlským.

Viděli jsme, že Albert ze Šternberka v Litomyšli úřední povinnosti diecézního biskupa vcelku plnil. Měl zde sice oficiála a generálního vikáře Mikuláše z Jičina, který mu ve výkonu běžné agendy dozajista mnohé ulehčil a v lecčems biskupa zastoupil, některé správní záležitosti však byly vyhrazeny pouze pontifikovi. Víme například, že Albert osobně vizitoval a jako hlavní soudní instance v biskupství stál u rozhršení velkých sporů mezi diecézním klérem.⁷²³ Jelikož neměl v Litomyšli světícího biskupa, pravidelně světil kněží, jáhny, podjáhny a akolyty. Není pak důvod domnívat se, že ostatní povinnosti, jejichž plnění mu nelze pramenně dokázat (svěcení kostelů, hřbitovů, biřmování, různá žehnání atd.), zanedbával. Konečně měl k tomu dostatek příležitostí, neboť v Litomyšli, na rozdíl od svého předchůdce Jana ze Středy, sídlil. Pobýval zde patrně častěji než na svém rodovém hradě Šternberku. Jako císařský rádce a dvořan však svou diecézi čas od času opouštěl a věnoval se politické činnosti. Na Litomyšl však nezapomínal a několikrát za svůj život ji výrazně povznesl. Důkazem toho může být potencionální finanční obohacení biskupství skrze pokuty z nedodržení smírčích dohod mezi světlovskými Šternberky a klášteřem vizovickým. Tyto pokuty Albert z postu arbitra sporu stanovil v prosinci roku 1367. Markantněji se však Albertův kladný vztah k Litomyšli jeví z jeho soustavné péče o duchovní povznesení biskupství. Nejdůležitějším krokem tohoto snažení bylo nepochybně uložení ostatků svatého Viktorína ve zdejší katedrále. Snad si světaznalý prelát uvědomoval duchovní nevýraznost teprve nedávno ustanovené diecéze a rozhodl se ji po této stránce povznést. V tomto ohledu neučinil žádný z Albertových předchůdců ani nástupců pro biskupství více.

Jenom vlastní panovačnost mu znepríjemňovala pobyt v Litomyšli. Již od jeho prvního působení zde přetrvávaly mezi ním a katedrální kapitulou nanejvýš špatné vztahy. Do jisté míry byl konfliktní vztah mezi biskupy litomyšlskými a jejich kanovníky dědictvím dob minulých a zdaleka se netýkal jenom Alberta. Jeho konfliktní charakter však klidu rozhodně

---

⁷²³ Viz jeho rozsouzení územního sporu mezi kapitulou litomyšlskou a podlažickým klášteřem v říjnu 1366.

nepřidal. Albert byl velice autoritativní a ctižádostivý člověk. Tato ctižádost ho vynesla na výsluní soudobé politické elity, díky čemuž nakonec dosáhl i arcibiskupské hodnosti. V běžných mezilidských vztazích ho však limitovala. Albert ze Šternberka byl možná schopen kompromisu v diplomatických jednáních, tedy když komunikoval se sobě rovným či nadřazeným partnerem, odmítal však partnersky diskutovat se sobě poddaným orgánem. Tento jeho charakterový rys byl zřejmě podpořen i jistou dávkou vypočítavosti a snad i nečestnosti. Právě kvůli této své konfliktnosti časem pozbyl i přízně svého bývalého přítele Jana ze Středy.

Celkově se však dá tvrdit, že se Albert o biskupství pečlivě staral. V tomto ohledu vykazují Albertovy episkopáty jistý kontrast s episkopátem jeho předchůdce, již jmenovaného Jana ze Středy. Jan, o kterém Nejedlý píše, že s jeho příchodem „...*dosedl na biskupství Litomyšlské muž, jenž mu dodal největšího lesku...*“,⁷²⁴ v Litomyšli ani nesídlil. Středu sice k tomuto místu pojily nějaké citové vazby (založil zde augustiniánský klášter, v kterém byl dokonce pohřben, a ještě za svého působení v Olomouci se chtěl na litomyšlský stolec vrátit), avšak doba jeho biskupování mnohem více odpovídá oné v úvodu zpochybněné definici biskupství litomyšlského jako pouhého zdroje prestiže a finančních prostředků. Albert byl v tomto ohledu jiný. Představuje prvního litomyšlského ordináře, který soustavněji plnil své správní povinnosti. V mnohém si však jsou Albert a Jan velice podobní. Oba byli Karlovi rádci, oba v Litomyšli založili klášter, oba se přeli s kapitulou, Albert se do Litomyšle vrátil, Jan se sem vrátit chtěl. V samotné správní agendě ale mnoho podobností neshledáme.

V úvodu práce jsem zpochybnil často přejímané tvrzení, že biskupství litomyšlské představovalo jen jakousi „přestupní stanici“ a zdroj financí a prestiže pro Karlovy exponenty. Deklaroval jsem, že se pokusím toto zpochybnění podložit novým pohledem na problematiku. Toho jsem chtěl dosáhnout nastavením neobvyklé optiky skrze dějiny osobnosti. Tedy nedívat se na biskupství litomyšlské jako samostatný jev, ale zasadit ho do náležitého kontextu životních osudů jeho ordinářů. Formou sondy jsem z těchto biskupů vybral jednoho – Alberta ze Šternberka. Po poměrně zevrubném prostudování pramenů i dostupné literatury svou původní tezi potvrzují. Skutečně nelze paušalizovat tvrzení, že litomyšlští biskupové pojímali svou prebendu jako okrajovou záležitost. Jisté zkreslení mých závěrů samozřejmě představuje skutečnost, že je opírám o analýzu jen jednoho z litomyšlských biskupů. Právě on je však důkazem zkratkovitosti oněch tvrzení o marginální roli litomyšlského biskupského úřadu v životech zdejších ordinářů. Albert byl velkým

---

⁷²⁴ Z. NEJEDLÝ, *Dějiny města Litomyšle*, s. 126.

duchem své doby a člověkem evropského významu. Malé litomyšlské biskupství však v jeho životě hrálo velkou roli a rozhodně ho nepojímal jako okrajovou záležitost svého života.

Práce Litomyšl Alberta ze Šternberka si kladla za cíl na tyto popsané skutečnosti poukázat. Doufám, že tento cíl alespoň částečně splnila. Paralelní ambicí tohoto výzkumu bylo též učinit exkurzivní vhled do dějin Litomyšle a jejího okolí zhruba v době Albertových pontifikátů. I to se snad do charakteru textu rovnoměrně promítlo. Rozebral jsem klášterní strukturu v regionu, genezi právního systému litomyšlského biskupství i panství, náboženský a církevní život v Litomyšli a v neposlední řadě správní a sociální poměry ve městě Litomyšli. Všechny tyto aspekty spoluutvářely podobu Litomyšlska ve vybrané dějinné epoše. Jejich reflexí jsem dostál svému původnímu záměru, neboť práce, jak již samotný název napovídá, není jenom analýzou Alberta, nýbrž i inkriminované lokality jeho působení. Nutno podotknout, že v oddíle o městě jsem se musel omezit z velké části na analogie z pozdějších dob či obecných poznatků, neboť pro Albertovu dobu neexistují k této problematice adekvátní prameny. Aby však vznikl vyvážený popis definovaného prostředí, bylo nutné městské zřízení alespoň v takto omezené formě přiblížit. V těchto místech tedy končí studie, která si nárokovala být biografií i dějinami regionu. Je-li obojím, nebo ani jedním, necht' posoudí jiní.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Archivní prameny

Moravský zemský archiv Brno, fond E 5 – Augustiniáni Šternberk, Knihy a rukopisy, i. č. 10, *Annales et commentaria canoniae Sternbergensis*

Moravský zemský archiv Brno, fond E 4 – Augustiniáni v Brně, i. č. 37

Moravský zemský archiv Brno, fond E 6 – Benediktini Rajhrad, i. č. 385

Národní knihovna České republiky, fond Rukopisy, inkunábule a staré tisky, sign. 42 D 36, *Jacobus de Voragine, Legenda aurea sanctorum*,

Národní knihovna České republiky, fond Rukopisy, inkunábule a staré tisky, sign. XIV A 7, *Vitae sanctorum*

Památník národního písemnictví Praha – Strahov, sign. DG I 19, *Liber pontificalis Alberti de Sternberg, episcopi Luthomyslensis*

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML, oddělení I a, Listiny, i. č. 17

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond AML, oddělení I a, Listiny, i. č. 18

Edice pramenů

Briefe Johannis von Neumarkt. Ed. P. PIUR, Berlin 1937

Cancellaria Johannis Noviforensis episcopi Olomucensis. (1364-1380). Ed. F. TARDA, Archiv für Österreichische Geschichte LXVIII, Wien 1886

Catalogus archiepiscoporum Magdeburgensium. Monumenta Germaniae Historica, SS XIV, Hannoverae 1883

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VII, Ed. J. CHYTIL, Brünn 1358

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae VIII, Ed. V. BRANDL, Brünn 1874

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae IX, Ed. V. BRANDL, Brünn 1875

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae X, Ed. V. BRANDL, Brünn 1878

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XI, Ed. V. BRANDL, Brünn 1885

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae XII, Ed. V. BRANDL, Brünn 1890

Codex iuris municipalis regni Bohemiae IV/1, Privilegia non regalium civitatum provincialium annorum 1232-1454. Ed. A. HAAS, Praha 1954

Codex juris Bohemici II/1, Ed. H. JIREČEK, Pragae 1870

Gesta archiepiscoporum Magdeburgensium. Monumenta Germaniae Historica, SS XIV, Hannoverae 1883

Historiae rythicae. Liturgische Reimofficien des Mittelalters. Ed. G. M. DREVES, Analecta hymnica medii aevi XXVIII, Leipzig 1898

Kronika Beneše Krabice z Weitmile. Ed. J. EMLER, Fontes rerum Bohemicarum IV, Praha 1884

Libri erectionum archidioecesis Pragensis I. Ed. C. BOROBY, Praegae 1873

Meklenburgisches Urkundenbuch, XIV. Band, Schwerin 1886

Monumenta Vaticana res gesta Bohemicas illustrantia I, Acta Vlementis VI., 1342-1352. Ed. L KLICMAN, Praegae 1903

Monumenta Vaticana res gesta Bohemicas illustrantia II, Acta Innocentii VI., 1352-1362. Ed. J. F. NOVÁK, Praegae 1907

Monumenta Vaticana res gesta Bohemicas illustrantia III, Acta Urbani V., 1362-1370, Ed. E. GRÉGR, Praegae 1944

Monumenta Vaticana res gesta Bohemicas illustrantia IV, Acta Gragorii XI., 1370-1378. Ed. K. STLOUKAL, Praegae 1949-1953

Monumenta Vaticana res gesta Bohemicas illustrantia V, Acta Urbani VI. et Bonifati IX., 1378-1404. Ed. K. KROFTA, Praegae 1903

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII. Edd. B. MEDL, M. LINHARTOVÁ, Praha 1954-1963

Soudní akta konzistoře pražské I (1373-1379). Ed. F. TARDA, Praha 1893

Literatura:

ADAM, Adolf, *Liturgika*. Křesťanská bohoslužba a její vývoj, Praha 2001

BAKALA, Jaroslav, *K úloze městského fojta a lokačních listin*, in: Folia Historica Bohemica, 1, 1979, s. 231-237

BANSA, Helmut, *Heinrich von Wildenstein und seine Leichen-predigten auf Kaiser Karl IV.*, in: Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters, 24, 1968, s. 187-223

BOBKOVÁ, Lenka, *Diecézní správa na území Koruny království českého a její úloha v politice Karla IV.*, in: Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.-17. století. Redd. L. Bobková, J. Konvičná, Praha 2009. s. 60-73

BOBKOVÁ, Lenka – BARTLOVÁ, Milena, *Velké dějiny zemí Koruny české*. Svazek IV. b. 1310-1402, Praha 2003

- Michal M. BUBEN, *Encyklopedie řádů, kongregací a řeholních společností katolické církve v českých zemích*, díl III. svazek 2. Žebravé řády, Praha 2004
- DVOŘÁČKOVÁ MALÁ, Dana a kol., *Dvory a rezidence ve středověku I*, Praha 2006
- DVOŘÁČKOVÁ MALÁ, Dana a kol., *Dvory a rezidence ve středověku III. Všední a sváteční život na středověkých dvorech*, Praha 2009
- DVOŘÁČKOVÁ MALÁ, Dana – ZELENKA, Jan a kol., *Dvory a rezidence ve středověku II. Skladba a kultura dvorské společnosti*, Praha 2008
- EBELING, Wilhelm, *Die deutsche Bischöfe bis zum Ende des sechzehnten Jahrhunderts. Biographisch, literarisch, historisch und kirchenstatistisch*, II, Leipzig 1858
- ELBEL, Petr, *Litomyšlský biskup Petr Jelito (1368-1371)*, in: *Východočeské listy historické*, 17-18, 2001, s. 71-87
- ELBEL, Petr, *Osobnost olomouckého biskupa Petra III. řečeného Jelito (1381 - 1387)*, in: *Střední Morava. Kulturně historická revue*, 7/13, 2001, s. 4 -26
- ELBEL, Petr, *Petr Bertholdův z Brna řečený Jelito (†1387)*, in: *Krajem koruny země. Vlastivěda Lanškrounska*, 2002, s. 67-72
- ELBEL, Petr, *Petr Jelito, dvořan a diplomat Karla IV.*, in: *Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity*, C 48, 2001, s. 67-87
- ERŠIL, Jaroslav, *Správní a finanční vztahy avignonského papežství k českým zemím ve třetí čtvrtině 14. století*, in: *Rozpravy Československé akademie věd. Řada společenských věd*, 69/10, 1959
- FALTYS, Jan, *Vznik a formování litomyšlského biskupství*. Strojopis diplomové práce obhájené na Ústavu českých dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2004
- FIALA, Jiří, *Albert ze Šternberka (†16. 1. 1380). Životopisný nástin*, Olomouc 2001
- FIALA, Zdeněk, *Správa a postavení církve v Čechách od počátku 13. do poloviny 14. století*, in: *Historický sborník III*, Praha 1955, s. 64-88
- FOLTÝN, Dušan a kol., *Encyklopedie moravských a slezských klášterů*, Praha 2005.
- GAUDEK, Tomáš, *Iluminované rukopisy Alberta ze Šternberka a jejich okruh*. Strojopis diplomové práce obhájené na Ústavu pro dějiny umění Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2007
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Fundace českých králů ve 14. století*, in: Z. HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 106-162
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Karel IV. a církve*, in: Karolus Quartus. Sborník vědeckých prací o době, osobnosti a díle českého krále a římského císaře Karla IV. Red. V. Vaněček, Praha 1984, s. 137-155 (též in: Zdeňka HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 163-191)

- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *K otázkám vztahu duchovní a světské moci v Čechách ve druhé polovině 14. století*, in: ČsČH, 24, 1976, s. 244-277 (též in: Z. HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 13-55)
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Limitační listiny litomyšlského biskupství*, in: Archivní časopis, 59/2, 2009, s. 105-113
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Litomyšlské biskupství*, in: Litomyšl. Duchovní tvář českého města. Red. M. Skřivánek, Litomyšl 1994
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Počátky avignonského papežství a české země*, Praha 2013.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Pronikání kuriálního centralismu do českých zemí (Na dokladech provizních listin do roku 1342)*, in: ČČH, 88/ 1-2, 1990, s. 3-33 (též in: Z. HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 401-441)
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Šlechta a hierarchie v Čechách od druhé poloviny 13. do počátku 15. století*, in: Z. HLEDÍKOVÁ, *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 84-105
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka, *Úpadek nebo růst? K situaci církve v Čechách ve 14. století*, in: Z. HLEDÍKOVÁ *Svět české středověké církve*, Praha 2010, s. 191-203
- HOFFMANN, František, *České město ve středověku*, Praha 1992
- HOFFMANN, František, *Správa a městské knihy Litomyšle od 14. do 16. století*, in: Sborník archivních prací, 58/2, 2007. s. 451-573
- HOFFMANN, František, *Středověké město v Čechách a na Moravě*, Praha 2009
- HOFFMANN, Friedrich W., *Geschichte der Stadt Magdeburg*, I. Band, Magdeburg 1885
- HOLÁ, Mlada, *Vztahy českých králů a vratislavských biskupů v letech 1327-1378*, in: Náboženský život a církevní poměry v zemích koruny české ve 14.-17. století. Redd. L. Bobková, J. Konvičná, Praha 2009, s. 76-91
- HOSÁK, Ladislav, *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 2004
- JAKUBIČKA, Josef M., *Kláster Zahrada sv. Máří řádu kartusiánského na Újezdě v Praze*. I. část, in: Časopis Národního musea, 85, 1911, s. 217-228
- JELÍNEK, František, *Historie města Litomyšle I*, Litomyšl 1838
- JIRÁSKO, Luděk, *Církevní řády a kongregace v zemích českých*, Praha 1991
- JOSEFÍK, Jiří – SYSEL, František – TOGNER, Milan, *Hradní kaple na moravském Šternberku*, in: Umění, 24, 1976, s. 243-255
- Jaroslav KADLEC, *Přehled českých církevních dějin*, díl I., Řím 1987
- KAVKA, František, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika, I. díl (1355-1364)*, Praha 1993
- KAVKA, František, *Vláda Karla IV. za jeho císařství (1355-1378). Země České koruny, rodová, říšská a evropská politika, II. díl (1365-1378)*, Praha 1993

- KEJŘ, Jiří, *Vznik městského zřízení v českých zemích*, Praha 1998
- KONEČNÝ, Bohumil V., *Kdo byl prvním biskupem Litomyšlským*, in: ČČH, 1/5, 1895, s. 327-329
- KONEČNÝ, Bohumil V., *O počátcích biskupství litomyšlského*, in: Chrudimské noviny, 7-12, 1893, s. 1, 1, 1, 2, 2
- KRÁSA, Josef, *Pontifikale Alberts von Sternberg, Böhmen, 1376*, in: Die Parler und der Schöne Stil 1350-1420. Europäische Kunst unter den Luxemburgern. 2. Ein Handbuch zur Ausstellung des Schnütgen - Museums in der Kunsthalle Köln. Red. A. Legner, Köln 1978, s. 741
- KROFTA, Kamil, *Kurie a církevní správa v době předhusitské*, in: ČČH, 10/1, 2, 3, 4, Praha 1904. s. 15-36, 125-152, 249-275, 373-391
- KROFTA, Kamil *Kurie a církevní správa v době předhusitské*, in: ČČH, 12/1, 2, 3, 4, Praha 1906. s. 7-34, 178-191, 274-298, 426-446
- KROFTA, Kamil, *Kurie a církevní správa v době předhusitské*, in: ČČH, 14/1, 2, 3, 4, Praha 1908. s. 18-34, 172-196, 273-282, 416-435
- KUBÍČKOVÁ, Božena, *K počátkům pražského oficialátu*, in: Sborník příspěvků k dějinám hlavního města Prahy V/2. Red. V. Vojtíšek, Praha 1932
- KURKA, Josef *Archidiakonáty Kouřimský, Boleslavský, Hradecký a diecéze Litomyšlská. Místopis církevní do r. 1421*, Praha, 1914
- KURKA, Josef, *Poznámky k spisu Dra Zdeňka Nejedlého „Dějiny města Litomyšle a okolí“ díl I. do roku 1421 (Z roku 1903)*, Praha 1912
- LÁŠEK, František, *Litomyšl v dějinách a výtvarném umění*, Litomyšl 1945.
- LAWRENCE, Hugh, *Dějiny středověkého mnišství*, Praha 2001
- Lilie Litomyšlské. II. Biskupství Litomyšlské*, in: Blahověst, 15/17-19, 1865, s. 265-268, 280-282, 295-300
- LOSHER, Gerhard, *Königtum und Kirche zur Zeit Karls IV. Ein Beitrag zur Kirchenpolitik im Spätmittelalter*, München 1985
- MACEK, Petr - ZAHRADNÍK, Pavel, *Bývalý augustiniánský klášter v Litomyšli a jeho stavební poměry*, in: Průzkumy památek, 2/1, 1995, s. 3-20
- MARROU, Henri, *Svatý Augustin. Augustin a augustiniáni v českých zemích*, Řím 1979
- MEDEK, Václav, *Začátky litomyšlského biskupství*, in: Duchovní pastýř, 26/1, 1977, s. 9-10
- MEZNÍK, Jaroslav, *Lucemburská Morava 1310-1423*, Praha 1999
- MUSIL, František a kol., *Dějiny východních Čech v pravěku a středověku (do roku 1526)*, Praha 2009.

- NEJEDLÝ, Zdeněk, *Dějiny města Litomyšle a okolí*. Díl I. Dějiny kláštera a biskupství Litomyšlského (do r. 1421), Litomyšl 1903
- NĚMEC, Jaroslav, *Rozvoj duchovních řádů v českých zemích*, Řím 1988
- NEUMANN, Augustin, *Z dějin tržecké kartuzie*, in: *Od Trstěnické stezky*, 17, 1937/8, s. 137-138
- NOVÝ, Rostislav, *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310-1526*. Katalog, Praha 1963
- ODLOŽILÍK, Otakar, *The Terenzo dream of Charles IV*. Christical examination of the available sources, in: *Orbis mediaevalis*. Festgabe für Anton Blaschka zum 75 Geburtstag am 7. Oktober 1967. Redd. H. Gericke, M. Lemmer, W. Zöllner, Wiemar 1970, s. 163-173
- PAKOSTA, Oldřich, *Pečeti litomyšlských biskupů*, Litomyšl 2003
- PALACKÝ, František, *Dějiny národu Českého v Čechách a na Moravě II*, kniha 6 – 10, Praha 1968
- PALACKÝ, František – ŠTERNBERK, Zdeněk, *Dějiny rodu Šternbegů - Geschichte der Familie Sternberg*, Moravský Beroun 2001
- PAPROCKÝ, Bartoloměj, *Zrcadlo slavného Markrabství moravského*, Olomouc 1593
- PÄTZOLD, Stefan, *Erzbischof Albert von Sternberg*, in: *Mitteldeutsche Lebensbilder. Menschen im späten Mittelalter*. Red. W. Freitag, Böhlau, Verlag, Köln, Wiemar, Wien, 2002, s. 11-26
- PEŠINA, Tomáš, *Prosporus Septicornis*, Praha 1673
- PILNÁČEK, Josef, *Staromoravští rodové*, Brno 1996
- PODLAHA, Antonín – ZAHRADNÍK, Isidor, *Rukopisy drobnomalbami vyzdobené v knihovně kláštera Strahovského*. Pontifikál Alberta ze Šternberka, in: *Památky archeologické a místopisné*, 19/7-8, 1900-1901, s. 443-458
- PODLAHA, Antonín – ZAHRADNÍK, Isidor, *Rukopisy drobnomalbami vyzdobené v knihovně kláštera Strahovského*. Pontifikál Alberta ze Šternberka, in: *Památky archeologické a místopisné*, 20/1, 1902, s. 13-22
- POJSL, Miloslav, *Olomoučtí biskupové a arcibiskupové a jejich pohřební místa*, Uherské Hradiště 2013
- POKLUDA, Zdeněk, *Moravští Šternberkové*. Panský rod rozprostřený od Jeseníků ke Karpatům, Praha 2012
- POKORNÝ, František, *De missalibus libris Moraviae saeculo XV. ad Hungariam vergentibus*, in: *Studie o rukopisech*, 13, 1974, s. 141-167
- POKORNÝ, Pavel R., *Biskupství litomyšlské*, in: *Heraldická ročenka*, Redd. M. Fiala, J. Hrdlička, J. Jásek, P. R. Pokorný, Praha 1996, s. 81-85

- POŘÍZKA, Aleš, *Římská rota a středověký systém papežských provizí.*, in: Právněhistorické studie, 35, 2000, s. 21-58
- PRUCEK, Josef, *Albert ze Šternberka - raně humanistický mecenáš*, in: Výroční zpráva Okresního archivu v Olomouci za rok 1973, s. 22-27
- PRUCEK, Josef, *Archivní prameny k dějinám reformního augustinismu ve Šternberku 1371-1413*, in: Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, 150-153, 1971, s. 24-28
- REICHERTOVÁ, Květa, *Litomyšl*, Praha 1977
- REICHERTOVÁ, Květa – MERHAUTOVÁ LIVOROVÁ, Anežka, *Počátky monumentální architektury v Litomyšli*, in: Umění, 38/14, 1966, s. 317-333
- REICHERTOVÁ, Květa, *Odkrytí a výzkum románské baziliky v areálu litomyšlského zámku*, In: Památková péče, 22/6, 1962, s. 171-176
- REICHERTOVÁ, Květa, *Vývoj historického jádra města Litomyšle*, in: Středověká archeologie a studium počátků měst. Sborník příspěvků přednesených na celostátní konferenci středověkých archeologů v Hradci Králové. Ed. M. Richter, Praha 1977, s. 164-174
- RENDINA, Claudio, *Příběhy papežů. Dějiny a tajemství. Životopisy 265 římských papežů*, Praha 2005
- ROJEK, Jan K., *Biskupství litomyšlské*, in: Památky archeologické a místopisné, 9/9, 1873, s. 738-758
- RUFFER, Vojtěch, *Historie wyssehradská, neb Wyprawování o hradu, o kapitole a městu Hory Wyssehradu u Prahy w království Českém*, Praha 1861
- RYCHTROVÁ, Eva, *Rezidence Alberta ze Šternberka ve Šternberku na severní Moravě*, in: Rezidence a správní sídla v zemích české koruny ve 14.-17. století. Korunní země v dějinách českého státu III. Sborník příspěvků z mezinárodního kolokvia konaného ve dnech 29.-31. března 2006 v Clam-Gallasově paláci v Praze. Redd. L. Bobková, J. Konvičná, Praha 2007, s. 171-185
- ŘEZANINA, Dušan, *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, in: Duchovní pastýř. Měsíčník katolického duchovenstva, 29, 1980, s. 134-136, 150-151, 166-167
- ŘEZANINA, Dušan, *Karlův diplomat biskup Albert ze Šternberka*, in: Přehled 3, 1980. Informační občasník Stč SKD PiT
- SAKAŘ, Josef, *Albert ze Šternberka. Výroční zpráva c. k. české vyšší školy reálné v Pardubicích vydaná za školní rok 1902*, Pardubice 1902
- SAMULSKI, Robert, *Untersuchungen über die persönliche Zusammensetzung des Breslauer Domkapitels im Mittelalter bis zum Tode des Bischofs Nanker (1341)*, Weimar 1940
- SEDLÁČEK, August: *Hrady, zámky a tvrze království českého I. Chrudimsko*, Praha 1993

- SEVERIN, Karel, *Bazilika panny Marie a její význam v dějinách Litomyšle*, in: *Archeologia historica*. Sborník příspěvků přednesených na XXXVII. konferenci archeologů středověku České republiky s hlavním zaměřením na raně středověká centra, jejich podobu a vývoj. Redd. V. Nekuda, Z. Měřínský, P. Kouřil, 30/6, Chrudim 2005, s. 291-301
- SCHMUGGE, Ludwig, *Albert von Sternberg*, in: *Lebensbilder zur Geschichte der böhmischen Länder*. Bd. 3, Karl IV. und sein Kreis. Red F. Seint, München 1978, s. 43-64
- SCHMUGGE, Ludwig, *Das Pontifikale des Bischofs Albert von Sternberg*, in: *Mediaevalia Bohemica*, 3, 1970, s. 49-86
- SKŘIVÁNEK, Milan, *Litomyšl 1259-2009*. Město kultury a vzdělanosti, Litomyšl 2009
- SPĚVÁČEK, Jiří, *Karel IV. Život a dílo (1316-1378)*, Praha 1979
- STARÝ, Marek, *Příspěvek ke genealogii moravskošternberské větve pánů ze Šternberka*, in: *Střední Morava*. Vlastivědná revue, 9/16, 2003, s. 84-92
- STIEF, Wilhelm, *Geschichte der Stadt Sternberg in Mähren*, Thayngen-Schaffhausen 1934
- ŠIMŮNEK, Robert, *Rezidenční dvory české šlechty v pozdním středověku*, in: *Dvory a rezidence ve středověku II*. Skladba a kultura dvorské společnosti, Redd. D. Dvoříčková Malá, J. Zelenka, Praha 2008, s. 285-325
- ŠMERAL, Jiří, *Řád augustiniánů eremitů na Moravě v předhusitské době*, Olomouc 2009
- ŠUSTA, Josef, *České dějiny*, dílu II. Část 3. Karel IV. Otec a syn (1333-1346), Praha 1946, s. 7-12
- TŘÍSKA, Josef, *Středověká kázání v Litomyšli*, in: *Pomezí Čech a Moravy*, 3, 1999
- VACEK, František *Vznik a krátké dějiny diecése Litomyšlské*, in: *Blahověst*, 30/13-17, 19-22, 1880, s. 199-203, 219-220, 234-235, 252-253, 267-268, 297-299, 315-317, 331-332, 345-347, 377-379
- VACEK, Miloš, *Kapitulní kostel Povýšení sv. Kříže v Litomyšli*, Litomyšl 2011
- VLČEK, Pavel – SOMER, Petr – FOLTÝN, Dušan, *Encyklopedie českých klášterů*, Praha 1997
- ZELENKA, Aleš, *Die Wappen der Böhmen und Mähren Bischofssitz*, Regensburg 1979
- ZLÁMAL, Bohumil, *Příručka českých církevních dějin IV*, část 1–2. Doba gotické katolicity (1200–1400), Olomouc 1971

Seznam zkratek

CDM	Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae
CIB	Codex juris Bohemici
CIM	Codex iuris municipalis regni Bohemiae
ČsČH	Československý časopis historický
ČČH	Český časopis historický
FRB	Fontes rerum Bohemicarum
MBV	Monumenta Vaticana res gesta Bohemias illustrantia
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MZA	Moravský zemský archiv
NKČR	Národní knihovna České republiky
PNP	Památník národního písemnictví
RBM	Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae
SOkA	Státní okresní archiv
Stč SKD PiT	Středočeské sdružení katolického duchovenstva Pacem in Terris